FR PAUL HAN
DE LEUGEN
IN HET KARAKTER
UITGEGEVEN DOOR
DR H VAN DER HOEVEN JR

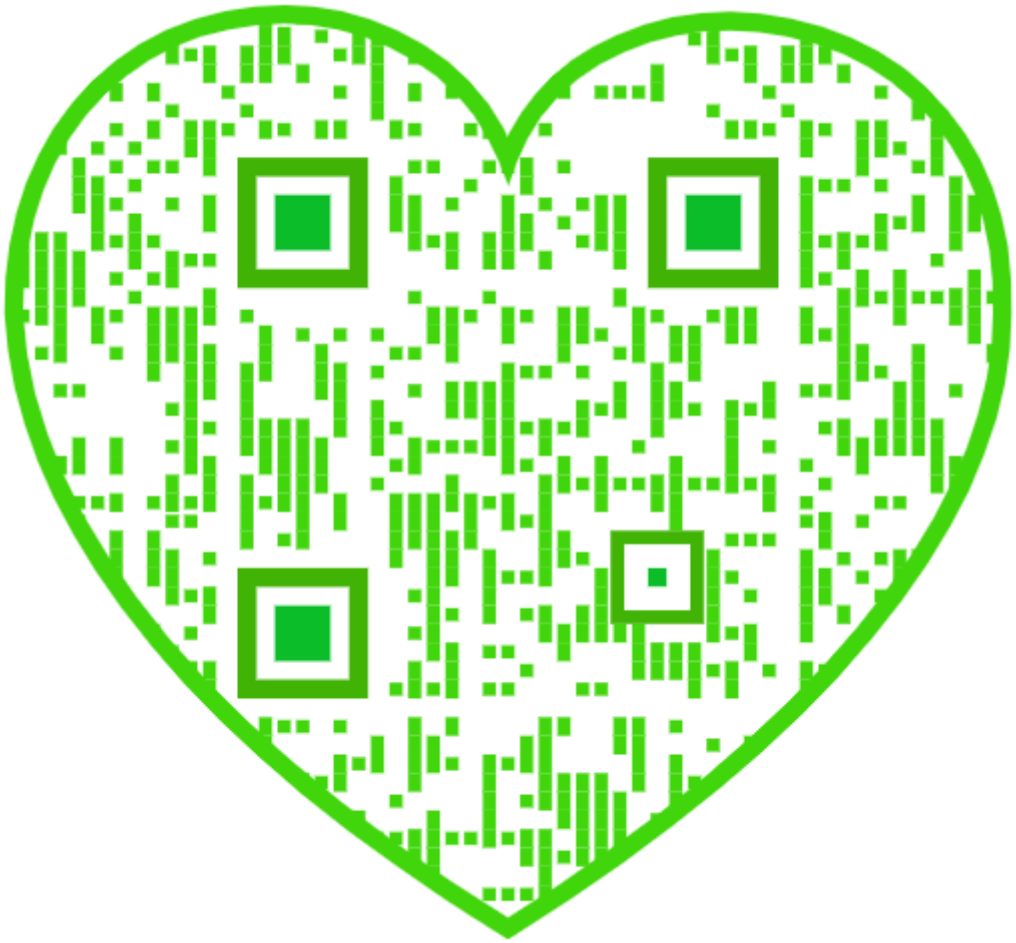

DE LEUGEN IN HET KARAKTER

DE LEUGEN IN HET KARAKTER

DOOR FR. PAULHAN

UIT HET FRANSCH VERTAALD ONDER TOEZICHT VAN
EN MET EEN INLEIDING VOORZIEN DOOR

DR. H. VAN DER HOEVEN JR.
ZENUWARTS TE UTRECHT

ROTTERDAM 1919
W. L. & J. BRUSSE'S UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ

INHOUD

Bladz.

INLEIDING VAN DR. VAN DER HOEVEN IX

INLEIDING VAN DEN SCHRIJVER 3

EERSTE DEEL. DE SCHIJNBAAR-ONGEVOELIGEN.

Eerste hoofdstuk. De schijnbare ongevoeligheid . . 13
Tweede hoofdstuk. De secundaire karakter-trekken van den schijnbaar-ongevoelige 21
Derde hoofdstuk. Ongevoeligheid en geraaktheid . 42
Vierde hoofdstuk. De verdediging van de maatschappij en van het individu door de schijnbare onverschilligheid 47
Vijfde hoofdstuk. Het aandeel van de oprechtheid in de schijnbare onverschilligheid 57
Zesde hoofdstuk. De gedaante-veranderingen die de schijnbaar-ongevoelige ondergaat 73
Besluit 80

TWEEDE DEEL. DE SCHIJNBARE GEVOELIGHEID.

Inleiding. 87
Eerste hoofdstuk. Het zelf-bedrog 90
Tweede hoofdstuk. De leugen-met-zelfbedrog en de schijnbare gevoeligheid 103
Derde hoofdstuk. De algemeenheid en het gewicht van de leugen-met-zelfbedrog 119
Vierde hoofdstuk. Het veinzen jegens anderen . . . 128
Vijfde hoofdstuk. Het veinzen van gevoeligheid in het algemeen 147

DERDE DEEL. EENIGE BIZONDERE VORMEN VAN SIMULATIE.

Inleiding. 155
Eerste hoofdstuk. Openhartigheid en geslotenheid . 159
Tweede hoofdstuk. Naïveteit, onschuld en wantrouwen 185
Derde hoofdstuk. Trots en nederigheid 197
Vierde hoofdstuk. Het veinzen door bedeesdheid . . 210
Vijfde hoofdstuk. De kracht en de zwakte van den wil; de moed en de lafheid 220
Zesde hoofdstuk. Het veinzen door goedhartigheid en boosaardigheid; de zachtheid en de barschheid 230
Zevende hoofdstuk. Het veinzen door bedachtzaamheid en door onbedachtzaamheid 242

VIERDE DEEL. SAMENVATTENDE BESCHOUWINGEN.

Eerste hoofdstuk. De algemeenheid van het veinzen en het wezen ervan 251
Tweede hoofdstuk. Het algemeene mechanisme van het veinzen 263
Derde hoofdstuk. De noodzakelijkheid van het veinzen, en de wijze waarop men het moet uitleggen . 276

INLEIDING VAN DR. VAN DER HOEVEN

INLEIDING

Het verschijnen van deze Hollandsche vertaling van PAULHAN'S „Les mensonges du Caractère" verwezenlijkt een wensch dien ik reeds jaren koesterde.

Sinds ik dit boek las, sta ik anders tegenover de menschen en tegenover mijzelf. Er gaat geen dag voorbij, dat ik er niet aan denk, en ik zou er niet meer buiten kunnen. Dat 'n mensch er van binnen niet altijd zoo fraai uitziet als hij zich van buiten voordoet, noch ook altijd zoo slecht is als hij schijnt, dat wist ik vóór dien ook al wel, en behoefde ik dus uit dit boek niet meer te leeren. Maar dat de samen-leving, van het eenvoudige contact tusschen twee individuen af, tot de ingewikkelde verhoudingen van het maatschappelijk leven toe, een *ieder*, zonder uitzondering, *dwingt* tot maatregelen 't zij van aanval 't zij van verweer, waarachter de kern van zijn persoonlijkheid verborgen raakt tot onvindbaar-wordens toe, zoodat noch het subject zich-zelven, noch de omgeving hèm meer in zijn diepst innerlijk weet te doorschouwen; dat dus een *ieder* leeft achter een masker, en evenzeer leugen achter zijn openhartigheid als openhartigheid achter de leugen verbergt, of althans verbergen kan, — dat lijkt mij een inzicht van zóó vèr-strekkende beteekenis en zóó onontbeerlijk tevens, dat ik het haast een plicht acht, het te ververbreiden. Daarom wensch ik dit boek in ieders handen, en begroet ik de vertaling, welke het toegankelijk maakt voor allen die het vrij moeielijke Fransch niet zouden verstaan, met vreugde [1]).

Omgang van menschen beteekent: elkander beoordeelen. Wat is die beoordeeling doorgaans anders, dan een ander te meten naar den maatstaf van datgene, wat *wijzelven* meenen te zijn of zouden wenschen te zijn?

1) Het werk is trouwens uitverkocht en een nieuwe druk is niet in 't zicht.

INLEIDING

Wie is in staat, zichzelf en zijn opvattingen, zijn meeningen, de zedelijke regelen waarnaar hij leeft of tracht te leven, uit te schakelen als hij een medemensch beoordeelt? Oordeelen beteekent: vergelijken met iets dat wij het juiste, het beste achten. Waar het beste zekerder te vinden, dan in datgene wat wijzelven meenen of wenschen te zijn? Maar als nu eens wat wij meenen te zijn een vervormsel is, dat de samenleving van ons heeft gemaakt; en als nu eens blijkt, dat datgene wat wij gaarne wenschten te zijn, vaak juist zorgvuldig door ons werd weggestopt en verborgen, voor anderen èn voor ons-zelf, dan wordt ons op slag de genoegelijke zekerheid van ons oordeel ontnomen, en staan wij voor de noodzakelijkheid, ons voortaan naar andere, deugdelijker beginselen te richten.

Men moet daar niet licht over denken. Wat men van zichzelf denkt, gaat een ander niet aan. Maar blijkt het oordeel dat wij over een ander vellen een waan, dan zijn wij rekenschap verschuldigd. Erkennen wij de leugen als een onvermijdelijkheid in onszelf, te onvermijdelijker naar mate wij zekerder van onszelf meenden te zijn, dan kan die rekenschap niet langer worden afgelegd, tenzij wij ook tegenover anderen onze gemakkelijke verzekerdheid prijs geven, en hun gedragingen en hun woorden niet meer meten naar datgene wat ze schijnen te vertolken, maar naar het proces dat er achter *verborgen* ligt. Daarom wensch ik dit boek in handen van *ieder die verantwoordelijkheid tegenover anderen draagt.* In handen van *opvoeders en onderwijzers* dus, ja vooral van opvoeders en onderwijzers; en van *predikanten,* ja van die vooral; en vooral van *rechters,* en *officieren van justitie* en *advocaten;* en vooral van alle militairen met *„commandant"* achter hun naam; en van *artsen,* en *directeuren* en *volksvrienden* en *ministers.*

INLEIDING

De noodzakelijkheid van de leugen. Daar moeten wij even bij stilstaan. Het schijnt een uitspraak, zóó ontstellend van cynisme, dat zij nader verdedigd en verklaard moet worden. Zij zal onschuldiger blijken dan zij schijnt.

Het is gemakkelijk genoeg, de „noodzakelijkheid" (in den zin van: onmisbaar, aller-begeerlijkst) van de waarheid — onder alle omstandigheden, pereat mundus — te decreteeren. Maar dit lijkt mij toch een moraal, die niet zoo verheven is, als zij er uitziet. Er is een waarheids-liefde, die hardvochtiger, wreeder en liefdeloozer, dus: *onzedelijker* is dan de leugen. Aan leugen en bedrog heeft mevr. Alving in Ibsen's „Spoken" haar leven gewijd, en zij staat daardoor op een hooger plan van liefde en zedelijke kracht, dan waarop haar de onverbiddelijke waarheid had kunnen verheffen. De leugen kan van een tragische schoonheid, de waarheid van een kleinzielige benepenheid zijn. Er is een waarheid die kwetst, en onder het masker van openhartigheid een hatelijke vijandschap verbergt. Er is een leugen, die schrijnende wonden balsemt, en naar het bijbelsche woord van den „mantel der liefde" een giftige waarheid verdragelijk maakt. Schoon is de waarheid slechts als ze verheft, verwerpelijk de leugen slechts als zij vernedert.

Het is dus al dadelijk minder verheven, een fout of ondeugd in onszelf te erkennen, en in machteloos zonde-besef te verteren, dan tegenover onszelf haar bestaan te loochenen, en door daden die leugen te bevestigen. Een fout „verbeteren" noemen wij dat. De waarheid is, dat wij doorgaans onze zwakten voor onszelven verbergen, en te nadrukkelijker corrigeeren door ons gedrag, naarmate zij een grooter zedelijk of maatschappelijk gevaar beteekenen, *zonder ons die zwakten eerst helder bewust te zijn geworden.* Ik moet er dadelijk bijvoegen, dat wij niet alleen zwak zijn door onze ondeugden en fouten. Ook „deugden" kunnen

ons weerloos maken tegenover het booze leven, en er is voor de harmonie van ons bestaan dikwijls evenveel aan gelegen, dat wij onszelven temperen in medelijden, vrijgevigheid of onbaatzuchtigheid, wanneer ze door de eischen van het leven een gevaar voor ons worden, als in hardvochtigheid, hebzucht en egoïsme.

Er is echter ook een geheel andere wijze, waarop wij ten opzichte van onze deugden de waarheid geweld aandoen, en den vorm van „leugen" dien ik hier bedoel zal niemand misprijzen. Naarmate wij deugdzamer van aard zijn, en een inniger behoefte hebben om goed te leven, is de kans grooter dat wij naar ons gevoel te kort schieten. Niet de onverschilligen, ongevoeligen en egoïsten streven vol verlangen naar een leven van hooger zedelijk gehalte dan zij meenen bereikt te hebben, maar zij wien de deugd waarlijk ter harte gaat, gevoelen zich onbevredigd en neigen tot scrupules en zelf-beschuldiging. Het is niet toevallig, dat zij, bij wie deze neiging uitwast tot de onmiskenbaar-zieke zonde-verbeelding der melancholie, bijna steeds — ik spreek op grond van een ruime ervaring — brave, onzelfzuchtige naturen zijn, die hun geheele leven wijdden aan anderen, en omringd worden van dankbare gevoelens... die zij zich tragisch onwaardig achten. Zij lijden onuitsprekelijk onder de leugen, een zelf-bedrog dat hun slechts tot eere strekken kan.

Wij moeten dus gelaten en zonder vooringenomenheid de leugen aanvaarden, niet als een noodzakelijk *kwaad*, dat altijd zooveel mogelijk beperkt en bestreden moet worden — er is een leugen schooner dan de waarheid — maar als een beginsel in ons geestelijk leven, *dat wij noodig hebben om in den strijd des levens overeind te blijven.* Zonder de leugen zouden wij allen als individu ten gronde gaan aan onze zwakheden, want wij kunnen die niet onschadelijk

maken dan door ons te gedragen alsof ze niet bestonden, en de tegenovergestelde eigenschappen voor te wenden. Zoo beschouwd, wordt de leugen een hef-kracht, ik zou haast zeggen: een wonder in ons geestelijk wezen, waardoor het al zijn tegenstrijdige, ongelijke en onevenredige elementen verheft tot een synthese: *de persoonlijkheid.*

Niet zonder strijd en smart voltrekt zich dit proces, en wij allen dragen, in meerdere of mindere mate, door ons leven iets mee van de verscheurdheid en de innerlijke woeling, waar de uiteindelijke harmonie van ons „karakter" uit voortkwam. Het leven zou ook dor en kleurloos zijn, zoo het anders ware. Er is een gespletenheid in ons innerlijk, een dubbel-ik, diep in ons allen verborgen onder het uiterlijke dat wij als gaaf en heel naar buiten vertoonen. Ziehier de tragiek des levens, waardoor de omgang van menschen onderling altijd weer opnieuw verkeerd-begrijpen is. Maar een levens-vorm waaraan deze eeuwige tragiek ontbrak, waarin geen conflicten met het onvermoede, en geen diepe stroomingen van ziels-beroering gedurig en onontkoombaar raadselen, verrassingen en teleurstellingen voor onze oogen deden verschijnen, ware ondragelijk van duffe onbewogenheid.

Onze samenleving duldt een volledige openhartigheid eenvoudig niet. Het liefste in ons geven wij slechts prijs aan één verwante ziel; andere kanten van ons innerlijk zelfs aan haar niet eens. Zoodra twee menschen met elkander in aanraking komen, houdt voor beiden de mogelijkheid op, zich ongebreideld „uit te leven". Misschien waren de eerste holen-menschen daar nog toe in staat. Zij sloegen elkander dood om een appel of een konijne-vel. Maar reeds in de kudde moesten zij zich schikken en plooien, en de driften van het oogenblik beteugelen. Beteugelen, maar uitrukken

niet. Vaste en onuitroeibare neigingen drijven elk levend wezen naar het verwerven van lust en naar het afweren van smart en ongemak. In het wezen van de vreugd ligt de aanval, in dat van de smart de vlucht begrepen. Naarmate het intellect wast, en, met de ontwikkeling van een gedachten-materiaal de spanne tijds „waarin het wezen leeft" zich vergroot; naarmate het dus niet meer uitsluitend in het oogenblik zelf leeft, en op de indrukken van het oogenblik reageert, maar verleden en toekomst mede in zijn voorstelling omvat, — naar die mate kan en moet er meer en meer van de oogenblikkelijke reaktie-mogelijkheden worden onderdrukt en overwoekerd door een gedachten-materiaal van verdere en wijdere strekking en samengesteldheid. Maar altijd en onherroepelijk speelt zich in dit proces een wedijver af, tusschen de gevoels-elementen die door den oogenblikkelijken indruk worden gewekt, en verstandelijke overwegingen die verder reiken. Deze brengen misschien diepere of breedere aandoeningen mede, maar het conflict tusschen het oer-wezen en het sociale individu blijft bestaan. „De eerste mensch zal niet ten ondergaan, zoolang de laatste nog bestaat" [1]).

Maar wij gaan door 't leven als woonden wij niet in, maar boven de natuur. Wij hebben onze vijanden lief, en onzen naaste als ons zelf; wij aarzelen niet, dat wat ons dierbaar is, te offeren aan onzen vriend of onze liefste, en een heel leven van opoffering en ontbering is ons niet te duur om gelukkig te zijn. Wij koopen het geluk met ons ongeluk; moet 't zijn, betalen wij met onzen ondergang. En wij gevoelen ons, alsof de bronnen voor die kracht helder en onbewogen waren. Leugen en zelf-bedrog! De oer-mensch leeft, leeft in ons en, in ketenen gesloten, ademt hij ver-

1) EDMOND HARAUCOURT. Daâh de Oermensch. Wereldbibl. Amsterdam 1917. Voorrede bl. XIII.

langen, of haat, of eerzucht. Alle hartstochten wonen in hem, maar wij gedoogen niet, dat ze de harmonie van ons bewustzijn verstoren, en wij wanen, omdat wij hem het zwijgen opgelegd hebben, dat hij niet meer *is*. Leugen en zelfbedrog! Hij leeft, en rammelt aan zijn ketenen, en vroeg of laat breekt hij los en staat voor ons verschrikte aangezicht.

Ons maatschappelijk leven is zoo ver mogelijk verwijderd van een levens-staat, waarin ons oer-wezen zich ook maar in het geringste zou kunnen uitleven. Op ieder gebied en onder alle omstandigheden moet de „directe actie", die zijn kenmerk is, worden vervangen door een politiek, waarin heel of half bewust, of onbewust, overwegingen van utiliteit, van vormen en manieren, van gewoonte en moraal tusschen-schakels lasschen tusschen indruk en handeling. Slechts in de „menigte" vallen de tusschen-schakels en remmen weg, en dit is het, wat aan haar gedragingen en haar wijze van reageeren in 't algemeen, kortom aan de „ziel der menigte" haar dikwijls zoo schrikwekkend karakter verleent. Het is het allen gemeenschappelijke, oer-eigenste en werkelijkste in de zielen der individuen die de „menigte" vormen, wat daar te voorschijn komt. „Das schrecklichste von All"... is niet de mensch in zijnen waan, maar zónder dezen. „Niemand," zegt PAULHAN (bl. 274), „zou zich graag op zijn verlangens en zijn overdenkingen laten gaan, indien hij zag, waar ze hem toe zouden brengen, en zoo hij ze werkelijk kende."

Maar is het dan zóó moeielijk, zichzelf te kennen? Ja waarlijk! Het is moeielijk niet alleen, maar *onmogelijk*.

Reeds bij de eenvoudigste waarneming gaat het nieuwe materiaal dat ons bewustzijn binnentreedt, verbindingen aan met datgene wat er reeds in aanwezig was, d. i. met tallooze herinnerings-„beelden" van vroegere waarnemin-

gen; en de nieuwe waarneming, zoo als zij ons als geheel bewust wordt, bestaat dus slechts zeer gedeeltelijk uit het nieuw-aangevoerde materiaal; zij wordt aangevuld en als 't ware opgetuigd door een macht van eigen, reeds van te voren aanwezige, bewustzijns-elementen. Dat de waarneming niet met haar object behoeft overeen te stemmen, is derhalve niet alleen een filosofische stelling, maar een ervarings-feit van allen dag, dat zich in de „vergissing" al heel duidelijk kenbaar maakt. Het voorschrift luidt, dat wij in de telefoon „zeuven" moeten zeggen, omdat „vergissingen" met „negen" anders onvermijdelijk zijn [1]). Behalve herinnerings-beelden van vroegere waarnemingen bevat ons bewustzijn echter ook tal van *aandoeningen*, die in den vorm van vooringenomenheid, verwachting, hoop, vrees enz. invloed oefenen, en den afstand tusschen de waarneming en haar object vergrooten. Deze zijn het ook, die in de z. g. „innerlijke waarneming" dien afstand vergrooten, d. w. z. *ons bedriegen omtrent onszelven.* Wij zouden onze neigingen, onze fouten en deugden, onze opvattingen en meeningen in onszelf helder kunnen onderscheiden en ontleden, meent ge? Wat een zelf-bedrog! Ieder kind weet toch dat de liefde blind is. Zou zij 't alleen *niet* zijn als 't onszelf geldt, d. w. z. hem of haar met wie wij in harmonie *moeten* leven, *op straffe van ondergang!* Zouden wij trouwens eigenlijk niet beter doen, te zeggen dat de liefde drommels goed uit de oogen kijkt, en alles wat haar niet aanstaat zorgvuldig onder haar bijbelschen mantel verstopt? Ze is niet „blind", de liefde, maar toch ook niet zeer

1) In de telefoon zijn zulke vergissingen zoo veelvuldig omdat de ontvangen prikkels daar betrekkelijk zwak zijn, en derhalve gemakkelijk tegenover de eigen bewustzijns elementen het onderspit delven. Een stelselmatig onderzoek van de „vergissingen" waartoe dat aanleiding geeft, is o. a. ingesteld door H. GÜTZMANN in Berlijn.

wijs. Want als zij den mantel zorgvuldig heeft gespreid, doet ze als de vogel-struis, en bekommert zich niet, dat daaronder, in het duister der verborgenheid het verstokene leeft en de kunstmatig verkregene harmonie blijft bedreigen.

„Uit zijn innerlijke waarneming", lees ik bij BELLAAR SPRUIJT [1]), „leidt iemand een oordeel af over zijn karakter, d. w. z. zijn heerschende neigingen, zijn bekwaamheden, zijn bedoelingen, en dat oordeel is haast altijd onjuist door zelfbedrog, gemis van zelfkennis. Hij gebruikt daarbij niet allleen de waarneming van zijn oogenblikkelijken toestand, maar ook zijn herinneringen, en die stellen hem aan zich zelf gewoonlijk anders voor dan hij geweest is. Zekere mate van ingenomenheid met zich zelf is een ieder eigen en daarom ziet hij zijn gedrag en zijn lotgevallen heel anders in dan zijn medemenschen doen. Hij herinnert zich bijv. te goeder trouw, dat hij altijd de meest welwillende motieven had voor zijn daden, maar 't kan gebeuren dat hij die motieven alleen gefantaseerd heeft, en dat hij uit geheel andere motieven handelde. Hij voorspelt op grond daarvan, hoe edelmoedig hij in een bepaald toekomstig geval zal handelen, maar zijn voorspelling komt niet uit, omdat zij berustte op een onjuist oordeel, dat hij aangaande zich zelf had gevormd.

„Zoo krijgen wij dus door innerlijke waarneming wel betrouwbare kennis van onze opvolgende, oogenblikkelijke, snel voorbijgaande zielstoestanden, maar niet van onze levensgeschiedenis, en evenmin van de meer constante invloeden, die in ons werkzaam zijn. Vandaar de incongruentie tusschen de theorieën en de praktijk der menschen, dikwijls aan huichelarij toegeschreven, maar meestal op zelfbedrog berustend."

1) Geschiedenis der wijsbegeerte. Haarlem, V. Loosjes 1905, bl. 66.

„Elk wezen", schrijft de Fransche filosoof JULES DE GAULTIER" [1]) „dat zich zelf beschouwt, ziet zich, daardoor reeds, anders dan hij is... Om zichzelf te zien, moet hij zich splitsen [in een subject dat beschouwt, en een object dat beschouwd wòrdt], en derhalve is er een deel van hemzelf dat het andere deel beschouwt. De daad zelve waardoor hij tracht kennis te krijgen van zichzelf, verbreekt zijn eenheid. Zooals men zich verwijdert van een punt waarop men zijn blik richt, om het beter te bezien, verwijdert het Ik zich van zichzelf, en vooruit-tredend op de lijn van den tijd, wordt het slechts een beeld gewaar in het verleden, een beeld dat door een nooit volkomen betrouwbaar geheugen aan het bewustzijn voorgehouden, daarin een weerspiegeling wekt, die meer of minder vervormd kan zijn, maar waarin altijd het leven ontbreekt. Het Ik kent van zich zelf niets dan gedaanten in een staat van afgestorvenheid, vage en menigvuldige schimmen, die door de herinnering worden gewekt. Het ziet zich nooit zóó als het is, bezield door een leven, vol verwikkeling, en strevend naar de toekomst."

„Pure onnoozelheid", roept AN. FRANCE uit in zijn „Jardin d'Epicure" [2]), „het 'ken u zelven' van de Grieksche filosofie. Geen sprake van, dat wij ooit onszelf of een ander zouden verstaan. Het is minder onmogelijk de wereld te scheppen dan haar te verstaan. HEGEL heeft daar eenig vermoeden van gehad. Misschien zal ons verstand ons eenmaal in staat stellen, een heelal in elkaar te zetten. Maar het begrijpen — nooit! Het is ook waarlijk een onbillijk misbruiken van het intellect, er de waarheid mee te willen zoeken. Nog minder kan het ons dienen om rechtvaardiglijk den mensch en zijn werken te beoordeelen. Zijn eigen-

1) Le Bovarysme. — Parijs, Mercure de France, 3e dr., 1902, bl. 195.
2) Parijs, Calmann—Lévy, z. j., bl. 77.

lijke bestemming vindt het in spelen, die alleen wat ingewikkelder zijn dan hinkelbeentje of schaak, en die men metaphysica, ethica en aesthetica noemt. Maar het best vindt het zijn bestemming en het meeste genoegen verschaft het, waar het bij gelegenheid ons een tipje van den sluier licht, die over alle dingen ligt gespreid, en daarvan geniet zonder dit onschuldig genoegen te vergallen door een zucht om systemen te bouwen en goed- of af te keuren.

„Men zegt, dat het nadenken de oorzaak is van al onze smart. Wie dat gelooft, hoe schromelijk overdrijft hij de beteekenis van de macht van het denken. De waarheid is, dat het verstand heel wat minder macht heeft over de instincten en de natuurlijke gevoelens dan men meent, zelfs bij hen wier intellect zoo krachtig mogelijk is, en die volstrekt niet egoïstischer, gieriger of zinnelijker zijn dan anderen. Hoort men ooit den physioloog een verstandelijk betoog opzetten over zijn harteklop of het rhythme zijner ademhaling? Ook in de geleerdste samenleving zinkt datgene, wat de mensch met klaar besef en inzicht onderneemt, in 't niet bij al datgeen wat door instinct en natuurlijke neiging op eigen gelegenheid wordt tot stand gebracht; en zóó weinig stellen wij ons te weer tegen die onbeheerschte opwellingen van ons innerlijk, dat het mij onmogelijk schijnt, vol te houden dat in de menschelijke samenleving de werking van het verstand ooit met die van het natuurlijk gevoel in tegenspraak zou zijn.

„Wel beschouwd, is het onderscheid tusschen den metaphysicus en de verdere menschheid niet zoo groot als men geneigd is te gelooven, en als hij zelf wil dat men geloove. En trouwens: wat is denken? Hoe denken wij. Wij denken in woorden. Die stammen uit den arbeid der zintuigen en komen dus voort uit de natuur. Hoort dat wel: de metaphysicus heeft niets tot zijn beschikking om zich zijn stelsel

der wereld uit op te bouwen, dan den tot hoogeren graad van volkomenheid ontwikkelden kreet van apen en honden. Wat hij diepzinnige bespiegeling noemt, en voor een methode houdt om den toegang tot het boven-zinnelijke te ontsluiten, is niets dan het aaneenrijgen, in een willekeurige volgorde, van de geluiden, die in de oer-wouden honger, angst en begeerten verklankten; geluiden die in den loop der tijden één beteekenis verkregen, die men geheel losgemaakt waant van de driften waardoor ze werden verwekt, terwijl in werkelijkheid het verband slechts wat losser is geworden."

En, als ik nòg een citaat mag geven, zij het dit van onzen fijnzinnigen landgenoot J. D. BIERENS DE HAAN [1]):

„Het gevaarlijke ligt hierin, dat de overtuiging en de liefde vernietigd worden *door het weten.* De overtuiging eerst, de liefde daarna. Vraag den overtuigde niet met te grooten aandrang naar zijn beweegredenen; laat hem zijn kracht putten uit het on-bewuste; de mensch leeft uit aandrift en de aandrift heeft in het onbewuste haar voedingsgrond. Zoolang er onbewustheid is, kan er inspiratie zijn. Ook de geinspireerde kunstenaar en nog sterker de religieuse; ook de hervormer, ook de stichter van nieuwe kultuurgoederen, en zelfs de ondernemer van handelszaken en industrie — hebben noodig een inspireerende kracht, een geloof in hun voornemen, een overtuiging. Het verstand werkt tegen, zoolang het niet door dézen stroom wordt meegenomen. De oorsprong onzer daden ligt niet in het bewuste voornemen, maar in een onbegrepen aandrift. Als medespelers in het levensdrama moeten wij werkzaam zijn zonder te willen toeschouwen, evenzeer als men moet wel doen zonder om te zien."

1) De verborgen Harmonie. A.dam. S. L. VAN LOOY, 1916, bl. 70.

INLEIDING

Heel ons geestelijk leven wordt geleid, gericht, geremd en gedreven door neigingen, aandoeningen, reminiscenties, gevoelens van toeneiging of afkeer, die diep-verborgen leven op den bodem der ziel. Wij kennen ze niet, maar stellen ons in onzen intellectualistischen waan schadeloos met het „koele verstand" te aanbidden. Wij kùnnen ze niet kennen, want àls wij ze kenden, zouden wij zoodanig geslagen staan van wanhoop, verbazing, ongeloof, verwarring en verbijstering, dat verder voort te leven ons onmogelijk ware. Welk een diepe zin ligt er in dat eenvoudige woord: „Waan, waan, overal waan!" van den ouden Sachs in de „Meistersinger". Heel het leven is een waan, maar zonder dien zou het *niet* zijn. Het eigenlijke wonder des levens is, dat het zichzelf weet vorm te geven in een droom, waarin de waan tot werkelijkheid, en de leugen tot waarheid wordt.

In dien droom des levens heeft de mensch het vermogen, *zichzelf anders te zien dan hij is.* Aan dit vermogen heeft DE GAULTIER, dien ik zooëven reeds citeerde, een treffenden naam gegeven: *„bovarysme"* noemt hij het, naar de hoofdpersoon uit den bekenden roman van FLAUBERT: Mme Bovary. Voortgekomen uit den eenvoudigen burger-stand, droomt zij zich: dame van de groote wereld. Een „positief *gegeven"* feit noemt hij het „bovarysme", dat dus geen bewijs behoeft, maar zekerheid insluit; „gegeven" door de intuïtie, de visie van den kunstenaar, die als een lichtstraal de werkelijkheid uit het duister doet opduiken. „Eerst daarna, nu ze eenmaal ontdekt is, constateert de psycholoog of de kritische beschouwing het bestaan van die werkelijkheid, rangschikt haar elementen en geeft ze namen" (bl. 53). Het bovarysme is gebonden aan het bestaan van het bewustzijn: dit „bezit de eigenschap, in veel hoogeren graad dan bij alle andere dier-soorten, niet alleen het beeld

der eigen gevoelens, gedachten en handelingen te weerspiegelen, maar tegelijkertijd ook die van anderen. Op 't eerste gezicht zou men kunnen meenen, dat de verschijning van die niet-eigen beelden in het bewustzijn een prikkelenden invloed op de energie van het individu moet hebben, een aantrekkings-kracht moet uitoefenen die ten gevolge heeft, dat het zich ontwikkelt naar het voorbeeld en naar de gelijkenis van die vreemde elementen... Maar men ziet gemakkelijk in, hoezeer het individu gevaar loopt, het spoor bijster te worden, zich om den tuin te laten leiden, en zichzelf anders te zien dan hij is, onder invloed van diegene onder die beelden, die door een kracht van buiten aan het bewustzijn worden opgedrongen", (bl. 56). Het geheel van die „krachten van buiten" is de *opvoeding*, en deze is het dus die, in het algemeen gesproken, „den mensch voortdurend in gevaar brengt, om zich van zichzelf, zijn krachten en het gebruik daarvan, een onjuiste voorstelling te maken".

Onszelf anders te zien dan wij zijn, en, handelend naar dien schijn, anders te zijn dan men ons ziet, ziedaar, altijd weer, den waan, de illusie, die het beginsel is van ons geestelijk Zijn, naar binnen en naar buiten; de bron van alle tragiek, maar ook van zoo menigvuldige vreugde. Tragiek wanneer het individu er niet in slaagt, de klove tusschen zijn natuurlijke bestemming en het doel waarop hij zijn krachten richt, te overbruggen, zooals Mme Bovary te gronde gaat aan de onmogelijkheid, om de werkelijkheid waarin zij leeft, te vervormen naar haren droom. Vreugde ook soms, als de tegenstelling tusschen den schijn en het wezen plotseling in het oog springt, zooals bij den held van een blijspel, in wiens verzekerdheid dat hij is zooals hij

meent te zijn, men zijn waren aard doorziet; of als bij een kind, dat grootmoeders bril draagt [1]).

Er vallen mij twee gegevens in uit de litteratuur, die de beteekenis van het „bovarysme" buitengewoon suggestief illustreeren, door een toestand voor te stellen waarin het voor een oogenblik is opgeheven. *Dien toestand kennen wij in werkelijkheid niet*, en dat verklaart onze verbijstering als zijn ver-beelding ons voor oogen wordt gesteld.

Het eerste gegeven dat ik bedoel, herinner ik mij uit een oude novelle van HERMAN HEYERMANS JR.: „De wonderlijke avonturen van mijnheer Joep". Joep was blind, maar een geleerde professor heeft hem ziende gemaakt, door hem een stel oogen van een paard in plaats van de zijne te naaien. Hij ziet! maar hij ziet alles vergroot, menschen als reuzen, *kinderen als menschen*. En nu heeft HEYERMANS de waarlijk sublieme gedachte, hoe die kind-menschen van een argelooze, waan- en leugen-looze onbekommerdheid zijn, die den armen Joep een verboden traan van aandoening in de geöpereerde oogen drijft, waardoor de operatie mislukt, en hij weer blind is als te voren. De mensch-zonder-leugen is te veel voor een gevoelig oog!

Het andere gegeven ontleen ik aan het verschrikkelijke boek van BARBUSSE: „de Hel". Het is niets dan dit: door de vermaarde spleet in den muur heeft de „ik" van het boek in de kamer naast de zijne een meisje bespied, dat zich daar alleen waande. Zij komt binnen, leest een brief, kust dien vluchtig, slaakt een zucht, en gaat heen. Meer niets. Maar: *zij was alleen;* „iets ongeloofelijks, haast iets goddelijks: zij is *waarlijk* alleen. Zij is in dien staat van argeloosheid, van volmaakte zuiverheid: de eenzaamheid"

1) Zie over de komische kracht van het bovarysme, en het verband met de leer van SCHOPENHAUER over den lach, DE GAULTIER, t. a. p., hoofdst. III.

(bl. 21) [1]). De eenzaamheid maakt haar gebaren, verborgen in de stilte van het vertrek, „verheven en verschrikkelijk". En als nu „ik" terugkeert tusschen de menschen, die eten en praten, ervaart hij, dat het zien van die vrouw die alleen-met-zichzelve was, hem geleerd heeft te zien wat er waarlijk léét in de menschen waartusschen men zich beweegt. Hij hoort wat hun stemmen loochenen en ziet wat hun lichamen verbergen. „Zoo hebben ze, één oogenblik lang, niet gelogen. Zij hebben bijna gebiecht, misschien zonder te weten wàt ze biechtten. Zij zijn bijna zichzelf geweest. Ik heb een glimp gezien van hun begeerten en verlangens, de weerschijn daarvan is even aan mijn oogen voorbij gelicht — ik heb gezien wat in het verborgene, achter lippen besloten lag" (bl. 28.).

Moeten wij nu maar erin berusten, dat wij gedoemd zijn van onszelf en van onze mede-menschen een beeld te zien en te laten zien, dat een vermomming is van de werkelijkheid? Berusten, dat de wereld eigenlijk niets is dan een groot poppenkast-spel, waarin drama's en kluchten worden vertoond door een onzichtbare hand die aan de touwtjes trekt? Het zou ons onmogelijk zijn, al wilden we. Onze tijd roept om bewustheid. Wij zijn niet meer tevreden met het poppenspel; wij willen wat van onszelf en van onze mede-menschen *begrijpen;* het begint tot ons door te dringen, dat de „onzichtbare hand" niet alleen onszelf leidt in onzen dagelijkschen handel en wandel, maar dat zij *de wereld richt;* dat er m. a. w. geen soort van kennis of inzicht, geen enkel maatschappelijk verschijnsel en geen historische ontwikkeling is, of verborgen en verloochende aandoeningen en gevoelens van menschen: zelfingenomenheid, eigenliefde of klassebelang, haat of gene-

1) De pagineering is die van de oorspr. uitgave.

genheid, vrees of heerschzucht, of die alle te samen, zijn er in gemengd, als onzichtbare krachten die een magneetnaald doen afwijken uit haar eigen stand.

Ik zie twee wegen, om dien drang naar dieper inzicht, die waarlijk het kenmerk is van onzen tijd, te bevredigen.

De eerste is de waarneming van ziels-zieken. Want hoe paradox het moge klinken: in den waanzin komen de verborgen krachten vrij en *wordt*, in zekeren zin, *de mensch zich-zelf*. Dan bladdert het maatschappelijk vernis, en vertoont de dwaas, als van achter een masker dat hij afrukt, zijn eigenlijke menschelijke aangezicht. In de tragische eenzaamheid van zijn verstands-verbijstering valt de wapenrusting van zijn leden, waarin hij overeind stond in het gewoel der wereld, en vindt hij een vrijheid waaraan hij bezwijkt.

De andere weg is die der intuïtie. De wetenschappelijke psychologie, als tak van proefondervindelijke natuurwetenschap, heeft 't wel ver gebracht in de kunst, de ziel te ontleden in eenvoudige elementen, maar in den opbouw van die elementen tot een levende persoonlijkheid schiet ze te kort; *moet* ze noodzakelijk te kort schieten, omdat het leven in die persoonlijkheid wordt beheerscht door verborgen krachten, door ongeweten drijfveeren van *gevoels*-waarde. Het gevoel, de aandoening beteekent de houding die het individu tegenover de indrukken der wereld inneemt. Terwijl die indrukken zelve de weerspiegeling zijn van de buitenwereld in den geest, en men te hunnen opzichte slechts kan vragen of die weerspiegeling de gegevens van die buitenwereld *juist* of *onjuist* weergeeft, beteekent de aandoening: *hoe de indrukken ontvangen worden*, hoe de geest zich tegenover hen plaatst. De indrukken als zoodanig, de wetten waaraan zij gehoorzamen, die hun ontstaan, hun ontwikkeling, hun onderlinge verbinding enz. beheerschen, kan men bestudeeren door ze te vergelijken

met de „objectieve" gegevens waardoor ze werden verwekt. De aandoeningen daarentegen hebben uitsluitend betrekking op het subject, onverschillig uit welk „object" ze voortkomen. Men kan nagaan, tot welke lichamelijke veranderingen (in bloedstroom, ademhaling enz.) ze aanleiding geven; om ze *zelve* te kennen *kan men slechts het individu, het „subject", ondervragen.* Wij blijven te hunnen opzichte dus onderhevig aan dezelfde dwalingen als het individu zelf, en wanneer hijzelf ze niet kent, houdt ook voor ons de mogelijkheid op, zelfs dien vagen indruk vol dwalingen te erlangen.

Tenzij de intuïtie ons te hulp komt. Door haar verkrijgen wij, *aanvoelende* wat niet kan worden *waargenomen*, een *overtuiging*, die ons, en misschien ook hem wien ze betreft, bevredigt. Een overtuiging, maar meer ook niet; want ook aan haar kleven dwalingen en onzekerheden. Maar dan toch een overtuiging die bevredigt, omdat zij voldoet aan onze behoefte, onszelf en onze mede-menschen te *begrijpen*. Misschien begrijpen wij verkeerd, en zullen wij vroeger of later gedwongen worden, onze overtuiging te laten varen en een andere er voor in de plaats te stellen — tenzij wij, alweer, door onzichtbare banden van zelf- of vooringenomenheid te innig aan onze oude overtuiging verknocht zijn, om haar voor een nieuwe klaarblijkelijkheid prijs te geven. In den omgang van menschen onderling baat geleerdheid niet, en de geleerdste psycholoog-als-zoodanig verstaat van de diepere roerselen in het gemoed van zijn evennaaste niet meer, dan deze van de zijne.

Het begrijpen van een mensche-ziel is niet een vrucht van geleerdheid, maar een gave die ons aangeboren is, of ons eens-voor-al ontbreekt. Wat ons daarvan te weinig is gegeven, moeten wij aanvullen door te luisteren naar hen

die rijker begiftigd zijn. Naar den kunstenaar dus in de eerste plaats, de groote romanciers en dramaturgen vooral. Zij scheppen ons beelden van psychische „begrijpelijkheid", zóó diep, zóó grootsch, zóó overtuigend, dat de geleerdste psycholoog er zijn leven lang niet den pooversten aanvang van kan wrochten.

Te luisteren ook naar een denker als PAULHAN, die in dit opzicht stellig een kunstenaar is, begiftigd met een scherpzinnige intuïtie, een diep-doordringend aanvoelings-vermogen, en de gave om zich scherp en klaar uit te drukken, die het lezen van zijn boek tot een onafgebroken genot maken, en het, ondanks het 14 jaar geleden geschreven werd, tot een „modern" werk maken in den besten zin.

Modern omdat wij er, als we er open en onbevangen tegenover staan, overal onszelf in herkennen, of liever: er onszelf uit *leeren* kennen.

Modern ook in een anderen zin.

Het is niet moeielijk, in de bovenstaande inleidende beschouwingen elementen te vinden, die herinneren aan een bij uitstek moderne methode van ziels-onderzoek: de psychanalyse van FREUD:

De gedaante waarin wij ons aan de wereld vertoonen, de meeningen en overtuigingen die wij koesteren, en de handelingen waarin wij ze uiten, zijn een masker waarachter zich een andere werkelijkheid in ons innerlijk verschuilt, een symbool — voor wie 't verstaat — van de waarheid, vertoond, als deze in onverhulden staat onverdragelijk ware voor onszelf, of voor onze omgeving en dus langs een omweg weer voor onszelf. Zóó kan men die beschouwingen, zóó kan men het boek van PAULHAN tot welks inleiding ik ze schreef, zóó kan men, meen ik, het grondbeginsel, den wortel, de eigenlijke kern van het geheele „Freudisme" in eenige woorden samenvatten. Hierin lijkt

mij dit Freudisme een onomstootelijke waarheid, en die te hebben uitgesproken en allen stormen ten spijt te hebben hooggehouden is een nauwelijks te volprijzen verdienste van zijn schepper, een verdienste die blijven zal *al mocht het geheele stelsel dat hij op die waarheid heeft gebouwd, fantazie blijken* (wat best mogelijk is). Zeker, hij was niet de eerste die die waarheid uitsprak, maar wel de eerste die haar algemeene geldigheid voor ons geestelijk leven leeraarde, en zeker de eerste die haar zoo luid — of misschien in zóó drastische bewoordingen — uitriep, dat zij overal werd verstaan.

Die kern-waarheid vindt men in het boek van PAULHAN — die zeker niet onder invloed van FREUD stond — terug. Maar terwijl FREUD op haar een stelsel bouwt, dat ons verbijstert en verwart, een tempel waarin de priesters de nederdaling van den heiligen geest beleven, maar waarnaar het gemeene volk met steenen gooit, — heeft PAULHAN op haar een gebouw gevest, waarin ieder zich „tehuis" gevoelt, als hij de moeite neemt zijn overjas uit te trekken. Ik wil volstrekt niet zeggen, dat zich hierin-zonder-meer het Fransche bouwwerk gunstig van het Duitsche onderscheidt. Het beste wordt altijd slechts door een geestelijke élite op waarde gesteld; wat „voor iedereen" is, is in den regel niet veel zaaks. Maar dat gaat hier niet op. De reden waarom er tegen FREUD zoo luidkeels wordt geschimpt, is juist die, welke zoo velen aanlokt om in zijn tempel een kijkje te gaan nemen. Zij vinden daar een eeredienst beleden, die van 't begin tot het einde van een drastische erotiek doortrokken is; kijken zich zat, en . . . gaan dan buiten mee staan schimpen! Ongetwijfeld heeft deze houding van een groot „publiek" aan de Freudianen het recht gegeven, zich als martelaars in het land der schijnheiligheid te beschouwen. Maar ook dat bewijst niet, dat hun leer de eenig-ware is.

En ook dat geeft hun niet het recht alle, ook ernstige, bestrijding in hetzelfde licht te bezien. Wat zij toch dóen, daar zij immers telkens verklaren, dat elke bestrijding den „weerstand" verraadt, dien ieder mensch gevoelt als de voor hem onverdragelijke deelen van zijn innerlijk dreigen bloot te komen. Ik voor mij geloof, dat zij zich dien weerstand overdreven voorstellen. Althans dat zij den weerstand van een bepaald individu tegen het openleggen van zijn diepstverdrongen en dus voor hem onverdragelijkste, gevoelscomplexen, verwarren met den weerstand dien men zoo in 't algemeen, als 't ware van uit de verte, gevoelt tegen de mogelijkheid dat wij allen zulke onverdragelijkheden in ons bergen zouden. Laat de dominé in de kerk verkondigen: gij zijt allen ellendige zondaars; de erf-zonde maakt u onwaardig, in het hemelsche rijk te worden opgenomen. Allen hooren hem gelaten aan. Maar laat hij eens één der broederen afzonderlijk à faire nemen! De weerstand zal fel en hartstochtelijk zijn. „Publiek ik veracht u!" schreef MULTATULI. En al zijn lezers vonden dat hij gelijk had.

Hoe dit zij, in het beeld van onszelf, dat PAULHAN ons voorhoudt, herkennen wij zonder moeite het levende Ik, dat achter ons uiterlijk verscholen ligt; en ofschoon het beeld lang niet altijd „geflatteerd" is, aanvaarden wij het zonder „weerstand". Zonder moeite begrijpen wij het mechanisme van dit reinigings-proces, en gevoelen wij, dat de methode rationeel is en juist. De uitstoomerij à la FREUD lijkt ons te fantastisch, meer een middel om van scherpe dampen doortrokken te worden, dan om schoon te worden. Ik wil niet ontkennen, dat, alweer, onze indruk verkeerd kan zijn. Als werkelijk de „verdringing" van de onverdragelijkste elementen uit ons bewustzijn zóó volledig is, dat ze zijn geworden als kinderen die, nauwelijks geboren, in een vreemd land werden gestuurd, en nu, plotseling terug-

gebracht, een taal spreken die wij niet verstaan, dan moeten wij wel eerst die taal leeren, vóór wij met hen spreken kunnen. Ik bedoel dit: als de verdringing zóó volledig is als FREUD het voorstelt, *moeten* wij wel, als we zien wat hij uit die verborgen diepten bij anderen te voorschijn haalt, den indruk krijgen, dat het gedrochten zijn die hij zelf schiep, althans dat zij niets menschelijks hebben.

Een zóó sterke verdringing vinden wij bij PAULHAN niet verdedigd. Alle veranderingen die het karakter door de botsingen en wrijvingen in het samenleven met anderen ondergaat, spreken een taal die wij verstaan niet alleen, maar die de onze is. Van zulke uiterst gecompliceerde en geslepen vermommings-kunstgrepen, die de uit het bewustzijn verdreven elementen toepassen om de „censuur" te passeeren en zich geheel onherkenbaar een weg te banen naar buiten, zooals de psychanalyse dat voorstelt, is bij PAULHAN geen sprake. In zijn voorstelling bepaalt de geest zich tot eenvoudiger procédés. Men vindt ze met groote klaarheid weergeven op bladz. 5:

„Wij kunnen hierbij twee hoofdgroepen onderscheiden; zij zijn lijnrecht tegenovergesteld. De ééne is in hoofdzaak van negatief, de andere van positief karakter, maar bij slot van rekening zijn ze beide zoowel positief als negatief tegelijk. In de eerste groep wordt een al te sterke neiging, die gevaarlijk zou kunnen worden, krachtig teruggedrongen en verborgen. Door deze verdringing komen slechts die eigenschappen aan het licht, die de gevaarlijke neiging verbergen. In de tweede groep daarentegen ontwikkelt zich in positieven zin de schijn van een eigenschap, die in werkelijkheid niet of slechts in geringe mate aanwezig is. De eersten onderdrukken hun gevoeligheid, de anderen veinzen aandoeningen, die zij niet bezitten. In het eerste geval wordt er hoofdzakelijk iets verborgen, in het tweede geval

iets voorgewend. Deze scheiding is echter allerminst absoluut. Een fout verbergen komt dikwijls neer op het voorwenden van de tegenovergestelde deugd; en een deugd voorwenden beteekent òf het verbergen van haar afwezigheid, òf van een neutralen zielstoestand, die noch deugd noch ondeugd bevat.

Deze twee vormen zijn ongelijk van aard en wij maken er niet hetzelfde gebruik van. De eerste strekt vooral ter verdediging; de tweede tot den aanval (dit in zeer algemeenen zin bedoeld)."

In deze weinige regels ligt de „leugen van het karakter" eigenlijk geheel besloten. Het procédé is zoo eenvoudig en begrijpelijk mogelijk. Dat echter ook met dit eenvoudige procédé vrij ingewikkelde rezultaten kunnen worden bereikt, die zelfs een merkwaardige verwantschap kunnen vertoonen met Freudsche mechanismen, blijkt op verschillende plaatsen. Op bl. 62 vinden wij een mechanisme van „wenschvervulling" door „vlucht in de verbeelding" beschreven, dat aan FREUD herinnert. Op bl. 77 zien wij aandoeningen op andere dan hun oorspronkelijke objecten worden „overgedragen". Bl. 96 en 97 geven ons voorbeelden van een splitsing der persoonlijkheid door het verborgen voortbestaan van verdrongen gevoelens.

Maar het wordt hoog tijd, den schrijver zelf aan 't woord te laten. Hij spreekt duidelijk genoeg, en ik heb reeds te lang een aandacht voor hem gevraagd, die hij ongetwijfeld ook zonder deze inleiding wel gevonden zou hebben. Het kan echter, meen ik, nooit overbodig heeten, een stelsel denkbeelden, dat wat ongewoon is, in een omlijsting van algemeene beschouwingen te plaatsen, en daardoor toegankelijk te maken voor hen, wien het breedere verband met de werkelijkheid anders zou ontgaan.

UTRECHT 1919. Dr. H. VAN DER HOEVEN JR.

INLEIDING VAN DEN SCHRIJVER

INLEIDING VAN DEN SCHRIJVER

I

In geen enkel opzicht zijn wij oprecht. Tenminste, in geen enkel opzicht volkomen oprecht.

Onder al onze aandoeningen is er niet één, die wij zonder te huichelen of zonder wat achter te houden, kunnen uiten; onder onze overtuigingen is er geen, waarvoor wij kunnen opkomen, zonder een slag om den arm te houden, of meer of minder bewust onwaarheid te spreken. Er is geen deel in ons geestelijk wezen of het wordt aangevallen, bestreden, verloochend door een ander; geen enkel gedeelte dat niet door de een of andere uitwendige oorzaak belemmerd of verhinderd wordt zich vrij te uiten. Van al dezen strijd, deze dwalingen, deze voorwendsels en veinzerijen is de mensch zich niet altijd volkomen bewust; maar hij weet er in vele gevallen, willekeurig of onwillekeurig, een nuttig gebruik van te maken. Hij trekt partij van zijne zwakheden, en wat hem in zijn ongeluk dreigt te storten, grijpt hij aan als een middel tot zelfbehoud. Door zijne dwalingen heeft hij soms de gelegenheid de waarheid te genaken en in zijne fouten vindt hij een middel om zijn karakter te versterken en zich zedelijk omhoog te werken. In elk geval komt er een merkwaardig evenwicht tot stand tusschen de krachten, die hem onafgebroken in verschillende richtingen willen dringen; en een doorgaans volstrekt blind instinct weet een uitweg te vinden, waarop onze geschokte en heen en weer geslingerde persoonlijkheid zich overeind kan houden.

Het is niet mijne bedoeling hier een volledig overzicht te geven van al de verschijnselen, waarin de werking van dit instinct herkend kan worden; noch ben ik voornemens alle verschijnselen te beschrijven, waaruit men deze neiging, om voor te wenden wat niet waarlijk in ons is, kan

leeren begrijpen. In deze verhandeling zal ik mij beperken tot de rol van de leugen in ons karakter.

II

Het ontstaan, de ontwikkeling en de definitieve vorming van het karakter gaan gepaard met bepaalde psychologische simulaties, die volkomen overeenstemmen met de feiten, welke den natuuronderzoeker bekend zijn als mimicry.

Het karakter doet zich daarbij anders voor dan zijn ware natuur is, en de verwarring die daardoor ontstaat, komt als regel het individu of de gemeenschap of wel beiden ten goede. De mensch heeft er dikwijls belang bij, dat zijn karakter zich niet in zijn waren aard onthulle. Hij wendt dan, hetzij willekeurig en bewust, hetzij uit instinct en zonder er zich zelf goed rekenschap van te geven, deugden of gebreken voor, die hij niet of slechts in geringe mate bezit. En daar hij er dikwijls belang bij heeft, ook in zijn medemenschen niet klaar te schouwen, en daar ook de gemeenschap slechts kan blijven bestaan met behulp van een groote massa dwalingen, misleidingen, schoonen schijn en leugen, voegt zich het bedrog bij de dwaling en ontstaat een belangwekkend en uitgebreid warnet van nuttige tegenstrijdigheden.

Sommige van die simulaties zijn algemeen bekend. Het zijn in hoofdzaak die, welke het meest opzettelijk en dientengevolge niet gedurig worden toegepast; zij die het minst berusten op een aangenomen levenshouding. Wij weten reeds lang, dat iemand die bang is, zich een uitdagende houding geeft om zijn gebrek aan moed te maskeeren, ten einde anderen niet in de gelegenheid te stellen, dit gebrek te ontdekken. Dit geschiedt half met opzet, half instinctief, meer of minder gewild, al naar het geval er toe leidt; soms

als regel, soms slechts onder bepaalde omstandigheden. Trachten wij de geheele reeks van dit soort van verschijnselen vluchtig te overzien, dan vinden wij aan den éénen kant het kort-durend comediespel, vertoond voor de behoefte van het oogenblik, aan den anderen kant een blijvende en onwillekeurige neiging tot simulatie. In 't eerste geval vinden wij bijv. de leugenachtigheid van den gierigaard, die op een keer, om iemand te behagen of te overbluffen, verhalen opdischt over een denkbeeldige edelmoedige daad die hij bedreven zou hebben. In het tweede geval vinden wij de terughoudendheid van den overgevoelige, die voortdurend de uiting van zijne aandoeningen terugdringt; voortdurend, zonder het opzettelijk te willen en zelfs zonder het te weten, een houding van onverschilligheid en koelheid aanneemt, en misschien zelf gelooft onverschillig en koud te zijn. Men kan zich tusschen deze twee uitersten een reeks van tusschen-vormen denken, maar in dit werk zal ik mij in hoofdzaak bezig houden met de verschijnselen van de laatst bedoelde soort; die dus, waar niet slechts voorbijgaand een „houding" wordt aangenomen, maar waar het een diep wortelende en altijd-aanwezige behoefte der persoonlijkheid blijkt, dit te doen.

Wij kunnen hierbij twee hoofdgroepen onderscheiden; zij zijn lijnrecht tegenovergesteld. De ééne is in hoofdzaak van negatief, de andere van positief karakter, maar bij slot van rekening zijn ze beide zoowel positief als negatief tegelijk. In de eerste groep wordt een al te sterke neiging, die gevaarlijk zou kunnen worden, krachtig teruggedrongen en verborgen. Door deze verdringing komen slechts die eigenschappen aan het licht, die de gevaarlijke neiging verbergen. In de tweede groep daarentegen ontwikkelt zich in positieven zin de schijn van een eigenschap, die in wer-

kelijkheid niet of slechts in geringe mate aanwezig is. De eersten onderdrukken hun gevoeligheid, de anderen veinzen aandoeningen, die zij niet bezitten. In het eerste geval wordt er hoofdzakelijk iets verborgen, in het tweede geval iets voorgewend. Deze scheiding is echter allerminst absoluut. Een fout verbergen komt dikwijls neer op het voorwenden van de tegenovergestelde deugd; en een deugd voorwenden beteekent òf het verbergen van haar afwezigheid òf van een neutralen zielstoestand, die noch deugd noch ondeugd bevat.

Deze twee vormen zijn ongelijk van aard en wij maken er niet hetzelfde gebruik van. De eerste strekt vooral ter verdediging; de tweede tot den aanval (dit in zeer algemeenen zin bedoeld).

Toch is ook dit niet absoluut. De schijn van heldhaftigheid bijv., dien de lafaard aanneemt, verraadt meer den wensch, niet aangevallen te worden, dan de begeerte om zelf aan te vallen. Overigens kunnen zij beide, wat hun oorsprong betreft, tot dezelfde algemeene formule worden teruggebracht.

III

In het voorafgaande herkennen wij reeds de werking van algemeene psychologische wetten. Al die schijn-houdingen zijn, hoewel in verschillenden vorm, de uitdrukking van een regelende en samenvoegende kracht in ons denken. Aan deze kracht ontleenen zij hun bedoeling en hunne beteekenis. Het gaat er overal om, een zwakheid te verbergen of een kracht voor te wenden. Helaas, hier zoo goed als overal blijven mislukkingen niet uit, afwijkingen die te wijten zijn aan het al te vrije en ongedisciplineerde spel der elementaire psychische drijfkrachten. Het kan vóórkomen, dat het regelende princiep niet ruim genoeg zijn werking

ontvouwt en niet scherp genoeg is gericht; dat het rezultaat gebrekkig is; dat het doel wordt voorbij-geschoten of niet bereikt. De simulatie (het bedrog) wordt dan, in plaats van een middel ter beveiliging, een gevaar. Eén belang of een enkel onderdeel van het geheel der psychische persoonlijkheid wordt dan wel krachtig verdedigd, maar ten koste van de belangen van het geheel. Zoo bijv. wanneer wij een zwakke zijde van onze persoonlijkheid beschermen, door de accentuatie van eigenschappen, die aan het geheel van ons wezen vreemd zijn.

De terugdringing is ook een in 't oog springend, en zelfs essentiëel element van de dissimulatie (het verbergen van gebreken). En onder den invloed van de reeds hierboven genoemde regelende en samenvoegende kracht in ons denken, komt hier dikwijls op een wijze die ik elders heb nagegaan, een scherpe tegenstelling te voorschijn. Deze uit zich dan in het contrast tusschen de verschijnselen en de ware natuur van het karakter, en uit deze disharmonie ontstaan dan de elkaar weersprekende verschijnselen.

Wij moeten, ofschoon het onderscheid niet scherp is, onderscheid maken tusschen sociale en individueele simulatie. De eerste heeft voornamelijk tot doel, meer of minder bewust den voortgang of de ontwikkeling van het gemeenschaps-leven mogelijk te maken; de andere strekt vooral ter verdediging van het individu. Ongetwijfeld is er altijd iets individueels in het eene, en iets maatschappelijks in het andere, maar over het geheel genomen is er een duidelijk verschil tusschen persoonlijke en sociale simulaties. Het voornaamste onderscheid is, dat de eerste minder eenvormig zijn, meer verschillen naar gelang van de individuën. Het is mijne bedoeling thans alleen de individueele simulatie te behandelen. Ik zal mij dus bijv. niet bezighouden met de beleefdheid en de moraal, die twee groote

oorzaken en tevens zoo voorname vormen van maatschappelijke simulatie. Toch zullen wij ze hier en daar wel tegenkomen of ze althans van hun individueel-psychologischen kant moeten bekijken.

Ik zal eerst de negatieve vormen van de simulatie bespreken, met name de schijn-ongevoeligheid; daarna de positieve, de schijn-gevoeligheid. Deze twee belangrijke soorten van simulatie nemen zeer bepaalde vormen aan, soms meer of minder als algemeene eigenschap, soms meer of minder duidelijk in bizonderheden zich uitend. Ja, zij kunnen zich combineeren en verwikkelen tot verschillende vormen. De bespreking van eenige van deze bizondere vormen van simulatie zal ons onderzoek besluiten. Dan zullen wij tot slot nog slechts hunne beteekenis voor de algemeene psychologie en voor eene synthetische philosophie in het licht hebben te stellen. Want wij zullen dan gelegenheid hebben om op te merken, hoezeer de leugen in het karakter, door zijne veelvuldigheid en zijne beteekenis, verband houdt met zekere feiten van algemeenen aard, en in het bizonder met een simulatie van universeelen aard. Daarvan hoop ik dan elders een overzicht te geven. [1])

1) Met het verschijnsel der simulatie, dat dikwijls de aandacht getrokken heeft van de moralisten, hebben philosophen en psychologen zich niet veel bezig gehouden. Met uitzondering van het algemeen bekende boek van MAX NORDAU: *„De conventioneele leugens van onze beschaving"*, dat overigens uit een geheel ander gezichtspunt dan het mijne geschreven werd, weet ik slechts enkele werken aan te halen, waarvan het onderwerp het mijne nadert. Ik ben ze bovendien pas tegengekomen toen mijn arbeid reeds ver gevorderd of geheel gereed was, en gedurende of na het verschijnen van de artikelen in de Revue philosophique (1901—1903), waarin ik de eerste uiteenzetting van mijn denkbeelden gegeven heb. In twee zeer belangrijke werken van J. DE GAULTIER, *„Le Bovarysme"* en *„La Fiction universelle"*, heeft deze met groote scherpte het vermogen bestudeerd, dat den mensch gegeven is, zich zelf te bedriegen,

zich zelf anders te zien dan hij is, en hij trekt er wijsgeerige conclusies uit, die neigen naar een subjectief idealisme. Hoewel wij op essentiëele punten een verschillende opvatting hebben, komen DE GAULTIER en ik, ieder voor zich, tot algemeene inzichten die in zekere opzichten met elkaar overeenkomen. Ik heb bovendien deze twee boeken aangekondigd in de Revue philosophique (1903 en 1904). Ik moet hier ook nog een algemeene studie over de simulatie en hare verhoudingen tot den strijd om het bestaan noemen, in het begin van het boek „*Simulation de la locura* (Buenos-Aires, 1903) van Dr. JOSÉ INGEGNIEROS en ook, uit een ander gezichtspunt, „*Le Finzione dell' Anima, Saggo di Etica pedagogica* (Bari 1905) van GIOVANNI MARCHESINI.

EERSTE DEEL
DE SCHIJNBAAR-ONGEVOELIGEN

EERSTE HOOFDSTUK

DE SCHIJNBARE ONGEVOELIGHEID

I

Wanneer wij iemand een houding zien aannemen, die het vermoeden wekt, dat de een of andere deugd of ondeugd duidelijk bij hem aanwezig mag worden geacht, dan mogen wij daaruit niet besluiten, dat ons vermoeden juist is. Het eenige wat mag worden aangenomen, is, dat de persoon in kwestie in dat opzicht niet neutraal is. Als hij de eigenschap, die hij schijnt te hebben, niet werkelijk bezit, dan is het waarschijnlijk, dat hij de juist tegenovergestelde eigenschap wèl heeft. Een teeken van groote waarde in dit opzicht, is de meerdere of mindere nadruk, waarmee hij op de teekenen van den een of anderen karaktertrek de aandacht vestigt. Iemand die altijd den mond vol heeft over gierigheid, is waarschijnlijk juist het tegendeel van gierig, tenzij hij werkelijk een vrek is of eenige van diens karakter-trekken simuleert.

En indien iemand op ons den indruk maakt, bizonder koud, ongevoelig en ongenaakbaar te zijn, dan bestaat er wel kans, dat hij dit werkelijk ook is, maar er is evengoed kans, dat hij integendeel juist bizonder gevoelig voor aandoeningen is. Hoogstwaarschijnlijk is hij niet goed met zichzelf in evenwicht, maar het is ook heel goed mogelijk, dat hij op sommige punten zeer vatbaar voor aandoeningen is, en op andere punten geheel onverschillig.

De schijnbare ongevoeligheid is een bedriegelijk voorkomen, dat den rustigen gang van het leven bevordert. Zij strekt ter verdediging van het Ik. Onze geest vrijwaart zich daarmee tegen allerlei aanvallen, door de aanleiding daartoe te vermijden en door den indruk te wekken, dat die

aanrandingen geen vrucht zouden opleveren aan hen die voornemens mochten zijn, ze te ondernemen. Hij verdedigt zich ook tegen zichzelf, door met evenveel beslistheid tegenover zichzelf de houding aan te nemen waarin hij tegenover anderen verschijnt. Zoo voorkomt hij de ontwikkeling van zekere gedachten en gevoelens, die hem onaangenaam zouden zijn; hij weert pijnlijke gevoelens af, door zich op te dringen, dat hij ze niet kan ondervinden, omdat ze niet passen in den vorm, dien hij heeft aangenomen.

Om een juist denkbeeld te geven van de gedragslijn van den schijnbaar-ongevoelige wil ik een anecdote in herinnering brengen, die TAINE ons betreffende MÉRIMÉE heeft medegedeeld. Zij is zeer bekend en ik heb reeds elders de gelegenheid gehad, haar te vermelden. Zij is overigens vatbaar voor discussie, en TAINE heeft ze misschien wat al te eenvoudig uitgelegd; anderen hebben trouwens zijne uitlegging wat al te gemakkelijk verworpen. „De gevoeligheid," zegt TAINE, „was bij hem zoozeer bedwongen, dat hij er geheel onvatbaar voor scheen te zijn; niet dat dit werkelijk 't geval was; integendeel, maar er zijn raspaarden die zoo aan hun meester onderworpen zijn, dat zij, zoodra hij de teugels vasthoudt, geen zijsprong meer zouden durven wagen. Nu, bij hem was de dressuur vroeg begonnen. Hij was, geloof ik, tien of twaalf jaar, toen hij eens voor de een of andere stoutigheid ernstig werd beknord en de kamer uitgestuurd. Snikkende, en geheel van streek, zou hij juist de deur achter zich dicht trekken, toen hij hoorde dat er gelachen werd en een van de aanwezigen opmerkte: „dat arme kind, hij denkt dat we werkelijk heel boos zijn." Het denkbeeld, dat hij voor den mal werd gehouden, bracht hem in opstand; hij nam zich plechtig voor, aandoeningen, waarin hij zoo vernederd werd, te beheerschen; en hij hield woord. Μέμνησο ἀπιστεῖν (wees steeds op uw hoede), dat

werd zijn lijfspreuk. Zich te wachten voor openhartigheid en geestdrift, zich nooit te laten meesleepen, nooit geheel zichzelf te geven, altijd een deel van zichzelf achter te houden, zich nooit door een ander om den tuin te laten leiden noch zichzelf te misleiden, te handelen en te schrijven alsof een spotzieke toeschouwer tegenwoordige ware en zelf die toeschouwer te zijn, zie daar een trek die zich al dieper in zijn karakter grifte en zijn stempel drukte op alle deelen van zijn werk en zijn talent." 1)

Men moet echter niet al te veel gewicht hechten aan ondervindingen als die, welke bij MÉRIMÉE de willekeurige of onwillekeurige onderdrukking van zijn al te groote gevoeligheid veroorzaakt hebben. Dergelijke voorvallen schijnen mij eerder de ontwikkeling slechts te leiden en te verhaasten; zij zijn echter niet beslissend, en de verandering is niet ineens volledig: zij geven een draai aan den weg, dien zij zelf niet gebaand hebben. Een dergelijke oogst kan slechts geoogst worden van een te voren goed bewerkten akker. Misschien kan een krenking, zooals MÉRIMÉE ondervonden had, het begin geweest zijn van zijne karakter-verandering en van den overgang van openhartigheid naar geslotenheid, maar zonder twijfel zouden zijne levensomstandigheden dit vroeg of laat toch noodzakelijk gemaakt hebben. Al naar de gevallen, de soort der indrukken en de personen, zijn deze veranderingen natuurlijk ook verschillend.

Het is vrij moeielijk, de eerste sporen van de schijnbare ongevoeligheid te ontdekken en er van dicht bij de ontwikkeling van te volgen. De omstandigheden waaronder men deze studie zou kunnen ondernemen, doen zich niet zoo dikwijls voor. Het schijnt mij zeker, dat deze karakter-

1) TAINE. Étude sur Mérimée, in de *Lettres à une inconnue*, dl. I, blz. 2 en 3.

vorm zich in het algemeen trapsgewijze ontwikkelt, hoe ook de overgeërfde aanleg moge zijn, waaruit hij zich ontwikkelt of die hem zelf reeds vormt. Het voorwenden van onverschilligheid kan reeds bij kinderen vóórkomen, maar dit lijkt me toch een uitzondering, en meestal noch sterk uitgesproken noch blijvend. Oude menschen hebben over 't algemeen meer behoedzaamheid en schijnbare onverschilligheid dan jongeren. En het is werkelijk niet meer dan natuurlijk, dat de duizend-en-één-krenkingen van het leven aan den éénen kant, de behoefte van het bestaan, de steeds beter begrepen voorschriften van beleefdheid en welvoegelijkheid aan den anderen kant, ten slotte de ongedwongen uiting belemmeren van onze verlangens, van onze vreugde en ons verdriet.

Waarlijk, in dit leven botst elk van onze verlangens met de verlangens van een medemensch: elk van onze gevoelens krenkt altijd een gevoelen van hen die om ons leven. In meerdere of mindere mate is elke uiting van een gevoelen, elke geloofs-overtuiging van ons, in zekeren zin een soort van uitdaging, van vijandigheid tegen anderen. Zonder twijfel kunnen onze gedachten en onze gevoelens die van een ander bevestigen, maar anderdeels loochenen en bestrijden zij die ook altijd. Ook eischt het algemeen belang, en de noodzakelijkheid van het voortbestaan van de maatschappij waar wij in leven, die ons ondersteunt en ons vervormt, zonder welke wij niet werkelijk kunnen zijn wat wij zijn, en waar wij niet buiten kunnen leven, dat wij van onze natuur slechts datgene laten blijken, wat zich kan aanpassen aan de meeningen van onze omgeving. De tallooze huichelarijen, die de beleefdheid en de moraal meebrengen, hebben slechts ten doel ons in deze richting te leiden. En ons eigenbelang zelf noopt ons rechtstreeks of middellijk, die gevoelens of die overtuigingen te ver-

bergen, waarmede wij ons slechts onbewuste krenking of opzettelijke vijandigheden op den hals zouden halen; tenzij wij krachtig genoeg zijn, om onzen wil te doen zegevieren, en niet bevreesd voor strijd en botsingen. Maar dit roept weer een geheel ander systeem van simulatie en dissimulatie te voorschijn, waarover ik hier niet in bizonderheden behoef te treden.

Het leven brengt dus onder normale omstandigheden een voortdurende ingetogenheid en veinzen met zich mee. De toestand van schijnbare ongevoeligheid zou dus slechts zijn ontstaan te danken hebben aan de accentuatie van een algemeen en normaal gebeuren, op den bodem van een juist bizonder levendige en lichtgeraakte gevoeligheid. Laat ons echter niet vergeten, dat feiten, die schijnen overeen te komen, in werkelijkheid vaak zeer verschillend zijn. Bij oude menschen bijv. is de onverschilligheid dikwijls niet geveinsd, maar bestaat zij werkelijk. De gevoeligheid is afgestompt. Bij hen is er dus tusschen hetgeen zij uiten en hetgeen zij werkelijk gevoelen niet dat verschil en die tegenstelling, die de schijnbaar-ongevoelige ons biedt. Ook het algemeen vóórkomen is bij hen anders. De bedachtzaamheid die met de jaren verkregen wordt, komt voort uit een vaster geworden evenwicht, een gaandeweg verkregen beheersching van de verschillende neigingen, en niet uit een botsing van tegenstellingen, zooals bij den schijnbaar-ongevoelige. De karakter-trekken, die deze bedachtzaamheid begeleiden, zijn ook niet die van den schijnbaar-ongevoelige: de hoogmoedige ironie, de geforceerde minachting en de trotsche ongenaakbaarheid.

Maar toch is er tusschen deze twee ziels-toestanden wel veel overeenkomst. De schijnbaar-ongevoelige streeft er tot op zekere hoogte naar, werkelijk onverschillig te worden. Door wilskracht, oefening en gewoonte, slaagt

hij er wellicht in, den zielstaat van een grijsaard te benaderen. Hij behoeft zich niet langer te verbergen, omdat het karakter dat hij gesimuleerd heeft, werkelijk het zijne wordt. Wij zullen dit feit nog meer tegenkomen.

II

Feiten als het door TAINE meegedeelde, waarvan ik zooeven melding maakte, zijn niet zeldzaam. Het samengaan van een zeer levendige gevoeligheid met een schijnbare koelheid is wellicht een van de meest vóórkomende combinaties van karakter-trekken. Ik heb dat dikwijls genoeg zelf waargenomen. Behalve de oorzaken van maatschappelijken aard waarvan ik straks heb melding gemaakt, bestaan er oorzaken van individueel karakter, die zich bij de eerste voegen, en die zich onafgebroken doen gevoelen. Het verbergen van onze gevoeligheid is, vooral wanneer zij zeer levendig is, buitengewoon bevorderlijk en wellicht zelfs noodzakelijk voor ons geestes-evenwicht. Elk van onze aandoeningen is, van het standpunt van persoonlijke verdediging bezien, een zwakte. Zij onthult den vijand een kwetsbare plek, te kwetsbaarder naarmate onze gevoeligheid sterker uitgesproken is. Terzelfdertijd dat zij een zwakte voor ons zelf beteekent, is zij een bedreiging voor anderen, daar zij er toe kan leiden, dat hun eigen vrijheid van beweging er rechtstreeks of middellijk, en in verschillende mate, door wordt belemmerd. Het is maar al te natuurlijk, dat iemand die zeer gevoelig is, en die bij ondervinding de droevige ervaring heeft opgedaan, aan welke gevolgen het toonen van zijn aandoeningen en de vrije uiting daarvan hem blootstelt, tracht te verbergen wat hij gevoelt, en nauwlettend de uiting bewaakt van de gevoelens, die voor hem een voortdurende bron van krenkingen en kwetsingen zouden worden.

Het is dan ook geen wonder, dat men, zooals ik dat reeds heb aangetoond, menschen vindt van een overmatige gevoeligheid die voor ongevoelig doorgaan in de oogen van hen, die hen slechts oppervlakkig kennen. Er bestaat bij hen een zeer eenvoudige combinatie van de regelende kracht in hun denken met terughouding, en dat deel van de terughouding, dat de uiting van hunne gevoelens betreft, kan een zeer hoogen graad van volmaaktheid bereiken. Bij hen is dan niet alleen de willekeurige uiting door het woord, maar zijn zelfs de gebaren, de kleine bewegingen van wenkbrauwen, lippen en oogen, die verraden zouden wat er inwendig in hen omgaat, beperkt of opgeheven. En niet alleen zijn die uitdrukkings-middelen opgeheven, maar er ontwikkelt zich zelfs, bij wijze van tegenstelling, een bedriegelijke uiting van gevoelens, die tegenovergesteld zijn aan die, welke zich in werkelijkheid afspelen. Een ironisch gezicht zetten, een welwillende houding aannemen terwijl men eigenlijk inwendig verdriet heeft of diep verontwaardigd is, dat zijn overdrijvingen van de schijnbare ongevoeligheid die vrij dikwijls voorkomen.

Deze overdrijvingen doen een nieuw type ontstaan. Doch wij moeten nagaan, in welk verband de typen, die wij van dit gezichtspunt uit kunnen vermoeden, tot het type staan, dat meer in 't bizonder het voorwerp van ons onderzoek is. De geveinsde ongevoeligheid is een middel om ons te vrijwaren tegen de pijnlijke gevolgen van onze gevoeligheid ; maar dat is niet het eenige. Wij kunnen ons diepste innerlijk beschutten tegen de botsingen met het leven, door een ongevoeligheid voor te wenden, die er de gevoelige en zwakke plaatsen van verbergt; hetzelfde doel kunnen wij echter bereiken, door eigenschappen te veinzen, die tegengesteld zijn aan die, welke werkelijk in ons leven, door andere zwakheden valschelijk voor te wenden

en de werkelijke onder een schijn van kracht te verbergen. Wij kunnen bijv. krenkingen van onze eigenliefde voorkómen, 't zij door den schijn aan te nemen van er geen te hebben, 't zij door een trots voor te wenden, die ons vrijwaart voor aanvallen, of door een buitengewone nederigheid te veinzen. (Soms vermengen zich deze twee manieren: de nederigheid van Fénélon bijv. kan den indruk van hevigen trots maken.) Ten slotte kunnen wij ook een behoefte aan zelf-verbetering ten toon spreiden, die ons de geringste aanmerkingen met vreugde doet aanvaarden en met zorg doet onderzoeken. Al naar den aard van elk van ons, kunnen deze verschillende middelen van verdediging, en nog vele andere, elkander vervangen of samengaan. Het verbergen van wat er is, en het veinzen van wat er niet is gaan zoodoende onafgebroken gepaard.

TWEEDE HOOFDSTUK

DE SECUNDAIRE KARAKTER-TREKKEN VAN DEN SCHIJNBAAR-ONGEVOELIGE

I

De schijnbare ongevoeligheid gaat over 't algemeen gepaard met zekere karakter-trekken, die echter niet in absoluut verband met haar staan. Het geheel is, tenminste in vele gevallen, samengesteld uit een vereeniging van sterk verschillende elementen, en het geestelijk evenwicht kan het rezultaat zijn van zeer uiteenloopende tegenstellingen en combinaties.

Toch treffen wij sommige karakter-trekken vrij dikwijls te samen aan, en zoo vinden wij, dat de schijnbare ongevoeligheid vrij algemeen begeleid wordt door bepaalde eigenschappen, bepaalde gebreken en een zekere wijze van voelen of denken. Zij veroorzaken de schijnbare ongevoeligheid of worden dóór haar veroorzaakt, zij versterken haar, en worden door haar versterkt, of zij wijzigen haar door, min of meer regelmatig, zelf bepaalde veranderingen te ondergaan.

Een karakter-trek, die ons bij den schijnbaar-ongevoelige dikwijls treft, is het overwicht of tenminste de belangrijkheid van het *innerlijke* geestes-leven. Zulk een overwicht wijst reeds op een ziels-toestand, die zeer nauw verbonden is met de schijnbare ongevoeligheid; want het sluit in, dat er veel en met zorg verborgen wordt. Indien het waar is, zooals men zegt, dat „denken" is: zich weerhouden om te spreken of te handelen, zich terugtrekken in zijn gedachten, dan kunnen wij dat ook zóó uitdrukken: denken is die staat van geestelijk leven, waarin de neiging om de gedachten in handelingen om te zetten, wordt teruggedrongen, en

dan zien wij, hoezeer die overheersching van het gedachteleven met de schijnbare ongevoeligheid noodzakelijk gepaard moet gaan.

En waarlijk, de schijnbaar-ongevoeligen zijn in den regel ook allerminst aktief, uitbundig of ondernemend van karakter. Wij spreken hier wel te verstaan slechts van hen, bij wie de schijnbare ongevoeligheid een vrijwel ingewortelde karakter-trek geworden is, want ook aan iemand van een aktieve, of zelfs maar impulsieve natuur kan het overkomen, dat hij, onder den invloed van een heftige aandoening, een gemoeds-beweging verbergt en dat hij in een gegeven geval zich geweld aandoet, onverschillig te lijken. Maar meestal weten toch personen van aktief temperament zich op andere wijze te beschermen. Zij ontwijken de verwonding van hun gevoeligheid, of herstellen haar, door positieve simulatie, door afleiding te zoeken of door een overdreven aktiviteit: zij beletten zichzelf, er aan te denken. Hetzelfde doel wordt zoo langs verschillende wegen bereikt.

Een sterk innerlijk gevoels-leven is ook in dit opzicht zeer bevorderlijk, misschien zelfs noodzakelijk, voor het tot stand komen van de schijnbare ongevoeligheid, dat dit overwicht bij lieden, die intellectueel niet buitengewoon ontwikkeld zijn, over 't algemeen gepaard gaat met een groote gevoeligheid, een zekere gewoonte om zich veel, gemakkelijk, en heftig te laten ontroeren. Opdat het individu zichzelf genoeg zij, is het noodig, dat hij in zichzelf de stof vindt, om zich mee bezig te houden. Aan den anderen kant bevordert een sterk gedachten-leven de neiging tot het opmerken, genieten en overpeinzen van ziels-toestanden, tot analyse, tot scherpe critiek. Dit alles staat in nauw verband met de gewoonte om zich niet bloot te geven, bevordert haar of is van haar afhankelijk en komt tegemoet aan

de algemeene terughouding van gevoels-uitingen. Zonder de uitgesproken gevoeligheid zou er een evenwichtig of werkelijk onaandoenlijk mensch voor u staan, en zonder de neiging tot terughouding en kritiek een uitbundige en opgewonden overgevoelige. Men vindt trouwens deze beide voorwaarden in verschillende combinaties aanwezig, en uit elke combinatie spruit weer een andere persoonlijkheid. Het schijnt bijv., dat de gewoonte en de neiging tot kritiek oefenen bij MÉRIMÉE nog de overhand heeft op de heftigheid van zijne gewaarwordingen en de kracht van zijn gevoel. Bij anderen is het juist omgekeerd, en de neiging tot de schijnbare ongevoeligheid ontstaat bij hen eerder uit de directe botsingen van hunne neigingen met de buitenwereld, dan uit de analyse waaraan zij zichzelf onderwerpen.

II

Overgroote vatbaarheid voor aandoeningen is de directe oorzaak van de schijnbare ongevoeligheid, en lokt reakties uit, waarachter zij zich verbergt en waardoor zij tot een zekeren graad gematigd wordt. Wanneer zich het karakter van den schijnbaar-ongevoelige geconsolideerd heeft, gaat zij dikwijls gepaard met een zekere mate van lichtgeraaktheid. Deze lichtgeraaktheid schijnt een combinatie te zijn van gevoeligheid en eigen-liefde. De eigenliefde is dikwijls (doch allerminst noodzakelijk) het gevolg van een krachtig overheerschend innerlijk gemoeds-leven. Sommige vormen van eigenliefde zijn bizonder geschikt om ons te doen smullen in de beschouwing van ons eigen innerlijk leven. Omgekeerd is iemand, die altijd met zichzelf bezig is, voorbeschikt om aan te groote eigenliefde te gaan lijden. Zonder twijfel bestaat er eigenliefde van verschillende soort, en die van den sportsman bijv. of van den sol-

daat geeft nog geen aanleiding, om bij hen een hoogen graad van zelf-beschouwing te onderstellen. Toch brengt zij als zoodanig er wel reeds iets van mee, en maakt zij het type ingewikkelder. Indien zij zich verder ontwikkelt, is zij de oorzaak van een sterker geestelijk leven, wordt zij het uitgangs-punt van een systeem van gedachten en gevoelens, die een oorzaak kunnen worden van lichtgeraaktheid, en zelfs, hoewel dikwijls slechts rudimentair en op een bepaald gebied, het te voorschijn komen van de schijnbare ongevoeligheid kunnen te beweeg brengen. Een speler, die uit wil blinken, of een verwaand jager, kunnen spijt hebben over een verloren spel of over een gemist schot, zich hierover ergeren en toch hun spijt verbergen onder het mom van onverschilligheid of hoogmoedig er-boven-staan, om aan de onaangename spotternijen te ontkomen.

Men behoeft slechts de brieven van MÉRIMÉE te lezen, om te bemerken, dat eigenliefde en overgevoeligheid hem in hooge mate eigen waren. De schijnbaar-ongevoeligen die ik gekend heb, boden over het algemeen ditzelfde beeld aan. Soms bereikt de eigenliefde bij hen een zeer hoogen graad, die bedekt wordt door een houding van nederigheid, een simulatie, die goed past bij de vormen die ik hier behandel, en waarop ik later nog terug zal komen. De eigenliefde is er daarom niet minder om.

Men kan zeer vatbaar voor indrukken zijn, zonder een hooge mate van eigenliefde te bezitten, en men kan erg met zichzelf ingenomen zijn, zonder over 't algemeen zeer gevoelig te zijn, maar het samengaan van eigenliefde en overgevoeligheid leidt onvermijdelijk tot lichtgeraaktheid. Wat wij lichtgeraaktheid noemen, is dan ook niets anders, dan een gevolg van een gevoelige eigenliefde, indien wij tenminste die eigenliefde zeer algemeen opvatten. De lichtgeraaktheid kenmerkt zich hierdoor, dat men opkomt voor

het geringste deel van ons Ik, en ook dienovereenkomstig handelt. Lichtgeraakt is hij, die boos wordt omdat men een van zijne denkbeelden, hoe onbelangrijk het ook moge zijn, tegenwerkt, of omdat men een van zijn gevoelens kwetst, hoe onbeduidend het ook zij. En deze lichtgeraaktheid onderscheidt zich alleen van de groote vatbaarheid voor aandoeningen, van de buitengewone gevoeligheid, door de rol die eigenliefde er in speelt.

Een meer of minder teruggehouden, en, ondanks alle pogingen om haar te verbergen, meer of minder zichtbare lichtgeraaktheid is een der kenteekenen van de schijnbare ongevoeligheid. Zij is er niet altijd en noodzakelijk een begeleidings-verschijnsel van, maar men treft haar er toch dikwijls bij aan. Dit is à priori reeds waarschijnlijk. Het is zeer begrijpelijk, dat een zeer groote mate van in zichzelf teruggetrokken gevoeligheid, welke zich niet aanstonds uit in handelingen en woorden, een menigte gedachten, gevoelens en indrukken oproept, en, naar aanleiding van een weinig beteekenend voorval, de geheele ziel in beroering brengt en in de bres doet springen voor haar beleedigde onderdeel. De schijnbaar-ongevoeligen zijn ook daarom reeds dikwijls zoo lichtgeraakt, dat zij juist door hun geaardheid leven in eene omgeving, die hunne gevoelens kwetst en hindert. De lichtgeraaktheid kan bovendien niet alleen samen gaan met een buitengewone gevoeligheid, die steeds geneigd is, de geheele ziel er in te betrekken; zij onderstelt ook, dat deze reaktie een vijandige zal zijn, waardoor niet een aanpassing aan de eigenaardigheden van het milieu, maar een verzet er tegen ontstaat; dit wil zeggen, dat er een remmende invloed wordt geoefend op de inwerking van de omgeving, door welke de reaktie wordt teweeg gebracht. Welnu, de terugdringing, het bieden van weerstand, is een van de kenmerkende vormen van uiting van

den schijnbaar-ongevoelige. In één woord: lichtgeraaktheid onderstelt eigenliefde, en de eigenliefde is een vaak voorkomende eigenschap van den schijnbaar-onverschillige. Hij is dus van te voren reeds voorbeschikt om zich buitengewoon lichtgeraakt te betoonen.

Voor zoover ik naar mijne eigen waarnemingen kan oordeelen, bevestigt de ondervinding deze gevolgtrekkingen. De schijnbaar-ongevoeligen die ik gekend heb, waren over 't algemeen lichtgeraakt. De openhartigen en bedrijvigen daarentegen zijn er veel meer mee doende, hunne gedachten op verschillende wijze naar buiten te laten afvloeien en in handelingen om te zetten, dan dat zij hunne aandacht zouden kunnen wijden aan iedere kleine krenking van hun gevoel van eigenwaarde, en zich door een voortdurend met zichzelf bezig zijn vergiftigen.

III

De lichtgeraaktheid van den schijnbaar-ongevoelige verkrijgt een verschillenden vorm en waarde, al naarmate de elementen waaruit zij is samengesteld, verschillen, of naarmate die elementen zich onderling anders verhouden. Op verschillende wijzen lijdt de eigenliefde en wordt zij gekwetst, soms op zuiver egoïstische gronden, maar somtijds ook om betrekkelijk altruïstische en belanglooze redenen. Waardoor het Ik gekwetst wordt, is nu eens slechts een krenking van ijdelheid, dan weer een aanval op een gevoel van toewijding of eerbied. En al verstaat men onder eigenliefde niets dan bezorgdheid over het uitgesproken of veronderstelde oordeel van onze medemenschen, of over ons eigen oordeel, zoodat zij dus een soort van „eer"-gevoel wordt, dan nòg is het duidelijk, dat zij verschillende vormen kan aannemen en een verschillende intensiteit kan bereiken.

Een algemeen kenteeken van de lichtgeraaktheid der

schijnbaar-onverschilligen, een teeken dat als 't ware noodzakelijk is voor den hoofdvorm van dit type, is, dat zij terzelfder tijd zeer levendig en zeer teruggehouden is. De reakties spelen zich bijna uitsluitend in het innerlijke geestelijke leven af.

De schijnbaar-ongevoelige wil niet laten blijken als hij gekwetst is; hij schaamt zich, de bedrogene te lijken of in een of ander opzicht bij anderen achter te staan; hij kent aan anderen niet gaarne de macht toe, hem te beleedigen noch het recht om naar hun believen over zijn eer te beschikken. Dezelfde eigenliefde, die hem zoo licht kwetsbaar maakt, belet hem, zijne wonden te laten zien. En daarenboven wacht hij er zich zorgvuldig voor, anderen de zwakke plekken in zijn karakter, in zijn gevoelens, in zijn trots of zijne ijdelheid te laten zien, die dus, waarin men hem te gemakkelijk zou kunnen aanvallen, om zijn rust te verstoren of hem leed te doen.

Maar ook in andere opzichten onderscheidt men bij de lichtgeraaktheid verschillende vormen, en het zou zeer moeielijk zijn en weinig opleveren, deze verschillende vormen op te noemen. Soms is zij niet zeer verheven van aard. Een schijnbaar-onverschillige met een hoogmoedig voorkomen kan beleedigd zijn, zonder er naar uit te zien: over een onbeduidende opmerking over zijn kleeding, zijne houding of zijn manieren. Elk heeft zijne eigenaardige punten van lichtgeraaktheid, waar men ze somtijds niet verwacht.

Soms ook wil men een bepaalde gevoels-sfeer buiten schot houden, deze niet blootstellen aan de aanvallen van anderen, omdat men zich in die sfeer buitengewoon kwetsbaar weet. De lichtgeraaktheid en de schijnbare ongevoeligheid zijn in dit geval partiëel en om zoo te zeggen gelocalizeerd. De schijnbare ongevoeligheid is hier dan

niet een algemeene ziels-toestand, maar zij geldt slechts voor bepaalde gevoelens. Deze gereduceerde vorm komt vrij algemeen voor: Men treft bij veel menschen de schijnbare ongevoeligheid in beperkten vorm aan. Niemand kan op alle punten openhartig zijn; en met de schijnbare ongevoeligheid is het 't zelfde geval: zij kan niet op alle punten volgehouden worden en niet altijd even sterk zijn. De schijnbaar-ongevoelige moet altijd op sommige punten openhartig zijn, ten minste is hij het op sommige oogenblikken en met sommige personen. Het type van de schijnbare onverschilligheid wisselt dan ook erg af in volledigheid en standvastigheid, maar er bestaan slechts gradueele verschillen tusschen hem, die er het beste voorbeeld van geeft en dengene, die er maar weinig van vertoont; en men kan dan ook tusschen den een en den ander geen scherpe grens trekken.

De werking van de eigenliefde is niet altijd zeer duidelijk. Zij verbindt zich als het ware met bepaalde gevoelens en schijnt zich aan hen te hechten, onverschillig voor de wonden die onze ijdelheid zou kunnen ontvangen. Om ons leed te veroorzaken is het niet noodig, dat deze gevoelens aangevallen en gekwetst worden. Het is voldoende dat zij opgemerkt worden. Deze soort van schaamte is overigens nauw verwant aan de verdedigings-maatregelen van den geest; zij is er een zeer persoonlijke uiting van. Indien wij vreezen, dat men sommige van onze gevoelens leert kennen, komt dat dikwijls, omdat wij weten of vaag vermoeden, dat zij weinig sympathie en bijval zullen wekken. De mensch bloost licht over zijne aandoeningen, wanneer hij het gevoel heeft, dat zij niet passen voor zijn leeftijd, zijn geslacht, zijne positie; of wanneer hij weet dat zij botsen met de meeningen van menschen, voor wie hij eerbied heeft, die hij liefheeft of vreest. Dit gevoel, dat een vrij

grooten eerbied voor het oordeel van onze mede-menschen over ons in zich sluit, sluit zich duidelijk aan bij de eigenliefde, waarvan ze zich slechts door zekere nuances onderscheidt. Zij veroorzaakt dikwijls een zeer scherpe lichtgeraaktheid.

Het komt ook voor, dat de schijnbare ongevoeligheid, en de lichtgeraaktheid die haar bepaalt of haar vergezelt, een hoogeren graad bereiken en zich meer losmaken van de egoïstische eigenliefde. Zij worden dan gemotiveerd door de vrees, personen, groepen van personen, denkbeelden en begrippen waaraan men gehecht is, bloot te stellen aan spot, aanvallen en onwelwillende en grove uitleggingen. Een ontstemming tusschen iemand en zijne omgeving kan de persoon in kwestie zeer teruggetrokken maken, en hij kan zich dan over sommige onderwerpen die hem ter harte gaan, zeer koud voordoen. Wanneer iemand die ons lief is, of een gedachte die ons dierbaar is, niet genoeg gewaardeerd of aangevallen en belachelijk gemaakt wordt, kunnen wij er, indien wij hartstochtelijk en impulsief van aard zijn, pleizier in hebben, onze bewondering en onze sympathie met een zekere uitdaging uit te kramen. Maar als wij meer gevoelig dan impulsief zijn, minder actief dan gemakkelijk te ontroeren, hullen wij ons liever in een waas van verstrooidheid en onverschilligheid. Willen wij voor onszelf den schijn vermijden van niet pal te staan voor onze overtuigingen, of van onze vrienden in den steek te laten, dan geven wij ons oordeel toch, maar op een onpersoonlijke en koude manier. Indien wij wat zwak van natuur zijn, òf zeer hooghartig, dan bewaren wij het stilzwijgen. Onze geest zal stellig door verschillende gevoelens geleid worden. Misschien willen wij vooral onze eigenliefde, of onze persoonlijke gevoelens beschermen, misschien ook het voorwerp van deze gevoelens. Hiertusschen het onder-

scheid te bepalen, is niet gemakkelijk. Wij kunnen slechts belang stellen in anderen voor zooverre zij werkelijkheid voor ons worden, als het ware een gedeelte van ons zelf. En er ontstaat zoodoende een vrij duistere en samengestelde vereeniging van gevoelens, die wij bijna onmogelijk aan een nauwkeurige quantitatieve analyse kunnen onderwerpen. Slechts door proefnemingen, die men niet willekeurig kan opzetten, maar die het leven ons soms biedt, kunnen wij uitmaken, of het gedeelte van onze ziel, dat den invloed heeft ondergaan van onze medemenschen of van groote algemeene begrippen, dàt gedeelte kan gaan overheerschen, waarin wij onszelf en niets dan onszelf zijn. Indien wij overigens meenen, dat onze belangeloosheid haar toppunt bereikt heeft, is in werkelijkheid datgene, wat dan overheerscht, een soort onpersoonlijke eigenliefde, die ontdaan is van haar zuiver persoonlijk karakter. Het is een bezorgdheid voor de beoordeeling, niet meer voor zoover het onze eigen indrukken en denkbeelden betreft, maar voor zoover het personen op zichzelf beschouwd betreft, met uitsluiting, voor zooveel dat mogelijk is, van onze eigen persoonlijkheid. Voor hen wordt onze eigenliefde gewekt, heeft zij vreugde en smart; wij gevoelen, wat zij zouden gevoelen, wanneer zij in onze plaats waren, en wanneer de persoonlijke eigenliefde bij hen ontwikkeld ware.

IV

Ook beschroomdheid is een van de secundaire karaktertrekken van den schijnbaar-onverschillige; een vrij vage karakter-trek, een schijn, waarachter zich verscheidene mogelijkheden verbergen, en die hierdoor het voorwerp kan worden van een soort van simulatie, die overeenkomt met die van de ongevoeligheid. Wij zullen verderop eenige

van de misvattingen aantreffen, die zij uitlokt. Hier ter plaatse zullen wij haar verband met de schijnbare onverschilligheid bespreken.

De ware of de nagebootste onverschilligheid kan zich voordoen op dezelfde wijze als de beschroomdheid, en men zou ze gemakkelijk met elkaar kunnen verwarren. De een lijkt bedeesd omdat hij onverschillig is, een ander lijkt onverschillig omdat hij niet voor zijne gevoelens durft uit te komen, bij gebrek aan gewoonte of vaardigheid. Zoo zijn er tallooze simulaties, en bovendien kunnen al deze toestanden, die elkander nabootsen, wel duidelijk verschillen, maar zij kunnen ook, door verandering van de elementen waaruit ze zijn samengesteld, zóózeer op elkander gaan gelijken, dat men ze niet meer uit elkaar kan houden. De bedeesdheid, die den schijn van de onverschilligheid aanneemt, en die begeleid wordt door een levendige gevoeligheid, verwekt een simulatie, die geheel overeenkomt met degene die ik nu bespreek. Wat zich in de werkelijkheid in onze ziel afspeelt, is veel rijker genuanceerd dan hetgeen wij in onze analyses, onze combinaties en onze beschrijvingen kunnen aantoonen.

De beschroomdheid is dikwijls een uitvloeisel van een groote vatbaarheid voor gevoelens, gecombineerd met eigenliefde. Ook heb ik kunnen waarnemen, dat zij dikwijls samengaat met lichtgeraaktheid. Zij is daardoor zeer na verwant aan de schijnbare onverschilligheid en kan deze veroorzaken of moet zich met haar combineeren. Zij weert hetzelfde gevaar af: de krenking van onze intiemste gevoelens. Wij zijn beschroomd, wanneer wij niet voor onze meeningen of onze overtuigingen, onze gevoelens en onze neigingen durven uitkomen, hetzij uit vrees voor de meening van een ander, hetzij uit wantrouwen in onszelf, hetzij doordat onze ideeën en gevoelens te zwak zijn, het-

zij uit overgevoeligheid of trots, of uit vrees voor spotternijen. Hij die beschroomd is, verschilt in het algemeen van den schijnbaar-onverschillige door zijne meer verlegen en linksche manieren. Hij bloost en raakt in de war, hij praat aarzelend, hij begint zijn woorden en handelingen maar voltooit ze niet, terwijl de ander er zich geheel van onthoudt. De toon van den schijnbaar-onverschillige is veel snijdender, hij is meer meester over zijne gedachten en zijne woorden, hij is meer op zijn gemak, zelfs zeker in zijn optreden, en somtijds laatdunkend of trotsch. In hem is alles meer bedwongen en meer gesystematizeerd.

Maar in den grond van de zaak verschillen deze twee vormen die op sommige punten zoo tegengesteld zijn aan elkaar, toch niet altijd belangrijk van elkaar. Zij spruiten voort uit dezelfde oorzaken, zij beantwoorden aan dezelfde behoeften, en zij vertoonen dan ook een treffende overeenkomst, en dezelfde persoon zou zich van beide vormen na elkaar kunnen bedienen. Iemand, die beschroomd is, kan een schijnbaar-onverschillige worden, wanneer hij zich zijne eigenwaarde en de rechten van zijne persoonlijkheid bewust is geworden, wanneer hij er aan gewoon is geraakt, zich onder zijne mede-menschen te bewegen. Zijn schijnbare ongevoeligheid en zijne beschroomheid hebben dezelfde oorzaak en zullen hem denzelfden dienst bewijzen. Alleen is hij in zijne uitingen meer geordend, meer ad rem geworden. De beschroomde is in sommige gevallen als 't ware het eerste ontwerp of de embryo van den schijnbaar-onverschillige. Ik heb verscheiden gevallen waargenomen waar zich deze verandering had afgespeeld, of waar zij begon. Wanneer deze verandering niet voltooid wordt, treft men bij dezelfde persoon een mengsel van nederigheid en hoogmoedigheid aan, van schroom en trots, van zekerheid en twijfel, van gewilde onverschilligheid en schijnbare ge-

voeligheid. Het is een niet zeldzaam voorkomend feit, dat men vrij gemakkelijk ontleden kan. Wij vinden dit zonder twijfel bij veel beroemde mannen, die berucht waren om hun ijzigen trots en wier intimi ons verzekeren, dat zij juist bedeesd van natuur waren en schatten van gevoeligheid in hunne ziel verborgen hielden.

V

De beschroomdheid en de schuwheid, waarmee men haar dikwijls verwart en die dikwijls haar begeleidt, onderscheiden zich in veel van elkaar. Nochtans hebben zij zekere uiterlijkheden met elkaar gemeen, en elk van hen treedt te samen op met de voorgewende onverschilligheid. Deze verbinding komt voor beide toestanden ongeveer op dezelfde wijze tot stand.

De schuwe onderscheidt zich van den beschroomde (indien hij tenminste niet zoowel het een als het ander is) hierdoor, dat hij niet wil, terwijl de ander niet durft. De beschroomde zou bijv. dikwijls gaarne willen verschijnen in het gezelschap van lieden, voor welke hij zijne koelbloedigheid verliest, terwijl de schuwe zich liever afzijdig houdt. De beschroomde koestert den wensch, van zijne beschroomdheid verlost te worden, terwijl de schuwe zich met een zeker genot in zijne schuwheid terugtrekt. Hij is er na aan toe, dit als een teeken van meerderheid te beschouwen.

De beschroomdheid veronderstelt een zwak verband tusschen de aandoeningen (die op zich zelf levendig en diep kunnen zijn) en de innerlijke of werkelijke uiting daarvan. De schuwheid sluit niets van dit alles in zich, zij verdraagt zich zeer goed met een zekere ruwheid, maar de schuwe vermijdt elk gezelschap, evenals de beschroomde, doch om een andere reden. En dat komt wel hierdoor, dat

hij er zich slecht op zijn plaats voelt, dat zijne neigingen, zijne gevoelens en zijn smaak er worden gedwarsboomd. Zijne afzondering kan het gevolg zijn van zijne gevoeligheid; zij is een middel om de gevoelens die hem dierbaar zijn en die hij niet wil laten dwarsboomen, te beschermen. De schuwheid kan dus, evenals de beschroomdheid, een plaatsvervangster zijn van de schijnbare onverschilligheid, en zij kan er, evenals de beschroomdheid, mee samen gaan. Hiervoor is al voldoende, dat de omstandigheden den schuwe dwingen zijne eenzaamheid op te geven, en om te gaan met menschen, die hem niet sympathiek zijn. Dan zal hij bij instinct zich van een verdedigings-middel moeten bedienen. Misschien zal hij snijdend, heftig en brutaal zijn. Misschien ook zal hij koud en gereserveerd doen, als hij meer zacht van aanleg is, en zal hij zoo het type van den schijnbaar-onverschillige aannemen. Indien deze toestand zich bestendigt en permanent wordt, kan zich een verandering van type voltrekken, zooals wij zooëven bespraken, maar hier komt slechts de eene vorm van verdediging voor een anderen in de plaats, meer dan dat zich een geleidelijke ontwikkeling voltrekt.

VI

Hooghartige manieren, waarover wij hierboven reeds spraken, komen eveneens dikwijls, maar niet noodzakelijk, voor bij de schijnbare onverschilligheid. Door haar houdt het individu zijne medemenschen van zich af, plaatst hij tusschen zichzelf en de anderen een muur, en hij vermijdt er gemeenzaamheid, onbescheidenheid, overweldiging mee, een heele reeks wrijvingen en aanrakingen waarvoor hij ellendig gevoelig is.

Deze manier van optreden wordt bevorderd of opgewekt door de hooghartigheid, die zich gemakkelijk ont-

wikkelt in een geest, die zich in zichzelf terugtrekt. De trots van den schijnbaar-onverschillige is niet altijd geveinsd. Zij is het somtijds. Men houdt vaak voor trots, wat slechts gereserveerdheid is. De menschen denken nu eenmaal licht, dat men hen veracht, wanneer men weinig vertrouwelijk met hen is. Teruggetrokkenheid lijkt een teeken van minachting. Het is zeer de vraag, of het instinct dat deze opvatting ingeeft, niet eigenlijk zeer juist is. Gereserveerd-zijn beteekent: niet met zijne medemenschen sympathiseeren, geen overeenstemming met hen gevoelen, niet dezelfde gedachten en smaak hebben als zij. En wanneer men van anderen verschilt en zich dit verschil bewust is, is men dikwijls geneigd, zichzelf als hooger staand te beschouwen. Het tegendeel komt echter ook voor bij zwakke zielen, die terugschrikken voor het overwicht van een ander. De hoogmoedigheid kan bovendien een middel zijn, om anderen niet te spoedig tot ons te laten naderen, en zelfs, om ze pas dan in ons vertrouwen op te nemen en met ons in aanraking te laten komen, wanneer we goede redenen hebben om te gelooven, dat wij van hen geen leed zullen ondervinden. Zij is in andere gevallen ook de oprechte uiting van een gevoel van meerderheid. Voortdurend verwarren en verwikkelen zich hier de simulatie en de dissimulatie. En de werkelijke hoogmoedigheid onder al hare vormen, als daar zijn: de trots, de ijdelheid, het zich laten voorstaan op verstand, ras of fortuin, kan zeer goed samengaan met het karakteristieke kenteeken van den schijnbaar-ongevoelige, indien zij tenminste past bij zijne overige gevoelens. Zij is tegelijkertijd een krachtdadig verdedigings-middel, een voorbehoed-middel tegen aanvallen, en een machtig en kostelijk troost-middel, waarvan de schijnbaar-ongevoelige soms het nut innig beseft.

Met de hoogmoedigheid verbindt zich de ironie. De

schijnbaar-ongevoelige bedient er zich dikwijls van. Zij is hem ook dikwijls een middel om zijne gevoelens te verbergen, door onverschilligheid voor te wenden of den hoorder van de wijs te brengen en onrustig te maken. De ironie gaat dikwijls gepaard met minachting, zij geeft uiting aan deze of zij wendt haar voor, en soms bootst zij haar duidelijk na, zoodat het een bizondere manier wordt om zich te uiten. De schijnbaar-ongevoelige vindt er een goed middel in (als hij het tenminste kundig weet te hanteeren), om zijne gevoelens te verbergen of te laten vermoeden, al naar de omstandigheden, of zelfs om voor zijne gevoelens uit te komen, maar zóó dat hij zich altijd weer zou kunnen terugtrekken en zonder dat hij zich geheel behoeft over te leveren.

VII

Al is de schijnbaar-ongevoelige dikwijls schuw of beschroomd, al vermijdt hij groote gezelschappen en wrijvingen, hij heeft toch een groote behoefte aan particuliere vriendschap en een beperkten kring. Een levendige behoefte aan intimiteit met enkele uitgezochte vrienden is herhaaldelijk het gevolg van zijn kenmerkenden karaktertrek. Een zeer groote gevoeligheid en die, vooral in het begin, door krenking en terugwijzing nog vermeerderd wordt, heeft naarmate zij zorgvuldiger opgesloten wordt, des te meer behoefte om zich te uiten. Men vindt dan ook gewoonlijk bij den schijnbaar-onverschillige enkele zeer krachtige en levendige aandoeningen, die soms verborgen worden. De wegen, waarlangs het gevoel een uiting kan vinden, zijn zoo weinig talrijk dat het er een krachtdadig gebruik van maakt.

Hoe gevoeliger en impressionabeler de schijnbaar-ongevoelige is, hoe meer behoefte hij heeft aan hartelijkheid,

hoe meer hij vreest, gekrenkt en niet begrepen te worden, des te stugger doet hij zich voor, en des te meer snakt hij er naar, een omgeving te vinden, waar hij zijne gevoelens gemakkelijk en zonder vrees kan uiten, des te meer heeft hij, met een rustelooze en hartstochtelijke liefde, hen lief die niet in staat zijn, zijne gevoelens te kwetsen, en die zoo noodig er de eigenaardigheden van kunnen eerbiedigen. Hij zal tenminste van hen houden, die hij veronderstelt zoo te zijn. Zijne liefde zal dikwijls jaloersch van aard zijn. Hij is veel te gevoelig, en te veel ontgoochelingen hebben hem gekwetst, dan dat hij niet licht achterdochtig ware, terwijl hij aan den anderen kant soms zeer naïef doet, omdat hij niet gewend is, met zijne medemenschen om te gaan, en hij zich uit eigen beweging op den achtergrond gehouden en zich teruggetrokken heeft in een denkbeeldige wereld. Want een overspannen verbeelding, die zich weelderig ontwikkelt, is nog een vrij vaak voorkomende karakter-trek van den schijnbaar-ongevoelige, indien zijne verstandelijke ontwikkeling hem deze weelde veroorlooft. In de verbeelding hebben de levendige en sterk teruggehouden gevoelens vrij spel, en zij leveren, wanneer alle voorwaarden ertoe vervuld zijn, een rijken oogst aan beelden, gedachten, indrukken en droomen op.

Daar de schijnbaar-ongevoelige uit den aard der zaak voorbeschikt is, weinig sympathie op zijn weg te ontmoeten, zal hij slechts de vriendschap zoeken van enkele personen, maar zal hij dit ook met hartstocht doen. Hierdoor is de kring van zijne belangstelling wat klein, en heeft hij neiging tot kliek-geest. Daar hij zich slechts in een kleinen kring van vrienden op z'n gemak voelt, en zich daarbuiten nauwelijks vertoont, overschat hij er de beteekenis van, en miskent hij personen, die er geen deel aan hebben, of de gedachten, de gesprekken, gewoonten en manieren

die er niet aan ontsproten zijn. Dit is een vrij gevaarlijke klip; en dit gevaar komt even goed voort uit gebreken van zijn verstand als uit de eigenaardigheden van zijn karakter.

VIII

Tenslotte vindt men bij den schijnbaar-onverschillige dikwijls een zekere openhartigheid, tenminste een bepaald soort van openhartigheid, die bestaat in afkeer voor de echte leugen en de bewuste onwaarheid. De schijnbare onverschilligheid is ook wel een toestand van leugenachtigheid, maar het is geen rechtstreeksche leugen.

Juist omdat de schijnbaar-onverschillige niet wil of kan onwaarheid spreken, terwijl hij toch andere gevoelens wil toonen dan die, welke hij werkelijk koestert, en waarvoor hij zijne redenen heeft om ze niet te laten blijken, is hij geneigd geen enkel gevoel te uiten. De leugenaar heeft minder beweegredenen om zich onverschillig voor te doen. Hij heeft andere middelen ter verdediging tot zijne beschikking. Hij is in staat om te bedriegen, indien zijne belangen dit meebrengen, en om zonder gevaar zooveel ware of geveinsde gevoeligheid ten toon te spreiden, als hem goed dunkt. De leugen en de schijnbare ongevoeligheid vullen elkaar aan. Het zijn alweer verschillende middelen om tot hetzelfde doel te geraken: nl. tot de geestelijke verdediging en tot de bescherming van het Ik; maar deze middelen staan lijnrecht tegenover elkaar en gaan geenszins samen. Zonder twijfel komt het voor, dat de schijnbaar-ongevoelige onwaarheid spreekt, maar meestal wordt hij door zijn trots of uit andere motieven er van terug gehouden.

IX

Ik zou nog veel langer kunnen uitwijden over de voorwaarden, de gevolgen, en de verschillende karakter-

trekken, die behooren bij het beeld van de schijnbare ongevoeligheid. Het is mij echter voldoende, hier de groote lijnen van mijn plan te trekken, en de voornaamste feiten, die haar voorbereiden, haar voltooien, waaruit zij zich doet kennen en waaruit zij is samengesteld, in het daglicht te stellen. Zij kunnen alle teruggebracht worden, zooals men heeft kunnen opmerken, tot enkele overwegende, vrij eenvoudige feiten. Het grond-beginsel van alle uitingen die wij besproken hebben, is een zeer groote vatbaarheid voor aandoeningen, gekwetst in eene omgeving die voor den betrokkene door zijne eigen natuur, of door de zwakte van zijne persoonlijkheid, of misschien door zijne helder inzicht onaangenaam wordt gemaakt. Daardoor ontstaat voor hem de noodzakelijkheid, die gevoelens en gedachten, die aan te veel krenkingen zouden bloot staan, te verbergen. Vandaar ook het voorwenden van ongevoeligheid; vandaar ook, al naar de omstandigheden zijn, de beschroomdheid, de schuwheid, de lichtgeraaktheid, het overwicht van het innerlijke leven, de behoefte aan uitgezochte vriendschap, vandaar al de verschillende karakter-trekken, die ik in het voorgaande geschetst heb, en nog vele andere; het zou mij te ver voeren die alle nauwkeurig na te gaan. Dezelfde persoon vereenigt ze niet altijd alle in zich. Zij kunnen zich op verschillende manieren en in verschillende verhoudingen groepeeren, zoodat het algemeene type zijn bizondere vormen krijgt, en er verschillende schakeeringen ontstaan, gekleurd door de overwegende karakter-trekken en de wijze van hunne groepeering, en die op hun beurt in elk individu weer anders zullen optreden, daar zij zich moeten aanpassen aan zijne persoonlijke levens-voorwaarden, en hun verband met verschillende gedachten en gevoelens.

DE SCHIJNBAAR-ONGEVOELIGEN

X

Ik kan niet alle karakter-trekken, die zich logisch bij de schijnbare onverschilligheid zouden kunnen voordoen, de revue laten passeeren. Verscheidene vertoonen zoo veel overeenkomst met degene, die ik reeds besproken heb, dat er geen aanleiding bestaat, er nog verder op door te gaan.

De ontwikkeling van de schijnbare onverschilligheid kan door een zekere karakter-slapte begunstigd worden. Iemand die van nature driftig en opvliegend is, zal niet zoo gemakkelijk onverschilligheid voorwenden. Hij zal het liever tot eene uitbarsting laten komen, zal voor zijne gevoelens uitkomen, zal het gevaar overwinnen of er voor sneuvelen, maar hij zal zich verdedigen door andere middelen. De karakter-slapte daarentegen is wel geen noodzakelijke voorwaarde, maar toch een gunstige voedings-bodem. Zij kan aangevuld worden door helder inzicht en nadenken, door voorzichtigheid die van die beide het gevolg is, en die het gebruik van heftige middelen ontraadt. Een zekere graad van geestelijk evenwicht, een groote gevoeligheid, die echter het verstand niet zoodanig verblindt, dat het belet wordt zich rekenschap te geven van de gevaren der werkelijkheid, zullen de ontwikkeling van de voorgewende onverschilligheid bevorderen.

De schijnbaar-onverschillige is ook dikwijls fijngevoelig en kiesch van aard. Fijne gevoelens worden veel lichter gekwetst, en veroorzaken daardoor spoediger een in zichzelf terugtrekken; ruwe en grove gevoelens verdragen veel beter de aanraking van het werkelijke leven. Fijngevoeligheid nadert in één woord dicht tot groote gevoeligheid, tenminste in dat opzicht dat ons hier bezig houdt, en schijnt zelfs met haar samen te smelten. De schijnbaar-ongevoeligen, die ik gekend heb, waren niet alleen gevoelig maar

hadden bijna allen groote behoefte aan hartelijkheid. De een was vooral lichtgeraakt en nog al schuw, een ander in de eerste plaats hoogmoedig, een derde dwarsdrijverig, een vierde had een groote behoefte aan vriendschap en hartelijkheid. Maar bijna allen waren in den grond van de zaak zeer zacht van aard, ondanks een zeker vertoon van barschheid bij den een, of van slecht humeur bij den ander. Ik vermeld dit feit, omdat het vaak genoeg vóórkomt om ons belang in te boezemen, maar ik ga er niet verder op in, omdat ik er niet zeker van ben, dat er een werkelijk verband bestaat, of een verhouding van onderlinge afhankelijkheid tusschen de zachtgeaardheid en de andere karakter-trekken van den schijnbaar-onverschillige. Toch kan men wel een natuurlijk verband aannemen tusschen de zachtgeaardheid en de beschroomdheid, wellicht zelfs tusschen de zachtgeaardheid en de lichtgeraaktheid van een hartelijk en gevoelig iemand. Niet minder treffend is het, dat hij anderen de kleine smarten, waar hij zelf zoo gevoelig voor is, tracht te besparen en vooral zorg tracht te dragen, dat hij hun deze verdrietelijkheden niet zelf aandoet. Aan de hoogh artigheid is de zachtgeaardheid meer tegengesteld. Maar aan den eenen kant nemen niet alle schijnbaar-ongevoeligen een hoogmoedige houding aan, aan den anderen kant treft men bij eenzelfde persoon dikwijls tegenovergestelde karakter-trekken aan, en eindelijk is de hoogmoedige houding van den schijnbaar-onverschillige dikwijls slechts een schijn-houding, die tot doel heeft, menschen die hem hinderen, op een afstand te houden, en kan zij hem een middel zijn, zich te verweren tegen de ongemakken van een werkelijke en zelfs sterk ontwikkelde zachtgeaardheid, goedheid en voorkomendheid.

DERDE HOOFDSTUK

ONGEVOELIGHEID EN GERAAKTHEID

I

Wij zullen ons een beter en nauwkeuriger omschreven denkbeeld kunnen vormen van de schijnbare onverschilligheid, wanneer wij haar vergelijken met een ziels-toestand, die in vele opzichten op haar gelijkt, en waarmee zij zich zonder twijfel kan vermengen, of die haar tenminste kan voorbereiden. Ik bedoel de geraaktheid, het mokken, boudeeren.

Zij is ook een schijnbare ongevoeligheid en zij wordt ook door krenking veroorzaakt. Maar zij is meer een directe reaktie dan een beschermings-middel. Zij ontstaat na een krenking en is de uitdrukking van de ontevredenheid, die deze krenking veroorzaakt heeft. Zij is niet zoo'n evidente bescherming als de schijnbare ongevoeligheid. Toch kan zij min of meer bewust ten doel hebben, en ook bewerken, dat de geraakte tegen verdere krenkingen beschermd wordt. Zij bewandelt in dit opzicht een niet-rechtstreekschen weg, doordat zij hen, die den geraakte gekwetst hebben, belet dit nog eens te doen. In het vervolg zullen zij, hetzij uit sympathie, hetzij omdat zij het onaangenaam vinden hem zoo te zien, daartoe geen aanleiding meer willen geven.

Deze wijze van handelen zal men aantreffen in een sympathiek en welwillend gestemde en vertrouwelijke omgeving, terwijl de voorgewende onverschilligheid eerder ontstaat in een vijandig of onverschillig milieu. Men mokt slechts tegen hen, die men als zijne vrienden beschouwt. Tegenover onverschilligen of tegenstanders zou er geen enkele reden voor bestaan. Zij zouden het misschien niet

eens opmerken. Een tegenstander koel behandelen, wrok blijven koesteren tegen iemand die ons ernstig gekwetst heeft, is nog niet mokken. (En anders is de reden deze, dat men ondanks alles nog om hem geeft, en onbewust misschien hoopt op eene verzoening.) Van geheel anderen aard is de geraaktheid, waardoor iemand, vooral een kind, de menschen, die hem liefhebben, wil straffen, hun de schatten van zijn liefde wil onthouden, en hen bevreesd wil maken, dat zij deze liefde verloren hebben. Daar overigens ieder voor zich op de achting, de bewondering en de liefde van zeer uiteenloopende persoonlijkheden en om zeer verschillende redenen gesteld kan zijn, en er de bewijzen van zou willen ontvangen, die zijn eigen aard hem begeerlijk maakt, kan de geraaktheid verschillende vormen aannemen, zonder in den grond van de zaak van natuur te veranderen.

II

De geraaktheid brengt het aanwenden van een zeker soort van onverschilligheid met zich mee. De geraakte doet, alsof de menschen tegen wie hij mokt, vreemden voor hem geworden zijn, alsof ze niet of nauwelijks meer bestaan. Hij spreekt niet tot hen, antwoordt hun nauwelijks, kort en strak; hij doet afgetrokken, ziet hen over het hoofd, bemoeit zich niet met hen, en onthoudt zich van alle gewone uitingen van sympathie of teederheid. Maar zijne onverschilligheid verschilt in veel opzichten van die van den schijnbaar-ongevoelige.

In de eerste plaats komt zij bij hem plotseling te voorschijn, valt er een groot onderscheid op te merken tusschen zijne manieren van nu en van voorheen. Hij wenscht, dat men de verandering in hem opmerkt; de geraaktheid is duidelijk „gemaakt" of gewild. De schijnbare onverschillig-

heid wil daarentegen ernstig opgevat worden; zij is een langdurige toestand, die natuurlijk moet lijken. Bovendien treedt de geraaktheid aanvallenderwijze op, pronkt men er mee en gaat zij alle grenzen te buiten. De geraakte zou boos zijn, als men geen aandacht voor hem had, en niet bemerkte, dat hij pruilde. Dit treft men veel minder vaak aan bij den schijnbaar-onverschillige. Deze is er niet bizonder op gesteld, opgemerkt te worden, en kan er heel goed buiten, dat men zijne onverschilligheid bespeurt. Hij verschuilt zich er achter, maar is er boven alles op uit, zich te beschermen, en niet zich te wreken en anderen verdriet aan te doen.

De geraaktheid komt over 't algemeen slechts voor in gevallen van betrekkelijk geringe beteekenis. Men mokt tegen een vriend, die zich een grap met u veroorloofd heeft, niet tegen een dief, die u heeft willen vermoorden. Wanneer het een kwaad van zekeren omvang betreft, beantwoordt men dit niet met geraaktheid; het is ook duidelijk, dat dit tegenover dengene, die het kwaad veroorzaakt heeft, al een zeer weinig geschikte wraak of straf zou zijn. De schijnbare onverschilligheid kan integendeel ook bij zeer ernstige gevallen optreden.

De geraaktheid laat ons den weg tot terugkeer open. Zij is een middel om vergoeding te verkrijgen, zij is een soort van worsteling. De schijnbare onverschilligheid echter is geen strijd, doch eerder een manier van optreden om strijd te vermijden. Zij streeft er niet naar, ons eene vergoeding voor onaangenaamheden te bezorgen, maar wel om ons deze onaangenaamheden zelve te besparen, en zij staat zoo goed als niet stil bij de mogelijkheid van een verzoening. Men kan integendeel zeggen, dat zij in het algemeen elke verzoening tegenwerkt. Zij scheidt ons van onze medemenschen, niet om ze ons ten slotte weer nader te

brengen, maar eerder om ons voor goed in de eenzaamheid te voeren. Toch kan men stellig ook haar beschouwen als een oneenigheid, die de eendracht voorbereidt, maar dit dan uit een geheel ander oogpunt. Door de schijnbare ongevoeligheid zoowel als door de geraaktheid worden schatten van teederheid en openhartigheid in ons opgestapeld: de geraakte bewaart ze voor dengene, die hem gekwetst heeft, de schijnbaar-ongevoelige daarentegen voor hen, voor wie hij het mom van zijne schijnbare ongevoeligheid kan afleggen.

Men roemt de vreugden van de verzoening die volgt, wanneer twee verliefden tegen elkaar gemokt hebben; men zou met evenveel recht de vreugden kunnen roemen, die de schijnbaar-onverschillige smaakt, wanneer hij zich vrij kan uiten — als zijne houding hem tenminste geen tweede natuur geworden is — en wanneer hij meent eindelijk iemand gevonden te hebben aan wien hij veilig zijn vertrouwen schenken kan. Vooral voor hem schijnt de vreugde, hoewel zij ook bij den ander levendig kan zijn, een eenigszins bedriegelijken trots te bevatten, omdat hij een zoo zeldzame vriendschap heeft verworven.

III

De geraaktheid ziet er, om al deze redenen, allicht wat armzalig, kinderachtig, en een beetje belachelijk uit. De schijnbare onverschilligheid kan ook armzalig zijn, maar zij verheft zich soms tot verhevenheid. De eerste verraadt een lichte oneenigheid, die in den grond op een zekere overeenstemming berust; de tweede toont ons een veel ernstiger strijd, en belooft slechts een onzekere overeenstemming, of verraadt zelfs de diepe oneenigheid, die zonder twijfel aan alle werkelijkheid eigen is. De eerste wekt vaak de lachlust op, zij behoort tot het gebied

van het blijspel of zelfs van de klucht, de tweede wordt onder bepaalde omstandigheden dramatisch of tragisch. Er is bijv. schijnbare onverschilligheid in Hamlet. De geraaktheid is vooral een karakter-trek van kinderen en van sommige vrouwen, vooral van de zoogenaamde kindvrouwtjes. Maar evenals veel mannen eigenlijk vrouwen zijn, vindt men er ook veel, die kinderen blijven, tenminste met een deel van hun karakter of van hun geest. Wij zijn het misschien in sommige opzichten wel allen. En daarom is de geraaktheid den mensch niet vreemd.

Men ziet dus, hoe door een overeenkomstigen schijn, n.m. de gespeelde onverschilligheid, werkelijkheden verborgen kunnen worden, die terzelfder tijd verschillend en gelijk zijn, die nauw met elkaar verbonden en toch aan elkaar tegenovergesteld zijn. Het komt voor, dat een geraakte, in den loop der tijden en door ondervinding, een schijnbaar-onverschillige wordt, wanneer hij niet meer blootgesteld is aan de dikwijls onwillekeurige krenkingen van familie-leden of vrienden, maar aan bepaalde vijandelijkheden en ernstig nadeel. Het komt ook voor, dat de schijnbaar-onverschillige weer een mokker wordt, wanneer hij omringd is door hem sympathieke personen, en wanneer een lichte ontstemming voor een oogenblik zijne vriendschap verontrust. Ook zou men nog kunnen zeggen, dat, uit een ander oogpunt bezien, de schijnbare onverschilligheid een ernstig soort bij voorbaat optredende geraaktheid is, of dat de geraaktheid een soort schijnbare onverschilligheid is, die te zichtbaar geveinsd wordt, als het te laat is. Maar verklaringen van dezen aard kunnen slechts, meer of minder gelukkig, de werkelijkheid in het kort samenvatten, zonder haar echter nader te verklaren.

VIERDE HOOFDSTUK

DE VERDEDIGING VAN DE MAATSCHAPPIJ EN VAN HET INDIVIDU DOOR DE SCHIJNBARE ONVERSCHILLIGHEID

I

De schijnbare onverschilligheid kan ook beschouwd worden als een verschijnsel van maatschappelijke verdediging, als een voorwaarde voor de algemeene rust en overeenstemming, en zij speelt zonder twijfel ook in dit opzicht een belangrijke rol. Ik behoef me hier niet al te uitvoerig met haar bezig te houden, maar ik moet er toch een enkel woord van zeggen, om niet al te onvolledig te zijn.

Als verschijnsel van algemeene bescherming werpt de schijnbare onverschilligheid geen direct voordeel af voor hem, die haar toepast. Zij is meer een voorwaarde voor de regelmaat van het maatschappelijk leven, zij is vooral van belang voor het in stand houden van de goede verhoudingen van de individuen onder elkaar, en zij vertoont zich in dezelfde regelmaat en op gelijke wijze bij het meerendeel der leden van eenzelfde maatschappelijk verband en van eenzelfde omgeving. Meer of minder verzwakt vindt men haar zelfs bij allen.

De voorwaarden waaronder deze schijnbare onverschilligheid zich uit, veranderen hier op zonderlinge wijze. Het doel dat nagejaagd wordt, is niet langer hetzelfde. Het gaat er niet langer voor ieder van ons om, zichzelf te beschutten, maar bovenal om de algemeene gevoelens van de maatschappij te beschermen: de zede-wetten waaraan zij haar kracht ontleent, de vooroordeelen waarvan zij nog voordeel heeft; ook de waarheden, die zij heeft kunnen aanvaarden, de gedrukte en ongedrukte wetten van haar

regelmatig en gezond voortbestaan, en zelfs de speciale gevoelens van hare individuen in het algemeen. Terwijl de schijnbare onverschilligheid, die wij tot hier toe bestudeerd hebben, vooral de uitingen van een persoonlijkheid terughield, voor zoover zij hem zouden kunnen schaden door zijne zwakke zijden en kwetsbare punten aan het daglicht te brengen, en deze aldus bloot te stellen aan de aanvallen van zijne vijanden, treedt zij nu op geheel andere wijze op. De maatschappij, onze medemenschen, die moeten wij nu zien niet te kwetsen. De maatschappij zal ons dus er toe brengen, onze gevoelens te verbergen, en tenminste iederen keer, dat de uiting van onze diepste gevoelens anderen zou kunnen kwetsen, onverschilligheid te veinzen. Zij dwingt ons tot nog veel meer, en beveelt ons zelfs, gevoelens die wij niet in ons hebben, te veinzen, maar voor het oogenblik, nu ik de schijnbare onverschilligheid behandel, behoef ik daar niet bij stil te staan.

De moraal en de beleefdheid dwingen ons met geweld in deze richting. Het is niet betamelijk in de oogen van de wereld, ja afkeurenswaardig, zijne sympathie te hechten aan gedachten, die niet algemeen gangbaar zijn, en voor gevoelens uit te komen, die de maatschappij, bij monde van hen die haar min of meer denkbeeldig vertegenwoordigen, verwerpt of verdacht vindt. Nog sterker, men moet vermijden blijk te geven van te levendige gevoelens, te sterke hartstochten, of te krachtige overtuigingen. Wij zouden anderen niet alleen kwetsen, door anders te denken en te gevoelen dan zij, maar ook moeten wij er voor oppassen, niet sterker dan zij zelf dezelfde meening te zijn toegedaan, en wij zouden hun misschien nog meer mishagen, door hunne ideeën met te groote geestdrift bij te vallen, dan door hen op bescheiden wijze te bestrijden.

Hartstocht en een levendig gevoels-leven zijn de kenmerken van een persoonlijkheid, die gemakkelijk over anderen kan gaan heerschen; zij zijn uit eigen aard verdacht, gevaarlijk en kwetsend. En de moraal beveelt ons, ook in onze handelingen slechts die gevoelens en die gedachten te laten kennen, die goedgekeurd worden in het maatschappelijk milieu, waaraan wij vastgeketend zijn.

Ik behoef den invloed, dien de maatschappij hierdoefent, niet te beoordeelen, niet breedvoerig uit te maken of hij goed of slecht is. Feitelijk hebben de beleefdheid en de moraal soms het recht aan hunne zijde, maar dikwijls hebben zij het, ook uit eigen oogpunt, mis. Ik bedoel hiermede, dat zij onhandig zijn en hun eigen doel tegenwerken. Zij zijn in ieder geval vijandig aan al wat zuiver persoonlijk is, aan alles wat een bizondere luister aan onze persoonlijkheid verleent. „Een ketter is hij, die eene overtuiging heeft"; zij zouden deze uitdrukking tot de hunne kunnen maken, als zij haar een weinig wijzigden en van meer algemeene beteekenis maakten. Het is onzedelijk en onbeleefd, eigen gedachten en gevoelens te hebben, en ze te uiten en ons door hen te laten leiden.

Dit is de reden, waarom men bij den man van de wereld, bij een godsdienstig mensch, bij een braaf en gehoorzaam man, een schijnbare onverschilligheid vindt, die in veel doet denken aan de schijnbare ongevoeligheid die het individu aanwendt om zichzelf te beschermen, hoewel zij op andere punten sterk uiteenloopen. Zij is er vooral op uit, den aanval te voorkomen, terwijl de andere de verdediging voorbereidt. Zij belet ons, anderen aan te vallen, evenals de tweede anderen belet, ons aan te vallen als de eerste niet sterk genoeg blijkt te zijn om hen terug te houden.

De schijnbare onverschilligheid, die de beleefdheid

voorschrijft, is van anderen aard dan die welke de moraal ons leert. De eerste bekommert zich meer om den vorm, deze houdt zich voornamelijk met den inhoud bezig. De eerste wil gaarne werkelijke onverschilligheid worden voor, of zelfs een afkeer hebben van alles wat niet als algemeen-gangbare regel geldt. De moraal laat daarentegen, meer dan de beleefdheid, een zekere levendigheid van gevoelens toe ten opzichte van hare voorschriften, ofschoon de uiting van deze gevoelens kalm en gematigd moet zijn. Het is zedelijk, het goede hartstochtelijk te eeren, en het getuigt van een godsdienstig gemoed, God innig lief te hebben, maar het zou niet tot den goeden toon behooren voor de beleefdheid in geestdrift te geraken. Men zal dit onderscheid goed kunnen gevoelen, wanneer men denkt aan het doel van de beleefdheid; zij houdt zich immers vooral bezig met het regelen van vrij oppervlakkige verhoudingen; de godsdienst en de moraal daarentegen, laten zich veel meer in met de ware en diepe grondbeginselen van het maatschappelijk leven.

II

De preutschheid geeft ons een belangwekkend voorbeeld van de voorschriften der beleefdheid en der moraal, voor zooverre zij betrekking hebben op de regeling van het maatschappelijk leven, en zelfs op het in stand houden van de soort, en dientengevolge op het voortbestaan van het geregelde leven. De preutschheid staat in zeer nauw verband met het onderwerp van onze studie. Zij is een verbizondering van de schijnbare onverschilligheid, met nog iets er bij. Zij draagt inderdaad een verwarring, een zichtbare aandoening in zich, die wij tevergeefs bij de schijnbare onverschilligheid zoeken. Men zou onverschilligheid kunnen voorwenden ten aanzien

van de daden der voortplanting, zonder eenige preutschheid te vertoonen. De preutschheid onderstelt zelfs een zekeren schrik en angst, en soms een zekeren tegenzin tegen de feitelijkheden in de liefde, op het oogenblik zelf dat deze verlangd worden, want de preutschheid ontwaakt tegelijk met het geslachts-leven. Toch blijft het feit bestaan, dat de preutschheid ons ook ervan terughoudt, gevoelens en aandoeningen te bekennen en te uiten, zij omsluit tegelijkertijd groote gevoeligheid en ingetogenheid. De ingetogenheid en de groote gevoeligheid zijn beide van essentiëel belang. Voor werkelijk-onverschilligen zou de preutschheid geen enkele reden van bestaan hebben. Zij is dus een speciale vorm van de schijnbare onverschilligheid.

Zonder twijfel kan men haar in zeker opzicht beschouwen als een verschijnsel van persoonlijke verdediging. In de tegenwoordige maatschappelijke verhoudingen is zij zonder twijfel voor de vrouw noodzakelijk, en is zij haar in veel gevallen op zijn minst een groot voordeel. Zij heeft zoowel haar nut, tenminste tijdelijk, als hare waarde voor de zedelijkheid en de goede vormen, daar zij botsingen voorkomt, krenking vermijdt, en tot doel heeft, de nu geldende zede-wetten, of het ideaal dat men hun tegenwoordig als richtsnoer zou willen geven, te laten voortbestaan. Ten slotte is zij nuttig voor de soort, daar zij de teeltkeus leidt. Misschien heeft men de beteekenis van dit laatste overdreven, want bij slot van rekening zou de keuze ook zonder preutschheid kunnen geschieden; maar alles wat de bevrediging van een neiging belemmert of uitstelt, bevordert in zeker opzicht de ontwikkeling vàn die neiging, en ten slotte de vorming van een hooger ontwikkeld geestes-leven, en kan dus ook een hoogeren vorm van bevrediging voorbereiden. Het is zeer waarschijnlijk, dat de preutschheid hier-

door een betrekkelijk gelukkigen invloed heeft kunnen oefenen. Dit is een ingewikkeld vraagstuk, waarin men scherp moet onderscheiden en allerlei voorbehoud moet maken. Ik behoef er hier niet dieper op in te gaan; het zij voldoende, dat ik hier met een enkel voorbeeld heb aangetoond, hoe individueele en maatschappelijke verdedigings-middelen met elkander vermengd kunnen zijn.

III

De schijnbare ongevoeligheid, die een verdediging van het individu is, is tegelijkertijd zeer sterk afhankelijk van het maatschaplijk milieu. En het lijkt me, dat we hier een verschil vinden tusschen de feiten, die men aantreft in de psychologie der gemeenschap, en die welke behooren tot het gebied van de sociologie. De eerste wortelen zonder twijfel in maatschappelijke verhoudingen; zij onderstellen een zekere omgeving en zijn er rechtstreeks van afhankelijk. Maar zij hebben voornamelijk een individueele beteekenis, bewerken vooral de instandhouding van het individu. De tweede worden wel, evenals alle mogelijke sociale verschijnselen, op zekere punten verwerkelijkt in en door de individuen, maar zij vinden ook hunne bestaans-voorwaarden in de verbindingen van het leven der groepen; zij reiken naar een grooter doel dan het individu, en beoogen vooral het bestaan van het geheel te laten voortduren, te ontwikkelen en te verwikkelen. Zij houden zich niet zoo zeer bezig met de gedachten, de vreugde of de smart van het individu, als wel met de verhoudingen van de individuen onderling, de uiterlijke vormen, en het behoud daarvan. Er is overigens slechts een gradueel verschil tusschen deze twee soorten van verschijnselen; zij treden tegelijkertijd op, en gaan in elkaar over. Desalniettemin kan men tusschen hen toch eenig onderscheid maken.

Ik heb zoo pas reeds eenige feiten uit het maatschappelijk leven aangeduid, die men, van hun zielkundigen kant, kan vergelijken met de schijnbare ongevoeligheid. In de gegevens van de psychologie der gemeenschap kan men een geheele reeks invloeden vinden, die door de maatschappelijke verhoudingen geoefend worden op het ontstaan van de schijnbare onverschilligheid en van het type, waarin zij belichaamd wordt. Het is niet moeielijk, hier min of meer standvastige gebruiken op te merken, en ook, hoe de kennis van het type door de kunst wordt verbreid, en hoe daardoor zonder twijfel het veelvuldiger optreden van het type zelf wordt bevorderd. Men zou ook kunnen vaststellen, dat door sommige speciale hoedanigheden van een maatschappelijk milieu het type in 't bizonder wordt opgewekt, als een der krachtdadigste verdedigings-middelen, die gebruikt kunnen worden tegen de aanvallen op dit milieu.

Ik zou hier zonder moeite verscheiden schrijvers kunnen opnoemen, die er genoegen in gevonden hebben, het type van den schijnbaar-onverschillige te beschrijven, en er zoo het hunne toe bijgedragen hebben, het veelvuldiger te maken. Ik zal hier slechts in herinnering brengen, dat er in de letterkunde van het tweede Keizerrijk een vrij groot gebruik van gemaakt is. Men kan bijv. het type vinden in de tooneelstukken van den jongen DUMAS. En de hooghartige onverschilligheid, die, hoewel niet altijd volgehouden, toch zeer duidelijk is in de groote gedichten van LECONTE DE LISLE en in de kleine van THÉOPHILE GAUTIER, is er een even belangrijk kenteeken van, als de minachtende onverschilligheid, die FLAUBERT veinst te gevoelen voor de personen, die hij in zijne romans laat leven. Men kan de sporen van denzelfden ziels-toestand ook terugvinden in het werk van MÉRIMÉE, van TAINE vooral in de

Notes sur Paris, of zelfs bij EDMOND ABOUT en bij PRÉVOST-PARADOL.

Dit was een terugslag op een tijd van te groote romantiek. Men was moe van de uitspattingen van hartstocht, van kreten en snikken, van groote gevoelens en groote woorden. Evenals men er na de dorheid van het eerste gedeelte van de 18de eeuw behoefte aan had, te pas of te onpas schatten van gevoel uit te storten, was men er na de uitspattingen van hartstocht en sentimentaliteit der romantici toe geneigd, zijn gevoel niet te uiten en onverschilligheid voor te wenden. Dit beteekent niet, dat men ook bij de helden der romantiek geen voorgewende ongevoeligheid kon vinden, maar zij was daar niet op haar plaats en hield geen stand. Later kwam het tegendeel voor, en werd zelfs de oprechte gevoeligheid op den achtergrond geplaatst en verborgen onder schijnbare onverschilligheid. Op *Antony* van DUMAS SR. volgde *Olivier de Jalin* van zijn zoon.

In denzelfden tijd dat de neiging tot schijnbare ongevoeligheid optreedt, ziet men ook de ironie en den spot groeien en zich ontwikkelen. Het heeft zonder twijfel geen nut, lang stil te staan bij de teekenen van deze ontwikkeling: de zegepraal van de operette aan den éénen kant, en aan den anderen kant de plaats, die de bijtende spot en de ironie innamen in de aanvallen tegen het keizerlijk bewind. Blijkbaar is dit een feit van dubbele werking: aan den éénen kant is de ironie vrij nauw verwant met de schijnbare ongevoeligheid. Zij is een zeer goed middel om onze eigen gevoelens te verbergen en andere voor te wenden, of liever, (want men tracht volstrekt niet au sérieux genomen te worden) het voorwenden van die andere voor te wenden. De „blague" die slechts een huiselijke soort van ironie is, speelt dezelfde rol. Zij is voor den schijnbaar-onverschillige een methode om te verbergen wat hij gevoelt, door

schijnbaar met minachting te staan tegenover gevoelens die hem dierbaar zijn, maar die hij uit voorzichtigheid of valsche schaamte liever niet erkent.

Maar hoewel de blague en de ironie in sommige gevallen samengaan om de schijnbare onverschilligheid te dienen, roepen zij haar in andere gevallen in het leven en dragen zij tot hare ontwikkeling bij. Sommige personen van een teere en hevige gevoeligheid, zijn voor niets zoo bevreesd, als voor spot en ironie, indien zij er tenminste niet een eenvoudig spel in herkennen, dat een werkelijke sympathie verbergt, maar dat hen toch nog wat onzeker maakt; niets dwingt hen sterker, zich in zichzelf terug te trekken, zich te verbergen achter het veinzen van onverschilligheid of van hooge minachting. De ironie en de spot dienen dus zoowel tot den aanval als tot de verdediging. Wij kunnen op onze beurt van dezelfde hoogmoedige minachting, van dezelfde spottende smadelijkheid, die ons gekwetst hebben, gebruik maken om onze wonden te verbergen, om ze te voorkomen, zoowel als om terug te slaan.

IV

Wij zouden nog andere karakter-trekken kunnen noemen, en nog langer de maatschappelijke voorwaarden kunnen bestudeeren, die de vorming en de verspreiding van het psychologische type van de schijnbare onverschilligheid bepalen. Men zou ook andere voorbeelden kunnen kiezen. Het zou belangwekkend zijn, het eerste gedeelte van de 18de eeuw, met zijn bizonder dilettantisme, met zijn hooghartig vermaak, met zijn voorwenden van onverschilligheid of zelfs van verdorvenheid uit dit oogpunt te bestudeeren. Maar het bestudeeren van sociale verschijnselen ligt thans niet in mijn bedoeling. Het schijnt me, dat de schets, die ik hier gegeven heb, voldoende is voor mijn doel. Ik heb

slechts willen aantoonen, hoe er een schijnbare ongevoeligheid bestaat, die vooral maatschappelijk is in hare oorzaken en hare uitwerking, hoewel zij door de individuen verwezenlijkt wordt; en hoe de invloed der maatschappij merkbaar is, zelfs in gevallen van zeer individueele schijnbare onverschilligheid; hoe die invloed nù eens de ontwikkeling en de verspreiding er van bevordert, dàn weer, onder andere omstandigheden, haar beperkt. Wanneer het tot den goeden toon behoort, werkelijk „aandoenlijk" te zijn, dan wordt eerder de onverschilligheid dan de groote gevoeligheid verborgen.

Zonder twijfel zou men nog kunnen vragen, of er geen uitsluitend-maatschappelijke verschijnselen zijn, die overeenkomen met de schijnbare onverschilligheid, verschijnselen, die slechts in een menigte, en niet in de individuen op zich zelf, verwerkelijkt kunnen worden, die dus in het bestaan van een volk de plaats innemen, welke de schijnbare onverschilligheid in het leven van den enkeling bekleedt. Misschien zou dit onderzoek wel wat opleveren, maar het zou mij thans te veel op zijwegen voeren.

VIJFDE HOOFDSTUK

HET AANDEEL VAN DE OPRECHTHEID IN DE SCHIJNBARE ONVERSCHILLIGHEID

I

De mensch veinst nooit volkomen. In zijne leugens is altijd een element van waarheid. De schijnbaar-onverschillige is niet een huichelaar zonder meer, en zoo zijn onverschilligheid geveinsd is, zij is dat toch niet geheel. Dat eene teleurstelling, zooals MÉRIMÉE ondervond, een karakter geheel zou veranderen, is niet waarschijnlijk. Wanneer iemand er na eenige krenkingen toe komt, zich met een schijn van koude te bekleeden, alsof hij een overjas aantrekt, komt dit, omdat hij zonder twijfel in vele opzichten reeds vrijwel onverschillig wàs. En wij vinden inderdaad bij den schijnbaar-ongevoelige, naast de geveinsde onverschilligheid, een werkelijke onverschilligheid, die niet zonder invloed op de andere is.

Het moet uit den aard der zaak wel zoo zijn. De eigenschappen, waardoor de schijnbare onverschilligheid wordt begeleid, gevolgd of opgewekt, als daar zijn: de behoefte aan innerlijk gemoeds-leven, de trots, de eigenliefde, die onderstellen reeds, dat men zich van een menigte zaken los voelt. Het zich-verbergen van den schijnbaar-onverschillige zou dus eigenlijk hierop neerkomen, dat hij een ziels-toestand, die hem tot op zekere hoogte ten aanzien van bepaalde begeerten, geheel eigen is, meer algemeen geldend maakt.

Wij hebben redenen om aan te nemen, dat dit inderdaad zoo is. De schijnbaar-onverschillige is iemand, die niet in overeenstemming leeft met zijne omgeving, die in zijne intiemste neigingen door haar gehinderd wordt, en door

een gemis aan sympathie er toe komt, de uiting van zijn gevoel terug te houden. Maar deze disharmonie veronderstelt zonder twijfel bijna altijd een sterk sprekend verschil in den smaak, de verlangens en de gedachten van dien mensch, met de neigingen of de gedachten van hen, die om hem leven. Het schijnt niet vaak voor te komen, dat de schijnbare onverschilligheid optreedt, wanneer twee gelijksoortige verlangens met elkaar in botsing komen. Het kàn vóórkomen in sommige gevallen van opoffering, maar dan slechts toevallig en voor een oogenblik. Eén van de twee mededingers wil aan den ander niet laten zien, dat hij lijdt, omdat hij zich opgeofferd heeft. Een voortdurend verstoppen van eigen verlangens om de gelijksoortige verlangens van een ander niet te kwetsen, zou een buitengewoon groot altruïsme veronderstellen, een hoogst zeldzame genegenheid die wellicht slechts van éénen kant kwam en dus reeds als voorwaarde voor de schijnbare ongevoeligheid een groot verschil in karakter en gevoelens zou bevatten. Een wederzijdsche opoffering zou theoretisch mogelijk zijn, maar is zeer onwaarschijnlijk, en komt zonder twijfel zóó zeldzaam voor, dat we er ons niet langer mee bezig zullen houden. Bovendien zou de schijnbare onverschilligheid hier naderen tot dien vorm, dien de moraal of de beleefdheid ons oplegt, en die zich niet bezig houdt met de verdediging van het individu, en er ook niet voor bestemd is.

Inderdaad wordt onverschilligheid hoofdzakelijk dàn voorgewend, wanneer verschillende gevoelens tegenover elkaar staan. Vooral dan, wanneer wij weten, dat onze gevoelens niet zullen worden goedgekeurd, gedeeld en nagevolgd, zijn wij geneigd, ze vóór ons te houden. Gebrek aan deelneming maakt iemand tot een schijnbaarongevoelige. En dit gebrek aan sympathie treedt niet

alleen op, doordat de kandidaat voor de schijnbare onverschilligheid gevoelens heeft, die door anderen gekrenkt zullen worden, maar ook doordat hij andere gevoelens heeft dan zij. Indien hij houdt van dingen, waarvan zij niet houden, is hij onbewogen voor veel genoegens die hen vermaken. Misschien veroorzaakt deze onverschilligheid zelfs vaker ons type, dan de directe tegenstelling van verlangen en afkeer. Deze doet eerder heftiger en openhartiger vijandelijkheden ontstaan.

Een intellectueel tusschen zaken-menschen, een bedrijvig mensch tusschen droomers, blijft onverschillig voor al wat hen in geestdrift brengt. Die onverschilligheid zal eerst wanneer ze algemeen wordt, gewild of ongewild geveinsd zijn; bij iemand die geïsoleerd staat, wordt de natuurlijke en voortdurende reserve, die de omstandigheden hem opleggen ten slotte een „procédé". Als hij eenmaal de gewoonte van onverschilligheid en reserve aangenomen heeft, omdat hij geen belangstelling heeft voor al wat er in zijn bijzijn gezegd, voorbereid of gedaan wordt, zal het hem gemakkelijker vallen, deze houding ook aan te nemen in gevallen, waar hij persoonlijke gevoelens zou moeten uiten, die, zooals hij juist voelt, in zijne omgeving niet de minste sympathie zouden opwekken. Zijne geveinsdheid is slechts de systematizeering van zijne onmaatschappelijkheid. De schijnbare onverschilligheid is een slagboom tusschen hem en zijne mede-menschen, eerst een natuurlijke, maar die hij naderhand versterkt. Hij heeft er de voordeelen van gezien, en hij kan op enkele punten geen pijnlijke aanraking verdragen met hen, van wie hij voor een ander gedeelte natuurlijk en geheel gescheiden is. Wij hebben hier weer gelegenheid, de grond-natuur van de leugen te begrijpen, de leugen die wezenlijk de antimaatschappelijkste zaak ter wereld is, de ontkenning zelve

van de maatschappij; en toch kan de maatschappij, door een noodzakelijke tegenstrijdigheid, die vreemd lijkt en die toch uit de analyse der feiten heel begrijpelijk wordt, niet buiten de leugen, berust zij er ten slotte op. Aldus blijkt ons de onverschilligheid, vermengd met een levendige gevoeligheid, als zij op verschillende punten betrekking hebben, een goede voorwaarde voor de vorming van ons type van de schijnbare ongevoeligheid.

II

Ik geloof, dat men deze werkelijke onverschilligheid, om de redenen die ik genoemd heb, zeer dikwijls vindt in het type, dat wij bestudeeren. Ondertusschen kan soms de rechtstreeksche tegenstelling duidelijker uitgesproken zijn, en kan de schijnbare onverschilligheid het gevolg zijn van een ongelukkig verlangen naar een der dingen, die ook het verlangen opwekken van de menschen uit zijne omgeving. Ik heb terloops reeds het geval besproken, waarin het afstand-doen van het begeerde voorwerp, en de schijnbare onverschilligheid te zijnen opzichte, inderdaad het gevolg konden zijn van toegenegenheid en sympathie. Maar zij kunnen ook ongewild en gedwongen zijn. In dit geval wordt het voorwenden van onverschilligheid een interessant en belangrijk kenteeken.

Tegengewerkte liefde, onverschillig wat het voorwerp dezer liefde zij, openbaart zich dikwijls niet door onverschilligheid, maar door strijd. Als het tegenovergestelde geschiedt, ligt dat aan het karakter van de persoon zelf, en kan dat er toe bijdragen, ons dat karakter te doen kennen. Door een levendige gevoeligheid wordt dit feit niet voldoende verklaard; er moet een zekere afkeer voor directen strijd bijkomen, die het gevolg kan zijn van verschillende tijdelijke of blijvende oorzaken. Een actieve

persoonlijkheid zal, indien de strijd hem mogelijk lijkt, liever strijden dan onverschilligheid voor te wenden. De hooghartige, de lafaard, de gevoelige teerhartige, de luiaard en de zachte droomer zullen integendeel liever verzaken, zich onverschillig voordoen, indien niet de een of andere bizondere reden hen tot den strijd dwingt. Zoo ook hij, die nadenkt, die zichzelf meester is, de voorzichtige, indien hij ten minste niet vrij zeker op een goeden uitslag van den strijd kan rekenen. Wij vinden hier den invloed van die ziels-toestanden terug, waarvan ik heb aangetoond, dat zij gewoonlijk bij de schijnbare overschilligheid voorkomen. Wij zien hier ook eenige redenen van dit gezamenlijke optreden, en hoe zij door sommige reakties kunnen worden geopenbaard.

III

De krenking, die de schijnbare onverschilligheid verwekt, veroorzaakt ook een werkelijke onverschilligheid, waarvan de voorgewende ongevoeligheid een stelselmatige uitbreiding is, maar ook op sommige punten weer een afwijking. Iemand, wiens hartelijke gevoelens belachelijk zijn gemaakt door de persoon, voor wie hij deze gevoelens koesterde, kan ze toch voor een deel blijven koesteren, doch ze voortaan onder een schijn van minachting en onverschilligheid verbergen. Toch geloof ik, dat het oorspronkelijke gevoel, ten minste in de meeste gevallen, niet volkomen bewaard wordt.

Het voorwerp, zooals men het zich in den geest voorstelt, klopt niet langer volkomen (alles is hier onzeker en wisselend) met de werkelijkheid. Het geestelijk beeld, dat door de werkelijkheid wordt weersproken, maakt zich van haar los. Dit is van toepassing op vriendschap, sympathie, liefde, en evenzoo op afkeer en haat. Wij blijven, in

het geval van de liefde, altijd van de geliefde persoon houden; maar de verliefde begint er zich rekenschap van te geven, dat hij een door hem zelf geschapen droombeeld bemint, dat zonder twijfel door sterke banden met de werkelijkheid verbonden is, dat op haar ingeplant staat, maar dat niet geheel en al met die werkelijkheid klopt, en in staat is, zich van haar los te maken.

De liefde, die nog altijd voor de geliefde der verbeelding gekoesterd wordt, maakt zich dan los van de werkelijke persoon, en zal er zich hoe langer hoe meer van losmaken, naarmate de scheiding van die twee volkomener wordt. Maar de banden, die hen beiden verbinden, zijn, hoewel zij beginnen te breken, nog sterk genoeg, om de gevoelens die de eene opwekt, zich ook te doen hechten aan de andere. Zoo zal van tijd tot tijd de genegenheid zich opnieuw op de werkelijke persoon richten, en op andere tijden de onverschilligheid of de wrok op de geliefde-der-verbeelding. De uiting van liefde kan in dit geval misschien door de herinnering aan de omstandigheden, die haar deden afnemen, worden geremd, en dan treedt weer de schijnbare ongevoeligheid op. De ontwikkeling en de ontbinding van een liefde kan aldus op duizend verschillende wijzen geschieden; samengestelde en vluchtige gevoelens, die telkens weer veranderen, treden er bij op en ontwikkelen er zich bij. Laten wij voor ons onderwerp vooral onthouden, dat de ware onverschilligheid zich aldus voortdurend, en met een verschillenden graad van intensiteit, kan mengen met de schijnbare, en dat zij beide in dit geval van dezelfde oorzaak afstammen.

Evenzoo kan het heel goed vóórkomen, zooals in een geval als dat van MÉRIMÉE, dat een kind, dat eerst op een dwaalspoor gebracht wordt omtrent de gevoelens van personen, die hem hebben beknord, werkelijk veel onver-

schilliger wordt voor hunne gevoelens, als het die eenmaal begrepen heeft. Het is altijd hetzelfde proces. De persoon, om wiens oordeel men gaf, is niet meer de werkelijk bestaande. Wij kunnen een beeld van hem in onze gedachten bewaren, en voor dit beeld even warm blijven voelen, maar wij weten, dat dit beeld niet met de werkelijkheid klopt, en de levende persoon boezemt ons niet meer dezelfde gevoelens in. Zijne goedkeuring wordt ons onverschilliger, en de onverschilligheid die wij voortaan kunnen bewaren, als wij zijne verwijten aanhooren, is niet geheel geveinsd. Zij klopt vrij goed met onzen waren geestestoestand. Zij is de overdrijving en de reguleering van een werkelijke onverschilligheid, die nog slechts aan het opkomen is.

De verdubbeling van de persoon onzer verbeelding en van de werkelijk-bestaande (of wat wij daarvoor houden, want eigenlijk is ook deze imaginair) is dikwijls voorbijgaand. Het zou belangwekkend zijn, de ontwikkeling van deze twee persoonlijkheden in hare onderlinge betrekkingen na te gaan, maar dit ligt te ver buiten ons onderwerp. De betrekkelijke werkelijkheid, zooals wij ons voorstellen dat zij is, is voortdurend in actie, en komt gewoonlijk de voorstelling, die wij als zuiver verbeeldings-werk herkennen, verjagen en ontbinden. Het gevoel, dat ons met ons droombeeld verbond, verdwijnt dan, of blijft meer of minder wazig bestaan, of hecht zich, dikwijls dank zij gemeenschappelijke karakter-trekken, aan een nieuw voorwerp.

Bij personen met veel verbeeldings-kracht, bij droomers, kan ook het als valsch herkende droombeeld onwillekeurig of willekeurig lang bewaard worden, en kan het langen tijd het middelpunt van hun gedachten en verlangens blijven. Soms kan er nog een vermenigvuldiging van droombeelden optreden, kan het tweede beeld misschien

evenals het eerste als valsch herkend worden, en wordt de zaak dan nog gecompliceerder. Maar dit boezemt ons thans geen onmiddellijk belang in.

IV.

Wij bespeuren hier een der oorzaken van de ware onverschilligheid, die zich voortdurend met de voorgewende vermengt. Hij die voorbeschikt is voor de schijnbare ongevoeligheid, is in den regel zeer gevoelig en zelfs hartelijk, maar zijne liefde, die licht opgewekt wordt, kan zich slechts onder samengestelde, kiesche omstandigheden, die men zelden en moeielijk vindt, ontwikkelen. Hieruit volgt, dat er wel veel gevoelens in hem geboren worden, maar dat zij in de meeste gevallen niet tot ontwikkeling kunnen komen, en niet rijp worden; de ontluikende genegenheid, die soms zeer krachtig inzet, raakt haar koers kwijt, houdt op, vervliegt en verdwijnt tegenover onverschilligheid. Bijna onvermijdelijke kwetsing en wonden zijn veroorzaakt. En al is de toekomstige onverschillige graag hartelijk, toch worden zijne gevoelens dikwijls geremd door zijne bovenmatig groote gevoeligheid. Ook kan men bij hem een groote behoefte aan liefde vinden, die niet tot verwezenlijking kan komen. Hij zou zich aan de menschen die hij ontmoet, willen hechten, hij zou gaarne op hen verliefd willen worden, maar zij zijn nooit precies zóó als hij ze zich wenscht, en zooals hij geneigd is, hen te zien. Kleine teleurstellingen ontmoedigen hem, en zijne zenuwachtigheid komt altijd in botsing met zijn verlangen naar liefde. Hij trekt zich terug, keert in zichzelf in, gekwetst en teruggestooten door onbelangrijke voorvallen, die zijn overdreven fijngevoeligheid zeer pijnlijk voor hem maakt. De menschen-schuwheid is op een bepaalden leeftijd en na eenige ondervinding op dit gebied, een der gemoeds-toestanden waartoe iemand van

dit type gemakkelijk vervalt. Ook ware onverschilligheid voor werkelijk-bestaande personen komt vaak bij hem voor, en men kan bij eenzelfde individu terzelfder tijd een groote geschiktheid tot liefhebben, een verborgen vermogen tot hartelijkheid, en een groote werkelijk-bestaande onverschilligheid aantreffen.

De onverschillige, van het zonderlinge soort waar ik hier van spreek, is soms zeer gevoelig voor algemeene en vage verdrietelijkheden. Hij brengt een groot gedeelte van de gevoelens, die hij bij zijne medemenschen niet heeft kunnen plaatsen, over op een maatschappelijken stand, op den mensch in 't algemeen. Dit valt hem, in tegenstelling met wat wij gewoonlijk zien, te gemakkelijker, omdat de voorwerpen van zijne abstracties, onpersoonlijke wezens voor hem blijven. Hij zou slechts afkeer gevoelen, wanneer hij de personen, die ze belichamen, van nabij leerde kennen. Hij heeft de menschheid lief, zonder van de individuen apart te houden.

Andere vertegenwoordigers van dit type zullen zich misschien in een min of meer verfijnd egoïsme terugtrekken. Zij ook kunnen zich warm maken voor personen hunner verbeelding, die zij zichzelf scheppen, als zij daartoe in staat zijn, of die in boeken vinden. Zij ontsteken in geestdrift voor roman-helden, bejammeren met ware ziele-smart het ongeluk van menschen, die zij niet kennen, van de slachtoffers, die de gemengde berichten van de krant aan hun medelijden aanbieden. Dit komt, omdat zij zóó de menschen slechts zien van éénen kant, die hunne sympathie kan opwekken. Indien zij ze van dichterbij, minder abstract, zagen, zouden zij zeker afgestooten worden. Ook ligt het meer in hun aard, uit de verte weldadigheid te bewijzen en geld te geven, of wel denkbeelden van algemeene strekking over vraagstukken van staathuishoudkunde te lanceeren,

dan zich persoonlijk te beijveren om ongelukkigen op te zoeken, of om eigenhandig werken van weldadigheid en rechtvaardigheid op te richten of te ondersteunen. Om de kracht van hunne liefde en sympathie te ontwikkelen, moeten zij in een denkbeeldige wereld leven, of, hetgeen op hetzelfde neerkomt, in een werkelijke wereld, die overeenkomt met de denkbeeldige wereld, die in hen leeft. Maar zij kunnen dit slechts bereiken, door een meer of min willekeurige zins-begoocheling. Met hun neiging om zich gekwetst te voelen, om zich door de kleinste prikjes te laten ontmoedigen, hebben zij dus altijd een neiging, om zich van het werkelijke leven los te maken, en zich op te sluiten in een onverschilligheid, die voor een deel voorgewend, maar voor een ander deel ook werkelijk en kenmerkend voor hen is.

V

De ware onverschilligheid, die wij thans onderzocht hebben in hare verhouding tot een zelfbedrog van het verstand, is van eenigszins bizonderen aard. Maar wij kunnen haar ook in een veel meer omvattenden, ja zelfs geheel algemeenen vorm beschouwen.

Onverschilligheid veinzen, is, kan men zeggen, tot op zekere hoogte onverschilligheid verwezenlijken. Al onze uitingen bestáán als zoodanig, zij hebben eenige realiteit door zich zelve. Wij zijn geneigd, het bestaan van aandoeningen te onderstellen, die er door worden vertolkt, en indien deze niet bestaan, verklaren wij, dat de uitingen bedriegelijk waren. En inderdaad hebben wij onszelf in hen bedrogen, maar zij bestaan niettemin, en onze dwaling zelve bewijst, dàt zij bestaan. Een kind weigert uit zucht tot pruilen, of uit wrok, het koekje aan te nemen, waar hij juist zoo'n zin in heeft. Zijn onverschilligheid is geveinsd, maar zijn handeling bestaat desalniettemin, en hoewel zij op zich-

zelf weinig waarde heeft, zij heeft toch eenige waarde. Zij is werkelijke onverschilligheid. Wij zouden ons bedriegen, zoo wij geloofden, dat de geheele ziel van het kind haar erkent. Het verlangen blijft bestaan, maar de handeling is er mee in tegenspraak, en zij is er mee in tegenspraak, omdat zij op zichzelf een weigering en onverschilligheid is. Een gedeelte van het kind verlangt en neemt aan, een ander deel weigert en ontkent het verlangen. Het eene zoowel als het andere bestaat werkelijk. Het eerste is misschien belangrijker, duurzamer en op zich zelf levenskrachtiger; maar het tweede overvleugelt het voor een oogenblik, omdat het opgewekt is en onderhouden wordt door indrukken, die voor een oogenblik machtiger zijn.

Wij zouden hetzelfde kunnen vaststellen voor *alle* gevallen van geveinsde onverschilligheid. Een gevoel veinzen, beteekent: dit gevoel verwezenlijken, het tot op zekere hoogte ondervinden, op een onvolledige, en wel zéér onvolledige, wijze, maar tòch het ondervinden; veinzen, een gevoel niet te ondervinden, beteekent: dit gevoel verjagen, beginnen met het uit te wisschen, er de werkelijkheid van te verminderen. En bovendien beperkt de verwezenlijking van den geveinsden ziels-toestand zich hier gewoonlijk niet toe. Zij overschrijdt licht de grenzen van het strikt noodzakelijke. Daar in ons denken een streven naar eenheid bestaat, heeft de ziels-toestand, die door den wil aangenomen wordt, neiging, zich over den geheelen geest uit te breiden, en slaagt hij daar min of meer, maar toch altijd tot op zekeren graad in. Dit is een voorbeeld van suggestie, dat overeenkomt met het welbekende geval van iemand, die den toorn in zich voelde wakker worden, doordat hij een houding van toorn poogde te veinzen, en die, om de geheime gevoelens van anderen te leeren kennen, zoo goed mogelijk hun gebaren en hun uiterlijk nabootste.

VI

Deze overweldiging van den geest door een ziels-toestand die reeds werkelijkheid geworden is, met de strekking, gedachten en gevoelens op te wekken, die met dezen toestand overeenstemmen, kan zeer ver gaan.

Zonder twijfel behoudt de schijnbaar-ongevoelige, die zich in zichzelf opsluit als in een fort, in het begin zijne altijd wakkere en sidderende gevoeligheid, die somtijds nog versterkt wordt door de hinderpalen op haar weg. Het onderdrukte verlangen verdedigt zich, het reageert en tracht zich zoo goed mogelijk te ontwikkelen.

Maar verschrikkelijke machten trachten het niettemin te verzwakken. Daar de schijnbaar-onverschillige genoodzaakt is, dikwijls onverschilligheid te veinzen voor zaken die hem ontroeren, en evenzoo zijne egoïstische gevoelens zoowel als zijn medelijden te verbergen, is het mogelijk, dat zijne schijnbare onverschilligheid ten slotte werkelijkheid wordt, door de bestendiging en de ontwikkeling van de wijze van zijn, die hij aangenomen heeft. Door een zeer eenvoudig regelend princiep tracht een geestes-houding, die krachtig wordt vol gehouden en gedurig herhaald, den ganschen geest naar haren aard te vervormen. De geest heeft neiging, zich aan te passen aan den uiterlijken schijn, en zijne verlangens aan het gedrag. Zonder twijfel kan de oorspronkelijke aard behouden blijven, en in den strijd de overhand behouden. Maar de geveinsde en nieuw aangeworven aard delft niet altijd het onderspit. Hij heeft als hulptroepen in den strijd, dàt gedeelte van den geest, dat reeds eenige gelijkenis met hem vertoont, en gewoonten die bij verschillende gelegenheden verworven werden, en die nu algemeen worden. Ook is het mogelijk, dat indrukken, wanneer ze ons bij herhaling treffen, gaandeweg min-

der pijnlijk of minder aangenaam worden, en ook, dat de verstandelijke redeneering, meer dan men zelf meent, te hulp komt.

Ten slotte kunnen de voorzichtigheid en het verstand van den schijnbaar-onverschillige tusschen beide komen in verschillende levens-omstandigheden, om te maken, dat zijne gevoeligheid minder ruw en minder dikwijls op de proef gesteld wordt. Reeds om al deze redenen heeft de schijnbaar-onverschillige kans, werkelijk-onverschillig te worden. Het zal hem nooit volkomen gelukken, maar indien het toeval, of de kwaadwilligheid, die hij niet minder te vreezen heeft, zijne ontwikkeling niet verhinderen, zal hij er wellicht toch belangrijk toe naderen.

VII

Omgekeerd kan de echte onverschillige een gevoelige zijn, die niet in de gelegenheid is geweest, zijn vermogen om aandoeningen te ondergaan, voedsel te geven. Hij heeft altijd in omstandigheden geleefd die, zonder zijne reeds bestaande verlangens tegen te werken, toch de ontwikkeling van zekere neigingen, waarvan hij de kiem in zich droeg, niet hebben bevorderd. Wat men gewoonlijk noemt „zijn weg vinden", beteekent: eindelijk juist zoodanige levens-omstandigheden te vinden — dikwijls bij toeval en soms na lang tasten — die het den geest mogelijk maken, uiting te geven aan wat er in hem verborgen ligt, en wat er tot nu toe slechts in kiem in aanwezig was; levens-omstandigheden, die heel vlug en soms bijna plotseling een te voren duisteren en onvolledigen karakter-trek de overhand verleenen, een karakter-trek, waarvan de persoon, wiens leven hij gaat beheerschen, langen tijd zelf onkundig kan geweest zijn.

Het is trouwens moeilijk, of zelfs onmogelijk, een

scherp onderscheid te maken tusschen de verschillende types. Bij den gevoelige, die de ongevoeligheid veinst, vindt men in verschillende opzichten een zeer uitgesproken, echte onverschilligheid, en te gelijkertijd in andere, somtijds talrijke, opzichten een niet verwerkelijkt vermogen tot onverschilligheid. Evenzoo verbergt de echte onverschillige dikwijls een hem zelf onbekend vermogen tot ondergaan van aandoeningen.

Maar is hij dan wel een werkelijk-onverschillige? Hij is het zonder twijfel, tenminste tijdelijk en in sommige opzichten. Dit is doorgaans bijna alles, wat wij er van kunnen zeggen. Men kan dus den waren onverschillige beschouwen als iemand, die mogelijkheden in zich heeft, een ander te schijnen dan hij is. Zeker veinst hij niet vrijwillig, en trekt hij geen enkel berekenbaar voordeel van zijn schijnbaren aard. Toch heeft het contrast tusschen datgene, wat zijn natuur van zich laat zien, en de mogelijkheden, die zij in zich bergt, veel overeenkomst met de simulatie. Een schijn van luiheid, van onachtzaamheid, van verveling en minachting bedekt aldus soms een groote werkdrift en een gebiedenden zin voor geestes- of handen-arbeid, die later, wanneer hij zijne bestemming bereikt heeft, en de heilige vonk in hem ontstoken is, aan den dag komen. Zonder twijfel zijn deze eigenschappen nog niet in hun geheel in hem aanwezig, maar sommige hunner voorwaarden zijn reeds vervuld, en men kan ze niet als niet-bestaand beschouwen. Er is verschil tusschen dengene, die lui is, omdat hij nog geen arbeid naar zijn smaak, en die met zijn aanleg overeenkomt, gevonden heeft, en hem, die zijn geheele leven niet anders dan lui kan zijn. (En ook dan is men er misschien nooit geheel zeker van, dat de fout niet in de levens-omstandigheden schuilt.) Zonder twijfel is er dus in ieder van ons een dosis schijnbare ongevoelig-

heid te vinden, waarvan wij zelf geen vermoeden hebben. Wij hebben allen en in alle omstandigheden tot op zekere hoogte neiging tot veinzen.

VIII

Al wat voorafgaat laat ons de redenen begrijpen, die den schijnbaar-onverschillige er toe kunnen brengen, in zijn eigen ongevoeligheid te gelooven. Het is niet zeldzaam, dat hij zelf als eerste slachtoffer van zijn vermogen tot veinzen valt. Men vergist zich zoo licht in zich zelf! Een schijnbaar-onverschillige zal gaarne den omvang van zijne ongevoeligheid overdrijven, en niettemin zal hij haar misschien gebruiken om zijne gevoeligheid, waarvan hij zich zelf niet erg goed rekenschap geeft, te beveiligen. Wat er voor waars is in zijne onverschilligheid, kan hem in verwarring brengen ten aanzien van het gedeelte, dat geveinsd is. Zijne echte onverschilligheid voor sommige zaken, die algemeen begeerd worden, kan hij in zijn verbeelding veel gemakkelijker uitbreiden dan in de werkelijkheid, en hij kan zich blasé gevoelen, meenen, dat hij alles te boven is en hoog op alles neer kan zien, door overmaat van naïveteit en doordat hij de verlangens nog niet kent, die in hem zullen geboren worden zoodra de gelegenheid er gunstig voor is.

Hij kan ook zich een ideaal maken van het type, dat hij nabootst, en zijn best doen, het even ver te brengen. Ik zou u iemand kunnen noemen, bij wien dit type vrijwel bestond, en die een groote bewondering had voor de volledige zelfbeheersching van de aandoeningen door den redelijken wil. Zijne geliefkoosde helden waren ongevoeligen, of tenminste lieden die zichzelf in bedwang hadden, die zich vooral bezielden met algemeene of abstracte begrippen, die altijd een weinig koud waren, overdacht en

bedwongen, zooals *Enjolras* van HUGO of *Lohengrin* van WAGNER, die immers ook voor zoo vele gewoon-menschelijke zaken onverschillig waren. En men kon in de persoon in kwestie, naast een dikwijls bovenmatig groote gevoeligheid, en naast eenige karakter-trekken, die hem zeer onderscheidden van zoodanige persoonlijkheden als hij in boeken aantrof, of in zijn verbeelding droomde, andere hoedanigheden vinden, die zijne bewonderende liefde voor hen verklaarden. Dit waren bijv.: een zekere gewoonte om de uiting van zijne gevoelens te onderdrukken, een sterk ontwikkelde neiging tot nadenken en tot analyseeren, met scherp uitgesproken onverschilligheid op bepaalde punten, die een contrast vormde met zijne levendige en sterke gevoeligheid op andere punten. Er ontstond aldus, als ik het zoo mag uitdrukken, een strijd tusschen twee groepen van neigingen en van algemeene eigenschappen, die voor zooverre ik heb kunnen nagaan, geen van tweeën volledig de bovenhand verkregen heeft, en die zich zoo goed als het ging aan elkander hadden aangepast.

ZESDE HOOFDSTUK

DE GEDAANTE-VERANDERINGEN DIE DE SCHIJNBAAR-ONGEVOELIGE ONDERGAAT

I

Dit zijn, naar mijn meening, zoo ongeveer de algemeene voorwaarden, de voornaamste elementen, de meest vóórkomende vormen van het type van den schijnbaar-ongevoelige. Wanneer de voorwaarden zich wijzigen, wijzigt zich ook het karakter, dat zij bepalen. Het verandert van gedaante en deze veranderingen zijn leerzaam voor ons.

Een wijziging van de gezondheid, waardoor sommige indrukken pijnlijker of minder pijnlijk worden (al naar den aard van die wijziging), kan het type accentueeren of verzwakken. De schijnbaar-ongevoelige ontstaat uit de smart, die de botsingen van zijn eigen gevoelens met de buitenwereld hem aandoen. Al wat die gevoelens levendiger en weerstandskrachtiger kan maken, al wat er toe kan bijdragen, de onaangename gevoelens gemakkelijker te verdragen, verzwakt het type. Wij allen hebben menschen gekend, die door zwakte en ziekte lichtgeraakt werden, en die van hun mede-menschen vervreemdden en zich in zichzelf terugtrokken in eenzaamheid en schijnbare hoogmoedigheid.

Moreele oorzaken hebben hetzelfde gevolg. Een voorbijgaande of voortdurende opwinding kan ons beletten, de krenkingen van de buitenwereld te gevoelen. Een onverwacht geluk maakt ons openhartig en zonder terughouding gevoelig. Een zacht en voortdurend geluk werkt evenzoo, daar het den geest ontspant, en ons afleidt van de kleine dagelijksche speldeprikken, zoodat wij ze niet meer gevoelen. Omgekeerd keeren wij door een verdriet, dat ons

drukt, tot onszelf in, en brengt dit ons tot ware onverschilligheid of tot onverschilligheid, die wij jegens anderen veinzen. Dit is tenminste de normale uitwerking. Deze kan echter door bizondere omstandigheden geheel gewijzigd worden. De schijn van ongevoeligheid kan na een groot leed verdwijnen, indien dit leed ons gelegenheid geeft, eenige ons nog niet bekende sympathieën op haar juiste waarde te schatten. Een zwaarmoedige stemming kan in ons de behoefte wekken om ons te uiten en sympathie te zoeken. Hierin is zij tegengesteld aan de schijnbare ongevoeligheid. Maar zij kan ons ook nog meer bevreesd maken, dat wij niet begrepen of dat wij teruggestooten zullen worden. Al naar de neiging die de overhand heeft, en dit hangt van talrijke zeer verschillende voorwaarden af, zal de uitwerking ook een gansch andere zijn.

Een gevoel, dat van nature onderworpen is aan krenkingen van de buitenwereld, bevordert de ontwikkeling van het vermogen tot onverschilligheid-veinzen, als het tenminste niet krachtig genoeg is, om de hinderpalen te overwinnen. Het ontwaken van gevoelens van liefde brengt de preutschheid tot ontwikkeling, en het verwekt de ingetogenheid. Het ontstaan van een nieuwe genegenheid, of de ontwikkeling van een voorkeur, van een zelfzuchtig gevoel, of van een nieuwe eerzucht, kan ons er toe brengen, onverschilligheid te veinzen, daar wij nieuwe krenkingen voorzien of ondervinden. Indien het gevoel daarentegen zóó krachtig wordt, dat de kleine speldeprikken er bij in het niet verzinken, versmaden wij het te veinzen, en geven wij vrijen blik in ons binnenste. Zooals een ontwakende liefde de preutschheid laat geboren worden, doet de vrije en hartstochtelijke liefde haar verdwijnen. De eerzucht, die zeker is haar doel te bereiken, een besef van macht en meerderheid, kunnen met schaamteloosheid ten toon gespreid

worden. Omstandigheden die het vrije spel der hartstochten begunstigen of belemmeren, hebben zoodoende invloed op het type. Absolute macht bevordert het ontplooien van de persoonlijkheid. Een eenvoudige verwisseling van omgeving kan iemand tot een ander mensch maken. Iemand kan in sommige kringen, die hij geregeld bezoekt, hoogmoedige ongevoeligheid voorwenden, en in een andere omgeving eenvoudig en openhartig zijn. In eenzelfden kring zal hij langzamerhand veranderen, naarmate hij meer in dien kring thuisraakt en langduriger ondervonden heeft, hoe zijn gevoelens en gedachten daar opgenomen worden. Terwijl hij in den aanvang teruggetrokken en schijnbaar onverschillig was, zal hij later vrijer voor zijn meeningen en smaak uitkomen. Soms zal hij daarentegen beginnen met openhartig te zijn, en eindigen met koude ingetogenheid. Dit is een gemakkelijk te begrijpen, en een zoo natuurlijke ontwikkeling, dat zij in verschillende vormen bijna algemeen is. In sneller of langzamer tempo kan men haar waarschijnlijk bij iedereen zich zien voltrekken, en zeer zeker bij veel lieden, die een niet zeer vlug aanpassingsvermogen hebben, en die behoefte hebben, hunne omgeving wat lang te polsen. Daar die omgeving echter bijna steeds verandert, is het zoo goed als onvermijdelijk, dat de persoonlijkheden verandering ondergaan, waardoor ook de uitings-wijze van hun gevoel wordt gewijzigd.

II

Ook de secundaire elementen van het type, de karaktertrekken die de schijnbare ongevoeligheid voorbereiden, begeleiden of aanvullen, veranderen wanneer de levensomstandigheden veranderen. Aldus is er verandering zonder einde. Wat de schijnbare onverschilligheid verandert, werkt van den weeromstuit op de secundaire karaktertrek-

ken; het omgekeerde gaat ook op: wat de secundaire karakter-trekken verandert, zal langs indirecten weg ook van invloed zijn op de schijnbare ongevoeligheid. En nog sterker: deze secundaire karakter-trekken veranderen ook, wanneer één van hen eenige wijziging ondergaat. Indien de behoefte om in zichzelf te leven verzwakt wordt, bijv. doordat zij door de bezigheden van een drukken werkkring belemmerd wordt, is het waarschijnlijk, dat de schijnbare ongevoeligheid minder wordt, want zij verliest dan een harer redenen van bestaan: den langdurigen weerklank van aanvallen en wonden in den geest. Evenzoo kan een emotioneele opwinding, wanneer zij tenminste niet te veel wordt tegengewerkt, ook, door de schijnbare onverschilligheid te verkleinen, de aktiviteit tot ontwikkeling laten komen, en de eigenliefde, de lichtgeraaktheid, de neiging tot werkelooze bespiegelingen, tot doelloos droomen verminderen. De mensch, die door hartstocht wordt medegesleept, vergeet, zich in kleingeestige bespiegelingen te beklagen, of zich over alles boos te maken; hij overwint allerlei kleinen tegenzin, die hem in gewone tijden zou tegenhouden, of hij neemt er in het geheel geen notitie van. Ik heb dit dikwijls kunnen waarnemen. Indien zijne liefde voor de waarheid verzwakt wordt, indien hij gelooft, zijn toevlucht te kunnen nemen tot de leugen, kan hij het verbergen vervangen door een positief bedrog, spraakzamer en bewogen worden, gevoelens veinzen, die hij niet gevoelt. Indien zijn trots door zijn succes geprikkeld wordt, kan hij wat van zijne bedeesdheid of zelfs van zijne schuwheid verliezen, toegankelijk worden, of wel juist meer aanvallender wijze optreden, in plaats van zich te verdedigen, — en toch in den grond van de zaak hetzelfde karakter bijna onveranderd behouden.

III

Het in de plaats komen van het ééne type voor het andere kan op zeer verschillende wijze geschieden. Niet altijd volgt oprechte openhartigheid op schijnbare onverschilligheid. Indien de hartstocht krachtiger wordt en de activiteit vermeerdert, maar de openhartigheid te kort schiet en er nog altijd reden blijft, bevreesd te zijn voor krenkingen van de buitenwereld, kan de schijnbare onverschilligheid vervangen worden door geveinsde gevoeligheid, in plaats van door echte openhartigheid. Wie te opgewonden is om onverschilligheid te veinzen, doch te argwanend en te beschroomd om voor zijn ware gevoelens uit te komen, zal zich uit de moeilijkheden redden door gevoelens ten toon te spreiden, die hij niet ondervindt, en zal zoodoende zoowel zijne behoefte om zich te uiten als zijne voorzichtigheid bevredigen. Hij zal in ieder geval werkelijk-gevoelde, maar onbelangrijke aandoeningen overdrijven, om de aandacht af te leiden van de diepere gevoelens, die hij niet wil laten zien. Hij zal een bizondere belangstelling hebben, of meenen te hebben, of overdrijven, voor genoegens, die hem tot nu toe in 't geheel niet aantrokken, of hij zal, hetzij onwillekeurig hetzij willekeurig, soms zelfs meer dan een oogenblik en door allerlei omstandigheden heen, een nieuwen ijver ten toon spreiden voor bezigheden, die hem tot nu toe nauwelijks bekoorden. De te groote opwinding, die hij niet kan uiten langs de banen die daartoe het meest geschikt zijn, baant zich onder verschillende vermommingen toch een weg. Een jong meisje, dat ten huwelijk gevraagd wordt door dengene waar zij van houdt, valt haar moeder om den hals. Ziehier een klein voorbeeld, dat een ieder, juist zoo of ten naastenbij wel eens heeft bijgewoond, en dat de geheele psychologie van

de geveinsde gevoeligheid in de bizondere omstandigheden, die ik hier bespreek, omvat. De uitingen van de preutschheid, die ik straks noemde als verschijnselen van zich-verstoppen, zou ik hier kunnen vermelden als verschijnselen, die ook een positief bedrog verraden. Als wij geen lucht kunnen geven aan een plotselinge vreugde, zal zij ons spraakzamer maken, zal zij ons laten genieten van indrukken die ons op andere tijden onbelangrijk zouden lijken, zal zij ons bewegelijk maken, laten gesticuleeren, heen en weer loopen, en aldus een activiteit in ons opwekken, die soms geveinsd is, en soms oprecht maar overdreven.

IV

Al deze veranderingen, waarvan ik er nu maar enkele vluchtig heb behandeld, moeten niet als uitzonderingen beschouwd worden. Al wat is, ondergaat verandering. Het type van den schijnbaar-ongevoelige is, evenmin als de andere types, onveranderlijk en vastgestold. Het wijzigt zich voortdurend, gaat den éénen weg op, keert langs een anderen weer terug, en komt weer, of ten naastenbij, in zijn oorspronkelijken toestand terecht. Het draait voortdurend om een gemiddelde, dat zelf naar den een of anderen kant verandert, soms tot zijn oorspronkelijken stand terugkeert, of wel geheel onveranderlijk blijft. De schijnbaar-ongevoelige beleeft uren van betrekkelijke openhartfgheid; dan keert hij weer tot zijn eerste houding terug, of keert nog meer tot zichzelf in. Dit gaat zoo zijn geheele leven door. Zonder twijfel komt er langzamerhand rust, de aangenomen houding roest vast, en de machine loopt automatisch verder. Toch is dit automatisme nooit onveranderlijk, en zullen de uitingen van het type steeds blijven veranderen naar plaats, tijd, en in- en uitwendige verhoudingen. Ieder bergt naast

het karakter wat hij ons toont, nog een menigte andere in zich, die meer of minder overeenkomst hebben met het eerste, meer of minder van elkaar verschillen, en die mogelijk blijven in allerlei omstandigheden, waar het leven ons in brengen kan. En onze levensloop brengt er over het algemeen genoeg mede, en verschillend genoeg, om aanleiding te geven tot een duidelijk waarneembare wijziging althans van eenige verschijnselen. Men moet een karakter dus niet beschouwen als een verworven en op zichzelf bestaande werkelijkheid, maar als een, die trillend van leven is, en zonder ophouden verandert, zonder dat wijzelf het altijd bemerken.

BESLUIT

I

Zoo is in groote lijnen het type van den schijnbaar-ongevoelige. Wij hebben er de elementen, de verschillende vormen, het ontstaan, de veranderingen en de verzwakkingen van nagegaan. Het is afhankelijk van twee hoofdfeiten, of, zoo men wil, van een geestelijke eigenschap in verbinding met een groot geheel van invloeden die op den geest inwerken. De geestelijke eigenschap, die erdoor verraden wordt, is een over 't algemeen zeer levendige gevoeligheid, die door de naaste omgeving wordt gekwetst; het groote geheel van invloeden, waaronder het zich ontwikkelt, is vooreerst de noodzakelijkheid om te leven, en om voorts zoo goed en zoo kwaad als het gaat, zijn geestelijk evenwicht te bewaren om te kùnnen leven. Met deze voornaamste feiten staan de secundaire karakter-trekken van het type in verband, en ook de veranderingen en afwijkingen, die het ondergaat.

Het type van den schijnbaar-ongevoelige ontstaat en ontwikkelt zich, omdat sommige menschen bizonder teergevoelig zijn, of omdat zij in hunne gevoeligheid meer dan een ander door de omstandigheden gekwetst worden, doordat zij te weinig op hunne omgeving gelijken, en er zich niet aan aanpassen, en omdat zij bovendien ook het vermogen missen, om hunne omgeving aan zichzelven aan te passen. Bij anderen heeft deze karakter-trek integendeel een geringere en wellicht ondergeschikte beteekenis, of komen hunne gevoelens en meeningen niet zoo heftig in botsing met die van hunne mede-menschen. Bij hen zijn andere vormen van veinzen noodzakelijk, en zal het individu dan ook op een geheel andere wijze zijne ware natuur verbergen en probeeren, karakter-trek-

ken te vertoonen, die in den grond van de zaak niet de zijne zijn. In gevaren van verschillenden aard past men andere afweer-middelen toe, en ook gebruikt in hetzelfde gevaar een ieder die middelen, die zijne eigen natuur hem ingeeft.

II

Voordat ik die middelen nader bespreek, wil ik nog enkele woorden zeggen over de algemeenheid, en wat men zou kunnen noemen de verspreidheid van de schijnbare onverschilligheid.

Wij hebben haar voornamelijk bestudeerd in duidelijk uitgesproken gevallen. Dit was noodig voor de duidelijkheid van ons onderzoek. Maar ik heb toch eenig voorbehoud gemaakt ten aanzien van de zuiverheid van het type, en terloops eenige zwakkere vormen aangeduid.

Men weet wel, dat een volkomen zuiver type niet bestaat. Niemand veinst altijd-door en overal ongevoeligheid, of een zich-los-voelen van alles. Het feit op zich zelf, dat men leeft, eet, ademhaalt, of voor een rijtuig opzij gaat, verklaart voldoende, dat men niet voor alles onverschillig is. Maar men kan een groote reeks van persoonlijkheden traps-gewijze invoegen tusschen hen, die schijnbaar in den hoogsten graad ongevoelig zijn, en de klaarblijkelijkst-gevoeligen; het type van de schijnbare ongevoeligheid wordt in die reeks al zwakker en zwakker. Het zou echter geen nut hebben, dit hier meer in bizonderheden na te gaan.

Maar er bestaat geen individu, dat nooit blijk geeft van eenig gevoel, en dat een totaal los-zijn van alles kan voorwenden (dit geldt zelfs van den zelfmoordenaar, die zich immers van kant maakt om verder leed te ontloopen), en evenmin bestaat er iemand, die al zijne gevoelens, zijne verlangens en zijne begeerten kan laten zien. De voor-

zichtigheid, de beleefdheid, de moraal, het eigen-belang en het belang van anderen nopen iedereen, bepaalde aandoeningen niet te uiten, een bepaald gevoel te onderdrukken, of een bepaalde gedachte niet uit te spreken. Onze eigen hartstochten zijn altijd min of meer met elkander in strijd, en onze verlangens zijn altijd min of meer vijandig aan die van onze mede-menschen. Daar alle aandoeningen door andere bestreden worden, is het dus onvermijdelijk, dat een groot aantal van hen er toe gedoemd is, te leven zonder zich, tenminste in bepaalde omstandigheden, te kunnen uiten. Dit is een feit van alle dagen en van alle oogenblikken. Het is te duidelijk om er verder op in te gaan. Ik breng het echter in herinnering, omdat het 't overal en aldoor aanwezige element is, dat onder gunstige omstandigheden het volmaaktste type van de schijnbare ongevoeligheid doet ontstaan.

III

Men moet ook nog bedenken, dat ik hier slechts een der groote vormen van de schijnbare ongevoeligheid behandeld heb. Het is de vorm, die mij de meest-voorkomende en de duidelijkste toescheen. Maar ik moet er toch ten minste eenige andere wijzen van verberging van de gevoeligheid mee vergelijken. Inplaats van de gevoeligheid om te zetten in een hooghartig zich terug-trekken, kan men haar ook verbergen door de ontwikkeling van een groote bedrijvigheid. Om zijne gevoelens, zijn smart of zijne vreugde niet te toonen, doet men, of men het zeer druk heeft, en of men belangstelling heeft voor alle andere onderwerpen, dan juist dat, wat ons zoo getroffen heeft. Men lacht, zingt, loopt heen en weer, is bedrijvig of beproeft het een of ander te ondernemen.

Deze methode: het zoeken van afleiding kan, al naar het

geval er toe leidt, dienen om de waarheid voor anderen of voor onszelf te verbergen, en haar langzamerhand te veranderen. Maar het is hier een bepaalde ongevoeligheid die men ten toon spreidt, en een bepaalde gevoeligheid die men niet wil laten kennen. Het is dikwijls misschien een niet sterk uitgesproken type, dat door dergelijke handelwijzen wordt gevormd; maar deze handelwijzen zelve komen dikwijls voor. Wij vinden ze terug bij hem, die beminnelijk lacht om de wonde te verbergen, die een niet zeer kiesche toespeling hem slaat, of die zich dan uitput in een levendig gesprek, en doet alsof hij niets begrepen heeft; of bij hem die zingt, fluit en dapper optreedt om zijn vrees te verbergen; bij PASCAL, die in de meetkunde een geneesmiddel zoekt voor zijn lichamelijke pijnen, of bij den mensch, die gaat jagen of reizen of hard gaat werken, doet alsof hij machtig veel belang stelt in de een of andere bezigheid, en tracht daarvoor warm te loopen, alleen om afleiding te zoeken voor zijn verdriet. Het ligt nogal voor de hand, dat deze methoden soms door den schijnbaar-ongevoelige worden toegepast. Zij kunnen door veelvuldig gebruik, en wanneer zij de overhand krijgen, een nieuw soort van veinzerij doen ontstaan, waarvan ik het bestaan heb kunnen constateeren. Maar hierbij spelen mechanismen van positieven aard een rol, en daardoor staan zij meer in verband met de schijnbare gevoeligheid.

TWEEDE DEEL
DE SCHIJNBARE GEVOELIGHEID

INLEIDING

I

Het type van den schijnbaar-ongevoelige is tegenovergesteld aan het type van den schijnbaar-gevoelige. De laatste veinst gevoeligheid, zooals de eerste onverschilligheid voorwendde. Het is niet onmogelijk, neen het is zelfs onvermijdelijk, dat deze twee typen in eenzelfde persoonlijkheid samengaan. En inderdaad volgt uit het voorafgaande, dat men ze in ieder van ons te samen aantreft, maar in zoo verschillende verhoudingen, dat alle schakeeringen kunnen ontstaan: de geveinsde ongevoeligheid, het evenwicht tusschen de twee, en de schijnbare ongevoeligheid.

Evenals de schijnbare onverschilligheid, ontspringt het veinzen van gevoeligheid uit de noodzaak om te leven, uit het verlangen naar een evenwicht des geestes, uit de zorg om onze persoonlijkheid te verdedigen of om aan te vallen. Zij is dus ook ondergeschikt aan de regelende krachten in het geestes-leven. Buitengewone koelheid is even gevaarlijk voor het individu als buitengewone gevoeligheid. Het is een ernstig bezwaar, en soms zelfs een gevaar, de gevoelens van onze mede-menschen niet te deelen (behalve wanneer deze gelijkheid van verlangens een wedijver zou doen ontstaan), de aandoeningen niet te ondergaan, die wij volgens de gangbare meeningen moeten ondergaan, en die door voorbeeld, gebruik en mode worden voorgeschreven. Men heeft goed zeggen, dat men zijne gevoelens niet kan dwingen, en dat over den smaak niet te twisten valt. Verschil van smaak, dikwijls over vrij onbelangrijke zaken, brengt scheiding tusschen personen en tweedracht in huisgezinnen. En wanneer de punten van verschil ernstig zijn, is het samenleven bijna onmogelijk.

Enkele van de gevaren, die ontstaan, wanneer onze verlangens en onze overtuigingen van die van anderen verschillen, leven als 't ware in den geest van het individu zelf. Het verdriet ons, zoo wij de aandoeningen van anderen niet kunnen mede-gevoelen. Het verdriet ons om onszelfs wille, omdat onze geest voortdurend bezig is met de gevoelens van onze mede-menschen, en omdat wij, indien wij hierdoor niet evenzeer bewogen worden als zij, een gevoel van verlatenheid, van niet met anderen overeen te stemmen, en van antipathie ondervinden, dat over 't algemeen en als regel voor den mensch als maatschappelijk wezen onaangenaam en weinig gezond is.

Het verdriet ons ook om onszelfs wille, omdat onze eigen gevoelens dikwijls zwak zijn, weinig standvastig en zwak gemotiveerd, wanneer wij gevoelen dat ze niet gedeeld worden. En het verdriet ons ten slotte ook voor anderen, als wij altruïstisch zijn aangelegd; hetzij omdat wij meenen, dat zij recht hebben op een sympathie die wij hun onthouden, hetzij omdat wij hen beklagen, dat zij onze gevoelens, die wij beter wanen dan de hunne, niet deelen.

II

Maar het groote gevaar van onze afzondering is, dat onze mede-menschen haar zullen opmerken, en ons er volstrekt niet dankbaar voor zullen zijn.

Wanneer onze aandoeningen niet overeenstemmen met die van onze omgeving, en wij deze niet tot de onze kunnen bekeeren — uitgezonderd het vrij samengestelde geval waarin uit deze tegenstelling juist een schoone harmonie geboren wordt — behoeven wij ook niet te rekenen op haar mede-gevoel of op haar hulp. Oorspronkelijkheid beteekent afzondering. En al brengt de afzondering wel eenige vreugde met zich mee en verschaft zij ons eenig voordeel, zij is

toch ook een zeer ernstig nadeel, omdat wij nu eenmaal allen van elkander afhankelijk zijn. En het gaat ten slotte om meer dan om onafhankelijkheid en afzondering. Gebrek aan sympathie of stellige antipathie kan ook worden uitgedrukt op een wijze, die moeilijker te verdragen is. Menschen met een sterke overtuiging en hartstochtelijk van aard bepalen er zich niet toe, geen diensten te bewijzen aan een anders-denkende en anders-voelende dan zijzelven, zij dwarsboomen hem dikwijls zooveel zij kunnen, of gaan zelfs zóó ver, dat zij hem onmogelijk maken.

Bovendien is het zeer nuttig voor den mensch, den schijn aan te nemen alsof hij aandoeningen, die hij niet gevoelt, wèl gevoelt, en de uiting van gevoelens, die bij hem zwakker blijven dan betamelijk is, te overdrijven. Dit nut, dat op het wezen van de samenleving berust, wordt nog verhoogd door een reeks van ongeschreven wetten, die een machtigen en steeds toenemenden invloed hebben. De maatschappij zou de uiting van sommige gevoelens wel kunnen ontberen, maar van het oogenblik af, dat men overeengekomen is, dat ze verplichtend zijn, kan zij er niet meer buiten. Hij, die deze gevoelens niet zou ondergaan, of niet zou willen veinzen, zou de kans loopen, een ware verwarring te stichten door zijn overtreding van de publieke opinie, en door al de niet-denkbeeldige gevolgen, die een denkbeeldige fout na zich sleepen kan. En dikwijls zou al deze verwarring niet behoorlijk worden opgeheven, indien een enkeling zoo'n gewoontewet, zelfs al ware zij nog al onnoozel van inhoud, eenvoudig ter zijde stelde.

EERSTE HOOFDSTUK

HET ZELFBEDROG

I

Het is niet slecht, wanneer wij voor anderen willen veinzen, te beginnen met onszelf te bedriegen. En dit is een van de redenen waarom de mensch voortdurend bezig is, zichzelf te misleiden omtrent zijn eigen gevoelens en zijn eigen overtuigingen. Een andere reden is, dat hij het voor zichzelf volstrekt noodig heeft, en wel, zooals wij gezien hebben, zoowel uit egoïstische als uit belangelooze beweegredenen. Hij vreest zich geïsoleerd te gevoelen, en daarom schept hij zich een onwaar beeld van zijne medemenschen, en dicht hij hun alle soorten van gevoel toe, die hij zelf niet ondervindt, maar die hij graag bij hen zou aantreffen en waardoor hij aan hunne sympathie kan gelooven. Terzelfder tijd misleidt hij zich omtrent zichzelf en gelooft hij te goeder trouw, aandoeningen te ondergaan en overtuigingen te bezitten, die in werkelijkheid niet de zijne zijn, doch hem een voorwaarde lijken voor de harmonie, waarnaar ieder mensch, welken vorm zij dan ook hebbe, reikhalst. Aan deze dwalingen en deze leugens dankt de maatschappij haar voorbestaan en zij maken het leven erin mogelijk.

II

Het is merkwaardig, dat de waarnemingen van ons bewustzijn nog steeds als vrijwel onfeilbaar worden beschouwd. Het is een nog vrij algemeen verspreid begrip, zelfs onder de psychologen, dat wij door middel van haar een directe en zekere kennis hebben omtrent de verschijnselen van onzen geest. Mij schijnt het echter toe, dat de

woorden „onmiddellijke (zelf)waarneming" niet zonder tegenstrijdigheid te samen kunnen gebruikt worden, en geen enkele aannemelijke beteekenis hebben, en ik ben reeds in de gelegenheid geweest, dit vraagstuk, misschien wel wat te vluchtig, te bekijken. Maar het is niet noodig het hier op zichzelf te bestudeeren. Om hier niet te ver van ons onderwerp af te dwalen, wil ik slechts zeggen, dat het getuigenis van ons bewustzijn steeds en voortdurend fouten in onze waarnemingen brengt. Ik geloof niet, dat iemand dit zou willen ontkennen. Toch wil men het geloof aan de onmiddellijke (zelf)waarneming niet opgeven, en men kan trouwens ook geen scherpe grens-lijn trekken tusschen innerlijke gewaarwordingen, die onderhevig zijn aan dwalingen, en zulke welke beslist juist zijn. Het is echter wel mogelijk, eenige regelen te geven om een te groot aantal zins-begoochelingen te voorkomen, evenals men dit kan doen bij waarnemingen, die door indrukken-van-buiten worden opgewekt. De inwendige en de „uitwendige" waarneming gelijken uit het oogpunt der algemeene psychologie inderdaad in hun mechanisme volkomen op elkaar, en men heeft geen recht, hun het groote verschil toe te schrijven, dat men zonder eenigen grond bij hen pleegt te veronderstellen.

Een zeer belangrijke factor komt voortdurend tusschenbeide, waardoor, meer dan men zich voorstelt, de rezultaten der inwendige waarneming worden vervalscht, n.l. de vooropgezette denkbeelden in het algemeen, en de zedelijke in het bizonder. Zij verbinden zich met de zelfzucht en de eigenliefde, soms ook met andere gevoelens, als daar zijn: het verlangen naar het goede, de preutschheid, de afschuw van bepaalde gevoelens (wat ons nog niet altijd belet, ze te ondervinden). Wij meenen, dat wij in een bepaalde omstandigheid een bepaalde aandoening

moeten ondergaan, en daardoor ontstaat een vrij sterke neiging om te gelooven, dat wij haar werkelijk ondergaan, en vandaar ook, als tegenstelling, bij sommige nauwgezette personen een neiging om te meenen, dat zij ze juist niet ondergaan.

Deze zonderlinge suggestie slaagt des te beter, omdat de gewoonte van nauwkeurige waarneming en de liefde voor de waarheid om haar zelfs wille nog veel zeldzamer dan begeerlijk zijn. Het is heel moeilijk, de aandoeningen, die verward in ons ziele-leven woelen, uit elkaar te pluizen; het is veel gemakkelijker, ze op goed vertrouwen in te deelen, naar wat zij in elk onderhavig geval behooren te zijn. En wij ondervinden geen groote moeilijkheid om dit te beslissen. Men leert ons van kindsbeen af, onze gevoelens te richten naar de betamelijkheid. De voorstelling van een bepaalde aandoening en een bepaalde omstandigheid zijn nauw met elkaar verbonden, de eene roept noodzakelijk de andere in onzen geest op, zonder dat wij er zelfs aan denken, na te gaan, of deze onderlinge betrekking ook in werkelijkheid bestaat. Het spreekt van zelf, dat wij bedroefd zijn bij den dood van een bloedverwant, gelukkig over het welslagen van een der onzen enz. Dikwijls kan de inwendige waarneming deze a priori aangenomen gegevens niet corrigeeren, omdat zij in 't geheel niet optreedt. Maar indien zij optreedt, kan het zeer wel gebeuren, dat het individu terzelfder tijd twee tegengestelde ziels-toestanden bij zich waarneemt. En waarlijk zij bestaan beide, hoewel de een meer ontwikkkeld is dan de andere. De eene berust op een werkelijkheid die op den bodem der ziel verscholen ligt, de andere op de werkelijkheid van een schijn-houding, die haar grond vindt in eenige onbelangrijke ware feiten plus een groote hoeveelheid zelf-bedrog en vooropgestelde meeningen.

III

Wij oordeelen dus, in één woord, over onszelf, zooals de meeste menschen oordeelen over anderen, die zij niet kennen. Laten wij er direct bijvoegen, dat dit niet-kennen, voor zooverre het onszelf betreft, gepaard gaat met een flinke dosis welwillendheid. Tenzij er in een bepaaald geval bizonder in het oog vallende redenen bestaan om hun onderscheidings-vermogen ongewoon te scherpen, beschouwen vele menschen — de ordentelijksten en rechtschapensten niet uitgezonderd — *à priori* een vader als een wezen, dat buitengewoon goed en toegewijd is, een moeder als een achtenswaardige, en zelfs „heilige" en „gewijde" vrouw, een staatshoofd als iemand wien men liefde en toewijding verschuldigd is, een man die een succesvolle loopbaan achter zich heeft als een uitnemend mensch. Elke maatschappelijke positie doet aldus een zeker aantal eigenschappen onderstellen. Met deze vooropgestelde meeningen beoordeelt men in het algemeen zichzelf, en het oordeel, dat men zich op deze wijze vormt, behoeft niet door de ondervinding gesteund te worden. Het wordt ons opgedrongen, evenals een maatschappelijke of godsdienstige overtuiging. Het staat vast, in het inwendige van ons Ik, dat wij goed, toegewijd, rechtvaardig en medelijdend zijn. De leugen en het bedrog zijn hier des te zekerder van de zegepraal, omdat wij gelooven, buiten het bereik van de nasporingen van anderen te zijn. Bij elke tegenwerping, antwoordt men gaarne: „Ik weet wel, wat ik gevoel." Inderdaad kunnen wij voor onszelf maar àl te gemakkelijk die eigenschappen veinzen, die wij begeeren te hebben. Er schuilt geen verdienste in, zichzelf te misleiden.

IV

En tòch veinst men voor zichzelf, al ware het slechts uit valsche schaamte, ja zelfs uit liefde voor de waarheid en om des te geruster anderen te kunnen misleiden. Men zou zijne toewijding niet durven uitspreken, als men er niet eerst zelf aan geloofde, maar is zelf omgekeerd het eerste slachtoffer van alle vallen, die men zichzelf zet. Een vage aandoening aan te voelen, of eenige onrust, of een denkbeeld van wat men behoort te gevoelen, is dikwijls voldoende om te gelooven, dat men die aandoening werkelijk ondergaat en dat dat denkbeeld er de betrouwbare uitdrukking van is. Iemand, die geschrokken is maar die niet gaarne laf wil zijn, kan zichzelf wijsmaken, dat hij van toorn beeft. Een kleine gunstige bijomstandigheid is reeds genoeg om den mensch een opmonterende voorstelling te geven van wat er zich in zijn geest afspeelt. Ieder kan hiervan bij zijne mede-menschen vermakelijke voorbeelden opmerken.

De bedriegelijke beelden van de innerlijke waarneming ontstaan derhalve, evenals trouwens alle schijn-beelden, door het samentreffen van een gevoelen met voorstellingen en gedachten. Indien wij bijv. in de duisternis een man meenen te zien, in plaats van den vogelverschrikker die voor ons staat, kan men vrij goed onderscheiden, hoeveel van de waarneming in de illusie overgaat, en ook, welke beelden zich er bij voegen om de eerste volledig te maken, en haar te vervormen, door die gedeelten van den werkelijken indruk uit te schakelen, die niet konden gebruikt worden in het opgewekte schijn-beeld, en die door dit laatste worden belemmerd in ons bewustzijn te komen. Soms kan men zelfs de oorzaak van deze vervorming nagaan. De gespannen verwachting, een levendige emotie,

een pas ontvangen of heftige indruk, het sterk met iets bezig-zijn verklaren de onbewuste keuze van onzen geest.

De schijn-beelden van innerlijk geestes-leven ontstaan op dezelfde wijze. Een gevoel te onderkennen, het op zijn juiste waarde te schatten, in te zien waar het naar streeft, is een zeer samengesteld proces, tenminste zeker niet minder samengesteld dan een dier met het gezichts-vermogen te herkennen, of een voorwerp door het te betasten. In deze twee veel op elkaar gelijkende processen, verwekken gelijksoortige mechanismen overeenkomende schijn-beelden. Wanneer wij door een aandoening beheerscht worden, haar voor onszelf omschrijven, en in haar een bekend gevoel herkennen, zullen wij haar met andere gevoelens, beelden, gedachten en woorden verbinden, die dienen om haar te omschrijven en te formuleeren, maar die haar ook, wanneer het een schijn-beeld betreft, veranderen en vervormen, door uit onze eind-voorstelling zekere elementen van het oorspronkelijke feit te verwijderen.

Zelfs onze echtste goede gevoelens hebben enkele leelijke en middelmatige kanten, die wij liever niet zien en die wij vooral zelfs niet aan onszelf willen bekennen. Zij zijn uitgeschakeld uit ons bewustzijn, uit de innerlijke waarneming, waarmede wij kennis nemen van onze gewaarwordingen. Des te meer zullen wij er toe geneigd zijn, de gevoelens die wij liever niet zouden gehad hebben, te veranderen. Een groot gedeelte van de werkelijkheid wordt hier tenminste al heel gauw verwijderd uit de eind-voorstelling, die als 't ware de officiëele is. Wat er overblijft, indien er tenminste nog iets overblijft, wordt uitgelegd met behulp van vooropgezette meeningen en overheerschende gevoelens (eigenliefde, trots, verlangen naar het goede, enz.). Deze meeningen en deze gevoelens vervullen in het schijn-beeld van de innerlijke waarneming een rol, die

geheel overeenkomt met de rol, die zij of andere vervullen in het schijn-beeld van de uitwendige waarneming, en wij kunnen ook dikwijls genoeg de altijd-aanwezige en psychologische oorzaken van onze dwalingen herkennen. Als een jong meisje romantisch van aard is, en niet veel ondervinding heeft, zal zij wellicht in den eersten den besten imbeciel die notitie van haar neemt, een superieuren geest meenen te ontmoeten. Maar diezelfde neiging zal haar op een dwaalspoor brengen ten opzichte van haar eigen gevoelens en haar eigen gewaarwordingen, zal haar aan een groote liefde doen gelooven, die niet bestaat, aan een toewijding, waartoe zij niet in staat is, en zal zelfs de kleine indrukken van het dagelijksch leven, naar gelang zij die ontvangt, anders kleuren.

V

Toch worden die elementen van ons geestes-leven, die wij niet willen erkennen, en die uit de eind-voorstelling worden verwijderd door het richtende beginsel, dat het schijn-beeld verwekt, niet gehéél vernietigd. Zij blijven leven en zij richten, hoewel zij niet erkend worden, in veel gevallen onze gedragingen. Jammer genoeg wordt men niet goed, alleen door te gelooven dàt men goed is, ofschoon deze toestand van verbeelding ons op weg naar de verwerkelijking kan voeren. Het gebrek aan overeenstemming van de gegevens van onze innerlijke waarneming met den aard van ons gedrag, verraadt toch wel aan anderen de bedriegelijkheid onzer zelf-waarneming, waarvan wij eigenlijk het vrijwillige slachtoffer zijn, indien wij er ten minste niet toe besluiten, haar zelf te openbaren, of min of meer bewust onze maatregelen te nemen, dat niemand haar opmerkt. Niet zelden ziet men iemand, die zichzelf een heelen held vindt, zich laf gedragen, en doorschouwt men

de gierigheid van iemand, die zich in zijn eigen onbaatzuchtigheid vermeit.

De geest heeft zich in zekeren zin verdeeld. Er zijn als het ware twee personen ontstaan; de één is reëel en treedt handelend op, de andere bestaat slechts bij afspraak en blijft als een schim achter de schermen. De elementen, waaruit op een gegeven oogenblik het Ik is samengesteld, zijn in twee groepen verdeeld. De eene groep is den geest blijven beheerschen, en gaat voort onze gedragingen te leiden. De andere groep heeft zich verbonden met geheel andere gevoelens, met vooropgestelde en overeengekomen denkbeelden, om aldus van ons gedragen een voorstelling, een beeld, een begrip te geven, waaruit alle storende elementen zijn verwijderd. Het is, alsof stille ambtenaren heimelijk een arbeid verrichtten, die men gaarne tot stand gebracht zag, maar waarvoor men niet durft uitkomen; hun chefs brengen aan het centraal bestuur rapporten uit, waarin hunne handelingen in een geheel valsch daglicht worden gesteld, om aldus een officiëele waarheid samen te stellen, waarvoor men kan uitkomen en die geheel in tegenspraak is met de werkelijkheid. In de maatschappij vindt men er inderdaad voorbeelden van. Zoo verschaft men zich de praktische voordeelen van die hoedanigheden, van die gebreken zoo men wil, die men niet wil erkennen, en een behagelijke moreele voldoening, en terzelfder tijd de voordeelen van de tegenovergestelde eigenschap.

Dit feit is meer algemeen verspreid, dan men zou denken. In verschillenden vorm is het bijna universeel; welke waarnemingen het ook betreft, zij zijn steeds een omwerking van den oorspronkelijken indruk. De geest doet er af en voegt er bij. Er bestaan, kan men zeggen, helaas altijd fouten in elke innerlijke of uiterlijke waarneming, en elk oor-

deel over onszelf is tot op zekere hoogte altijd bedriegelijk. De simulatie tegenover onszelf is universeel en bestendig.

VI

JAMES SULLY heeft deze verkeerde inbeelding van ons bewustzijn ingezien: hij wijst op hare algemeenheid en hij ontleedt hare maatschappelijke oorzaken. Ik geloof echter, dat hij er de beteekenis van onderschat, en dat hij niet genoeg laat uitkomen, welke groote rol de leugen in deze dwalingen speelt. „Het is duidelijk," zegt hij, „dat de uiterlijke omstandigheden van het leven het individu dwingen tot zekere geijkte gevoelens, die dikwijls in tegenspraak zijn met zijne persoonlijke neigingen. Als lid van de maatschappij heeft hij machtige beweegredenen, zichzelf zekere gevoelens toe te schrijven, en deze beweegredenen richten hem, en ontnemen hem het juiste inzicht in wat er zich in werkelijkheid op den bodem van zijn ziel afspeelt. Dit gaat niet alleen op voor zaken van geringe beteekenis, zooals de genoegens van het maatschappelijk leven, die ik zooëven noemde, maar dit gaat nog meer op voor ernstiger zaken. Zoo kunnen wij onszelf gemakkelijk inpraten, dat wij verontwaardigd zijn, zooals het betaamt, op een iemand die zich schuldig gemaakt heeft aan een lage of wreede daad, terwijl wij eigenlijk eerder medelijden gevoelen voor den schuldige, die eens onze vriend was. Zoo blinddoeken wij onszelf, door onze echte gevoelens onder het waas der conventie te verstoppen" [1]).

Om onszelf te blinddoeken liegen wij onszelf even zoo voor als onzen medemenschen om hèn te blinddoeken. Wij laten slechts onvolledige en vervalschte brokstukken

1) JAMES SULLY. Les illusions des sens et de l'esprit. Parijs, F. Alcan, bl. 145.

van onzen ziels-inhoud tot het samenstellen van ons oordeel meewerken, wij dringen het overige terug, verdraaien het, gebruiken het om onze handelingen naar te richten, niet om ons een oordeel over onszelf te vormen, dat wij als juist erkennen kunnen. Volkomen op dezelfde wijze laten wij, om anderen te bedriegen, hun slechts een gedeelte van de werkelijkheid zien en dan nog vervalscht. Het is in beide gevallen hetzelfde bedrog. De leugen op zichzelf beschouwd en in zijn algemeensten vorm, is ontstaan uit de verbinding van een verschil en een overeenstemming. Er is verschil, omdat wat men laat blijken, aanmerkelijk verschilt van wat er in werkelijkheid is, omdat de gedachte, die wij anderen opdringen juist tegenovergesteld is aan de gedachte, die wij zelf koesteren. Maar er is ook een algemeene overeenstemming, waarop dit verschil berust. Als wij liegen, doen wij dit voor een bepaald doel, of voor een onbewust nagejaagd einddoel. De gedachte, die wij voor de ware houden, en de valsche gedachte die wij anderen inblazen, werken beide mee, ieder naar haar eigen kracht, om onze verlangens te bevredigen. Het lijkt mij, dat dit verschil en deze overeenkomst het essentiëele van de leugen zijn.

Wij vinden in het zelfbedrog deze twee elementen terug. Indien wij onszelf bedriegen over den inhoud van ons bewustzijn, is er een verschil tusschen dezen inhoud en het denkbeeld, dat wij er ons van maken, tusschen onze ondervinding en ons oordeel. Maar dit verschil dekt een diepere overeenkomst, die meer of minder geslaagd deze tegengestelde toestanden regelt, door ze voor hetzelfde doel te gebruiken. Iemand veracht een ander en hij doet, alsof hij hem bewondert. Hij dwingt zichzelf, te gelooven dàt hij hem bewondert. Het verschil is duidelijk, en wij kunnen de verborgen harmonie vinden in het feit, dat deze verachting

en deze geveinsde bewondering hem beide helpen, de voordeelen te behalen, die hij hoopt te verwerven. Daar hij dien mensch veracht, zal hij hem gaarne als een machine behandelen, waarvan hij de nuttige krachten voor zich kan laten werken, zonder hem als iets anders dan als een voorwerp dat ter zijner beschikking staat, te beschouwen. En daar hij gelooft hem te bewonderen, zal hij hem gaarne prijzen, vleien, zal hij hem eerbied en liefde betoonen, en zal hij hem aldus gunstig voor zich stemmen. En dit is eigenlijk ook een manier om de machine te laten loopen, en wel een heel geschikte manier, omdat zij de beste voorwaarden schept, om haar goed te laten werken. Het is juist dit samensmelten van tegenstrijdige ziels-toestanden, dat het meest abstracte en algemeene beeld geeft van de leugen. Het is bovendien vrij duidelijk, dat altijd een tekort aan wilskracht ons belet, ons beter rekenschap te geven van wat er in ons omgaat, en ons doet hechten aan valsche denkbeelden; het is tenminste een fout in onze persoonlijkheid; en al wat zich in haar afspeelt, is toch tot op zekere hoogte een uitvloeisel van onzen wil [1]). Er wordt nooit een schijn-beeld geboren, zonder dat dit in zekere mate en min of meer vrijwillig door de leugen wordt besmet. „Zich bedriegen" is eigenlijk: tegenover zichzelf bedrog aanwenden.

En bovendien is wat SULLY noemt „het waas der conventie" zwaar van gewicht en verschrikkelijk van omvang. Al onze gevoelens ontleenen er een deel van hun goede en zelfs van hun slechte voorkomen aan. Wanneer wij zonder terughouding in onszelf of in anderen willen schouwen, zullen wij opmerken, dat elke bewonderenswaardige daad, elk heldhaftig of eenvoudig beminnelijk gevoel door enkele gebreken of een zekere onmacht wordt gewijzigd,

1) Zie wat ik hierover schreef in mijn boek *La Volonté.*

bezoedeld of bedorven. Er bestaat geen goedheid, die niet eenig element van egoïsme, van zwakte, soms van laagheid en soms van ijdelheid en trots bevat. Boos opzet is er zelfs onder gemengd, en men is soms goed tegen iemand, met het heimelijk verlangen een ander te schaden. Onze goede gevoelens zouden veel zwakker worden, indien de middelmatige en de slechte hen niet aanmoedigden. Maar daarentegen hebben ook veel handelingen, die de bedrijvers zelven als misdadig veroordeelen, en veel gevoelens, waarvoor men zich schaamt als men ze in een verborgen hoekje van zijn ziel ontdekt, uit maatschappelijk oogpunt bezien iets goeds. Dit alles is onvermijdelijk, gegeven de groote samengesteldheid van de menschelijke natuur, de niet te ontwarren onderlinge samenhang van onze gevoelens, onze denkbeelden en onze handelingen, en ook de maar al te veel miskende betrekkelijkheid van de hoedanigheden, die wij het goed en het kwaad noemen. Maar weinig menschen durven zich hier rekenschap van te geven. En dit is een der punten waarop het zelfbedrog van ons bewustzijn berust.

VII

Het is noodig, hier opnieuw de aandacht te vestigen op het deel waarheid, dat in de leugen is opgesloten. Men veinst niet voor zichzelf zoo maar het een of andere willekeurige gevoel. Om het te kunnen veinzen, moet men er altijd iets van gevoelen. Het feit alleen, dat men er aan denkt, het zich voorstelt, bewijst reeds, dat het werkelijkheid voor ons is. Wij kunnen ons evenmin een gevoel voorstellen dat ons geheel vreemd is, als ons een wezen denken, waarvan de ondervinding ons tenminste niet eenige elementen verschaft heeft.

Dat men het ééne gevoel liever veinst dan een ander,

kan in veel gevallen en in veel opzichten verklaard worden door het nut, dat men, door dit te veinzen, behaalt. Dit nut wordt verklaard door de overeenstemming, die er reeds bestaat tusschen dit gevoelen en onze persoonlijkheid. Onder de oorzaken van onze keuze moet men de voorkeur noemen, en onder de redenen van onze voorkeur de betrekkelijke werkelijkheid van het gekozen gevoel.

Indien zelfs het zwakke geloof dat men een aandoening ondergaat, het aannemen van de houdingen die voor haar passend zijn, het doen van tenminste eenige handelingen, die zij ons behoort in te geven, niet voldoende zijn om haar krachtig en levendig te maken, zijn deze toch wel voldoende om haar wat langer te laten bestaan. Wij kunnen de uitingen van een gevoel, zelfs indien zij bedriegelijk zijn, niet geheel afscheiden van dit gevoel zelf. Zij zijn er mee samengegroeid. Er ontstaat aldus een auto-suggestie, waarvan wij de belangrijkheid niet mogen onderschatten. Men durft niet altijd openlijk te handelen in strijd met de deugden, die men zichzelf toeschrijft. Het zelfbedrog moet binnen zekere grenzen blijven, omdat het anders overgaat in een cynische leugen waarvoor velen terugdeinzen. Door te gelooven, dat men goed is, loopt men de kans goed te worden.

Hoewel het inwendige zelfbedrog altijd en bij ieder bestaat, vertoont het zich niet steeds in dezelfde gedaante en in dezelfde mate. Bij den een wordt het beperkt door de gewoonte zich te analyseeren; door weetgierigheid; door het neerzien op afgezaagde ideeën, wat conservatievere menschen dan, minder welwillend, cynisme noemen. Bij anderen beheerscht het daarentegen het leven en geeft het er inhoud aan.

TWEEDE HOOFDSTUK

DE LEUGEN-MET-ZELFBEDROG EN DE SCHIJNBARE GEVOELIGHEID

I

Evenals de schijnbare ongevoeligheid, is de schijnbare gevoeligheid min of meer innig verbonden met andere eigenschappen van den geest. Haar ontstaan wordt door sommige eigenschappen begunstigd, door andere tegengewerkt, zij bevordert er eenige, andere dwarsboomt zij. Ik wil hier die eigenschappen opnoemen, die, naar mij lijkt, verband houden met de schijnbare gevoeligheid die men voor zichzelf veinst. Men zal er eigenschappen onder aantreffen, die vrij scherp elkaars tegenovergestelde zijn. Zij roepen belangwekkende types in het leven.

Ik zie vooreerst onder hen die zichzelf bedriegen, een geheele klasse van menschen, in wie het innerlijke geestesleven overheerscht. Deze overheersching werkt de schijnbare ongevoeligheid in de hand, maar zij kan ook de ontwikkeling van de geveinsde gevoeligheid helpen bevorderen, en soms van deze twee eigenschappen tegelijk. Dit is heel eenvoudig, wanneer slechts die beide tegengestelde schijn-houdingen een verschillende rol spelen. Iemand zal bijv. tegenover anderen graag ten opzichte van sommige aandoeningen onverschilligheid veinzen, terwijl hij voor zichzelf zijn vermogen om ze te ondergaan, te hoog zal schatten. Hij verbergt voor anderen zijn groote gevoeligheid om krenkingen en schokken te ontkomen, hij overdrijft haar voor zichzelf, omdat hij zoo gaarne gevoelig wil zijn, of omdat hij er een zeker genoegen in vindt, met een schijn van gevoeligheid te spelen, die hem zelf ernst schijnt. Hij kan ook voor zichzelf, evenals voor anderen on-

verschilligheid veinzen voor sommige zaken, die hem zeer ter harte gaan, of groote belangstelling voor andere, die hem vrij koud laten. Dit is heel gewoon. Men vormt zich een karakter op dezelfde wijze als men zich „een kop" maakt; men blanket en verft zich om zichzelf als in een spiegel te zien. Er is zonder twijfel niemand, die voor zichzelf niet bepaalde eigenschappen van zijne natuur verbergt, of verkleint, terwijl hij enkele andere overdrijft of bijna geheel verzint. Het overheerschen van het innerlijke geestes-leven is een zeer gunstige voorwaarde voor deze simulatie. Menschen, die zich weinig in zichzelf terugtrekken, die voortdurend in beslag genomen worden door hunne bezigheden of door het aanschouwen van de buitenwereld, zijn veel minder in de gelegenheid zich eraan over te geven.

Er zijn romantische gemoederen, die behagen scheppen in het spel hunner verbeelding, en die er van houden, van hunne gevoelens te genieten. Ik heb er gekend, die zichzelf met blijde overtuiging misleidden over het karakter van hunne gevoeligheid, die van een zeer levendige, hartelijke maar egoïstische soort was; zij erkenden er de goede hoedanigheden van, maar verstopten er ook voor zichzelf de gebreken van. Eén bepaalde persoon heb ik altijd gehouden voor een kenmerkenden representant van dezen vorm van het sentimenteele type, die tot op zekere hoogte schijnbaar-gevoelig is. Hij had een zeer groote behoefte om te heerschen, een groot verlangen om het middelpunt te zijn, waarin alle gevoelens van liefde van zijne omgeving samenkwamen; hij moedigde deze erg aan, en beantwoordde ze ook zonder al te groote zuinigheid. Hij kon het niet hebben, dat men anders dan vóór hem en dóór hem gelukkig was, liefhad, handelde of leefde. Indien men deze stilzwijgende voorwaarden aannam, was hij goed en toegewijd. Maar in het tegenovergestelde geval stond men bloot aan

zijne vijandelijkheden, en bleek uit zijn gedrag een gebrek aan openhartigheid, dat voor zoover ik heb kunnen waarnemen, slechts door zeer weinigen werd opgemerkt. Hij was zeker zeer ingenomen met zichzelf, en bewonderde zichzelf zeer, gelijk bleek uit de vertrouwelijke mededeelingen, die hij u soms deed, en misleidde zichzelf naar hartelust over den egoïstischen en heerschzuchtigen aard van zijne genegenheden.

II

Dit type kan zeer concrete vormen aannemen. Sommige vertegenwoordigers van dit type zijn meer geneigd tot den een of anderen vorm van droomen of tot oefening van de verbeelding. Naast het sentimenteele en vaak aanvallenderwijze optredende type, dat ik beschreef, zou men een sentimenteel type kunnen plaatsen, dat zachter en gevoeliger is, het type van die menschen, die een weinig droomerig en valsch van vernuft zijn, en die alle zaken, en ook hunne gevoelens, beschouwen onder den invloed van een geliefd dichter, bijv. van Lamartine. Zij leven in een verdichte en romantische wereld. In hun ziel storten zich reine gevoelens en verheven denkbeelden uit, die vooral vaag, oppervlakkig en van een beklagenswaardige banaliteit zijn. Zij zouden een ernstig onderzoek niet kunnen weerstaan. Maar personen van dit type zijn er niet aan gewend, zich te analyseeren, en toonen slechts minachting voor deze koelverstandelijke bewerking.

Er bestaan nog andere vormen van dit type, maar er zou geen einde aan zijn, als wij ze alle wilden beschrijven. Laten wij het voornaamste onthouden: de sterke ontwikkeling van het innerlijk geestes-leven en van de verbeeldings-kracht. Dit uit zich verschillend, àl naar de individuen, en openbaart zich door de verandering van den

toestand van het bewustzijn, daar het zelfbedrog en de simulatie hun invloed doen gelden op gevoelens, aandoeningen, denkbeelden en overtuigingen.

III

Misschien zal men niet zonder verwondering vernemen, dat zich onder de „veinzers" die wij nu behandelen, ook personen van een actief temperament bevinden. De neiging tot overdenking en het actieve karakter sluiten elkander echter niet geheel uit; een van de personen, waarover ik sprak, was terzelfder tijd zeer sentimenteel en zeer actief. Evenzoo treft men onder hen, die een zeer groote behoefte hebben om te handelen, menschen aan, bij wie het innerlijke geestes-leven goed ontwikkeld is, en ik zou er kunnen aanhalen, die goed kunnen simuleeren.

Zonder twijfel danken zij dit voor een deel aan hunne neiging tot overpeinzing, tot droomerij, aan hun welbehagen in hun eigen ziels-toestanden. Maar in sommige omstandigheden draagt juist de uiterlijke activiteit er toe bij, de neiging tot zelfbedrog en de schijnbare gevoeligheid tot ontwikkeling te brengen.

Iemand van een actieve natuur immers, heeft behoefte aan precies-omschreven gevoelens (of aan de verbeelding, dat hij deze bezit), die hem weinig gelegenheid geven om te overwegen en te twijfelen, juist omdat hij dikwijls snel en zonder lange overwegingen moet kunnen handelen. Indien hij terzelfder tijd er pleizier in blijft scheppen, zijn eigen gedachte-leven vrij spel te geven, zal de behoefte om snel te handelen wel niet altijd bij hem aanwezig zijn, maar zal deze toch nog vrij vaak optreden. De gewoonten nu, die het innerlijk leven naar vooropgezette opvattingen vervalschen, zijn hem van veel nut. Zij verschaffen hem motieven om te handelen, waarover hij niet behoeft

te redetwisten, en die met zijn aanleg, zijn smaak en zijn denkbeelden overeenkomen, omdat die aanleg, die denkbeelden en die smaak er de vorming van bepalen. Zijn, althans tijdelijke, afkeer van de analyse en van het zorgvuldige zelfonderzoek helpt hem zeer, zich zelf te bedriegen, en maakt hem het handelen gemakkelijker.

Al begeert hij handelend en zelfs krachtig handelend op te treden, het is hem toch niet onverschillig wáárvoor hij handelend optreedt, indien hij tenminste geen drijver zonder eenige richting is. Hij heeft neigingen, denkbeelden en een overtuiging, waarnaar hij zijne gedragingen richt. Maar zijne gevoelens en zijne denkbeelden moeten, zal hij zonder aarzelen en zonder bezwaar kunnen handelen, in harmonie zijn, of tenminste hem lijken te zijn, met de leidende grondbeginselen, die hij beweert in acht te blijven nemen. Dit is de reden, dat men bij een actief mensch een machtige neiging vindt om geen acht te slaan op zijn eigen twijfelingen, om de redenen van zijn aarzelen niet te willen erkennen, om de ware natuur van zijne gevoelens en indrukken niet te willen zien, als zij niet passen in het systeem van leidende grondbeginselen en van de handelingen, die deze voorschrijven. Vandaar ook, dat deze menschen gemakkelijk gevoerd worden tot de innerlijke illusie en het zelfbedrog. Soms heeft de actieve mensch een vaag vermoeden van wat hij doet; hij weet, dat hij niet gevoelt wat hij gelooft te gevoelen, wat hij zegt te gevoelen en wat hij in zijn daden uit. Maar hij wijst deze pogingen om de werkelijkheid te zien zooals ze is, hardnekkig van zich af. Hij laat zich liever in een strik lokken, om te kunnen handelen en zijn beginselen trouw te blijven. Het kan echter gebeuren, dat zijn zelfbedrog meer vrijwillig wordt. Dan wordt de tweespalt in zijn geest meer geaccentueerd en wordt de leugen duidelijker.

Eenige der karakter-trekken, die ik vind bij een der vertegenwoordigers van ons type, zijn een actief temperament, een sterk gehecht-zijn aan eenige conventioneele denkbeelden over de wereld, de moraal en de maatschappij, een zeker behagen in het waarnemen en beoordeelen van andere karakters, en een groote vatbaarheid voor indrukken. Door zijn activiteit en zijne vooropgestelde denkbeelden heeft hij neiging, zichzelf over zijne gevoelens te misleiden; door zijn behoefte aan waarnemen en begrijpen, tracht hij zijne dwalingen te herstellen. Dikwijls ontstaat er strijd tusschen deze twee groepen van krachten, en nog vaker een zonderlinge afwisseling, waarbij nu eens de ééne en dan weer de andere groep overheerscht. Niet alleen in den uitleg, dien hij zelf aan zijn gevoelens geeft, kan men deze afwisseling opmerken, maar ook in zijn beoordeelingen over het karakter van zijne mede-menschen. Deze twee dwalingen hebben bij hem dezelfde oorzaken, en werken in dezelfde richting, want wanneer hij een ander beoordeelt, vertolkt hij in werkelijkheid zijn eigen gevoelens, en wel op geheel verschillende wijze, door, al naar het oogenblik, de eene of andere groep uit te schakelen, om in het algemeen tot een snelle en plotselinge schatting, tot een onvolledige en weinig standvastige samenvatting te geraken. Deze wordt door nieuwe ervarings-feiten niet altijd gewijzigd en aangevuld, maar tijdelijk geheel verlaten, om plotseling door een andere onvolledige samenvatting vervangen te worden. Twijfel en aarzeling zijn bij hem zeldzaam. Ze moeten echter wel ontstaan, maar worden snel opzettelijk weder uitgeschakeld.

Terloops wil ik opmerken dat ik heb kunnen vaststellen, dat de simulatie hier gepaard gaat met een sterken schijn van openhartigheid, wat haar nog ingewikkelder maakt. Wij moeten nog terugkomen op dezen valschen schijn van

openhartigheid; zij is gemakkelijk te begrijpen. Openhartigheid wordt maar àl te dikwijls verward met spontaneïteit, met de natuurlijke en levendige activiteit. Dit soort activiteit heeft echter, zooals wij zoo pas zagen, juist een simulatie tot voorwaarde. Zij is de natuurlijke en ongedwongen uiting van enkele denkbeelden en enkele gevoelens, en vandaar haar schijn van openhartigheid, en haar echte oprechtheid. Maar hare ongeveinsdheid zelve, het ontbreken van overdenking en ontleding, maken, dat zij slechts de uiting is van een gedeelte van de persoonlijkheid, dat zij iets uitdrukt wat lijnrecht tegenovergesteld is aan een ander belangrijk gedeelte van deze zelfde persoonlijkheid; wat een essentiëel kenteeken van de leugen is. En zoo verwekken hier de oorzaken zelve van de simulatie den schijn van oprechtheid.

IV

Een constante zorgvuldigheid ten aanzien van het zedelijk leven roept een bizondere soort „simulanten" in het leven. De romantisch aangelegden, de droomers, zijn dikwijls een soort artiesten. Wij zouden ze hier uit dit oogpunt kunnen bestudeeren, indien dit er het oogenblik voor was. Liefde voor de kunst, en voor al wat schoon is, eenig begrip voor eenheid van geest, vervalschen voortdurend ons oordeel over wat er zich afspeelt in onze ziel. Wij willen daar tot elken prijs een ziels-toestand vinden, dien wij kunnen liefhebben en bewonderen. En omdat wij dien willen vinden, zullen wij hem inderdaad vinden, ook al bestaat hij niet. Ook willen wij in onszelf prijzenswaardige gevoelens aantreffen, die wij zelf kunnen loven. En wij treffen ze er aan, ondanks alles. Hoeveel menschen hebben den moed, onder de oogen te zien hoeveel slechts en leelijks zij volgens hunne eigen principes herbergen? Sommige men-

schen zeggen van zichzelf, uit een soort nederigheid, dat zij slecht zijn. Maar dat praten zij anderen na, of het is een ander voorwendsel. Het sluit nog geenszins in, dat zij op de hoogte zijn van hun eigen fouten, maar wil eerder zeggen, dat zij het noodig oordeelen, nederigheid ten toon te spreiden, — als het tenminste geen teeken is van een geestelijke depressie. Zij vinden het kraniger, voor een fout uit te komen, dan dat zij het zichzelf kwalijk nemen, die fout te bezitten. Door te erkennen, dat zij slecht zijn, geven zij zich nog een goede eigenschap er bij. Niets bewijst, dat zij die eigenschap, hetzij nederigheid, hetzij openhartigheid, werkelijk bezitten. Men kan zich pas een meening vormen over hare waarde, wanneer men haar meer in bizonderheden bestudeert, en wanneer men zoo'n vage en algemeene verklaring laat voor wat ze is, om meer precies een handeling of een reeks handelingen na te gaan en deze op haar juiste waarde te schatten.

Deze soort van simulatie, die zeer algemeen verspreid is, ontwikkelt zich vooral bij sommige personen. Het zijn diegenen, die niet zeer sterk zedelijk ontwikkeld zijn, maar die door opvoeding, door invloed van godsdienst of omgeving, door persoonlijk belang of om welke reden dan ook, erg bezorgd zijn geworden voor hun moraliteit, en die terzelfder tijd wat verbeeldings-kracht bezitten. Deze soort levert ons de scheinheiligen, die erg met zichzelf zijn ingenomen, de stiekeme huichelaars, die in zichzelf hun belangstelling prijzen voor lieden, van wie ze misbruik maken, en die welwillend zijn jegens hen, die zij in werkelijkheid trachten te schaden. EMILE AUGIER gaf vroeger eens een aardig voorbeeld van dit type in zijn overigens tamelijk onbeduidend blijspel: „*Un homme de bien*". MERIMÉÉ heeft eenige karakter-trekken die hiervan afhankelijk zijn, geteekend in den slaven-handelaar uit „*Tamango*", maar

zij zijn daar geenszins overheerschend. Men kan ze dikwijls in het leven aantreffen, en zij, die ons hiervan tot voorbeeld strekken, zijn zelf op een dwaalspoor, en zien niet de ware drijfveeren van hunne handelingen en hunne gevoelens. Soms zijn ze belachelijk. Bijv. in het geval van die vrouw, wier man na een dag hard werken doodelijk vermoeid thuis komt; zij laat hem nog eenige vermoeiende werkjes doen en zegt dan vol deernis tot een buurvrouw: „Arme man, wat zou hij mijn zorgen missen, als ik er eens niet meer was."

Tot dit type behooren ook nog zij, die àl te nauwgezet zijn. Niet ieder mensch is er toe geneigd, slechts het goede in zichzelf te zien. Er zijn er ook, die, ook al bezorgd voor hun zedelijk heil, een verkeerd denkbeeld van zichzelf hebben en zich slechter maken dan ze zijn. Zij veinzen slechtheid, onreinheid en egoïsme, op dezelfde manier als anderen toewijding en goedheid. Ook hierdoor leeren wij weer den aard en de oorzaken van het zelf-bedrog in ons geestelijk leven kennen, en hoe het afhankelijk is van den aanleg van het individu. Een scrupuleus mensch zal alleen maar het slechte zien in al zijn gedachten, en hij zal zich evenveel moeite geven om zichzelf zwart te maken, als een ander om zich in de hoogte te steken.

Ik geloof, dat men het type van den àl te nauwgezetten mensch in sterk uitgesproken vormen niet vaak tegenkomt in het leven. Soms verbindt het zich met het vorige type en dan ontstaat een karakter, dat veel punten van overeenkomst heeft met, maar oprechter is dan, dat van den schijnbaar-nederige. Het individu is dan op sommige punten àl te nauwgezet, en op andere te weinig. Hij tobt eindeloos naar aanleiding van dikwijls onbeduidende voorvallen, en begaat grove fouten met een kalm geweten.

Bij anderen is het type meer uitgesproken, en heeft de

schijn van nauwgezetheid duidelijk de overhand op dien van zelfgenoegzaamheid. Dezen zijn altijd geneigd hunne gevoelens en hunne handelingen zoo pessimistisch mogelijk uit te leggen. Zij beschuldigen zichzelf, hun naasten niet genoeg lief te hebben, en niet met al de gewenschte rechtschapenheid te handelen; zij vreezen bij de kleinste aanleiding, niet met volkomen oprechtheid gesproken te hebben. Bij den uitleg dien zij van hun geestes-gesteldheid geven, schakelen zij alles uit, wat zich niet aanpast aan de bij hen overheerschende gevoelens, en zij veinzen een laakbaar gemoed op dezelfde manier als anderen een prijzenswaardig.

V

Wij moeten nu onze voorstelling van dit type nog aanvullen door den ziekelijken toestand te bestudeeren, die er de overdreven uiting van is. PIERRE JANET, die de „maladie du scrupule" (ziekelijk-overdreven nauwgezetheid) bestudeerd heeft, verschaft ons daaromtrent interessante gegevens. Ik ontleen aan hem enkele feiten, waaruit duidelijk de voortdurende werking en de uitbreiding van het zelfbedrog bij deze aandoening blijkt. De zieke is „altijd ontevreden over wat hij doet, ofschoon hij zijn plichten vrijwel voldoende vervult". Sommigen „lijden niet alleen aan eigenlijke wroeging, maar zelfs aan minachting en ontevredenheid, zoowel over hunne handelingen, als over hun zedelijke hoedanigheden, hun persoonlijkheid en nog vaker hun lichaam. De zieke heeft de vaste overtuiging, dat al wat hij doet, wat hij is en wat hem toebehoort, slecht is. De karakter-trek, die hem het meest eigen is, is wel het schaamte-gevoel, hoewel in sommige gevallen de schaamte maar licht is en er meer sprake is van onbevredigdheid." In ernstige gevallen breidt dit gevoel van schaamte zich

uit. De zieken vinden dan, dat letterlijk alles in hen slecht is.

Iemand heeft in het begin nog maar alleen het gevoel, dat hij zijne vertrouwelijke mededeelingen en bekentenissen niet op de juiste wijze uit; gaandeweg strekt zich deze ontevredenheid uit „over alles, wat hem tot het gebied der zedelijkheid schijnt te behooren. Hij is overtuigd, dat hij geheel verkeerd handelt, dat hij niet genoeg van zijne ouders houdt, zijn moeder slecht verzorgt, zijn werk slecht doet enz. enz."

„Hij drukt zijne wroeging steeds zeer vaag uit. Ik heb een gevoel alsof alle misdaden der wereld door mij bedreven zijn ... de heele wereld heeft mij wat te verwijten, maar niemand kan mij zooveel te verwijten hebben als ik zelf ... ik voel mij bij elke handeling even schuldig als de grootste misdadigers."

„Indien hij er al eens in toestemt (want hij is niet geheel zijn gezond verstand verloren), dat de daad op zichzelf een goede was ... verdiept hij zich in allerlei wijsgeerige haarklooverijen en maakt een onderscheid tusschen de daad zelve en de eigenlijke bedoeling van hem, die haar volbracht. Die bedoeling is dan altijd slecht geweest bij het volbrengen van de daad, of liever de wil tot het goede ontbreekt volkomen."

JANET maakt een opmerking, waaruit ons blijkt, dat deze simulatie niet absoluut is. Het individu bedriegt er zichzelf niet volkomen mee, en wij herkennen onder een bizondere vorm de tweestrijdigheid, die de voorwaarde is voor de leugen. „De kwellingen, waarmee de te nauwgezette mensch zich pijnigt, herinneren ons in sommige gevallen sterk aan den waanzin der melancholie. Met dit verschil, dat de melancholicus diep overtuigd is van zijn eigen nedergang, terwijl Claire (de beschreven patiënte) zelf nog

lang niet alles geheel gelooft, wat ze over dit onderwerp zegt of denkt" [1]). En ik zou daaraan willen toevoegen, dat, zelfs al geloofde zij het nòg zoo volkomen, er toch nog een nuttig toegepaste innerlijke oneenigheid en een leugen zouden zijn, zoolang zij nog eenig gevoel in zich droeg, dat met haar geloof en haar verzekeringen in tweestrijd was.

Uit feiten van dezen aard blijkt ons alweer, hoe de schijnbare ongevoeligheid en de schijnbare gevoeligheid zich met elkaar vermengen, in elkaar opgaan en min of meer tot een geheel worden. Er zou ook uit kunnen blijken, welk gedeelte waar is in een geveinsden zielstoestand. Waarschijnlijk overdrijft de scrupuleuze mensch op veel punten zijne onverschilligheid of zijne gevoeligheid; hij is noch zoo gevoelig voor het kwade, noch zoo ongevoelig voor het goede, als hij voorwendt te zijn, en toch dwaalt hij niet volkomen. Ten slotte zouden wij er uit kunnen zien, dat het geveinsde gevoel hoe langer hoe meer overgaat in werkelijkheid. Een jong meisje „voelt, dat ze niet op de ware manier van haar verloofde houdt, en ze tobt zich af om een middel te vinden om echt van hem te houden. Door hare pogingen om het volmaakte te bereiken, bereikt zij ten slotte dat zij hem gaat verachten, en daarna gaat het altijd zoo met hare genegenheden, die haar nooit geheel bevredigen en die haar ten slotte zoo slecht lijken, dat zij in haat overgaan."

VI

Hiermede naderen wij tot den laatsten vorm, dien ik van het type, waarin de combinatie van de leugen met het zelfbedrog den boventoon voert, zal nagaan. Het is de

1) PIERRE JANET. La maladie du scrupule. Revue philosophique, April 1901.

ziels-toestand van den idealist, vooral van den idealist op zedelijk gebied, van hem die met zijn geheelen wil streeft naar de verwezenlijking van een ideaal. Om zijn doel te bereiken is hij genoodzaakt, altijd te gelooven, dat hij dichter bij zijn doel is dan hij in werkelijkheid is, voortdurend zichzelf voor te liegen.

Het zelfbedrog is in een dergelijk geval dikwijls onopzettelijk. Niettemin is het op andere punten van zijn wil afhankelijk. Indien hij het gaarne zou willen, en er al zijn verstand bij zou gebruiken, zou hij in zichzelf vele gevoelens en denkbeelden bespeuren, die hem daaromtrent zouden inlichten, en die hij niet ziet, omdat hij ze niet wil zien. Maar door zichzelf aldus bewust te verblinden, aanvaardt men eerst een ideaal en tracht men daarna dit te verwezenlijken. Zij, die hun toevlucht zoeken in de praktijk van het een of andere geloof, om hierdoor langzamerhand hun overtuiging te veranderen, en ook zij, die zonder kritiek meeningen, beginselen, overtuigingen aannemen, waartegen de denkbeelden botsen die hun door hun gezond verstand, hun ondervinding en hun opvoeding worden ingegeven, en ook zij ten slotte, die zonder ze te onderzoeken, tegenwerpingen waarvan ze bij instinct gevoelen dat ze gevaarlijk en lastig te weerleggen zijn, terugwijzen, die allen willen zich in hun eigen overtuigingen misleiden. Dit gebrek aan oprechtheid, dit voorwenden van een overtuiging is zeer algemeen verspreid, en men mag wel beweren, dat het absoluut noodzakelijk is. Ik heb zelf zeer dikwijls, en iedereen is daar zonder twijfel voor in de gelegenheid geweest, de zorg opgemerkt die de menschen hebben, om zich de een of andere godsdienstige of zedelijke, maatschappelijke of wijsgeerige overtuiging te verwerven of haar te behouden. Somtijds trouwens is het een goed ideaal, dat men tracht te verwezenlijken, en waarvoor

men zichzelf bedriegt, en ik wil de toepassing van deze methode in het een of ander geval noch veroordeelen noch goed keuren.

Men heeft die methode stelselmatig bestreden zonder er altijd den dieperen zin goed van te begrijpen, maar men heeft haar ook stelselmatig aanbevolen. Sommigen bedienen er zich van en komen er openlijk voor uit. De raadgevingen van PASCAL zijn niets anders dan eene theorie over de middelen om het zelfbedrog op te wekken en tot ontwikkeling te brengen.

Zij zijn de auto-suggestie, het zelfbedrog, verheven tot methode. „Gij wilt tot het geloof komen en gij weet den weg er niet heen; gij wilt u van het ongeloof genezen en gij vraagt er het middel voor. Leer van hen, die gebonden waren als gij en die nu al hun goed in de waagschaal stellen; het zijn lieden, die dien weg weten, welken gij zoudt willen volgen, en genezenen en van een kwaal, van welke gij genezing zoekt. Volg de wijze waarop zij begonnen hebben; zij deden alles alsof zij geloofden, daar zij wijwater namen en voor zich missen lieten lezen, enz. Natuurlijkerwijs zelfs zal dat u doen gelooven en u gelijk maken aan een redeloos dier" [1]). Maar deze raad vooronderstelt reeds het verlangen naar het geloof, dat wil zeggen een zekere mate van geloof. Het veronderstelt terzelfder tijd, dat men gelooft, dat men wil gelooven en niet gelooft. Het tracht de harmonie in den geest te herstellen, een vol accoord te laten opklinken, door als grondtoon een geheel van gedachten en gevoelens te nemen, dat reeds machtig en sterk is, maar dat een weinig geïsoleerd in onze ziel staat, dat nog teruggedrongen wordt en niet overheerschend is, hoewel het door krachtige en diepe neigingen

1) De gedachten van PASCAL en zijne kleine geschriften, vertaald en toegelicht door A. LOOSJES. Haarlem, 1889, bl. 130.

ondersteund wordt. We moeten bij geestelijke processen geen vaste en scherp-omschreven vormen verwachten; zij zijn nog bewegelijker en veranderlijker dan de golven der zee en zij veranderen zonder ophouden.

Zooëven zagen wij de innerlijke leugen aanbevolen door een katholiek om het ware geloof te bereiken. Om een hooger zedelijk peil te bereiken, wordt zij aanbevolen door een philosoof die, naar ik meen, zich op geen enkelen godsdienst beriep. Hoe n.l. te strijden tegen gevoelens, die als gevaarlijk bekend staan? Onder de middelen die PAYOT in een zeer belangwekkend boek aanbeveelt, vindt men: *hunne verzwakking door den wil.* Men moet beginnen met alles bijeen te zoeken wat het gevoel, waartegen men vecht, kan verzwakken, zijne aandacht vestigen op de zwakke kanten ervan; maar daar kan het niet bij blijven: „Dezelfde methode die mogelijk is, als men waarheden tegenover valsche redeneeringen moet stellen, is ook mogelijk in gevallen die nog moeilijker lijken, wanneer het er n.l. om gaat, werkelijke bewuste leugen te stellen tegenover valsche redeneeringen, of, wat nog sterker is, wanneer men tegenover een waarheid, waardoor onze zelfbeheersching wordt tegengewerkt, een net van nuttige leugens moet stellen." 1)

Wel te verstaan, dat „een door onszelf gewilde leugen geen invloed kan hebben op ons gedrag, dan wanneer wij er zelf geloof aan hechten." En hier vinden wij nog eens die kenmerkende dubbelheid van den geest weer, die gelooft en niet gelooft ter zelfder tijd. PAYOT schrikt er niet voor terug, ons in onderdeelen aan te toonen, hoe wij erin kunnen slagen, onszelf te bedriegen, wat voor menschen met een beperkte logica een paradox lijkt. Onze overtuiging is de resultante van de in den geest aanwezige motieven.

1) PAYOT. L'Éducation de la volonté, bl. 12. Parijs, F. Alcan.

Deze motieven te verzamelen is een soort van onderzoek. „En dit onderzoek kunnen wij, als wij willen, op twee manieren vervalschen. Vooreerst is het ons geoorloofd, het zeer onvolledig te laten, sommige zelfs zeer gewichtige kwesties niet onder de oogen te zien. En als het onderzoek eenmaal besnoeid is, kunnen wij bij de beoordeeling van de waarde der motieven onze verlangens mee in de waagschaal leggen bij die motieven welke ons aanstaan, en zoo het gewicht vervalschen." 1)

Zonder twijfel zijn alle werkingen hier ideaal voorgesteld. Toch geeft PASCAL niet alleen een raad, maar ook voorbeelden, en heeft PAYOT de beginselen van de praktijken die hij aanbeveelt, stellig uit het leven gegrepen. Wij allen kunnen trouwens hebben opgemerkt, hoe vaak zij worden toegepast. Zij beheerschen niet altijd in voldoende mate den geest en zijn niet voldoende ontwikkeld en gesystematiseerd, om een type te kenschetsen; maar tot op zekere hoogte treffen wij ze bij iedereen aan en ze zijn bij sommige personen bizonder sterk uitgesproken.

1) PAYOT. L'Éducation de la volonté, bl. 84.

DERDE HOOFDSTUK

DE ALGEMEENHEID EN HET GEWICHT VAN DE LEUGEN-MET-ZELFBEDROG

I

Wij hebben reeds tot de algemeenheden van de leugen-met-zelfbedrog moeten besluiten, toen wij opmerkten, dat alle concrete kennis valsch en bedriegelijk is. Wellicht zullen wij haar noodzakelijkheid nog beter begrijpen, als wij ons goed rekenschap geven van het wezen van den wil, en van de rol, die het zelfbedrog er in speelt.

Wij kunnen den wil niet volkomen scheiden van het intellect. Van elke verrichting van het verstand vormt de wil een bestanddeel. Elke erkende waarheid, elke aanvaarde dwaling veronderstelt, in hoe geringen graad dan ook, een uiting van den wil, een nieuwe deelneming van de persoonlijkheid.

Welnu, de wil is, in den grond van de zaak en uit een zeker oogpunt, een verwerkelijkt zelfbedrog, een leugen, die vorm aanneemt. Men heeft van de uitwendige waarneming gezegd, dat zij was „een zinsbegoocheling die waarheid bevat", en deze verklaring is niet onjuist. [1]) Wat men in dezen zelfden zin over den wil kan zeggen, is misschien nog juister. De wil dient om een handeling werkelijkheid te maken, eenen ziels-toestand die nog niet werkelijk is, maar die het zal worden. Wij moeten ons dezen toestand voorstellen als bestaand en niet-bestaand terzelfdertijd. De wil sluit de voorstelling van de handeling (in den meest algemeenen zin) of het resultaat daarvan, in zich. Deze voorstelling is, op het oogenblik waarop zij zich voordoet,

1) Zie over de hallucinatoire natuur van de waarneming: TAINE. De l'intelligence. Eerste deel.

niet in overeenstemming met den toestand van den geest en van de organen, en daardoor is zij, evenals trouwens elke voorstelling, een soort van schijnbeeld en leugen. Maar zij is een vruchtdragend schijnbeeld, omdat zij neiging heeft, in de werkelijkheid over te gaan. De aangenomen en door de geheele persoonlijkheid gehandhaafde voorstelling, roept op haar beurt andere elementen op, zonder welke zij droombeeld of leugen zou blijven, en die haar, voor zoover dat mogelijk is, tot werkelijkheid gaan maken. Zoolang zij alleen staat, merken wij tusschen haar en de rest van den geest dat verschil en tegelijk die innige overeenstemming op (omdat zij overeenkomt met dat gedeelte van ons Ik, dat haar aangenomen heeft en handhaaft), uit welker vereeniging de leugen ontstaat. Maar door het feit alleen, dat zij bestaat en dat zij krachtdadig gehandhaafd wordt, wekt zij (indien zich tenminste geen onoverkomelijke bezwaren voordoen) alle geestelijke en lichamelijke verschijnselen op, die haar kunnen omringen en aanvullen. Mijn voorstelling van de handeling is zins-bedrog op het oogenblik, dat ik haar ontvang. Zij zou zich in die richting kunnen verder ontwikkelen, het uitgangs-punt kunnen worden van een droom-toestand, een spiegeling van hoop of vrees. Maar indien er niet de een of andere krachtige reden bestaat om haar terug te dringen, en zij het voorwerp van de belangstelling der persoonlijkheid blijft, indien zij op een oogenblik het middelpunt van onze aandacht wordt, richt zij tijdelijk onzen geest, bepaalt zij zijne verhouding tot haar en vult zij zichzelve aan door gedachten en gevoelens op te wekken, door handelingen te voorschijn te roepen, die het stelsel volkomen maken en er een volledig en werkelijk bestaan aan geven.

Het feit zelf van „het willen" beteekent de vaste vereeniging van dien gerichten geest met de voorstelling van

een handeling of een toestand, door zooveel mogelijk alle bezwaren, die hunne verwezenlijking belemmeren, uit den weg te ruimen. Juist hierdoor, dat de wil die denkbeelden en gevoelens uit den weg ruimt en ontkent, welke ons zouden aanleiding geven om niet te willen, en te handelen alsof zij niet bestonden, wordt de leugen een essentiëele factor in den wil.

Wij hebben de raadgevingen gehoord, die PAYOT gaf aan hen, die verlangend waren iets te willen. Elke uiting van den wil brengt leugens van dezen aard met zich mee. Altijd doen zich tenminste wel eenige lichte bezwaren voor. Juist hierdoor onderscheidt de wil zich van het automatisch handelen en den onbewusten reflex. Wij moeten, om te willen, altijd weigeren rekening te houden met sommige denkbeelden, die vat zouden kunnen hebben op onzen geest, met sommige gevoels-waarden, die ons zouden kunnen aandoen. Wij behandelen ze als van nul en geener waarde, terwijl ze toch wel degelijk eenige waarde hebben. En rondom deze oorspronkelijke leugen duiken andere kleine leugens op, meegesleept door de eerste: zij vergemakkelijken de eerste, versterken haar, ja zij wordt er zelfs door mogelijk gemaakt.

De wil doet, met al deze leugens, eene waarheid ontstaan door de disharmonie die er was, op te heffen. Betrekkelijke waarheid natuurlijk, waarin de leugen overvloedig gemengd is. Aan den eenen kant is de nieuw-geschapen harmonie niet volmaakt, en aan den anderen kant roept de wilsuiting, ter zelfder tijd dat zij een leugen-met-zelfbedrog doet verdwijnen er andere te voorschijn.

Zij houdt inderdaad de werkzaamheid van een heele groep neigingen terug, maar zij doodt ze daardoor niet. Hij, die voor de keuze gesteld wordt, een daad te doen, waarvan hij weet, dat ze onredelijk is, maar die hem sterk aan-

trekt, òf deugdzaam te handelen door zich de bevrediging, die hij met hartstocht verlangt, te ontzeggen, kiest de laatste partij, handelt in één woord alsof hij die bevrediging niet verlangde. (Ik beschouw deze dingen in de groote lijnen, zonder bij onderdeelen stil te staan, die ons beperkingen zouden opleggen.) Hij ontkent eigenlijk zijn eigen gevoelens, zijne handeling is als 't ware de bevestiging van hun niet-bestaan. Maar hij heeft ze niet vernietigd, en vroeg of laat zullen zij weer optreden, zullen zij hem misschien spijt influisteren en soms zelfs, al naar het geval er toe leidt, een zekere wroeging, dat hij zich goed gedragen heeft. En de leugen verschijnt dus in alle gevallen, van het oogenblik af, dat neigingen, die eerst uit de richting van ons gedragen verwijderd zijn, weer terugkomen en dat de oneensgezindheid weer opduikt in onzen geest.

Deze disharmonie tusschen onze handelingen en onze gevoelens is een voornaam bestanddeel van wat de geheele wereld eensgezind brandmerkt door het schijnheiligheid te noemen. Elke vrijwillige handeling is een schijnheiligheid, voor zooverre zij niet in overeenstemming is met onze volledige persoonlijkheid. En het is wel zeker, dat zij niet terzelfder tijd al de zoo tegenstrijdige verlangens, de zoo verschillende en dikwijls zoo onsamenhangende gedachten zou kunnen vertolken, die in die persoonlijkheid wonen.

En nu hebben wij tot nu toe de wils-uiting nog beschouwd, zonder rekening te houden met de samengesteldheid die haren aard kenmerkt. Onder de motieven van een handeling zijn er, zoodra zij een weinig belangrijk is, die zich zeer slecht met elkaar verdragen, even slecht als de verschillende politieke partijen, wier tijdelijke vereeniging in de Kamer een ministerie kan omverwerpen of aanhouden. Wanneer iemand gelooft, dat hij eerlijk is, is hij

dat niet alleen door de werking van zijne zedelijke begrippen, en van de gevoelens, die daar mee gepaard gaan. De eigenliefde, vrees voor straf, het eigenbelang onder zeer verschillende vormen, spelen gewoonlijk bij zijne beslissing een rol. Dat maakt de schijnheiligheid samengestelder en sterker. En wordt er ooit een daad verricht, die slechts door edele gevoelens zonder bijsmaak wordt ingegeven? Dat is niet te gelooven, en dat is zeker niet waar, wanneer het eenigszins samengestelde handelingen betreft, zulke waarvoor een optreden van den wil noodzakelijk is.

Zouden wij nu, daar wij overal in het menschelijke handelen een meer of minder duidelijk spoor van den wil vinden, er niet toe moeten besluiten, dat wij er ook altijd, en in verschillenden graad, het zelfbedrog en de leugen in zullen vinden? Wij komen altijd tot dezelfde gevolgtrekking, of wij het intellect beschouwen, en de wijze waarop onze denkbeelden zich vormen, of dat wij ons bezighouden met het handelen in het algemeen. Dat komt omdat wij ten slotte altijd eenzelfde algemeen karakter in het handelen hebben waargenomen, dat wij in alle verschillende verschijnselen, die ons de menschelijke ziel oplevert, terug vinden. En wij zouden tot stellingen van nog meer algemeene strekking kunnen komen, indien dit er het juiste oogenblik voor was.

II

Het bedrog van den geest tegenover zichzelf is een middel ter verdediging, een vrij zonderling middel om in evenwicht te blijven. Zonder twijfel beschermt het ons door de zekerheid, die het ons geeft.

Het stelt ons in staat, ons met beter rezultaat te verdedigen tegen de gevaren van de buitenwereld, het maakt, dat wij des te beter tegen anderen kunnen veinzen naar-

mate wij eerst beter jegens onszelf geveinsd hebben. Door dit alles versterkt het het veinzen tegenover anderen. Maar het vervult terzelfder tijd nog een andere functie, die daarin bestaat, dat het 's menschen geest tegen zichzelf beschermt, hem verdedigt tegen de gevaren, waaraan sommige van zijn eigen bestanddeelen hem bloot stellen.

Bij menschen met een sterken wil, bij actieve personen, maakt de simulatie het besluiten en het handelen vlugger en gemakkelijker. Zij behoedt den geest voor de aarzeling en het nadenken, die door tegenstrijdige neigingen geëischt worden. Zij negeert, of verbreekt voor een oogenblik de bevelen, die een breede en volledige kijk op de zaken ons zou noodzaken te laten gelden. Zij maakt een snellere en eenvoudige aanpassing van den geest mogelijk.

Zij komt niet zonder bezwaren tot stand. Onze middelen tot zelf-verweer keeren zich soms tegen onszelf. Zij loopt de kans, de eenheid van den geest wat bekrompen, weinig standvastig en weinig zeker te maken. Zij begunstigt soms verderfelijke plannen, gevaarlijke gevoelens, handelingen, die men liever moest vermijden. Om zich snel aan te passen, past men zich dikwijls slecht aan.

Maar niet alleen personen van actief temperament maken er een nuttig gebruik van. Of daar, zoo men wil, ieder van ons tot een zekeren graad actief is, wordt zij door ieder van ons herhaaldelijk toegepast. Een denkbeeld of een gevoel aannemen is ook eene daad, en de leugen-met-zelfbedrog komt ook hier tusschenbeide op de wijze die wij besproken hebben. Zij beschermt onze denkbeelden en gevoelens tegen al wat ze zou kunnen schaden, zij is een soort beschermende slagboom tusschen de werkelijkheid en dien geestes-toestand, waarnaar ons verlangen of onze gril uitgaat, welke toestand dit dan ook moge zijn. Zij laat ons gevoelen of ons denkbeeld groeien, bloeien en vrucht dra-

gen. Soms heeft zij een voorloopig nut. Maar als de idee die men eerst beschermd heeft, krachtig geworden is, kan zij op haar beurt aanvallen weerstaan, en beschermend optreden.

III

Tegen de gevaren van de buitenwereld beschermt ons het zelfbedrog ook op allerlei wijzen, en wij zijn er al eenige van tegen gekomen. Het vult zooals wij gezien hebben, het werk der schijnbare ongevoeligheid op sommige punten aan, het bereidt dat van de geveinsde gevoeligheid voor. Het werkt trouwens naar buiten op dezelfde wijze als naar binnen, en indien men bedenkt, dat de buitenwereld slechts op ons inwerkt door deel te worden van ons innerlijk, begrijpt men de voornaamste redenen en kenteekenen van deze overeenkomst.

Bij de menschen met groote verbeeldings-kracht, bij droomers, werkt het er toe mede, de innerlijke wereld der gedachten tot ontwikkeling te brengen en daardoor den geest hoe langer hoe meer te vrijwaren tegen te ruwe aanrakingen met de buitenwereld. Het belet hun, deze te gevoelen of er te veel door gekrenkt te worden wanneer zij ondergaan worden. Hij die door de werkelijkheid gekwetst wordt, en die zijn toevlucht wil zoeken in een vertrouwde omgeving, waar niemand toegang heeft dan hij zelf, heeft er behoefte aan, dat zijn geestelijk „tehuis" versierd is met datgene wat hij passend vindt. Indien hij het zag, zooals het werkelijk is, zou hij er misschien weldra geen behagen meer in scheppen, zou hij er bijna even onaangenaam door aangedaan worden, als door de buitenwereld. Wij herbergen zooveel in ons, wat onszelf vreemd is, en wat ons zou kwetsen, indien wij in staat waren het te zien.

Ieder mensch, die een werk tot stand brengt, wat het

ook zij, heeft noodig, dat hij niet duidelijk de zwakte van zijne hulpmiddelen en de betrekkelijke onbeduidendheid van wat hij uitricht, onderscheidt. Hij moet het niet erkennen, of het vergeten. Een juiste schatting van zijne krachten en zijne verdiensten zou hem dikwijls in den weg staan, en hem niet altijd tot nut strekken. Zonder twijfel moet hij ook geen arbeid ondernemen, waarvoor hij totaal ongeschikt is. Maar het is goed, dat hij om al zijn krachten te ontwikkelen, meer wil, dan hij kan.

En de leugen-met-zelfbedrog doet meer, dan het individu beschermen alleen. Zij is ook een middel om de maatschappij te beschermen. Dat is alles van elkaar afhankelijk. De maatschappij drijft instinctief of bewust de producten van het zelfbedrog in de richting, die haar bevredigt. Zij schept die neigingen en verlangens, die godsdienstige of zedelijke begrippen, die behoefte aan praktische werkzaamheid, die de werkelijkheid in de hersenen der menschen vervormen, en hen tot een handeling drijven of hen er van terughouden, al naar de regelen en grondbeginselen, die zij huldigt. Zij laat zins-begoochelingen ontstaan, die, door aan het individu iets geheel anders in zichzelf te laten zien dan wat er zich in waarheid in bevindt, zijn activiteit wijzigen, haar vermeerderen en haar kracht vergrooten.

Wij liegen ons niet alleen omtrent onszelf voor. Wij bedriegen ons met dezelfde bereidwilligheid over alles, wat zich om ons heen afspeelt. Dat komt op hetzelfde neer, want juist de denkbeelden en gevoelens, die in ons opgewekt zijn door een gedeelte der buitenwereld, zijn het die wij weigeren te erkennen en zich vrij te laten ontwikkelen. Aldus weigert de mensch, al naar zijne verlangens en overeenkomstig de maatschappelijke invloeden, die zijn hersenen regelden, te zien wat er om hem heen gebeurt; hij is in

staat de groote bewegingen in de publieke opinie, die zich voordoen, niet op te merken, evenmin als den onrustbarenden groei van de vijandige krachten, die hem misschien weldra zullen verpletteren, of de maatschappij waarvan hij lid is, zullen hervormen. Hij bedriegt en beliegt zichzelf onophoudelijk wanneer zijne vooroordeelen meewerken. Dit is een van de gevallen waarin de persoonlijke en de maatschappelijke verdediging hun doel niet bereiken en tegen hunne eigen strekking ingaan.

Ten slotte zou trouwens elk persoonlijk en maatschappelijk leven onmogelijk worden voor den mensch, indien hij er zich op ging toeleggen, alles wat hij van de wereld kan waarnemen te beoordeelen, en met alles rekening te houden. De beteekenis van het leven, zijn waarde, zijn doel op deze wereld, zijn betrekkelijke belangrijkheid of zijn onontkomelijke onbeduidendheid, dit alles zijn punten, waarbij we niet te lang stil moeten staan, zoolang het verlangen òm te leven nog in ons aanwezig is. Maar niets valt ons ook gemakkelijker. Want zoolang het leven op zichzelf als iets goeds moet beschouwd worden, zullen het instinctieve zelfbedrog en de leugen hun onvermijdelijke reden van bestaan hebben.

VIERDE HOOFDSTUK

HET VEINZEN JEGENS ANDEREN

I

Het is mogelijk anderen te misleiden zonder zichzelf erg te bedriegen, maar gewoonlijk zijn de bewuste schijnheiligheid, de gevolgen van de maatschappelijke conventie, en het innerlijke zelfbedrog van den geest nauw met elkaar verbonden, en zijn hunne gevolgen tot een verward net ineengevlochten, waarvan de ontwarring soms moeilijk kan zijn. Men misleidt zichzelf, vindt daar behagen in, gaat er mee door of dompelt er zich zelfs dieper in, en aan den anderen kant overdrijft men nog weer voor zijne mede-menschen dit zelfbedrog, of men geeft er een andere voorstelling van. Ons oordeel over onszelf klopt niet met de werkelijkheid, onze woorden kloppen noch met dat oordeel noch met de werkelijkheid, onze handelingen stemmen met niets van dit alles overeen. Al deze functies zijn een soort van ingewikkelde zinnebeeldige wedergave van onszelf, een vluchtige, steeds wisselende, maar toch overeengekomen voorstelling, die het ons nu eenmaal behaagt noodzakelijk te achten voor een dragelijken gang van het maatschappelijk leven, en die tenminste in onzen oogenblikkelijken toestand zijn nut heeft, omdat men gelooft dat zij noodzakelijk is. Indien wij onszelf beter konden begrijpen, zou het niet zeker zijn, dat wij met onze vooroordeelen en onze denkbeelden onszelf nog zouden kunnen verdragen, maar het is vrij waarschijnlijk, dat anderen, indien zij ons kenden, ons niet zouden verdragen.

Deze samengestelde en weinig preciese wedergave is kenmerkend voor den schijnbaar-gevoelige. Bij hem beduidt de uiting van dit of dat gevoel niet, dat dit gevoel

werkelijk bestaat, maar eenvoudig het bestaan van eenige redenen die hij heeft, om zich er den schijn van te geven. Wij zijn allen min of meer schijnbaar-gevoeligen. Ieder van ons heeft wel eens eenig gevoel verborgen, en ook heeft elkeen wel eens een aandoening geveinsd of tenminste overdreven. De frazen der beleefdheid, waaraan wij geen van allen geheel ontkomen, lichten voldoende deze psychologische én maatschappelijke werking toe.

Dit soort van bedrog is bij heel velen niet genoeg ontwikkeld om werkelijk karakteristiek te worden. Het kan eenvoudig slechts een zekere bruikbaarheid voor het maatschappelijk leven openbaren, aangezien het volstrekt noodzakelijk is voor hen, die daar veel in verkeeren, evenals dat zelfbedrog nuttig is voor hen, die zich veel in zichzelf terugtrekken. Het kan ons ook nog de zeden van een tijdperk of van een land vertolken, doordat bepaalde vormen ervan overdreven worden, of doordat het betrekkelijk zeldzaam is, of doordat het bepaalde eigenaardige vormen aanneemt; en het neemt bij bepaalde groepen van personen regelmatige en gelijksoortige vormen aan. Maar voor het oogenblik interesseert het ons niet uit dit oogpunt.

Het heeft onze belangstelling, wanneer het een persoonlijk en bewust middel ter verdediging wordt. Wij allen hebben menschen door veinzerijen hun doel zien bereiken. Nog moet men onderscheid maken tusschen hen, voor wie dit bedrog slechts een voorbijgaand, geheel ondergeschikt middel is, en hen, bij wie het een algemeene gewoonte geworden is. Deze laatsten leveren vooral een duidelijk bewijs voor het bestaan van ons type. Het voorwenden van gevoelens is bij hen tot een tweede natuur geworden, die zich op zichzelf gevormd en ontwikkeld heeft. Ten slotte beginnen zij deze neiging als zoodanig en om haar zelfs wil lief te hebben, deze neiging die, hoewel zij

dient om anderen te bevredigen, ook zelf bevredigd worden wil, en die een soort van in zich zelf besloten doel geworden is.

II

Onze betrekkingen tot onze mede-menschen, die van zoo verschillenden aard zijn en zoo samengesteld, dwingen ons, te veinzen. Het is ons, om zoo te zeggen, zakelijk onmogelijk, aan anderen veel van onze aandoeningen te laten merken, maar het is evenzeer onmogelijk, anderen te laten gelooven, dat wij in 't geheel niets ondergaan. Bovendien is geen van onze uitingen werkelijk zuiver en oprecht, geen enkele is de directe en eenvoudige uiting van onze persoonlijkheid. Al wat in ons is, is min of meer overwogen en vertolkt niet onze zuiver-persoonlijke natuur, maar een maatschappelijk schijn-beeld, dat door opeenvolgende geslachten langzaam opgebouwd is, en dat min of meer innig met haar verbonden is.

Deze combinaties en veinzerijen verschillen in eenzelfde omgeving naar ieders natuur, en ook naar den aard van de verhoudingen van ieder van ons met zijne omgeving. Als alle andere voorwaarden gelijk zijn, zal hij, die tot het bewaren van zijn evenwicht grootere behoefte heeft aan zijne medemenschen, meer moeten veinzen en verbergen, dan degene, die het daar gemakkelijker buiten kan stellen. De moraal in het algemeen, indien men daar het geheel der regelen van ons gedrag onder verstaat, en indien men daar ook de beleefdheid toe rekent, de politieke of godsdienstige zedeleer, de beroeps-plicht enz. enz., deze alle dwingen ons dikwijls, in strijd met onze verlangens te handelen, dat wil zeggen, aandoeningen ten toon te spreiden die wij niet hebben, andere te verbergen, en ook zóó te spreken dat wij een geheel ander beeld van onszelf ge-

ven dan wij in werkelijkheid zijn. Ik bestudeer hier niet de groote maatschappelijke oorzaken van de geveinsdheid; maar de wijze waarop ieder van ons die oorzaken aanvaardt en ondergaat, of ze ontwijkt, laat verschillende psychische types ontstaan.

Ik zou hier niet alle types kunnen behandelen die tot mijn onderwerp behooren. Ik zal er mij toe beperken, er eenige te bespreken, en wel zoo veel mogelijk die, welke mij de voornaamste en de belangwekkendste toeschijnen. Zij zijn niet absoluut noch onveranderlijk, en zij kunnen zich onderling verbinden. Ik zal er mij vooral op toeleggen, eenige groote vormen van simulatie te noemen, die in verband staan met eenige algemeene oorzaken van schijnheiligheid, welke samenhangen met bepaalde zedelijke voorwaarden en met eenige bepaalde karakter-trekken.

III

De simulatie kan ontstaan uit egoïstische gronden, maar altruïstische of onbaatzuchtige redenen kunnen ook een rol spelen bij het ontstaan van de schijnbare gevoeligheid. Dat beteekent, dat de simulatie een middel kan zijn om onszelf te verdedigen, maar ook een middel om anderen te beschermen, hetzij tegen onszelf, hetzij tegen nieuwe vijanden.

Onder de eerste soort vinden wij twee scherp te onderscheiden groepen: de groep van de personen, die zichzelf aangenaam trachten te maken en die door overreding trachten te bereiken wat zij verlangen; en die van hen, die zichzelf gevreesd pogen te maken om zoodoende aan de vrees te ontrukken wat de welwillendheid hun weigert. Er zijn er ook, die hun kracht versterken door beide middelen te gebruiken.

Tot de eerste groep behoort de klassieke schijnheilige,

de huichelaar, de arglistige vleier, al degenen die bewondering en liefde veinzen voor menschen, van wie zij een erfenis, eene betrekking of eenig voordeel verwachten; of wel gevoelens, die wel niet rechtstreeks tot hen gericht zijn, maar die toch tot doel hebben, zich door hen te laten waardeeren. Zij veinzen dan vroomheid, politieken ijver, een hartstocht vóór of tegen datgene, wat hunne toekomstige weldoeners beminnen of haten. Alle geveinsde gevoelens richten zich op hetzelfde baatzuchtige doel, maar kunnen in hunne geveinsde beteekenis veel uiteenloopen. Het ligt voor de hand, beurtelings met iemand van wien men steun verwacht, vroomheid te veinzen, en met een ander gebrek aan godsdienstige overtuiging.

De schijnheiligheid van den weldoener is van denzelfden aard. Ook hij heeft den ander noodig, hoewel in minderen graad. Terwijl de eerste liefde of bewondering voorwendt, veinst deze welwillendheid, en deze twee onware toestanden sluiten zich bij elkaar aan. En terwijl de beschermeling op zijne betrekking of zijn geld hoopt, verzekert de weldoener zich een stem in de een of andere verkiezing, of een vriend die zijn boodschappen doet of 's avonds kaart met hem speelt.

Wanneer hij geen sukses heeft met goede gevoelens, of indien zij hem te veel tegen de borst stuiten, beproeft de veinzer het op een andere manier. Hij verspreidt schrik om zich heen als hij niet kan bekoren. Dit is minder aangenaam voor de betrokken persoon, maar het is niet zoo valsch. Evenzoo overdrijft men gaarne zijne woede, de taaiheid van zijne toorn, de kracht van zijne spieren, het vertoon van moed, zijn invloed, in één woord zijne macht, van welken aard deze dan ook zijn moge. Ik ga niet verder op deze karakter-trekken in. Tartufe en kapitein Fracasse zijn er algemeen bekende voorbeelden van.

IV

In plaats van van anderen eenig voordeel, zooals een betrekking, een som gelds of een erfenis te willen behalen, wenscht men slechts hun te behagen, met hen op goeden voet te zijn. Zoo ontstaat het type van den „beminnelijken" mensch. De beminnelijke mensch is de vertegenwoordiger van de gevoelens die hij weet dat zijn mede-menschen aangenaam zijn, zonder nog gehouden te zijn er werkelijk iets van te gevoelen. Hij veinst goedheid, kieschheid, zachtheid, inzicht of liefde, terwijl het heel best mogelijk is dat hij egoïst, dor, zuur en onverschillig is. Maar hij heeft behoefte aan anderen om mee te leven en te praten, om door hen bewonderd te worden, om voor hen te schitteren en aanvallig te doen. Dat is de beteekenis van zijne houding. Hij is beminnelijk, glimlachend, gereed om voor u in de bres te springen, met u mee te gevoelen in vreugde en verdriet. Men kan van hem houden als van de gipsen nabootsingen van hardsteenen gebouwen, die onze wereld-tentoonstellingen versieren. Het is alles elegant, smakelijk, aardig versierd, aangenaam om er in het langs-gaan naar te kijken. Maar men moet er niet aan denken, dat men er in zou moeten leven [1]).

Deze twee soorten van simulatie gaan samen. Het spreekt vanzelf dat een beminnelijk mensch soms nog wel een ander doel heeft dan om glimlachen te plukken in een salon; en de baatzuchtige schijnheilige tracht over 't algemeen ook wel te behagen. Toch leggen zich sommige

1) Het type van den wereldschen mensch, die tot dezen nadert en zich soms met hem vereenigt, komt er geheel mee overeen door den zeer oppervlakkigen aard van zijne gevoelens. Zie: PAULHAN. Les Caractères, bl. 155. De coquetterie bedient zich van dezelfde soort van veinzerij.

veinzers speciaal op de ééne of op de andere van deze praktijken toe. Alle schijnheiligen zijn niet beminnelijk, en alle beminnelijke menschen zijn niet baatzuchtig, ik bedoel dat zij niet altijd andere voordeelen najagen dan die van de maatschappij zooals zij zich haar voorstellen.

Het veinzen van beminnelijkheid werkt dikwijls wederkeerig. Een samenleving is eene vereeniging van personen, die allen min of meer voor elkander gevoelens veinzen, die zij niet hebben. Ook zijn ze niet altijd veeleischend ten opzichte van de hoedanigheid van de simulatie. De beminnelijke menschen, die over 't algemeen op het eerste gezicht iedereen inpakken en waarvan een ieder den geest, het vuur en de beminnelijkheid prijst, zijn dikwijls onverdragelijk voor hen die, zoo al niet wat meer oprechtheid, ten minste tact en kieschheid zouden eischen.

Het is heel merkwaardig, dat veel menschen zich zoo gemakkelijk laten inpakken door een valschen schijn van hoedanigheden, waarvoor zij bizonder gevoelig zijn. Voor den een is een vertoon van goedheid of edelmoedigheid een zeker lokaas; voor een ander zachtheid; voor een derde blijken van bewondering of sympathie. Iemand zal zich verbazen over de gemakkelijkheid waarmede een zijner vrienden zich in zeer lompe valstrikken laat vangen, maar zelf niet meer doorzicht hebben, wanneer hij zijn lievelings-eigenschap bij een ander meent te ontdekken.

V

Altruïstische of onbaatzuchtige neigingen kunnen zich onder het egoïstische gevoelen mengen, en hetzij er zich eenvoudig mee verbinden, hetzij gaan overheerschen en te samen ermede de simulatie bepalen. Wij vinden in het beeld, dat LA ROCHEFOUCAULD van zichzelf gegeven heeft,

een goed voorbeeld van het veinzen uit vriendschap. Misschien moeten wij eenig voorbehoud maken ten aanzien van de gelijkenis van het beeld. De schrijver van de Maximes heeft mogelijk zichzelf misleid, of de waarheid voor ons pasklaar gemaakt. De scherpzinnigheid van den schrijver (hij heeft een groot aantal belangwekkende simulaties beschreven) is er ons evenwel borg voor, dat zijne beschrijving voldoende met tenminste ééne zijde van de werkelijkheid klopt. In ieder geval geeft zij een vrij scherp beeld van een type. „Ik ben weinig toegankelijk voor medelijden," zegt LA ROCHEFOUCAULD, „en ik zou wenschen, het in het geheel niet te zijn. Toch is er niets, dat ik niet zou willen doen, om een bedroefde te verlichten en ik geloof werkelijk, dat men in zoo'n geval *alles* moet doen, zèlfs hem heel veel medelijden betuigen met zijn leed; want de ongelukkigen zijn zóó dwaas, dat dit het beste is, wat men hun maar bij mogelijkheid kan aandoen. Maar ik leg er tevens den nadruk op, dat men hun alleen medelijden moet betoonen, maar dat men er zich zorgvuldig voor hoeden moet, het te hèbben. Het is een hartstocht, die niets goeds schept in een goed geschapen ziel, die slechts dient, om onze inborst te verzwakken, en die men moet overlaten aan het volk, dat, daar het nooit iets uit verstand doet, de hartstocht noodig heeft om er toe te komen, de dingen te doen. Ik houd van mijne vrienden, en ik houd van hen op een wijze dat ik er geen oogenblik aan zou denken, mijne belangen voor de hunne op te offeren. Ik ben inschikkelijk voor hen, ik verdraag geduldig hunne slechte humeuren en ik vind gemakkelijk voor alles een excuus, doch ik heb niet veel vriendelijkheden voor hen over, en hun afwezigheid verontrust mij evenmin bizonder." 1)

1) Portrait de La Rochefoucauld par lui-même. Uit de werken van LA ROCHEFOUCAULD, Collection des grands écrivains de la France. Deel I, pag. 9 en 10. Parijs, Hachette.

DE SCHIJNBARE GEVOELIGHEID

Vrij dikwijls neemt het medelijden, de sympathie, ja zelfs een zekere vage en algemeene goedgezindheid den schijn aan van toegenegenheid, bewondering en soms zelfs van liefde. Het verlangen om anderen te behagen of de vrees om anderen te hinderen, brengt ons tot allerlei kleine huichelarijen. Wij hebben over dit punt de bekentenissen van RENAN, die tot gewoonte had, slechts aangename dingen tot zijne ondervragers te zeggen. Een anderen keer noodzaken bewondering, vrees-aanjaging of een ondergane invloed den mensch, gevoelens te veinzen, die niets werkelijk-waars hebben, of tenminste, er de uiting van te overdrijven. Sommige menschen zouden iemand, die hun door zijn leeftijd, zijn beroemdheid, of zijn karakter ontzag inboezemt, niet durven dwarsboomen. Dit is een blijvende of voorbijgaande vervoering, waaruit geenszins volgt, dat zij eenig voordeel van hem pogen te trekken of zelfs, dat zij bij hem in een goed blaadje trachten te komen. De maatschappelijke nabootsing wortelt in een invloed van dien aard. De simulatie heeft hier dus groote belangrijkheid. Elkeen geeft er zich min of meer aan over. Ieder van ons heeft wel eens eenige bewondering, afkeer of goedkeuring geveinsd, of zelfs zelf aan hun echtheid geloofd, om een vriend te behagen, of om een algemeen geacht persoon niet boos te maken of tegen te spreken.

Hier naderen wij dus weer tot het zelfbedrog, dat we straks al bestudeerden. Dat de mensch uit sympathie voor anderen, of onder vreemden invloed, zichzelf gevoelens opdringt, die hem vreemd zijn, komt ieder oogenblik voor. Wij zouden dit kunnen afleiden uit de wet van TARDE, die leert, dat men eerst de denkbeelden en de gevoelens nabootst, en pas daarna de uitingen ervan naar buiten. De nabootsing lijkt me dikwijls met een simulatie te beginnen. Zij wordt eerst langzamerhand een echte gewoonte der ziel.

Maar ik ben er niet geheel zeker van, dat ze in sommige gevallen in den aanvang niet juist vooral naar buiten werkt, dat men niet, m. a. w., voor anderen veinst vóórdat men zichzelf bedriegt. Zonder twijfel is er dadelijk wel eenige innerlijke nabootsing, maar niet in verhouding tot den schijn, dien men aanneemt. Om onszelf te bedriegen is het nog niet voldoende. Maar langzamerhand kunnen wij er zelf het slachtoffer van worden, en het blijven tot de werkelijkheid eindelijk overeenkomt met onze meening. In zulke gevallen zijn onze woorden en onze daden wel eigenlijk leugens, maar deze leugens hebben toch dit karakter, dat zij een waarheid zinnebeeldig voorstellen. Als men bezorgdheid of medelijden veinst uit sympathie, zijn deze bezorgdheid of dit medelijden zonder twijfel leugen-toestanden, maar de sympathie waarvan zij getuigen is geen leugen. Zoo dient een valsche schijn om een werkelijken toestand te openbaren, die misschien zonder die leugen niet ernstig zou opgenomen worden. Dit is een van de vele gevallen, waarin de leugen bij slot van rekening waarheidlievender is dan de strikte waarheid.

VI

Ook onbaatzuchtige, aesthetische of zedelijke gevoelens bijvoorbeeld, spelen een rol in het mechanisme van de simulatie. Ik heb hierboven een levendige bezorgdheid voor de zedelijkheid reeds genoemd, als oorzaak van het zelfbedrog. Het veinzen voor anderen volgt hier op natuurlijke wijze uit. Men besluit niet gemakkelijker, voor anderen sommige prijzenswaardige gevoelens te verbergen, dan men er in berust, ze zichzelf niet te kunnen toekennen.

Ik moet terloops opmerken, hoewel dit niet direkt tot ons onderwerp behoort, dat het een der voornaamste ken-

teekenen van de zedeleer is, dat zij ons niet alleen beveelt, sommige van onze gevoelens te onderdrukken, maar ook te handelen volgens andere gevoelens, die wij misschien niet in ons hebben. Zij eischt minder, dat ons gedrag in harmonie is met wat wij werkelijk zijn, dan met wat wij behooren te zijn. Zij wil niet zoozeer, dat onze handelingen een beeld geven van onze persoonlijkheid, als wel van een ideaal, dat zij ons opdringt. Zonder twijfel zou zij ons het liefste naar hare wijze laten denken en voelen, maar zij verlangt bovenal, dat wij naar hare regelen handelen. De simulatie, in één woord, wordt ons als een plicht geboden. Zij is een belangrijke kant van elke zedeleer.

Aesthetische en zedelijke motieven gelijken op elkaar en vermengen zich soms onderling; soms ook gaan zij een anderen kant op, en het komt voor, dat de zin voor schoonheid sterker is dan de moraal. Sommige gevoelens zijn leelijk en wanluidend, het zou ons leed doen, indien men ze in ons ontdekte; in andere hebben wij pleizier en wij vinden het mooi, ze te toonen. De schijnbare verwezenlijking van een type van bevalligheid, blufferij, avontuurlijken moed of edelmoedigheid, kan een zin voor het schoone verraden. Ik heb, zooals iedereen trouwens, bij zulke types dikwijls een onbetwistbare simulatie in hun schitterende of bevallige hoedanigheden kunnen vaststellen. Iemand lijkt bij den eersten indruk onverschrokken, beslist en levendig, terwijl hij in werkelijkheid gebrek aan doorzettings-vermogen heeft en zich met onverwachte gemakkelijkheid onder vreemde invloeden laat brengen en tegenhouden.

Als iemand een vrij zuivere vertegenwoordiger van een type schijnt te zijn, mogen wij hem ervan verdenken, dat hij een veinzer is. De mensch uit één stuk is zeldzaam, maar vaak tracht men uit één stuk te worden, en vooral het meer te lijken dan men het in werkelijkheid is. Er zijn verschil-

lende motieven voor dat veinzen, maar één daarvan komt uit aesthetische behoeften voort. De veinzerij is vooral dan gemakkelijk te herkennen, wanneer het een algemeen in zwang zijnd type betreft. Men bekleedt zijn ziel met een mantel van schijnbeelden, samengesteld volgens den heerschenden smaak, evenals men zijn lichaam bekleedt met stoffen, die volgens de mode aangebracht worden, en om gelijksoortige redenen als die, waar de schoonheids-zin een rol in speelt. En ieder volgt de mode naar hij wil en naar hij kan. Sommigen volgen haar op den voet, anderen loopen op haar vooruit door haar te scheppen, anderen brengen hun geest in harmonie met den smaak van twintig jaar geleden, terwijl weer anderen zich den schijn trachten te geven van klassieke gevoelens, evenals de dames zich soms à la Botticelli kappen.

Maar deze zedelijke en deze aesthetische simulatie groeien dikwijls samen tot één in een simulatie door eenvoudige nabootsing waarvan zij ook ieder op zichzelf kunnen afstammen. Vele menschen veinzen, heel natuurlijk, de gevoelens die in hunne omgeving in zwang zijn, zonder een achter-gedachte aan eigenbelang, zonder groote bewondering, zonder speciaal den invloed van een andere persoonlijkheid te ondergaan, zonder veel belangstelling in schoonheid of moraal, maar door een soort automatische aanpassing. (Wij moeten echter niet te veel onderscheid maken tusschen zulke motieven, die elkaar uitlokken en zich nauw met elkaar vermengen.) Hij, die de mode volgt, bewondert haar niet altijd, en men veinst dàn eens vroolijkheid of trots, dán weer neerslachtigheid, evenals de vrouwen nù eens met een hooge, dàn weer met een lage buste loopen, zonder haar schoonheids-zin sterk te laten spreken. Niemand ontsnapt volkomen aan de simulatie, maar niet ieder is er even vatbaar voor. Er zijn men-

schen, wien het veinzen zoo natuurlijk afgaat, dat men zich afvraagt, of zij wel een eigen ziel hebben.

Het type van den schijnbaar-gevoelige is min of meer opgebouwd uit de vereeniging van al deze invloeden en deze soorten van leugen. De nabootsing vergemakkelijkt de baatzuchtige schijnheiligheid zeer, en wederkeerig zal het verlangen om te behagen, of om eenig voordeel te behalen, de nabootsing gemakkelijker maken, er den weg toe openen. Een verliefd mensch, die wil behagen, zal gaarne gewoonten opvolgen, die hij vroeger nauwelijks opmerkte, of bijkomstige gevoelens veinzen waar hij vroeger best buiten kon, en hij bedriegt zichzelf, hij gelooft werkelijk veranderd te zijn. Het geval van SAINTE-BEUVE is uit dit oogpunt zeer belangrijk. [1])

VII

Het vraagstuk van de betrekkelijke waarheid der geveinsde gevoelens is dikwijls moeielijk op te lossen. De verhouding van waarheid en leugen wisselt bij elke persoon en in ieder geval voortdurend af. De één overdrijft ternauwernood, een ander verzint bijna alles. Altijd schijnt er wel eenig bedrog te zijn, maar het is nooit volkomen.

In de oprechtste en levendigste gevoelens, die waarvoor men leeft of sterft, is altijd een weinig africhting, komedie en welwillendheid jegens zichzelf of jegens anderen. Er is, schijnt het, ook een deel oprechtheid in de ergste schijnheiligheid. En ik kan voor de schijnbare gevoeligheid herhalen wat ik vroeger voor de geveinsde ongevoeligheid uitsprak. Het feit alleen, dat men liever dit gevoel kiest om te veinzen dan een ander, bewijst, dat het zich beter aan onze natuur aanpast. En bovendien heeft de geveinsde ziels-toestand, overeenkomstig de regelende krachten in

1) Verg. PONS. Sainte-Beuve et ses inconnues.

ons geestes-leven, neiging in werkelijkheid over te gaan. Indien men zichzelf kan meesleepen in het geloof, zooals PASCAL het wilde, men kan zich ook dwingen, aandoeningen te ondergaan. Evenals het gevoel tot handelen dringt, draagt de handeling er toe bij, het gevoel op te wekken. En dit kan zich ontwikkelen, onafhankelijk van den wil van den veinzer en zelfs tegen zijn verlangen in. Dit is een feit der ervaring, dat dichters, roman-schrijvers en blijspel-dichters dikwijls hebben gebruikt. Wanneer ik dit bijv. alleen maar eens bij MUSSET naga, vind ik het terug in „*Lorenzaccio*", in „*Il ne faut jurer de rien*", in „*le Chandelier*" zelfs in „*La nuit vénétienne*" en in „*On ne badine pas avec l'amour*", waarin men immers ziet, dat de liefde door een eenmaal genomen besluit wordt opgewekt, en dat de simulatie overwonnen wordt door den natuurlijken en spontanen hartstocht. Uit het werkelijke leven kan met het geval aanhalen van „La Grande Demoiselle," [1]) die bijna non werd, doordat zij voor een oogenblik vroomheid had geveinsd.

Dat geschiedde, toen zij van een huwelijk uit eerzucht droomde. „Het verlangen om keizerin te zijn," zegt zij, „dat mij overal vervolgde en waarvan de vervulling mij steeds dichterbij scheen te komen, bracht mij op de gedachte, dat het goed zou zijn, nu reeds de gewoonten aan te nemen, die den keizer zouden behagen. Ik had hooren zeggen, dat hij vroom was, en naar zijn voorbeeld werd ik het zoo erg, nadat ik er eenigen tijd den schijn van aangenomen had, dat ik gedurende acht dagen rondliep met het verlangen, non te worden, bij de Carmelieten, waarover ik echter niemand in het vertrouwen nam. Ik was zóó vervuld van dit verlangen, dat ik niet at en niet sliep, en dat ik in een staat van zóó groote onrust verkeerde, dat men, gegeven mijn van nature

1) De hertogin van Montpensier, dochter van GASTON van Orléans, den broer van Lodewijk XIV.

zeer onrustigen aard, er zeer bevreesd voor was dat ik ernstig ziek zou worden." 1)

Sommige menschen zijn onder bepaalde omstandigheden heel gemakkelijk onder deze soort van suggestie te brengen. Het is voldoende, dat een handeling hun door de plicht of door de omstandigheden van hun leven wordt voorgeschreven, opdat de gevoelens die er logisch aan vooraf hadden moeten gaan, het gevolg worden van hun gedrag. Dikwijls komt bijv. de liefde pas na het huwelijk. Dit feit is niet zoo gemakkelijk uit te leggen, maar berust voor een deel op de wet der suggestie van een ziels-toestand door het veinzen van dien toestand.

Veel menschen brengen met zeker genoegen vervelende werkjes ten uitvoer, uitsluitend omdat zij er zich mee moesten belasten. Zij zouden ze liever niet op zich genomen hebben, maar nu zij ze eenmaal aangenomen hebben, voleindigen zij ze zonder al te groote moeite en hechten zij er zich ten slotte aan. Soms blijft het gevoel, dat op deze wijze geboren wordt, gekunsteld en nagemaakt. Indien de noodzaak om te handelen verdwijnt, laten zij maar àl te gaarne de bezigheden, waarvan zij zoo schijnen te houden, varen. Soms gaat deze vreugde ook wel met verdriet gepaard. Zou er wel iemand bestaan, dien het niet wel eens eenige moeite gekost heeft, bezigheden op te geven, die hij toch blij was, te kunnen staken? In den grond van de zaak is er in al wat er in ons gebeurt, in al wat wij gevoelen en in al wat wij doen, een goede en een slechte kant. Of liever, al wat er in ons gebeurt vereenigt terzelfder tijd eenige essentieële voorwaarden voor vreugde èn voor verdriet in zich, daar toch die gevoelens zich dikwijls in het onbewuste afspelen.

1) Vermeld door ARVÈDE BARINE, La jeunesse de la Grande Demoiselle, bl. 220. Parijs, Hachette.

Wanneer één dezer elementen duidelijk de overhand heeft, is het 't eenige waarvan wij een indruk krijgen, maar uit verschillende uitingen merken wij op, dat het niet het eenige is. Wij zien daarom pas dàn den prettigen kant van sommige bezigheden, wanneer wij deze niet meer behoeven te doen. Dan zal de verveling die zij ons brachten, voldoende verdwenen zijn om ons tenminste zoo nu en dan het pleizier in herinnering te brengen, dat wij er vroeger bij zouden hebben ondervonden, wanneer wij niet àl te zeer ingenomen waren geweest door tegenovergestelde gevoelens. Het plezier komt nu meer aan de oppervlakte, omdat het nu niet meer door krachtige tegenovergestelde indrukken verzwakt wordt, èn omdat de tegenstelling het pleizier verlevendigd heeft. Alleen reeds doordat er een feit in ons gebeurt, past het zich altijd min of meer aan onze persoonlijkheid aan, en is daardoor een voorwaarde tot vreugde; maar het is ook altijd vijandig aan enkele elementen van onze persoonlijkheid, en daardoor is het een aanleiding tot verdriet.

Ook wordt de herinnering aan eenzelfde gebeurtenis, aan eenzelfden toestand, zeer verschillend door ons opgenomen al naar de wijze, waarop het herinnerings-beeld wordt opgewekt, en de omstandigheden van het oogenblik waarop dat geschiedt. Hij, die vroeger zonder zich er goed rekenschap van te geven, gevoelens geveinsd heeft die met het lot, dat hem ten deel viel, in harmonie waren, kan bij het herdenken van dien voorbijen tijd meenen, dat hij nog deze zelfde gevoelens koestert, òf wel juist integendeel slechts afkeer of tegenzin ondervinden. In het laatste geval zijn zijne omstandigheden ongetwijfeld veranderd, en daarom wil men misschien niet de gevolgtrekking maken, dat zijn eenvoudige genoegens van weleer slechts geveinsd waren. Toch is 't blijkbaar juist, te zeggen dat hij,

vrijwel te goeder trouw, zelfbedrog pleegde. Uit het gemak, waarmede hij door de omstandigheden veranderd wordt, blijkt het illusoire en onbestendige karakter van zijne aandoeningen. Kunnen we van iemand, al meent hij oprecht van zijn meisje te houden, zeggen dat hij haar werkelijk lief heeft, indien hij zijne genegenheid verliest als hij hoort, dat zij haar fortuin verloren heeft? Deze twee gevallen komen op alle punten met elkaar overeen. En ik geloof, dat men er goed een deel werkelijkheid en een deel schijn en bedrog in kan zien, een mengsel, waarin de verhouding der bestanddeelen dikwijls zeer verschillend is.

VIII

Bij de gevallen waarin de simulatie langzamerhand de persoonlijkheid vervormt, moet men nog die gevallen voegen, waar zij slechts een vage en onzekere aanduiding is van neigingen, die nog weinig ontwikkeld zijn maar die later zullen gaan overheerschen. De simulatie is hier niet de voornaamste voorwaarde voor die ontwikkeling. Zij is er een aanduiding van, een soort van bijkomend verschijnsel. Al was haar invloed in de gevallen die wij zoo juist bespraken gewichtiger, toch werkte zij niet alleen en hielp zij slechts verlangens en denkbeelden, die reeds in kiem aanwezig waren, te ontwikkelen. Al deze gevallen gaan in elkaar over en wel langs trappen van geleidelijkheid.

De origineelste schrijvers bootsen in den aanvang dikwijls, en misschien wel altijd, een van hunne voorgangers na. Dat is een echte simulatie. Bij hun eerste optreden geven ze uiting aan denkbeelden en gevoelens, die niet de hunne zijn. Zij ontplooien een geleend talent, welks uitingen hun niet toebehooren en niet met hun talent overeenkomen. HUGO heeft vijf en twintig jaren noodig gehad, vóórdat hij zijn eigen geluid gevonden had. In zijn

eerste bundel schrijft VERLAINE verzen op de manier van LECOMTE DE LISLE, verzen waarin hij den ongevoelige en boven alle aandoeningen verhevene speelt, den beeldhouwer van woorden:

A nous qui ciselons les mots comme des coupes,
Et qui faison des vers émus très froidement.
. . . . . .
Ce qu'il nous faut à nous, c'est aux lueurs des lampes
La science conquise et le sommeil dompté,
C'est le front dans la main du vieux Faust des estampes,
C'est l'obstination et c'est la volonté.

[Wij die woorden beeldhouwen als bokalen, en verzen schrijven van een uiterst koele bewogenheid... Wat wij behoeven, is kennis bij 't lamp-schijnsel vergaard, en 'n beperkte slaap, de hand onder 't hoofd als Faust op oude prenten, de halsstarrige volharding, de wil.]

WAGNER heeft in het begin opera's gecomponeerd naar het gewone recept. De eerste landschappen van PISSARO doen in veel opzichten denken aan die van eenige groote meesters van dat tijdvak. Dit is een algemeen bekend en gewoon verschijnsel, waarvan men gemakkelijk doch zonder veel nut meerdere voorbeelden zou kunnen aanhalen. Ik wil echter nog even het interessante geval van mevrouw VERNON LEE aanhalen. Zij zelve beschreef ons de aarzelingen en de vervormingen van haar kunst-zin. Men vindt in het begin een echte simulatie. Zij schrijft: „ik kan dus wel met absolute zekerheid verklaren, dat ik in die eerste jaren nauwelijks genoot van de schoonheden van de teekenkunst. Maar ik genoot — en op deze onderscheiding moet men goed letten — levendig en geregeld van de *idee* van deze schoonheden. Ik onderging ongetwijfeld dezelfde aandoening, of liever ik bevond mij in denzelfden gevoelstoestand, dien ik later onder den absoluut-levenden indruk van de scheppende schoonheid doorleefde, wanneer ik toen mijn verzameling van slechte photographieën door-

keek, wanneer ik in het langs-gaan de copieën in de uitstalkasten bekeek, en vooral wanneer ik in mijne herinnering de weinig scherpe voorstelling van een schilderij opriep. Hoe nu in mij de aanwezigheid te verklaren van dit als 't ware *geleende* gevoel, en waarom was het mij, reeds vóórdat ik de noodige ervaring had, eigen? Dit gevoel, dat ik uit saamhoorigheid, bijna uit gehoorzaamheid, met de beeldende kunsten verbond, was op menig ander gebied reeds heel sterk en persoonlijk in mij aanwezig." 1)

Hier was de nabootsing dus geheel innerlijk.

In al deze gevallen is de persoonlijkheid zichzelf niet genoeg. Zij kan niet oprecht zijn noch zich vrij uiten, omdat zij nog niet bestaat. Zij is genoodzaakt, haar toevlucht te nemen tot nabootsing en simulatie, omdat zij in deze geleende gevoelens en deze leugens het middel vindt, dat zij noodig heeft om krachtiger te worden, tot ontwikkeling te komen en om langzamerhand het Ik te kunnen beheerschen, het te kunnen regelen en zijn waren en definitieven vorm te kunnen vaststellen. De simulatie is een soort kruk, die de aanvankelijke zwakte van den geest te hulp komt. De activiteit begint zeer dikwijls met kinderlijke nabootsingen, verschillende spelen, schuchtere ontwerpen. Het spelen der kinderen is dikwijls veelbeteekenend voor hunne diepere neigingen; men zou als voorbeeld de jeugd van DU GUESCLIN kunnen aanhalen. De simulatie is hier dus een der indirecte middelen, waardoor de werkelijkheid ontstaat. Zij doet haar ontstaan, en geeft ons, indien wij genoeg opmerkings-gave bezitten, tegelijkertijd de gelegenheid haar te herkennen en te onderscheiden. En in sommige gevallen is alleen de simulatie hiertoe in staat. Dat wil zeggen, dat de simulatie dan het oprechtste en waarste gevoel ter wereld is.

1) VERNON LEE, Psychologie d'un écrivain sur l'art. Revue philosophique, Septembre 1903.

VIJFDE HOOFDSTUK

HET VEINZEN VAN GEVOELIGHEID IN HET ALGEMEEN

I

Wij hebben het veinzen van gevoeligheid vooral bestudeerd door er de concrete en bizondere vormen van te nemen. Het kan van belang zijn, het verschijnsel nu nog met een enkel woord in zijn meer algemeenen vorm te bespreken. Het zal dan nog duidelijker tegengesteld blijken aan het veinzen van ongevoeligheid. Deze laatste had tot doel, ons af te zonderen, ons jegens onze mede-menschen te beschermen door hen èn onszelf te doen gelooven, dat wij buiten het bereik van hunne aanvallen staan, dat zij geen kwaad jegens ons kunnen doen. De geveinsde gevoeligheid, en ik versta onder dit woord het vermogen om licht ontroerd te worden, werkt in tegenovergestelden zin. Door hare sympathieke zijde overtuigt zij anderen, dat wij genegen zijn hun lief en leed mede te voelen, zij geeft hun het gevoel van een genegenheid, die een steun kan worden, zij stemt hen gunstig jegens ons. Terwijl het veinzen van ongevoeligheid ons beschermt door ons van onze mede-menschen af te zonderen, beschermt het veinzen van meevoelende gevoeligheid ons, door ons nader tot onze mede-menschen te brengen. De eerste maakte de aanvallen nutteloos en voorkwam ze daardoor, de tweede voorkomt ze door de gedachte aan aanvallen niet te laten opkomen in de ziel van onze mede-menschen, door hen welwillend jegens ons te stemmen.

Het veinzen van vijandige gevoelens, zooals toorn of strijdlustigen moed, heeft soms bijna dezelfde uitwerking als het veinzen van onverschilligheid. Die uitwerking is

doeltreffend in zooverre zij vrees verwekken, minder doeltreffend, in zooverre zij spoediger vijandelijkheid opwekken. De onverschilligheid blijft meer onopgemerkt, maar zij is soms nog meer dan de strijdlust een aanleiding voor onzen tegenzin. Het gevolg hangt ook grootelijks af van de personen tegen wie de simulatie zich richt.

De gevoeligheid in het algemeen is een zeer goede aanleiding voor vereeniging en toenadering. Hij, die haar voorwendt, profiteert van een gebruikelijk vooroordeel, dat gaarne de egoïstische vatbaarheid voor indrukken verwart met het ware mee-gevoelen. En ten slotte brengt zelfs de egoïstische gevoeligheid ons in aanraking met onze medemenschen, dikwijls zelfs in sympathieke aanraking. Menschen, die zich tot een gemeenschappelijken maaltijd vereenigen, zullen er een zeker genoegen in vinden, elkaar te ontmoeten, zelfs indien het voornaamste doel van ieder op zichzelf is, zijne eigen zin in lekker eten te bevredigen. Het genoegen van den één wordt door dat van den ander versterkt. Veel menschen vinden het in den schouwburg prettig, wanneer deze goed bezet is. Dit is overigens een vrij samengesteld gevoel, maar waar men de vermeerdering van het eigen genoegen, zelfs indien het egoïstisch van aard is, door het aanschouwen van het genoegen van zijn buurman, in herkent. Wij zullen in het algemeen dien menschen goed-gezind zijn, die denzelfden smaak hebben als wij, zelfs indien wij daarvan geen voordeel kunnen hopen te trekken.

Zelfs gevaarlijke vormen van gevoeligheid boezemen soms bewondering of een eerbiedige en vriendschappelijke vrees in. Een driftig, heftig en brutaal iemand verwijdert sommige menschen van zich, maar hij trekt anderen tot zich. De kracht heeft sociale voordeelen, die haar een ernstige waardeering waarborgen. Het is verstandig, met

iemand, wiens toorn geweldig en gemakkelijk op te wekken is, op goeden voet te verkeeren. Dezelfde opmerking heeft JOSEPH DE MAISTRE gemaakt over de Godheid. Indien God goed is, moeten wij hem aanbidden. Maar zoo hij kwaad en machtig was terzelfder tijd, zou het van belang zijn, nog veel meer ijver en toewijding voor zijn dienst te toonen. Men vindt half-goden van dit soort in alle rangen der maatschappij, en er is geen gebrek aan menschelijke wezens die hen eeren en liefhebben. Het kan dus zijn voordeel hebben, zoo'n „half-god" te zijn of er zich den schijn van te geven, en deze vorm van simulatie verstevigt aldus de sociale verhoudingen.

Hij die onverschilligheid veinst, ontkent stilzwijgend de maatschappij, hij sluit zich niet bij anderen aan, hij beperkt zijnen omgang met hen tot het strikt-noodzakelijkste. Hij daarentegen die gevoeligheid voorwendt, schijnt de verhoudingen, waaruit een voort-durend samenleven kan ontstaan, uit te lokken of te vermeerderen, zelfs indien hij een egoïstische gevoeligheid voorwendt, en ook zelfs indien hij, zooals dikwijls het geval is, een gevaarlijke gevoeligheid veinst; hij geeft vat op zich, en men kan, of moet zelfs, met hem op goeden voet zien te komen.

II

Onder de meeningen en gevoelens, die door de veinzers worden uitgelokt, wemelt het van dwalingen en schijn. Langs een omweg leiden deze meeningen dikwijls tot een vrij gelukkig resultaat.

Bij den mensch, die een vertoon van welwillende gevoeligheid maakt, is dit gevoel in den regel eer oppervlakkig dan diep. Of indien hij beide bezit, zoowel de groote innerlijke bewogenheid, die ons hartstochtelijk en licht-geraakt maakt, als de luchtige vatbaarheid voor in-

drukken, de beminnelijke luchthartigheid, die ons voor den omgang geschikt maken, zal hij vooral de laatste toonen en de eerste verbergen. Zonder twijfel zal hij zijne innerlijke bewogenheid laten blijken, als hij door hartstocht wordt meegesleept en deze hem ongevoelig maakt voor de kleine krenkingen en schokken van het dagelijksche leven. Maar dit komt niet vaak voor. In 't algemeen is de lichte en levendige gevoeligheid die men gaarne laat zien, zonder diepte, en stelt zij een echte simulatie voor, want zij wordt door anderen niet als zoodanig beoordeeld. Maar terzelfder tijd beantwoordt zij goed aan wat men in het meerendeel der gevallen van haar verwacht. De menschen hebben er geen behoefte aan, dat men elken dag zijn leven voor hen in de weegschaal stelt, en de oppervlakkige hoedanigheden van hunne omgeving zijn hun dikwijls van meer nut dan de dieper-gaande, en doen hun aangenamer aan. Al bedriegen zij zich dus in den aard van den schijnbaar-ongevoelige, zij worden toch niet altijd door hem teleurgesteld. Dit zal hun misschien gebeuren, indien zij hem in ernstige gevallen op de proef moeten stellen. En dan weten zij nog wel uitvluchten te vinden om hunne illusie te bewaren, indien zij er prijs op stellen.

Menschen gelijken op kinderen, die schijn-waar verkoopen tegen nagemaakt geld. Als de pakjes er aardig uitzien, als het valsche geld licht is, schittert en prettig klinkt in de hand, is hun dit voldoende, daar zij geen gebruik willen maken van wat zij gekocht hebben, noch ernstige waar willen koopen met hun valsche geld. Sommige menschen zijn hun geheele leven gelukkig met het uitwisselen van dergelijke conventioneele waarden, en anderen sterven van verdriet, omdat zij niet genoeg van deze schitterende en klinkende valsche munten ontvangen hebben.

III

Zoodoende vult de schijnbare gevoeligheid het werk van de schijnbare ongevoeligheid aan. Zij vermengen en vereenigen zich onophoudelijk in ieder van ons. Het verschil in hunne onderlinge verhouding bepaalt de reeks van verschillende types, maar men treft beide toestanden overal en altijd aan. De mensch brengt zijn geheele leven door met zijnen waren aard te verbergen en te veinzen wat hij niet is. Op deze voorwaarde alleen kan hij in vrede leven met zichzelf en met zijne mede-menschen. Deze noodzaak om te veinzen vindt zonder twijfel haar direkte oorzaak in den verwarden en bedorven aard van onze samenleving, in onzen toestand van anarchie en verdeeldheid. Zij wordt ook door onze vooroordeelen, onze zinnelooze denkbeelden over het leven en de moraal veroorzaakt. Maar zij stamt ook af van oneindig veel diepere oorzaken, waarvan deze secundaire oorzaken eenvoudig de uitdrukking zijn. Zij stamt af van de natuurlijke en universeele vijandigheid, die in den kern van alle dingen opgesloten is, en van de niet minder universeele behoefte aan vereeniging en harmonie; van deze zonderlinge tegenstrijdigheid, die den grond uitmaakt van ons bestaan. Wij zullen deze elders nader behandelen en ik moet mij er hier toe bepalen, haar te noemen, om het meer verwijderde belang te doen uitkomen van de feiten, die ik op 't oogenblik slechts op zichzelve en om zichzelve beschouw.

DERDE DEEL

EENIGE BIZONDERE VORMEN VAN SIMULATIE

INLEIDING

I

De bizondere vormen van simulatie staan in verband met de algemeene. Zij zijn er uitingen en verwikkelingen van. Zij werken eigenlijk op dezelfde wijze. Verschillende neigingen worden er in teruggehouden, andere geveinsd, maar de aard van elk, en de manier waarop zij vereenigd of verdrongen worden, geven aan het eruit voortvloeiende karakter een persoonlijk cachet. Dikwijls wordt een karakter-trek nagebootst door een juist tegenovergestelde, dank zij een geheel van voorwaarden, die wij nader moeten beschouwen.

Het type, dat zoo ontstaat, bootst gewoonlijk een algemeen bekend type na. Deze simulatie lijkt soms, tenminste op sommige punten, uit vrijen wil te geschieden, zij blijft echter dikwijls, en wel voor een zeer groot gedeelte. onbewust. Haar reden van bestaan is gelegen in haar nut, in de gelegenheid die zij ons geeft om aan te vallen en ons te verdedigen, om te leven en ons te ontwikkelen.

Soms zou men zeggen, dat zij niet zoo zeer afhankelijk is van den wil of het instinct van dengene, die simuleert, als wel van de onhandigheid van hen, die hem gadeslaan. Wij zullen nog meer gelegenheid hebben dit op te merken. Maar deze onhandigheid en dit instinkt hebben zich waarschijnlijk verbonden en hebben zich aan elkander aangepast. De eerste heeft ongetwijfeld het veinzen gemakkelijker, eenvoudiger en bijgevolg onvolmaakter gemaakt. Waartoe zou men, als het niet noodig is, zijn toevlucht nemen tot geslepen listen, en samengestelde plannen op touw zetten? Dat kan slechts eenige meesters in het vak aanlokken. Aan den anderen kant is het heel wel mogelijk, dat de onvolmaaktheid van het veinzen het gebrek aan

scherpzinnigheid van zijne slachtoffers heeft vermeerderd. Het is immers een maatschappelijke noodzaak, dat een schijn geboren wordt. Daarom is het ook noodig, dat ieder er het zijne toe bijdraagt en als de een dit slechts voor een klein gedeelte doet, moeten de anderen er meer toe bij dragen.

Menige schijn van dien aard is even gewoon als verkeerd. Menschen doen beminnelijk of gaan door voor openhartig met een gemak, waarover wij ons uit gewoonte niet eens meer verwonderen. Twee of drie gebruikelijke teekenen, een zeer eenvoudige en in het oog loopend toegepaste etiquette, zijn voor velen voldoende om hun een nauwkeurige en hardnekkige meening te geven over het karakter van personen, die zij in 't geheel niet kennen. Het maatschappelijk leven is vol van vreemden schijn.

Hoe grof de schijn ook moge zijn, het is voldoende, dat hij geboren wordt, om de simulatie zich onbewust te doen ontwikkelen en regel worden; wordt zij opgemerkt, dan is dat voldoende om haar tot een bewust en opzettelijk toegepast procédé te maken. Maar men moet haar ook weer niet àl te ernstig opnemen. Degenen die als slachtoffer van de simulatie vallen, behouden nog wel eenig inzicht. Zij zullen naar den groven, oppervlakkigen schijn oordeelen, maar zij zullen niet altijd overeenkomstig hun oordeel handelen. Een soort geheim en diep instinct veroorlooft hun, de kleine, onbeduidende handelingen, die de omgang met anderen meebrengt, te verrichten, maar houdt hen tegen, zonder dat zij er zichzelf goed rekenschap van geven, wanneer het gewichtiger gebeurtenissen betreft. Ook dit instinct is dikwijls blind en onvoldoende, maar wij zien hier, hoe zeldzaam verwikkeld de verschijnselen zijn, en welk een merkwaardige plaats in het leven wordt ingenomen door conventies, die men niet bemerkt

en niet begrijpt, en die men desondanks vaag aanvoelt. En het verstand heeft vaak in dergelijke gevallen een treurig sukses, als het tegen het instinct wil strijden.

Daar de simulatie aan den éénen kant nooit volmaakt is, en het heldere inzicht aan den anderen kant evenmin, zijn er slechts verschillen in graad tusschen de gevallen. De verantwoordelijkheid voor de dwaling valt altijd, tenminste voor een deel, terug op hem die er het slachtoffer van is, en voor een ander deel op hem, die er de oorzaak van is. Beiden dragen er min of meer toe bij. Er bestaan teere en als 't ware kunstzinnige vormen van simulatie, waarvan het ons bijna zou spijten als wij ze niet zagen slagen. Andere zijn zoo gewoon en zoo gewettigd, dat wij den goeden vormen te kort zouden doen, als wij er geen slachtoffer van wilden zijn. Het ware reeds een weinig gewaagd, zoo wij ze slechts met een schijn van slachtoffer-te-worden beantwoordden. Nog andere vormen zijn onhandig, grof, te conventioneel en als 't ware volgens een vast plan opgebouwd. De eerste schijnen mij, om de waarheid te zeggen, het minst voor te komen; wie dezen vorm toepassen pogen wel een bekoorlijke houding aan te nemen, maar dit gelukt hun dikwijls maar àl te slecht.

II

Zoo zijn ontstaan en ontstaan nog iederen dag een groot aantal simulaties. Maar slechts een gedeelte heeft eenige regelmatigheid en algemeenheid kunnen verwerven. Iedere vorm van beschaving, ieder milieu, iedere samenleving, iedere nieuwe manier van denken en handelen laat leugens ontstaan, en doet er andere verdwijnen, geeft althans aan oude combinaties van wenschen een nieuw voorkomen. Ik zal nu onder de simulaties, die ik heb kunnen opmerken, de voornaamste of de interessantste opnoemen. Ik zal ze

niet in klassen verdeelen. Dat zou een vergeefsche poging zijn, indien men zich tenminste niet met een zuiver kunstmatige indeeling tevreden wil stellen. Het is ook niet wel mogelijk, dat zij zich in een ordelijke indeeling voegen zouden, want zij ontstaan naar aanleiding van samengestelde, verwarde en zelve weinig ordelijke omstandigheden.

EERSTE HOOFDSTUK

OPENHARTIGHEID EN GESLOTENHEID

I

Sommige vormen van openhartigheid verleenen aan den geest een schijn van list en zelfs van valschheid.

Er zijn zeer verscheidene vormen van openhartigheid, en het zou wellicht juister zijn, te zeggen, dat dit woord in de gewone spreektaal verschillende begrippen dekt. Het dient om den afkeer van de leugen aan te duiden, maar men gebruikt het ook dikwijls om de behoefte-om-zich-te-uiten aan te duiden. Iemand is openhartig, als hij weigert feiten, waarvan hij weet dat ze onwaar zijn, te bevestigen, maar ook hij is openhartig, die zijne aandoeningen gemakkelijk en gaarne in woorden en handelingen omzet.

Zonder twijfel neigen deze twee wijzen van zijn tot eenzelfde gevolg. Zij hebben beide tot gevolg, inzicht te geven in den geest, waarin zij overheerschen. En de openhartigheid zou, in haar algemeensten vorm, de volledige overeenstemming zijn van gevoelens en denkbeelden met de uiting daarvan naar buiten. Tot deze harmonie dragen de afschuw van de leugen en de behoefte om zich te uiten, ieder op zijne eigen manier bij, de eene vooral negatief, de andere meer positief. Toch zijn deze twee eigenschappen zeer verschillend en men treft ze niet dikwijls in eenzelfde persoonlijkheid aan. Men kan een afkeer van de leugen hebben en toch zeer gesloten zijn, maar men kan ook wèl dikwijls liegen en toch zeer mededeelzaam zijn. Het komt zelfs dikwijls voor, dat voor de behoeften van de persoonlijke verdediging, één van deze eigenschappen in omgekeerde verhouding tot de andere staat. Maar menschen, die oppervlakkig een karakter beoordeelen, en die niet ge-

woon zijn scherpe onderscheidingen te maken, verwarren ze dikwijls eenigszins met elkaar. De openhartigheid is voor hen een vormeloos samenstel van uitbundigheid en waarheidlievendheid, zij veronderstellen licht waarheidlievendheid, als zij de uitbundigheid zien, en uitbundige veinzers maken soms gebruik van deze verwarring van denkbeelden. Echte simulatie verschaft hun ook ditzelfde voordeel.

Omgekeerd ontzegt men openhartigheid aan iemand, die niet liegt, maar wel zeer teruggetrokken is. Dit oordeel is niet geheel onjuist. Het houdt rekening met een belangrijk bestanddeel van de persoonlijkheid, maar het geeft er geen goeden uitleg aan. Teruggetrokkenheid heeft dezelfde uitwerking als valschheid, omdat zij anderen belet ons te kennen. Zij verschilt er echter aanmerkelijk van, want men kan vertrouwen op het woord van iemand die teruggetrokken is, en niet op dat van den leugenaar. Wij moeten ze daarom niet met elkaar verwarren.

II

Dit oordeel van valschheid, geveld over iemand die slechts gesloten is, kan een zuiver nadeel voor hem lijken. Het is werkelijk lastig, maar er is toch wel eenige vergoeding aan verbonden. In ieder geval heeft de geslotenheid zelve duidelijke voordeelen, een niet te weerspreken nut als beschermings- en verdedigings-middel. De zorg voor onze rust en veiligheid, en ook voor die van anderen, weerhouden ons soms, onze denkbeelden en gevoelens te uiten of zelfs te laten gissen. Men moet dan liegen of veinzen, en dat is één van de punten van uitgang, waaruit een type dat wij reeds behandelden, opgebouwd werd, n.m. het type van de schijnbare onverschilligheid, die een overdreven en tot

systeem geworden terughouding is, een terughouding die niet meer het feit zelf van de aanwezigheid van een gevoel betreft, maar de mogelijkheid om het te ondergaan.

Terughouding, geslotenheid, is reeds voldoende om den mensch met een schijn te bekleeden, die in niets gelijkt op den schijn van openhartigheid. Al is de geslotenheid nog geen bepaald bedrog, toch geeft zij aanleiding tot dwalingen, doet zij den menschen den juisten weg verliezen zonder een poging te doen, hun tot gids te strekken. Men is reeds eenigszins verantwoordelijk voor de dwaling die men laat begaan, zoodat men, al heeft men niet willen liegen, zich toch niet geheel onttrekken kan aan het verwijt van te verheimelijken of te veinzen.

Dit verwijt is niet geheel onverdiend, maar het wordt dikwijls overdreven. Menschen dien de terughouding van den schijnbaar-ongevoelige hindert, en die zij belet hem te begrijpen, zullen hem gaarne van valschheid, van gebrek aan openhartigheid beschuldigen, eenvoudig omdat zij zich geen nauwkeurig (hetzij dan juist of niet juist) denkbeeld van zijne gevoelens kunnen maken. Een uitbundige leugenaar zal hun veel oprechter lijken, omdat zij zich kunnen verbeelden, dat zij weten wat hij is en wat hij denkt, al is dit dan ook niet juist. En met de verbeelding kunnen zij tevreden zijn, zelfs al blijven zij ietwat achterdochtig. Zij zijn den uitbundigen leugenaar eenigszins erkentelijk, dat hij precies-omschreven gevoelens uit, zelfs al zou hij deze niet ondergaan, en zij kunnen hunne sympathie uiten door hem oprecht te noemen, hoewel zij zelf gevoelen, dat dit toch eigenlijk een gewaagde opvatting is.

Iemand die zich weinig geeft, en de schijnbaar-ongevoelige veinzen beiden valschheid jegens een gansche reeks menschen. Zij zullen zelfs de echte leugen veinzen, als hun manier om hunne denkbeelden of gevoelens vaag aan te

duiden, niet goed begrepen wordt, zooals dikwijls het geval is. Men is geneigd menschen, die hunne gevoelens en overtuigingen op hunne manier en niet op de onze uitdrukken, van draaierij te beschuldigen. Dikwijls herkent men deze gevoelens en overtuigingen niet, hoewel zij duidelijk en eenvoudig worden vertolkt, omdat degene die ze vertolkt een andere stem-buiging, een anderen toon en andere bewegingen er bij gebruikt, dan die wij voor het zekere kenteeken houden van de oprechtheid, of omdat hij niet de verwachte woorden gebruikt. Zoo wordt iemand van gebrek aan oprechtheid beschuldigd, die juist uit oprechtheid het gebruikelijke masker niet voordoet. En om verschillende redenen kan zoodoende iemand die nooit liegt, en die zelfs zijne gevoelens en gedachten niet tracht te verbergen, maar die zich weinig geeft, of zich koel uitdrukt, of anders dan men van hem verwacht had, voor heimelijk, gluiperig en leugenachtig gehouden worden [1]).

Is dit geheel onjuist? Onjuist ja, maar toch niet heelemaal onjuist. Hij moet weten en voelen dat zijne wijze van zich te uiten, anderen bedriegt. Als hij er dus gebruik van maakt, liegt hij in zekeren zin. Om niet te liegen, zou hij moeten veinzen. En dit kan men wel in het algemeen zeggen. Tusschen twee personen is nooit een natuurlijke en volledige uitwisseling van gedachten en gevoelens mogelijk; die van den één hebben nooit precies dezelfde waarde voor den ander als voor hem. Wij kunnen niet tegen elkander uitgemeten worden en evenmin de verschillende elementen van onze eigen persoonlijkheid onderling. En er blijft ons niets over, dan jegens anderen te veinzen zóó als wij dit jegens onszelf doen.

1) Om mijne bedoeling toe te lichten, vestig ik er de aandacht op, dat men een karakter dat overeenkomt met het hier beschreven type, vindt in „Vase étrusque" van MÉRIMÉE.

En zelfs afgezien van deze redenen moet men toegeven, dat de gesloten mensch valschheid simuleert, omdat de simulatie volstrekt niet opzettelijk of bewust behoeft te zijn en zij zoowel berust bij hem, die aan de dwaling ten prooi wordt, als bij hem die haar uitlokt of laat ontstaan. Zonder twijfel kan dit soort van veinzen schadelijk zijn voor hem die gesloten van aard is; hij maakt er soms in strijd met zijn eigen bewuste verlangen gebruik van. Niettemin strekt het hem ook tot verdediging. Het behoedt hem voor onbescheiden vragen en onwelwillende opmerkingen. Het boezemt een wantrouwen jegens hem in, die zijn rust wel eenigszins verzekert; het belet dat men aanwijzingen die hij geeft gebruikt om hem te schaden, omdat men vreest ze niet te kunnen vertrouwen. Deze schijn van valschheid vervult voor hem de rol van de leugen. Zij heeft met de leugen eenige voordeelen gemeen zonder er al de nadeelen van te hebben.

III

Als wij wat verder ingaan op de ontwikkeling van de geslotenheid, zullen wij haar langzamerhand zien veranderen. In sommige gevallen geldt het spreekwoord „wie zwijgt, stemt toe", en geeft ons zwijgen een ondubbelzinnige aanwijzing van wat wij er juist mede zouden willen verbergen. Als wij niet positief willen liegen, en ook die aanwijzing willen vermijden, moeten wij listen gebruiken en onzen ondervrager op een dwaalspoor leiden, of ten minste hem in die richting dringen. Dan spreken wij dubbelzinnige woorden en begaan wij tweeslachtige daden, die hem misschien daarheen kunnen leiden. En wij kunnen dan èn ons verlangen naar geheimhouding èn onzen afkeer van de leugen bevredigd hebben.

De overgang van de eenvoudige geslotenheid tot deze fijne huichelachtigheid is onmerkbaar. Het stilzwijgen be-

waren; een ondervrager dien men naar aanleiding van een los gezegde een verkeerden weg ziet inslaan, niet waarschuwen; bewust dingen zeggen met dubbele beteekenis; de dubbelzinnigheid volledig maken en hinderlagen opstellen, waar de ondervrager wel bijna zeker in moet vastraken — daartusschen bestaat telkens slechts een klein verschil, en men komt aldus langs een omweg tot bijna even typische, doch bij slot van rekening nog valschere leugens dan die, welke men tot elken prijs wilde vermijden.

Toch behoeft men niet deze geheele reeks te doorloopen. Dank zij de omstandigheden, dank zij zijn eigen handigheid, ik zou haast willen zeggen dank zij zijn sluwheid, kan men onderweg halt-houden, afleiding te weeg brengen, onderbrekingen uitlokken en minachting voorwenden. Het rezultaat is zeer verschillend. In den beginne overheerscht de oprechtheid, later sleept de valschheid haar mede.

Alles wordt echter nog samengestelder. Men geeft zich vaak den schijn van schijnheiligheid door openhartigheid jegens zichzelf te veinzen. Maar zij die weten, dat de veinzer een vijand van de leugen is, laten zich gemakkelijker door zijne kunstgrepen vangen, en zijn oprechte afkeer van de leugen wordt hem een goed middel om anderen te misleiden. Zoo pas zagen wij hoe de openhartigheid valschheid nabootste; nu is het de valschheid die, door middel van een oprechten en bekenden afkeer van de leugen, openhartigheid veinst.

Zoo verandert de simulatie volkomen van aard, al naarmate de behoefte om niet te liegen of het verlangen om niet begrepen te worden, overheerscht, en vooral misschien naarmate men die behoefte of dit verlangen meer opmerkt en er zijn oordeel van laat afhangen. Ik heb bijge-

woond, dat iemand bij sommige menschen voor zeer oprecht doorging, terwijl anderen hem weer juist gebrek aan openhartigheid verweten. De eenen waren getroffen door zijn verlangen om niet te liegen, de anderen door zijn weinig zich-geven. Het is heel best mogelijk, dat iemand met sukses twee tegengestelde wijzen van zijn veinst, al naar de menschen en hunne omgeving, en het is ook mogelijk, dat hij oprecht genoemd wordt door hen die hij bedriegt, en leugenachtig door hen wien hij de waarheid zegt.

IV

DELACROIX schijnt het type van den gesloten mensch verwezenlijkt te hebben. Het valt moeielijk uit te maken, in hoeverre bij hem de openhartigheid dan wel de terughoudendheid overheerscht, maar men vindt in ieder geval een buitengewoon groote vatbaarheid voor aandoeningen bij hem, en, als reaktie op deze groote gevoeligheid, wel niet juist de behoefte om onverschilligheid te veinzen, maar toch om ten aanzien van zijne gevoelens een bedriegelijke houding aan te nemen. Dit blijkt uit het oordeel van RIESENER, TH. SILVESTRE en LASSALLE-BORDE, die door EUGÈNE VÉRON in zijn studie over DELACROIX aangehaald worden, en uit de beschouwingen van VÉRON zelf, die overigens tot de conclusie komt, dat D. openhartig was. SILVESTRE verklaart, dat de groote kunstenaar „teêr en gevoelig" was, „maar", voegt hij er bij, „zijn wantrouwen, dat door het verkeer in de wereld en de ondervinding, die hij daar opdeed, buitengewoon ontwikkeld was, overtreft soms zijne aangeboren scherpzinnigheid; soms schiet hij te kort in openhartigheid, zonder dat hij ook maar eenigszins laat blijken dat hij iets te verbergen heeft, want hij is bijna volkomen meester over zijne houding en zijn woorden."

LASSALLE-BORDE zegt van hem: „hij heeft vaker anderen bedrogen, dan dat hij zelf slachtoffer geweest is van het bedrog van anderen. Als goed opgevoed man wist hij, onder een schijn van oprechtheid, alles te zijn wat hij wilde." EUGÈNE VÉRON gelooft daarentegen aan de oprechtheid van DELACROIX. De groote schilder zou niet een schijnbaar-ongevoelige zijn, daar men nooit geloofd schijnt te hebben aan zijne ongevoeligheid, maar iemand met een sterk gevoels-leven, doch zeer voorzichtig, althans een die trachtte zijne gevoelens te verbergen en anderen in dwaling te laten omtrent den waren aard van zijne intiemste gedachten. Men mag zelfs onderstellen, dat hij zulke dwalingen uitlokte. Hij had in den aanvang „het hart op de tong" en voelde zich „aangetrokken tot hoogstaande en talentvolle menschen". „In de tweede helft van zijn leven veranderde zijne wijze van zijn onder den invloed van dikwijls herhaalde aanvallen van kwaadwilligheid en onverstand. Hij leerde zijne mede-menschen te wantrouwen en was op zijne hoede; hij had een te goed verstand om niet de noodzakelijkheid in te zien van zich te verdedigen. Zoo spreken de menschen die hem in deze periode van zijn leven gekend hebben, ons over hem, maar men moet er zich wel voor wachten te gelooven, dat dit zijn eigenlijke karakter was. Het is mogelijk dat menschen, die hem slechts oppervlakkig gekend hebben, of die niet in staat waren een juist oordeel over hem te vellen, dit gebrek aan toeschietelijkheid voor dubbelhartigheid hielden, maar men behoeft slechts met eenige aandacht zijne Brieven te lezen om tot de overtuiging te komen, dat dit vermoeden niets dan vuige laster is." [1])

Deze beschouwingen zijn interessant, omdat zij ons doen zien, hoe ingewikkeld de karakter-elementen kunnen zijn

1) EUGÈNE VÉRON. Eugène Delacroix, bl. 91—92.

bij het veinzen van oprechtheid of van valschheid, of van beide tegengestelde eigenschappen ter zelfder tijd. Het is zelfs ondoenbaar, deze elementen goed te ontwarren en de beteekenis van elk te bepalen, als wij tenminste niet over nauwkeuriger waarnemingen en strengere analyses beschikken dan ons hier ten dienste staan. Ook zijn zij belangwekkend omdat zij ons iets doen zien van de wijze waarop een karakter tot stand komt.

V

Bij sterk uitgesproken vormen van dit type, treffen wij een combinatie aan van huichelachtigheid met oprechten afkeer van de leugen, waarvan de oorsprong zeer verschillend van aard is. Zij kan haar ontstaan te danken hebben aan eigenliefde, aan een bepaald soort van eergevoel, aan de behoefte om zichzelf te kunnen achten, aan het zedelijk gevoel, het vooroordeel, den trots, aan den invloed van opvoeding en omgeving, aan voorzichtigheid, aan een godsdienstig gevoel, of wel aan een combinatie van deze oorzaken of aan alle tegelijk. Deze combinatie is, hoe vreemd zij ook moge schijnen, zeer wel mogelijk en treedt in veel gevallen op.

Zij wordt in sommige gevallen verklaard door een op de spits gedreven individualisme, door een soort van zedelijk subjectivisme. Men wenscht niet te letten op wat anderen doen, men heeft zelf-respect, men verzaakt zijn plichten niet, men spreekt geen onwaarheid, en daarmee uit. Laat de anderen maar zien, wat zij er van denken willen, men wordt geacht hier niet bij stil te staan.

Het is eigenlijk een beetje een bizondere toepassing van het voorschrift: „Plicht bovenal." En het is terzelfder tijd een aardig voorbeeld van een verkeerde opvatting, die niet zoo heel zeldzaam is. Als de leugen afkeurenswaard

is, is zij dit natuurlijk, omdat zij een middel tot bedrog is. Maar men komt er toe, haar om haar zelfs wille af te keuren. Zij krijgt een absolute en overwegende waarde, zoodat men de schijnheiligheid en de valschheid duldt, als zij zich maar anders dan door een formeele leugen uiten. Men laat de uitwerking toe maar niet het middel, dat toch slechts in zijne uitwerking afkeurenswaardig is. Men ziet niet in, dat men nog wat schijnheiliger is en minder flink, dan wanneer men vierkant een leugen uitsprak. Doch men kan niet altijd in deze onlogische houding blijven volharden. Er zijn vele overgangen tusschen terughoudendheid en openlijke schijnheiligheid. Men komt ten slotte tot de leugen, hetzij langs een zachte helling of met een vrij plotselingen sprong. Evenals degene, dien een steile muur afschrikt, zich door een zachte helling zal laten verlokken en haar dan tot het einde zal afdalen.

Zoo kan de afkeer van de leugen leiden tot de ontwikkeling van de schijnheiligheid, of haar tenminste vergemakkelijken, en per slot van rekening tot de neiging tot onwaarheid spreken, zelfs dan wanneer wellicht eenige toevallige kort-maar-krachtige leugens met minder gevaar denzelfden dienst zouden bewezen hebben. Laten wij er nog bijvoegen, dat dergelijke gewoonten den geest gewennen zich zelf te misleiden ; want heel dikwijls zijn de redenen die men zich geeft, slechts voorwendsels om verschillende belangen met elkaar in overeenstemming te brengen, bijvoorbeeld de veiligheid met de voordeelen van de schijnheiligheid. Men kan gemakkelijker de verborgen schijnheiligheid ontkennen dan de uitgesproken leugen, en zij brengt minder de eigenliefde in gevaar.

Toch heeft de indirecte schijnheiligheid ook hare voordeelen. Het kan goed zijn, een principe waaraan men gelooft, onaangetast te bewaren en eenige illusies over zich-

zelf te bewaren. Het bedrog is dikwijls een gunstige voorwaarde voor geluk en veiligheid; liefde voor de waarheid is er een andere voorwaarde toe, evenals de achting voor zichzelf. Indien men meent, dat zij niet samengaan, treft men toch zoo goed mogelijk een schikking, om zichzelf tevreden te stellen, ten koste van eenig gebrek aan logica. Men weigert de werkelijkheid te zien, men verandert haar, men verzwakt haar door de uitvluchten, die men zich geeft.

VI

Afkeer van de leugen en uitbundigheid zijn de twee voornaamste elementen van de oprechtheid. Wij hebben zoo juist eenige der tegengestelde simulaties gezien, die het eerste van deze elementen veroorzaakt; het tweede veroorzaakt er andere.

Sommige impulsieve karakters, die onder een eerste opwelling handelen, en bij wie de levendige, afwisselende en veranderlijke indrukken zich onmiddellijk in handelingen of in woorden vertolken, kunnen valschheid door uitbundigheid simuleeren. De individuen van dit type komen er dikwijls toe, met zichzelf in tegenspraak te zijn. Gisteren waren zij verrukt van iemand, die hun vandaag mishaagt, juist omdat hunne gevoelens vluchtig en wisselend zijn, en voor een oogenblik de geheele persoonlijkheid snel in beslag nemen. Indien zij achtereenvolgens en zonder terughouding deze twee meeningen uitspreken, stellen zij zich bloot aan de beschuldiging van valschheid. Toch is er in hun gevoel nu niet juist sprake van huichelachtigheid; men vindt er integendeel de oprechtheid in terug maar ook een zekere neiging tot zelfbedrog. Zij nemen hunne indrukken te hoog op, en zij stellen zich te veel voor, dat deze blijvend zullen zijn, of liever het komt niet bij hen op, dat ze het niet zouden zijn; zij handelen

alsof zij het moesten zijn, en spreken er van, als van een voortdurenden toestand.

Zij beginnen dus dadelijk met zichzelf te bedriegen en zij liegen zichzelf voor, door een te groote spontaneïteit, bij gebrek aan zelf-kennis en nadenken. Als het type zich verder ontwikkelt, komt een verdeeling der persoonlijkheid tot stand, een onsamenhangendheid en een versnippering, die daar de overdreven vorm van zijn en die ook de leugen simuleeren. De uitbundigheid die een element van de openhartigheid is, leidt dan vanzelf tot het simuleeren van huichelachtigheid, omdat zij altijd eenigszins onvolledig en valsch is. Dat is vooral waar voor menschen die uitbundig èn bewegelijk zijn, bij wie de handeling en de woorden slechts een veranderlijk en weinig belangrijk gedeelte van de persoonlijkheid vertolken; maar tot op zekere hoogte gaat dit voor ieder van ons op, en is de simulatie in zeker opzicht voortdurend noodzakelijk.

Overigens moeten wij hierin, noch bij het overdreven type, noch bij het normale een voortdurend en systematisch werkend verdedigings-middel van den geest zien. De simulatie is meer een gevolg dan een middel. Toch kan van elk willekeurig geestelijk verschijnsel dikwijls door den geest worden partij getrokken, zelfs wanneer die geest luchthartig is en dat verschijnsel noch bewust noch onbewust gewenscht werd. En werkelijk kan het simuleeren van valschheid hier eenige van de voordeelen aanbrengen, die wij haar altijd hebben toegeschreven. Maar vooral de bewegelijkheid, de stemming en de veranderingen in het gedrag maken het mogelijk, dat men zich telkens aan verschillende omstandigheden aanpast. En dan dreigt een werkelijk bedrog zich te ontwikkelen (als wij ons tenminste houden aan onze opvatting van de leugen) dat echter door uitbundigheid openhartigheid kan simuleeren. Altijd weer het

dubbele gevolg, dat ontstaat, wanneer een der tegengestelde elementen, die in den geest met elkaar vermengd zijn, overheerscht of meer in het bizonder aan anderen opvalt.

VII

Een kleine verandering van het type, n.l. een sterke belichting van de huichelachtigheid, verzekert soms de ontwikkeling of de verdediging van de persoonlijkheid. Wij vinden door eene verandering, tegengesteld aan die welke wij 't eerst bespraken, niet meer een openhartig karakter, dat door zijn onbestendigheid een schijn van oprechtheid verkrijgt, maar een zich-verbergend karakter, dat door een sterke behoefte om zich te uiten, en door de slecht onderdrukte levendigheid van zijne gevoelens een schijn van oprechtheid verkrijgt.

Menschen van dit type vermijden de gevaren van hunne uitbundigheid, door haar zooveel mogelijk (zij zijn niet altijd even handig, en hunne impulsiviteit belemmert hunne behoedzaamheid) te beperken tot die gedachten en gevoelens, waarvan de uiting geen enkel gevaar voor hen oplevert, door hun uitbundigheid dus pasklaar te maken voor de verschillende omstandigheden; ondanks een groote schijnbare spontaneïteit en uitbundige manieren, bewaren zij instinctief een vrij groote gereserveerdheid en houden zij hun geheimste gedachten voor zich. Achter een buitengewone en zelfs hinderlijke uitbundigheid verbergen zij zich heimelijk bijna geheel.

Het is er hun dus niet meer om te doen, anderen indirect om den tuin te leiden over wat zij gevoelen of over wat zij denken. Zonder twijfel wordt dit indirect bedrog niet geheel door hen verwaarloosd, maar de kort-en-krachtige leugen komt toch ook vrij algemeen voor. De uitbundige bedrieger kan zelfs, naar mate hij uitbundiger is, juist meer moe-

ten liegen. En hierover behoeft men zich geenszins te verwonderen. Al is de behoefte om zich te uiten een voorwaarde voor de oprechtheid, toch is zij niet voldoende om haar te laten ontstaan. Als zij behoorlijk gericht wordt, kan zij heel goed met het bedrog samengaan. Zij is zelfs een zeer kostbare gave voor den veinzer, die door haar onmiddellijk in woorden, gebaren en handelingen uiting kan geven aan oppervlakkige, vluchtige gevoelens welke hij verzint om er zijne diepere, geheel andere en zelfs lijnrecht eraan tegengestelde gevoelens onder te verbergen. Deze gave is des te kostbaarder, omdat zij, juist door den indruk van oprechtheid dien zij op ons maakt, buitengewoon goed helpt, de simulatie doel te doen treffen.

Toch moet men dit instrument goed weten te hanteeren. De een slaagt daar beter in dan de ander. Men tracht in ieder geval er slechts datgene door te laten vertolken wat men kwijt wil zijn. De kracht van de gevoelens en gedachten die men wil verbergen, wendt men dan tot andere doeleinden aan. En die vindt men ook wel, als men zich maar niet àl te heftig opwindt. Evenals iemand die woedend-verontwaardigd is, zijn drift, als hij die niet kan bekoelen omdat zijn vijand afwezig of te gevaarlijk is, koelt op onbezielde voorwerpen of op onschuldige wezens, zoo kan een uitbundig en opgetogen mensch zwijgen over wat hem het meest ter harte gaat, en met bezieling over andere onderwerpen zitten spreken. Soms zingt of lacht hij. Soms heb ik ook waargenomen, dat de lach een steeds groeiende geprikkeldheid openbaart, die zich verbergt onder een masker van sympathie en genoegelijkheid.

Ook kan hij nog een uitweg zoeken voor zijne gevoelens, door er de uitdrukking van te veranderen, en voor zijne gedachten door er op een anderen toon over te spreken. Deze handelwijze is een toepassing van de eerste, maar meer

overeenkomstig de waarheid; zij is echter ook gevaarlijker en zonder twijfel gemakkelijker. Hij spreekt dan over het onderwerp dat hem bezig houdt, maar hij veinst tegengestelde gevoelens, hij verkondigt ideeën die niet de zijne zijn, of wel hij zet zijn eigen gevoelens uiteen, zonder ze als de zijne te erkennen en bestrijdt ze dan.

Hier hebben wij, naar ik geloof, te doen met een contrast-associatie. Het gevoel of de gedachten hebben neiging ziels-toestanden op te wekken, die er direct aan tegenovergesteld zijn en die veel gemakkelijker opgewekt worden, dan gedachten en gevoelens die geheel geen verband houden met wat ons op 't oogenblik bezig houdt. Van 't oogenblik af dat zij geboren zijn, hebben zij ook neiging zich naar buiten te uiten, en hun betrekkelijk gemis aan kracht, en de terugdringing die ze dreigen te ondervinden, worden goed gemaakt door de reaktie van den geest, die hun uiting begunstigt om de tegengestelde toestanden te beschermen. Deze laatste geven aldus aanleiding tot de schijnbare overwinning van hunne tegenvoeters en vinden daar hun voordeel in.

VIII

Het type van den uitbundigen veinzer schijnt me vaak voor te komen en ik heb het dan ook verscheidene malen aangetroffen. Zelfs personen bij wie de oprechtheid overheerschend is, verstoppen daar de geringste aanduidingen van of bemantelen haar onder sommige omstandigheden. Het zijn de menschen die, wanneer zij iets willen verheimelijken, hun werkelijke aandoeningen bedekken onder een schijn van uitbundigheid, liever dan dat zij die verbergen onder een houding van zich-terugtrekken en van ongevoeligheid.

Dit type ontstaat, evenals wij dit ook bij andere gevallen

van simulatie plegen te zien, uit twee hoedanigheden van tegengestelden aard. Hier zijn deze twee hoedanigheden: een natuurlijke neiging om zich te uiten en zelfs om zich impulsief te uiten; en terzelfder tijd een gewilde bedachtzaamheid of een instinct om deze neiging-tot-uiting behoorlijk te richten. Aan deze bedachtzaamheid alleen kan men de eer daarvan niet toekennen, het instinct zal in dit verschijnsel wel overheerschen. Zij vervult den geest ook niet in die mate, dat de uitingen naar buiten er geheel door weerhouden worden; zij is daartoe wellicht te vluchtig; maar ik ben in de gelegenheid geweest vast te stellen, dat zij in bepaalde gevallen toch veel belangrijker was dan men veronderstelde, en dat velen zich daar een verkeerde voorstelling van maakten.

Inderdaad houdt men uitbundigheid licht voor oprechtheid, wanneer zij tenminste niet leidt tot verdachte overdrijving, tot grootspraak of tot àl te duidelijke lichtzinnigheid. Een groot geheel van karakter-trekken gaat er soms mee gepaard en zegt ons, dat wij op onze hoede moeten zijn. Deze vormen, te samen mèt de uitbundigheid, het klassieke type van den bewoner van het Zuiden van Frankrijk, zooals DAUDET hem ons geteekend heeft, en zooals de bewoners van Noord-Frankrijk hem beschouwen, en die niet zonder nadere verklaringen en allerlei voorbehoud begrepen worden kan. Indien men de uitbundigheid aantreft zonder deze verdachte begeleidings-verschijnselen, wekt zij gemakkelijk ons vertrouwen. Een spontane, levendige uiting, waarin men niets bedachts of gewilds kan bespeuren, houden wij licht voor de ware vertolking van een ziels-toestand. Doch deze indruk is dikwijls bedriegelijk. Er zijn uitbundige menschen die veinzen, en gereserveerde en bedachtzame menschen die zich toonen zooals zij zijn of zooals zij meenen te

zijn. Maar uitbundige naturen kunnen gemakkelijker en met meer voordeel veinzen omdat zij het natuurlijker en vaker doen.

IX

Het type van den uitbundigen veinzer is niet altijd hetzelfde. In de eerste plaats is het type meer of minder duidelijk sprekend. Iemand die met uitbundigheid veinst, zal niet altijd en onder alle omstandigheden veinzen en iemand die uitbundig van aard is, kan dit niet altijd toonen, hoe oprecht hij ook is. Er zijn oneindig veel graden tusschen hen, die het oprechtst van natuur zijn en degenen die 't meeste veinzen.

Bovendien heb ik tot nu toe verondersteld, dat de uitbundigheid een spontane karakter-trek van den geest was. Ook dit is niet altijd waar. De menschen die ik als voorbeelden van het type van hen die tenminste bij gelegenheid met uitbundigheid veinzen, zou kunnen aanhalen, verschillen in dit opzicht veel van elkander. Ik ken er een, bij wien de uitbundigheid met zijn aanleg overeenkomt en dikwijls oprecht is, hoewel zij bijgeleid wordt door vaste opvattingen over den plicht om vele indrukken voor zich te houden. Ik merk bij hem een vrij merkwaardige bizonderheid op, die ons tot voorbeeld kan strekken bij wat ik vroeger reeds zeide over de contrast-associatie, en die ons terzelfder tijd in de oprechte uitbundigheid eenige voorwaarden doet zien, waaronder de activiteit geveinsd kan zijn. Deze persoon maakt soms, volkomen te goeder trouw en met de beste bedoelingen, en in gevallen waarin geen twijfel kan bestaan over zijne oprechtheid, en waarin veinzen te onhandig en te grof zou zijn, complimenten die geheel verkeerd uitvallen en die met een onaangename nauwkeurigheid juist de fouten onderstrepen, welke de

geprezen karakter-trekken vergezellen. Het zou interessant zijn, hier het mechanisme van deze dwalingen nader te bestudeeren, indien dit hier aan de orde was; maar ik beperk er mij hier toe, te zeggen, dat wij hier weer de contrast-associatie aantreffen. Voegen wij hier nog bij, dat er een neiging bestaat (die zich met de eerste kan verbinden), om sommige aandoeningen te overdrijven, en hun te veel gewicht toe te schrijven, dan zien wij hoe deze eigenschappen van de oprechte uitbundigheid het veinzen kunnen vergemakkelijken. Het is voldoende, ze op het juiste oogenblik te laten verschijnen en er vaardig gebruik van te maken.

Een andere persoon is uitbundig van natuur, maar hij heeft zijne uitbundigheid aangekweekt, en zij is een gedraging geworden, waarvan men dikwijls het kunstmatige voelt. De natuur is door den wil gedwongen. Zelfs wanneer het werkelijke gevoel klopt met de uiting ervan, voelt men toch, dat deze uiting te overdreven en te gewild is, en wantrouwt men haar. Bij weer een ander ten slotte was de uitbundigheid van nature veel minder ontwikkeld. Hier was zij, hoewel somtijds oprecht, bijna altijd te overdacht en soms veel te bewust en te gewild, zoodat zij ons grijnzend en valsch leek. Zij ging echter vergezeld van een groote vatbaarheid voor aandoeningen, en zelfs van een zuivere, hartelijke gevoeligheid te samen met egoïsme, met niet weinig eigenliefde, met veel voorzichtigheid en zelfs met wantrouwen, en met een in den grond twijfelachtige oprechtheid.

X

Indien deze kunstmatige kant van de uitbundigheid tot grootere ontwikkeling komt, of indien zij met minder angstvalligheid gebruikt wordt, komen wij tot het echte type van den huichelaar, die oprechtheid veinst. Wij hebben

dan niet meer te maken met iemand, die oprecht uitbundig van aard is en die ons dikwijls sympathiek en soms toegewijd is, maar met den huichelaar, die gevaarlijk kan zijn als hij handig is; de hartelijke uitbundigheid is hem àl te dikwijls een middel om zijn werkelijke gevoelens te verbergen en ze veiliger te kunnen bevredigen. Wanneer hij zijn best doet om u te schaden, zal hij u gaarne als vertrouwde en als vriend behandelen. Of hij komt zich bij u beklagen met een vertoon van vernederden trots over de pijnlijke handelingen waartoe de behoeften van het leven hem noodzaken, en terzelfder tijd put hij zich uit in laagheden die niemand van hem vraagt. Trouweloosheid is een der elementen van dit karakter, dat niet bij uitstek mannelijk is.

Soms behoudt de veinzer, hoe leugenachtig hij ook moge zijn, eenige oprechtheid, gepaard gaande met een groote wispelturigheid. De laatste stelt hem tot de eerste in staat. Zijn type grenst in dat geval aan dat, wat ik zoo pas besprak. Het wordt evenals het andere veroorzaakt door de betrekkelijke verdeeldheid van de persoonlijkheid, het achtereenvolgens overheerschen van verschillende levendige en tegengestelde gevoelens, die ieder op zijn beurt verschijnen en welker weinig samenhangende opeenvolging soms een oprecht mensch een schijn van valschheid verleent. Hij kan zich zelf èn anderen bedriegen over de mate van zijne wispelturigheid. Maar als hij er àl te veel voordeel van tracht te trekken, als hij er steeds op uit is zijne spontaneïteit in het oog te doen springen, of indien hij dat instinctief doet; indien hij, om tot zijn doel te geraken, verschillende en tegengestelde uitingen doet samengaan, dan vinden wij in plaats van een oprecht mensch met een huichelachtig voorkomen, een echten huichelaar met een vertoon van oprechtheid. En wij zien nog eens weer deze

types totaal veranderen door de ontwikkeling of de verzwakking van een klein deel van de voorwaarden waardoor ze ontstaan, of door een verandering in de onderlinge verhoudingen van hunne samenstellende elementen. En wij kunnen hieruit ook inzien, hoe éénzelfde bepaald type kan ontstaan uit de verandering van twee zeer verschillend typen, wat ons de nadeelen van een te eenvoudige indeeling aantoont.

XI

Het is moeielijk, den graad van oprechtheid van een veinzer te meten. Hij is soms oprechter dan hij zelf meent. Dat strekt hem ten voordeel. Hij zal beter kunnen veinzen, wanneer hij niet te veel veinst; wanneer hij in zichzelf werkelijk de aandoeningen vindt, die hij uit; indien hij er alleen maar het gewicht en het belang van overdrijft; indien hij ze op het juiste oogenblik weet te doen verschijnen; indien zij vrijgelaten genoeg kracht hebben om de uitingen naar buiten, die ons moeten doen gelooven aan haar bestaan, tot stand te brengen, en indien zij weinig genoeg kracht hebben om zichzelf in bedwang en ondergeschikt te kunnen houden, en slechts naar buiten te treden als het noodig is. Er is altijd tenminste een minimum positieve oprechtheid bij den veinzer. Maar in den regel wordt op een oogenblik dit minimum overschreden. Een belangrijk element in het karakter van den leugenaar is juist, om op een gegeven oogenblik in vrij groote mate deze oprechtheid te kunnen bezitten, en bij iedere gelegenheid in zichzelf levendig die gevoelens en die gedachten te kunnen oproepen, die hem op dat oogenblik te stade komen. Een goed geheugen en een voldoende verbeeldings-kracht voor zoover het aandoeningen betreft, kunnen hier een belangrijke rol spelen; een betrekkelijke onafhankelijkheid en een

voldoende bewegelijkheid van al de elementen van den geest ieder op zichzelf, kunnen van vrij groot nut blijven, maar de volgehouden leugen dwingt hen, zich te voegen naar de ééne richting van de gedragslijn. Hier moet de geest, evenals in veel andere gevallen, bijv. in het tot stand komen van de uitvinding, die zooveel op de leugen gelijkt, of in de wils-uiting, voordeel zien te trekken van zijne fouten, en deze in zijn voordeel zien te veranderen.

Omgekeerd mag men een lichten graad van huichelachtigheid, dien wij immers bij iedereen aantreffen, niet beschouwen als een kenmerk van een bepaald type. Zij kenmerkt eerder de toestanden die in een maatschappij heerschen, en is misschien in dieperen zin een symbool van de beteekenis van het leven. Wij kunnen haar niet vermijden en menschen die aanspraak maken op volkomen oprechtheid, veinzen voor zichzelf en anderen en toonen zich dus nog wat huichelachtiger dan zij behoefden te zijn.

XII

Het is interessant, menschen met elkaar te vergelijken, die een achtergrond van éénzelfde karakter hebben, die een zeker aantal elementen van hunne persoonlijkheid gemeen hebben, en die toch, ondanks deze overeenstemming, behooren hetzij tot verschillende vormen van éénzelfde type, hetzij tot geheel verschillende types. Wij begrijpen de individuen het best, wanneer wij ze vergelijken met andere personen, die veel op hen gelijken en waarvan zij toch op een tastbare wijze verschillen. En aan den anderen kant zullen wij daardoor verschillende karakter-vormen beter kunnen begrijpen. Wij zien dan, uit welke elementen zij zijn samengesteld, en hoe zij veranderingen ondergaan door bepaalde wijzigingen in deze

elementen, en hoe men ook ongemerkt van het eene type in het andere kan overgaan.

Ik ken drie personen, bij wie men een geheel van overeenkomstige karakter-trekken terugvindt, en die aanmerkelijk van elkaar verschillen ten opzichte van hunne openhartigheid en hunne geveinsdheid, en wat het vóórkomen betreft, dat hunne persoonlijkheid hierbij aanneemt.

De eerste is uitbundig, vrij goed in staat een leugen uit te spreken, levendig, met een snelle en toch overdachte verbeelding, er toe geneigd zichzelf en anderen te bedriegen omtrent zijne eigen gevoelens, een weinig wispelturig en toch in staat tot een groote halstarrigheid; hij weet een goed gebruik te maken van zijne aangeboren spontaneïteit, terwijl hij haar toch vrij spel geeft en hij er soms zelfs de uiting van overdrijft; hij vertoont aldus een belangwekkend mengsel van ware gevoeligheid, van zorgeloosheid en van praktischen zin.

De tweede staat verder van de leugen, ofschoon hij, naar het mij schijnt, er zich toch geen absoluten plicht van maakt haar te vermijden. Hij is, meen ik, van nature geneigd tot uitbundigheid, maar de eigenliefde, een spoedig gekrenkte gevoeligheid, een buitengewone vatbaarheid voor aandoeningen en een uitgesproken lichtgeraaktheid maken hem dikwijls zeer terughoudend, en geven hem daardoor soms den schijn van onverschilligheid. Hoewel zeer vatbaar voor liefde en teederheid, toont hij niet graag, zooals de eerste, zijne gevoelens, hij houdt ze terug, of vertoont ze in den vorm van zachte scherts, gewilde overdrijving of plaagzucht.

De derde staat in zeker opzicht tusschen de beide anderen in, hij is soms zeer uitbundig en soms zeer gesloten, hij heeft ook behoefte aan liefde en is zelfs hartstochtelijk van aard, maar hij verandert dikwijls de manier van zijne ge-

voelens te uiten en is in staat, zoowel met een verbazingwekkende openhartigheid te spreken, als zichzelf te verstoppen en vierkant te liegen.

De eerste is dus een uitbundige gevoels-mensch, die soms gevoeligheid en uitbundigheid veinst, soms echter ook openhartigheid, dat wil zeggen dat hij den schijn aanneemt van hoedanigheden, die hij werkelijk bezit, maar die zich niet altijd zóó als en op het oogenblik waaròp men ze verwacht, openbaren. De tweede behoort eerder tot het type van den schijnbaar-ongevoelige (hij heeft, geloof ik, een vrij uitgebreide werkelijke onverschilligheid, die veel van de vertegenwoordigers van dit type eigen is) of van den gereserveerde. Hij veinst vrijwel onwillekeurig, al naar de omstandigheden, tegengestelde eigenschappen. Hij laat zich door den schijn van terughoudendheid een knorrige natuur aanleunen, en sommige menschen hebben de kracht van zijne oprechtheid te veel geprezen, wegens zijn natuurlijken afkeer van de leugen. De derde, die soms uitbundig en mededeelzaam is, dan weer zijn best doet, de aandoeningen te verbergen die door zijn buitengewone gevoeligheid levendig en talrijk zijn, is ten slotte het gecompliceerdste. Hij veinst afwisselend onverschilligheid en uitbundigheid. Uit sommige van zijne manieren en gewoonten zou men besluiten, dat hij veel gereserveerder is, veel meer verbergt dan in werkelijkheid het geval is; en aan den anderen kant zou men in zijne uitbundigheid moeielijk de ontelbare menigte achter-gedachten en achter-gevoelens kunnen raden, die in hem werken.

Dergelijke gevallen doen ons inzien, van welk een ingewikkeld mechanisme de schijn van sommige hoedanigheden, en ook de realiteit van andere, afhankelijk is. Men begrijpt hierdoor, hoe door een verschil in de kracht van een hoedanigheid of van een groep hoedanigheden, het

verschijnen of het verdwijnen van een karakter-trek, het algemeene evenwicht van den geest gewijzigd wordt, een verandering van zijn bestuur noodzakelijk gemaakt, zijne voornaamste elementen meegesleept worden in nieuwe combinaties en hoe dit alles een type veranderen kan door, soms in geheel verschillende richting, aan den eenen kant den schijn en aan den anderen kant de ware natuur te veranderen. In de gevallen waarover ik nu spreek, lijkt mij het verschil in houding van de personen en in hunne simulaties, afhankelijk van het verschil in hevigheid en in onverwachtheid van de verlangens, evenals in de spontane uiting die ze verwekken; tenminste grootendeels afhankelijk, want andere factoren spelen een rol en men zou kunnen twisten over den uitleg der feiten. De eerste der personen, die ik genoemd heb, zou minder illusies en meer hou-vast hebben, indien hij minder overdreven was, en de tweede zou minder waarheidlievend zijn, indien de verlangens met meer kracht in hem geboren werden.

XIII

Ziehier eenige gevallen waarin de openhartigheid en de onoprechtheid geveinsd kunnen zijn, en zelfs elkander kunnen nabootsen. Ook andere eigenschappen bootsen hen na met het reeds beschreven symbolisme. Eenige karakter-trekken waarvan bekend is dat zij vaak de onoprechtheid of wel de openhartigheid vergezellen, of die er voor doorgaan dat zij bij deze eigenschappen moeten optreden, suggereeren ons de gedachte dat ze er werkelijk zijn, en geven er den schijn van. Een knorrig voorkomen, bijv. de hebbelijkheid om de eigenliefde van de menschen niet te ontzien, om hun onaangename waarheden (of leugens) te zeggen, zelfs om te kort te schieten in kieschheid,

in beleefdheid en in tact, zijn geschikt om een onverbiddelijke oprechtheid te veinzen.

De huichelaar tracht geloof te vinden door te vleien, en rekent dus op den inhoud zelf van wat hij zegt om het aannemelijk te doen zijn. Hij kan ook op den vorm rekenen door zich inschikkelijk en beleefd voor te doen, en om andere redenen kan hij op den vorm rekenen door grof en ruw op te treden. Hij kan de gevolgen combineeren en het aangename van den inhoud paren aan het onaangename van den vorm. Ik zal ter illustratie het portret aanhalen van iemand van politieke beteekenis die niet zeer welwillend door HUGO behandeld werd:

> **Rustre exploiteur des rois, courtisan du Danube,**
> **Hideux flatteur bourru.**
>
> **[Lompe uitbuiter van koningen, hoveling met uw boersche manieren, monster van een gemelijken vleier.]**

Ik haal dit overigens slechts aan als een eenvoudige aanduiding, en om mijn bedoeling nader uit te duiden, zonder voor de absolute gelijkenis van het portret te kunnen instaan.

Deze simulatie hangt nauw met andere te samen; de grofheid kan er even duidelijk in geveinsd zijn als de oprechtheid.

XIV

Dit veinzen van oprechtheid of van onoprechtheid kan samenvattend in het kort herhaald worden, en zijne werking kan met enkele woorden aangeduid worden. De oprechtheid veronderstelt twee voorname elementen: ten eerste waarheidlievendheid, het zich-onthouden van de leugen, en vervolgens uitbundigheid, gemak-van-uitdrukken. Omgekeerd bestaat de huichelachtigheid gewoonlijk uit zich-verbergen en leugen.

Indien een van deze eigenschappen bestaat, kan men uit haar bestaan door een eenvoudige en natuurlijke gevolgtrekking dikwijls het bestaan van de andere vermoeden. Daardoor wordt de oprechtheid in haar geheel tot op zekere hoogte nagebootst door een gemak-van-uitdrukken, of door den afkeer van de leugen; de huichelachtigheid door de gereserveerdheid, wat een soort van passieven vorm van simuleeren is. Inderdaad worden de oprechtheid of de huichelachtigheid reeds voor een klein deel verwezenlijkt door het bestaan van één van hunne voornaamste voorwaarden. De dwaling berust dan op den graad waarin deze aanwezig is en waarin ze het geheel kleurt.

Maar als een van de voorwaarden van de oprechtheid verbonden is met een van de voorwaarden voor de onoprechtheid, bijv. de gereserveerdheid met afkeer voor de leugen, of het welbehagen in de leugen met uitbundigheid, dan kan er een dubbele simulatie ontstaan. Dat zal wel geen uitzonderings-geval zijn, want een dergelijke combinatie van eigenschappen is zeer bevorderlijk voor het evenwicht van den geest, die er dikwijls behoefte aan heeft, ten einde zich niet te veel bloot te geven, de waarheidsliefde te compenseeren door gereserveerdheid, of de uitbundigheid door de leugen. Al naar de omstandigheden, al naar den aard van de menschen die over ons moeten oordeelen, naar hun humeur, hun karakter, hun gezindheid jegens ons, naar hun bizondere schranderheid of gebrek aan inzicht zullen zij ons nu eens voor oprechter houden, dan weer voor huichelachtiger, dan wij in werkelijkheid zijn. Zoo zullen wij soms onwillekeurig, en zelfs zonder ons daarvan bewust te zijn, een schijn van oprechtheid of van onoprechtheid verkrijgen en de wisselende voor- en nadeelen van beide ondervinden.

TWEEDE HOOFDSTUK

NAÏVETEIT, ONSCHULD EN WANTROUWEN

I.

Naïeve en onschuldige menschen veinzen soms wantrouwen. Naïveteit en onschuld treffen we aan bij menschen, die spoedig, of althans zonder voldoenden tegenweer, overtuigd zijn. Deze beide eigenschappen vóóronderstellen vertrouwen, en in den regel sympathie; zij worden bevorderd door een zekeren graad van onwetendheid, of van verblinding, of door een onvoldoende bedachtzaamheid. Hieruit volgt, dat de geest zich vrij snel gedachten eigen maakt, en zelfs dat dit proces over 't algemeen onvolledig en te vroeg plaats grijpt, omdat die geest al te gemakkelijk nieuwe denkbeelden, die zich aan hem opdringen, en die hem al of niet opzettelijk ingeblazen worden, opneemt. Het is een soort van omgekeerde openhartigheid. De snelle en gemakkelijke opneming betreft hier het onmiddellijk aanvaarden van een *indruk* terwijl het bij de openhartigheid het onmiddellijk aanvaarden van een *uiting* betreft. Gene zoekt het Ik, terwijl deze eruit afvloeit. Daarom kan het ons ook niet verwonderen, dat wij openhartigheid en naïveteit dikwijls met elkaar verbonden zien; zij zijn toch afhankelijk van eenzelfde geestes-eigenschap, van eenzelfde algemeen proces.

Onschuld en naïveteit kunnen een geheel van elkaar verschillenden oorsprong en natuur, en daardoor ook een gansch verschillende waarde hebben, die men niet altijd goed kan onderscheiden. Daardoor worden verschillende simulaties bepaald. Soms schijnen zij „essentieël" en als 't ware aan het karakter als zoodanig eigen te zijn. Zij vinden dan hun oorsprong in een fundamenteele eigenschap

van den geest, die door de ondervinding nooit geheel zal gecorrigeerd worden. De ondervinding zou haar hoogstens kunnen verkleinen, er de gevolgen van tegenhouden of haar eenigszins verbergen. Andere keeren zijn zij daarentegen afhankelijk van toevallige of voorbijgaande verschijnselen, zijn zij het gevolg van verkeerde denkbeelden over menschen en dingen, van een onwetendheid, die door de ondervinding wèl zal verbeterd worden, en die door „schâ en schande" zal verdwijnen. In die gevallen ontstaat er een voorbijgaand type, waardoor het individu moet passeeren, maar dat hij vroeg of laat weer zal verlaten. En niets is dan ook algemeener, dan te hooren spreken over de naïveteit van de jeugd, of het beraden oordeel van den grijsaard. De naïveteit en de onschuld verleenen den geest een vóórkomen van frischheid en jeugdigheid, en zij geven hem soms een kinderlijken schijn, dien sommige naïeve menschen nooit verliezen.

Zij geven, in één woord, een aanwijzing dat er een gebrek aan evenwicht bestaat, dat het gevolg is van het voortijdige, onvoldoend-gecontroleerde vormen van een geloofs-overtuiging, een gevoel, of een besluit. Dit gebrek kan een gebrek aan ondervinding, of een gebrek aan nadenken verraden, waarvan de oorzaak en de voorwaarden zeer verschillend kunnen zijn. Al naar de omstandigheden is de te maken diagnose of de te geven waardeering zeer verschillend. Soms gaan zij gepaard met een buitengewone concentratie van den geest, en soms met het tegendeel daarvan. Het eerste is het geval bij den geleerde, wiens gedachten in beslag genomen worden door zijn werk, die onwetend staat tegenover het praktische leven, en die zich in zaken laat bedriegen; het tweede is het geval bij een kind, dat zonder contrôle en zonder wantrouwen meeningen die het ontmoet, aanneemt, en ze ook weer even ge-

makkelijk loslaat, als het ze aannam. Tegenovergestelde oorzaken hebben hetzelfde gevolg: onvoldoende beheersching van de geestelijke verschijnselen, betrekkelijke onafhankelijkheid van geestelijke elementen ieder voor zich, en een gebrek aan aanpassings-vermogen van het individu aan zijne omgeving. De vereeniging tot een scherp en stevig geheel blijft altijd onvolledig, en dat belet den geest, nieuwe elementen in zijn organisatie op te nemen, ze in te voegen in het geheel en er gebruik van te maken; zij blijven buiten de geestelijke gemeenschap, aan zichzelf overgeleverd, en verdwijnen weer of komen niet tot ontwikkeling. Dit gebrek aan organisatievermogen van den geest komt in zooverre overeen met zwakte van de algemeene organisatie: de verstrooidheid van den geest.

II

Onder éénzelfde vóórkomen kunnen zich dus zeer verschillende toestanden openbaren, evenalssommige gelijksoortige ziekte-verschijnselen zoowel het gevolg kunnen zijn van een te kort als van een te veel aan bloedvulling der hersenen. Gebrek aan ondervinding, onwetendheid, natuurlijke eenvoud, domheid, concentratie van den geest en strenge overheersching van één gevoel of één gedachte, verstrooidheid van gedachten, behoefte aan vertrouwen, veiligheid en sympathie, die alle kunnen zich door woorden, handelingen, uitdrukkingen en manieren-van-zijn vertolken, die misschien wel niet volkomen identiek zijn, maar die toch wel zóóveel op elkaar gelijken, dat we ze met één woord zouden kunnen aanduiden. Zij bedriegen soms de beste waarnemers, dus zeker andere menschen. Dit is dus een voortdurende oorzaak voor simulatie. Maar ik geloof niet, dat zich hier regelmatige, bepaalde vormen van bedrog, als evenzoovele wijzen van aanval en ver-

dediging, ontwikkelen. De dwalingen die ontstaan, zullen nu eens hen die er het slachtoffer van zijn ten voordeel strekken, dan weer eens ten nadeel, maar zij worden niet in het leven geroepen door simulaties, 't zij dan dat deze instinctief of dat ze opzettelijk worden toegepast, van een bepaalden vorm. Een scherp intelligent mensch zal door zijne naïveteit, die een gevolg is van de concentratie van zijn geest, voor een domoor gehouden kunnen worden; een zuiver gebrek aan woorden-kennis, dat wellicht heel natuurlijk uit jeugd en onervarenheid is te verklaren, kan aan een scherpen geest een schijn van ezelachtigheid geven. Deze dwalingen behooren echter niet tot het onderwerp van mijne studie. Wat er dichter bij komt, is het nabootsen van onschuld of goedheid door domheid of door gebrek aan nadenken. Het onvermogen om sommige slechte gedachten, of handelingen die onzedelijk of misdadig heeten, te kunnen vermoeden en begrijpen, wordt soms toegeschreven aan onschuld-uit-braafheid, aan de reinheid van een ziel, die niet aan kwaad kan gelooven, dat zij niet in zich zelve vindt, en er zich geen denkbeeld van kan maken. In werkelijkheid is het dikwijls slechts het gevolg van onwetendheid en domheid. De onwetendheid van jonge meisjes in zaken des lichaams bijv. wordt nog zeer geprezen, men ziet er een waarborg in voor vele goede gevoelens en deze bizondere soort „reinheid" wordt zooveel mogelijk aangemoedigd. Zij beteekent echter niets anders dan een gebrek aan kennis, dat bij zeer verschillende geestes-verstanden gevonden kan worden, of een zonder twijfel vergeeflijke, maar niettemin wellicht onrustbarende heimelijkheid.

III

Evenals onaangename ondervindingen den gevoelige kunnen nopen, zijne gevoeligheid te verbergen en den uitbundige zijne uitbundigheid, zoo kan zij ook den naïeve er toe brengen, zijne behoefte aan vertrouwen terug te houden en te verbergen. Zonder twijfel beduidt dit verbergen reeds, pat het vertrouwen verzwakt is, maar het kan toch grooter blijven dan het lijkt. Er ontstaat en groeit dan een scepticisme als aanwendsel, min of meer als schijn, min of meer gemaakt, waardoor de geest zich een schijn tracht te geven, die lijnrecht tegengesteld is aan zijn natuurlijke en oorspronkelijke houding. Een der lichtgeloovigste en meest bedrogen mannen der achttiende eeuw, POINSINET, was ten slotte, naar men zegt, een air van wel-begrijpen en zich-niet-laten-foppen gaan aannemen, wanneer een zijner vrienden naar zijne gezondheid informeerde. Dit kan als voorbeeld dienen, als zinnebeeldig en teekenend voorbeeld, om het proces waarover wij hier spreken, nader toe te lichten.

Dit proces leidt tot het type van den schijnbaar-wantrouwende, die in den grond van de zaak juist tot de naïeven behoort. De verandering die zich in hem voltrokken heeft, bestaat werkelijk. De graad van naïveteit is wisselend, de plaats die er de onwetendheid en het gebrek aan oefening bij innemen, kan kleiner worden, de ondervinding corrigeert haar op tallooze wijzen. Maar in ieder geval schept zij een zekere gewoonte om voorzichtig te zijn en te aarzelen, die de gevolgen verzwakt en daardoor den geest beschermt. Hoewel hij genegen blijft, vertrouwen aan zijne mede-menschen te schenken, zal de schijnbaar-wantrouwende zich minder aan zijn vertrouwen overgeven, zal hij meer gaan aarzelen en zich terugtrekken.

Hij zal leeren zijn oordeel op te schorten en hij zal vol trots tot zichzelf zeggen: „men moet voorzichtig zijn" en hij zal werkelijk een weinig achterdochtiger worden.

Maar deze verandering blijft onvoldoende en gedeeltelijk. Het verworven wantrouwen heft de naïveteit niet op. Het wordt dikwijls niet één met den geest, blijft een aanhangsel. Het is een instrument waar hij zich van bedient, maar dat hem niet eigen wordt. Evenals een kind, als men het een vork geeft, toch liever met zijne handen blijft eten.

Het komt ook voor, dat de naïveteit en het wantrouwen niet goed met elkaar in evenwicht komen. Zij blijven dan naast elkaar bestaan, zonder goed een geheel te worden, en iemand, die een buitengewone naïveteit behoudt, kan niettemin soms veel te lijden hebben van vlagen van wantrouwen die op een geheel onjuist oogenblik optreden. In dezen toestand verbeeldt de schijnbaar-wantrouwende zich licht, dat men hem bedriegt, maar dit belet hem toch niet, geloof te slaan aan wat men hem zegt, en zich te verlaten op den schijn, dien men hem toont. Als hij gewend is, zichzelf te ontleden, kan hij zichzelf rekenschap geven van deze dubbele neiging. Hij zal zich dan bijna even dikwijls als een ander laten dupeeren, maar hij heeft dan den troost, dat hij dit zelf voorzien heeft. Hij bespaart zich daardoor gedeeltelijk de pijnlijke verrassing van de ontgoocheling, en hij kan er zelfs een zeker behagen in scheppen: het behagen van den intellectueel, het genoegen van de eigenliefde. Het is hem aangenaam, tot zichzelf en anderen te kunnen zeggen: „Ik had er wel aan getwijfeld."

In sommige gevallen lijdt de schijnbaar-wantrouwende eronder, als zijn twijfel te sterk is en hem weerhoudt, zich aan zijne aangeboren lichtgeloovigheid over te geven. Wanneer hij dan wat practisch is aangelegd en niet te dom is, dreigt hij de medeplichtige te worden van hem of haar

die hem tracht te bedriegen. Hij dringt hun bewijs-gronden op, die bestemd zijn hemzelf te overtuigen, onderstelt ze desnoods bij hen en meent soms in hunne onhandigheid een kenmerk van hunne oprechtheid te zien. De schijnbaar-wantrouwende heeft maar éénen wensch: zijn aangeboren vertrouwen te verzoenen met zijn verkregen wantrouwen door zichzelf goede redenen te verschaffen om te vertrouwen. Zoo hij deze ten slotte al vindt, hij zal niet altijd de vreugde smaken ze lang te behouden.

IV

De schijnbaar-wantrouwende kan dus met een gevaarlijk vertrouwen in de menschen een schijn van wantrouwen en gereserveerdheid vereenigen, die ons soms op een dwaalspoor brengt. Deze simulatie is hem een beschermings-middel. Het schijnbare wantrouwen gelijkt op de schijnbare ongevoeligheid, het is er de aanvulling van, evenals de openhartigheid gelijkt op de naïveteit en haar aanvult. Evenals de schijnbaar-ongevoelige en de gereserveerde niets van hun diepste gevoelens naar buiten laten blijken zonder groote omzichtigheid, zoo neemt de wantrouwende niets van wat uit de buitenwereld tot hem komt, in zich op, zonder het eerst aan een streng onderzoek te onderwerpen, en zoo richt de schijnbaar-wantrouwende een slagboom op tusschen zichzelf en zijne mede-menschen. Iemand die uit beginsel a priori alles wantrouwt, uit behoefte om voortdurend tegen zijne lichtgeloovigheid te vechten, die voortdurend verwacht bedrogen te worden, neemt instinctmatig of met wel-overwogen opzet een schijn van teruggetrokkenheid, van voorzichtigheid en argwaan aan, die anderen er van af kan brengen een poging te wagen om hem te bedriegen.

Hij verhoogt dit effect door steeds over zijne twijfelzucht

te spreken, hij put zich uit in bittere opmerkingen over de menschheid. Dat bespaart hem niet weinig bedrog en ontgoochelingen. Door zich terug te trekken en door zijn beschroomdheid ontloopt hij er andere en behoedt hij er zich voor, zich bloot te geven. Hij zal er toe geneigd zijn, te gelooven wat men hem zegt, en het zal hem pijnlijk aandoen, als hij geen geloof kan slaan aan onwaarschijnlijke verhalen, ofschoon hij er toch eenigszins trotsch op is; maar hij heeft zichzelf van te voren voorgehouden en hij zegt tegen anderen, dat men iedereen moet wantrouwen; daarmee heeft hij reeds eenige mededeelingen ontweken. Als hij eenmaal een zaak op touw gezet heeft, zal hij misschien geen blijk van een erg scherp oordeel geven, maar hij zal wel uit voorzorg de gelegenheid vermijden, zich in moeielijke zaken te steken. Zijn houding zal sommige menschen, die heel niet van plan waren hem te bedriegen, verre van hem houden. Hij heeft zijn moestuin van een weinig solied slot voorzien, maar dat er afschrikwekkend uitziet, en hij heeft hem op een eenzame plaats aangelegd. Hij heeft op de muren dichte doornen en scherpe punten geschilderd. Dat is voldoende om enkele stroopers, die niet te nauw zien en die andere gaarden, welke er aanlokkelijker uitzien, tot hunne beschikking hebben, af te schrikken.

Een uiterste vorm van dit type wordt ons gegeven door hen die, zonder slachtoffer te zijn, doen alsòf ze het zijn. Bij hen heeft het wantrouwen het intellect overwonnen en veranderd, maar het heeft geen voldoenden invloed gehad op hun gedrag. Zij zijn niet meer naïef van verstand, maar zij zijn het nog altijd van hart en van gewoonten. Zij laten zich met genoegen bedriegen; hunne genegenheid en hunne zwakte dringen hen in die richting. Zij zijn verstandig genoeg om dit in te zien, maar zij hebben gebrek aan energie.

Of wel zij vinden er een soort van genoegen in (dat geheel verschillend van aard en oorsprong kan zijn), de belangen van hunne tegenstanders te verdedigen. Zij laten zich door hen bedriegen op dezefde wijze als men een kind, dat men genoegen wil doen, een spelletje laat winnen.

Het type van den schijnbaar-wantrouwende kan verschillende vormen aannemen, afhankelijk van de kracht van zijn goed vertrouwen, van de gevoelens die het onderhouden, van den aard van hen die het schijnbare wantrouwen opwekken, van de denkbeelden die er mee gepaard gaan, en van het karakter-geheel, dat hij tijdelijk of permanent verwezenlijkt. Iedereen is zonder twijfel wel in de gelegenheid geweest, er eenige vormen van waar te nemen. De plaats, die het wantrouwen in de persoonlijkheid inneemt, is ook verschillend. Het kan voorbijgaand of voortdurend zijn, overheerschend of ondergeschikt, alles in verschillende graden.

V

Omgekeerd veinzen wantrouwende en behendige menschen vertrouwen en naïveteit, evenals gereserveerde menschen openhartigheid veinzen. De omstandigheden van het maatschappelijk leven, of tenminste van het meerendeel van zijne vormen, verleenen ons allen in vele gevallen een echt of geveinsd vóórkomen van goed vertrouwen, en maken soms zelfs het veinzen van naïveteit nuttig. De beleefdheid gebiedt ons, net te doen of wij gelooven wat zij anderen gebiedt ons te zeggen zonder het te meenen. Maar dit is dikwijls slechts om zoo te zeggen een veinzen van veinzen.

Misschien is het type van den schijnbaar-vertrouwende en den schijnbaar-naïeve minder speciaal en minder scherp omschreven, dan dat van den schijnbaar-wantrouwende.

Ik geloof niet, dat het even zuivere vormen oplevert. Het komt mij voor, dat men het schijn-vertrouwen meer ontmoet, dan het schijn-wantrouwen. Ik bedoel hiermede, dat het veinzen van vertrouwen noodzakelijk is en dikwijls gebeurt; maar het komt er meestal niet toe, dat het een kenmerkende eigenschap der persoonlijkheid wordt, een eigenschap, die de andere overheerscht en die als gevolg daarvan de gevoelens en het gedrag regelmatig en stelselmatig verandert. Misschien zouden andere onderzoekingen in deze zelfde richting belangrijke rezultaten opleveren. Ik zou niet durven beweren dat ik alle simulaties herkend heb.

Het is echter hier wel plaats, een reeks van bedriegelijkheden in het uiterlijke voorkomen te behandelen. Vertrouwen wordt dikwijls geveinsd om anderzijds vertrouwen uit te lokken. Men doet dan ook wijs, hen te wantrouwen, die ons aankondigen, dat zij ons een voorbeeld van vertrouwelijkheid zullen geven — hetzelfde geldt in den regel als de menschen ons met nadruk verzekeren dat zij de een of andere eigenschap bezitten. Naïveteit, zelfs domheid worden geveinsd, om de voorzichtigheid van dengene met wien men zaken doet, te ontwapenen, om hem vertrouwen in te boezemen, om hem er toe te brengen, zijn vizier op te slaan, tenminste geloof te schenken aan 't een of ander gezegde dat hij niet op den keper beschouwt. De schijnbare reinheid van sommige jonge meisjes is van dezelfde soort. Zij is een soort behaagzucht, en ook een natuurlijke neiging om zich aan te passen aan wat men van haar verwacht. Het is een simulatie, die rechtstreeks afhankelijk is van een bestaande maatschappelijke orde, van heerschende denkbeelden, en van gevoelens die deze begeleiden.

VI

Het veinzen van vertrouwen en van wantrouwen kunnen samengaan en kunnen zich in eenzelfde persoonlijkheid voordoen. Ik sprak hierboven van den schijnbaar-wantrouwende, die ofschoon hij er zich rekenschap van gaf dat men hem bedroog, toch deed, alsof hij overtuigd was. En inderdaad zijn personen van dit type veel minder goed beschut dan men zou meenen, wanneer men hen hoort spreken, of zelfs wanneer men hunne gedachten raadt, maar ze zijn ook minder naïef dan men zou denken, als men hen ziet handelen. Zij zijn in hun gedragingen vertrouwend, in hunne gedachten wantrouwend. En zij kunnen evengoed hem bedriegen die, afgaande op hunne gedachten, te zeer in hun wantrouwen gelooft, als hem die, afgaande op hunne gedragingen, rekent op hun goed vertrouwen. De uitwerking hangt ook hier van den waarnemer af. Al naar zijne neigingen zal de simulatie in de eene richting of in de tegenovergestelde plaats hebben. Hij zal zich òf in de eene òf in de andere richting vergissen, al naar zijne aandacht het eerst getroffen wordt door het gedrag of door de gedachten en de woorden, en naarmate hij meer gewicht hecht aan het een of aan het andere.

Deze vrij onwillekeurige dubbele simulatie kan van dubbel nut zijn, een nut dat verschillend is in de twee gevallen. Zij is den veinzer van nut daar hij anderen belet zich voor hem in acht te nemen. Indien zij gelooven in zijn vertrouwen en naïveteit, zullen zij denken, dat zij niet voorzichtig behoeven te zijn. Zij loopen dan de kans fouten te begaan, zich bloot te geven, en door hunne onhandigheid misschien ten slotte een groote mate van omzichtigheid bij hem op te wekken, die aanvankelijk zuiver theoretisch was. De types zijn niet onveranderlijk, en indien de schijnbaar-

wantrouwende nog eenige energie heeft, kan hij als hij eens wat kras en pijnlijk bedrogen wordt, er toe komen, eindelijk zijn gedrag in overeenstemming te brengen met zijne gedachten. En aan den anderen kant, zal hij met menschen, aan wie vooral zijn wantrouwen opvalt, de voordeelen plukken van zijn onverdiende reputatie van voorzichtigheid. Beide simulaties brengen echter ook nadeelen mede; de eerste omdat zij het individu blootstelt aan gevaren, de tweede omdat zij anderen opwekt, zich voor hem in acht te nemen. Hij moet maar zien, hoe hij zich in ieder afzonderlijk geval wil bedienen van de beide soorten van simulatie, die hem dank zij het gebrek aan eenheid in zijne natuur ten dienste staan. Hij kan er zich een rijk aanpassings-vermogen door verwerven, als hij buigzaam is. Maar hij moet niet verwachten, dat hij zich altijd met het beste rezultaat van een dergelijk middel zal kunnen bedienen, zelfs niet, of wellicht vooral niet, wanneer hij het opzettelijk en met overleg doet.

DERDE HOOFDSTUK

TROTS EN NEDERIGHEID

I

De uitingen van den trots en van de nederigheid zijn gecompliceerd en brengen ons dikwijls in verlegenheid. Het zijn trouwens eigenschappen van zeer wisselenden aard, en het karakter dat men haar in den regel toeschrijft, blijft vaag en weifelend. Men bestempelt met de namen trots en nederigheid een zeker geheel van diepgaande neigingen, maar soms ook een soort van algemeene gedragshouding, die uit geheel verschillende geestelijke gegevens kan voortkomen en het gevolg is van zeer uiteenloopende combinaties van geestelijke elementen. Toch verbeeldt men zich, dat zij altijd wijst op een fundamenteele eigenschap die men, op grond van vroegere waarnemingen of uit traditie, gewoon is er bij te denken.

Men constateert eenige eigenschappen, eenige neigingen — want de schijn, die bedriegt, dekt toch wel eenige werkelijkheid — en men schrijft hun een beteekenis toe, die zij niet hebben. Men meent, dat zij andere eigenschappen noodzakelijk maken, terwijl dit verband, hoewel heel goed mogelijk, toch volstrekt niet noodzakelijk is. Het denkbeeld van de geestelijke correlatie, d. i. de onderlinge afhankelijkheid der verschijnselen, dat zelfs wetenschappelijk nooit erg bevredigend is geweest, treft men ook aan in onrijpen, populairen en ondoordachten vorm, en dan nog minder bevredigend. Sommige gevolgtrekkingen waartoe het aanleiding geeft, zijn zoo natuurlijk, dat zij niet eens als zoodanig herkend worden. Wie met de ontleding van geestelijke verschijnselen vertrouwd is, kan er de beteekenis niet van begrijpen. Hij zal ze houden voor echte waar-

nemingen, voor rechtstreeksche bewijzen. Hij verbeeldt zich, dat hij een eigenschap opmerkt, als hij slechts een schijn ontdekt, die een kenteeken van deze eigenschap zou kùnnen zijn, maar die het volstrekt niet noodzakelijk mòet zijn. Hij merkt de samengesteldheid van den geest niet op, en ook niet die van de eigenschap waarover hij spreekt. Dat is de bron van vele dwalingen aan den éénen, en van vele simulaties aan den anderen kant.

II

De nederigheid bestaat voornamelijk dááruit, dat men zichzelf niet overschat, betrekkelijk weinig aan zijne eigen beteekenis denkt, haar lager schat dan zij werkelijk is, en niet een rol wil spelen, die zijne krachten te boven gaat, tenzij zedelijk er toe gedwongen. En al deze uitingen der nederigheid moeten instinctief zijn, en snel optreden. Iemand, die altijd denkt aan zijne onbeduidendheid, die er zich wanhopig door gevoelt of er zich steeds over beklaagt, maakt den indruk het gewicht ervan te overdrijven, en schiet daardoor reeds te kort in nederigheid. De neiging om zich zelf niet naar voren te schuiven of de aandacht op zich te vestigen, vloeit logisch voort uit den geringen dunk dien men van zichzelf heeft, en uit de weinige waarde, die men er aan hecht, zijne eigenliefde te bevredigen; zij is in één woord een essentiëel bestanddeel van de nederigheid.

De nederigheid is dus een zeer gecompliceerd, geschakeerd, en wat vluchtig geheel van gevoelens, gedachten en neigingen. Deze gaan echter niet altijd gelijk op. En wanneer zij gescheiden worden, wanneer eenige van hen zich met andere verbinden om andere karakter-trekken te vormen, ontstaat bedrog en dwaling.

De nederige is bijv. teruggetrokken, hij plaatst zich op den achtergrond, vermijdt de gelegenheden om naar

voren te komen. Maar iemand, die zich op den achtergrond houdt, is daarom niet altijd nederig, noch iemand die geen grooten dunk heeft van zijn eigen talenten. Dat is een oorzaak van talrijke verkeerde opvattingen en krachtdadig bedrog. Al wat het handelen belemmert, kan, tenzij duidelijk het tegendeel blijkt, den dikwijls valschen schijn geven van nederigheid.

De slechte meening, die wij over anderen hebben, belemmert ons soms even goed in ons handelen, als de slechte meening over onszelf. Wij meenen, dat zij niet in staat zijn, ons te begrijpen. Als wij bovendien lichtgeraakt zijn, ons spoedig gekrenkt en beleedigd gevoelen, is er niet veel meer noodig om ons afzijdig te doen blijven, om ons te beletten handelend op te treden en de aandacht te trekken, om ons dus ten slotte dien bizonderen vorm van schijnbare nederigheid te geven, die niet alleen niet tegengesteld is aan den trots, maar er dikwijls mee verbonden is.

Een goede opinie over zichzelf, een zeer klaar en zeer sterk, gewettigd of overdreven gevoel van eigen superioriteit, de gedachte dat deze superioriteit niet erkend zal worden, minachting of haat jegens hen die ze miskennen, groote gevoeligheid en eigenliefde, ziehier een geheel van eigenschappen, dat den mensch voor nederig kan laten doorgaan. Hier neemt de trots zelf, in vereeniging met andere karakter-trekken, het vóórkomen van de nederigheid en zelfs van de vernedering aan. De maatschappelijke schijnheiligheid draagt het hare bij tot dit gevolg. De eischen van de beleefdheid, waaraan de trotschaard zich heel wel kan aanpassen, en die hij zelfs met genoegen kan overdrijven, vergemakkelijken deze dwaling. Om dezelfde redenen, waardoor de schijnbare ongevoeligheid ontstaat, zal de lichtgeraakte trotschaard dikwijls zijn lichtgeraakt-

heid of zijn trots niet aan het daglicht willen blootstellen. Hij zelf zou als reden voor zijn niet-handelen en voor zijn zich-terugtrekken onmacht en onwaardigheid kunnen voorgeven, en zich troosten met een verborgen ironie,

Ziedaar een voorbeeld van een combinatie, die bij afwezigheid van nederigheid er den schijn van kan geven. Ik heb den trots gekozen als aanleiding om nederigheid te veinzen, omdat dit een bizonder opvallend voorbeeld is. Maar men zou er ook vele andere kunnen vinden. Luiheid, eigenliefde, zuivere onverschilligheid, het verlangen naar rust, vrees om zich belachelijk te maken, kunnen de nederigheid aanvullen en voor haar doorgaan. Het bedrog is dikwijls onwillekeurig. Maar het wordt ook met volle bewustzijn en stelselmatig toegepast. Nederigheid is een prettige, fatsoenlijke eigenschap, die niemand kwetst. De luiaard en de lafaard verschuilen zich, om niet te behoeven te handelen, achter hun gebrek aan handigheid, en prijzen de talenten van een ander, dien zij gaarne, in plaats van zich zelven, zien werken en zich in de vingers snijden.

III

Dat wil nog niet zeggen, dat er heel geen nederigheid bestaat bij degenen die haar veinzen, of zelfs bij de grootste trotschaards. Wij hebben gezien, dat de nederigheid ingewikkeld en moeilijk te omschrijven is. Ten slotte is het in sommige opzichten en betrekkelijk, een bewijs van werkelijke nederigheid, te weten dat men lui of zelfs onverschillig is, dat men op zijn rust gesteld is, of als men een betrekking of een plicht die men onvoldoende zou vervullen niet aanvaardt. Iemand die minder nederig was zou aannemen, bereid om zich slecht van zijn plicht te kwijten, hem te verwaarloozen, en berouw te hebben, dat hij hem op zich genomen had. Zelfs den trotschaard, die zich-

hooghartig terugtrekt kan men in zeker opzicht nederig noemen; hij doet dit immers omdat hij zichzelf rekenschap geeft van zijn onvermogen om anderen mee te sleepen, en zich op de waarde te laten schatten, die hij zichzelf toekent.

De schijnbare nederigheid en de ware, de trots en de ootmoedigheid naderen elkaar dus op veel punten en gelijken op elkaar. Er schuilt echte nederigheid op den bodem van de geveinsde, evengoed als het omgekeerde waar is.

De zuiverste nederigheid kan nauwelijks bestaan zonder een mengsel van trots. De behoefte om al wat men onderneemt goed te doen, om zijn taak met zijne krachten in overeenstemming te houden, zich niet bloot te stellen aan mislukkingen en spotternijen, beteekent dikwijls reeds een zekere fierheid. Maar is niet tòch diegene in waarheid werkelijk nederig, die zijne eigenliefde op het spel zet om zijne taak goed te vervullen, en die verlangt, steeds de achting voor zichzelf te kunnen bewaren en de achting van anderen waardig te blijven, als hij verder alle eigenschappen van de nederigheid vertoont? Volkomen nederigheid zou misschien daarin bestaan, nooit iets zelf te beslissen, nooit zich op den voorgrond te stellen noch zich aan zijn plichten te onttrekken, nooit tegen te werken wat anderen voorstellen, nooit zijn eigen oordeel te stellen tegenover dat van anderen. Toch zou men de invloeden die men zou willen ondergaan nog moeten uitkiezen, op straffe van een bedroevende stelselloosheid, en hier zou de mogelijkheid voor trots zich alweer voordoen. Al zou men n.l. niets doen, dan die invloeden te aanvaarden, dan zou zelfs dit nog verraden, dat men zich op zijn eigen gevoel wil verlaten, op het oogenblik zelf, dat men het wil prijsgeven.

IV

Nederigheid, zelfs in haar sterkste vormen, houdt nog niet per se in, dat men een zeer slechten dunk van zichzelf heeft. In sommige gevallen schijnt het oorspronkelijke, essentiëele verschijnsel een neiging te zijn, waarvan de oorsprong niet duidelijk is, om niet te willen opvallen, om niet ten aanschouwe van en te samen met anderen te willen handelen. De meening die de nederige over zijne minderwaardigheid koestert, zou dan secundair zijn, afgeleid, door den geest bedacht, zonder zich daar rekenschap van te geven, om zich over zijn gedrag te verontschuldigen. Hij bedriegt dan zichzelf door zijn ware nederigheid, op dezelfde wijze als hij het, vaak opzettelijk, anderen door zijn geveinsde doet.

Ik zou een bevestiging van deze stelling willen zien in een feit, dat ik heb waargenomen, maar waarvan ik niet zou weten te zeggen of het vaak voorkomt: de geest kan dit minderwaardigheids-denkbeeld laten varen, kan het zelfs vervangen door geheel tegenovergestelde overtuigingen, en toch zijne houding niet geheel veranderen. Men verwerft zich dan soms wel meer „aplomb" en verzekerdheid, maar behoudt toch het verlangen om niet op den voorgrond te treden, en trekt zich gaarne terug. (Ik spreek hier niet van die gevallen, waarin iemand zich terug trekt, omdat hij het onmogelijk acht zonder tegenstand een betrekking of een eere-titel te verwerven, waarop zijn verdiensten hem, naar hij meent, toch recht geven, want hier zouden we weer het veinzen van nederigheid door trots moeten aannemen.) De verzekerdheid en het aplomb behoeven niet eens veel grooter te zijn geworden. Dat komt omdat zij van veel diepere en veel samengesteldere oorzaken afhankelijk zijn, dan de meening over onze eigen waarde. Zij staan in be-

trekking tot de voorwaarden die het evenwicht des geestes en tot die welke het evenwicht tusschen de menschen onderling bepalen. Het denkbeeld van minderwaardigheid kàn aanleiding geven tot een zekere verwarring, tot een verbreking van het evenwicht, dat zich dan weer herstelt, als dat denkbeeld verdwijnt; maar dikwijls is het slechts een onbelangrijke factor onder de vele die het evenwicht bepalen.

Wij vinden hier weer een „fond" van werkelijke nederigheid, evenals wij zoo pas al opmerkten voor den gereserveerden trotschaard. Het feit dat men zich niet op den voorgrond plaatst, sluit in, dat men een gebrek aan overeenstemming gevoelt tusschen zichzelf en zijne omgeving. Dat beteekent: zich een betrekkelijke minderwaardigheid toekennen. Wij kunnen ons deze verklaren door aan die omgeving een buitengewone superioriteit toe te kennen, maar wij kunnen haar niet onderdrukken.

Zonder twijfel leveren de feiten, die ik vermeld heb, geen absoluut bewijs, dat de neiging om zich terug te trekken en zich weg te cijferen den voorrang heeft boven de andere elementen van de nederigheid. Het zou ook kunnen zijn, dat een geringe dunk van zichzelf eerst de gereserveerdheid in het leven heeft geroepen, en dat die van ondergeschikt, tenslotte onafhankelijk geworden is. Toch lijkt me mijne onderstelling voor veel gevallen waarschijnlijker. Hoe het ook zij, de betrekkelijke onafhankelijkheid van de elementen der nederigheid is er niet minder werkelijk om, en de neiging om zich weg te cijferen kan zelfs den geringen dunk over onszelf gaan overheerschen, hoewel de laatste wellicht het meest essentiëele bestanddeel is van de volkomen nederigheid.

V

Om de nederigheid in al haar vormen, en het veinzen van nederigheid goed te kunnen begrijpen, moet men bedenken, dat „minderwaardigheid" geen vast begrip is, dat zij niet alleen in hoedanigheid, maar ook in omvang vaak verschilt. Er bestaat een kleinere of een grootere mate van minderwaardigheid, zij is meer of minder belangrijk naar den aard van de eigenschappen, waarop zij betrekking heeft.

Wat een nederig mensch, zelfs de oprechtste, zijne minderwaardigheid zal noemen, is misschien eenvoudig slechts een gebrek aan aanpassings-vermogen, waarover hij niet veel heeft nagedacht, waaraan hij volstrekt geen gewicht hecht, en dat hem, in één woord, geenszins aanspoort zich zelf minder hoog te achten dan zijne medemenschen. Ik wil niet te veel generaliseeren en zal dus niet beweren, dat men slechts nederig is ten opzichte van talenten of van deugden, waarvoor men geen bewondering heeft. Toch erkent men voor zichzelf en tegenover anderen zijne minderwaardigheid te liever, naar mate het onbelangrijker zaken betreft, waarvan men meent dat zij geen beteekenis hebben voor de waarde der persoonlijkheid. Een wiskundige zal met genoegen zeer nederig zijn wanneer er van sport sprake is, een sportman ten opzichte van differentiaalrekening.

Aan den anderen kant kan men slecht in zijne omgeving passen, hetzij door eigen gebreken, hetzij door gebreken van hen die ons omringen, door minderwaardigheid dus, of juist door eigen superioriteit. Dikwijls verwart men dit alles eenigszins met elkaar, en ontleedt men zijne eigen gevoelens niet goed. Des te meer kans dat men ze aan anderen niet duidelijk zal kunnen toonen. Maar wanneer iemand openlijk zijne minderwaardigheid op het een of an-

dere punt erkent, doet hij dit gewoonlijk, omdat dit punt in zijn oogen van weinig beteekenis is, of omdat zijne minderwaardigheid de reden vàn of de noodzakelijke voorwaarde vóór een meerwaardigheid op andere punten is, die hem veel meer aanlokt.

Veel trots is aldus verscholen achter een schijn van nederigheid. Maar men moet nog verder gaan, en inzien, dat de teruggetrokkenheid en de tegenzin om zich op den voorgrond te plaatsen, hoewel ze essentiëele bestanddeelen zijn van de ware nederigheid of er de uitdrukking van zijn, ook uitingen zijn van eigenliefde en trots. Zoo schijnt het tenminste in den regel te zijn. Er is bij hem, die weigert de aandacht tot zich te trekken, vrees voor botsingen, angst voor de schaamte van een nederlaag, en vrees om iets te doen dat in zijne eigen oogen laakbaar is. Er is uit dit oogpunt geen werkelijke nederigheid dan die, welke het individu terughoudt, niet omdat hij door zijn optreden zichzelf, maar omdat hij er anderen last door veroorzaken zal, en omdat zijn onhandigheid den ondernomen arbeid zal schaden. De zoo opgevatte nederigheid moet zoo zeldzaam zijn, dat men wel altijd mag vermoeden, dat zij niet absoluut zuiver is. Ook zal men er nog den trots van de persoonlijke keuze, dien ik vroeger al noemde, in aantreffen. Aan alle kanten vinden wij trots in de nederigheid, en bijgevolg een goede voorwaarde voor het veinzen en voor het ontstaan van verkeerde opvattingen.

VI

Wanneer trots soms ontaardt in nederigheid, kan het dan ook geen verbazing wekken, dat nederigheid op hare beurt den trots nabootst. Iemand, die geen overdreven denkbeeld heeft van zijn eigen verdiensten, maar wiens eigenliefde zich ook niet bij het eerste alarm in positie

stelt, kan eenvoudig, zonder er lang de vóór- en nadeelen van te overwegen, een moeilijke en wellicht eervolle taak op zich nemen, die men hem wil opdragen en waardoor hij de aandacht op zich zal vestigen. Hij handelt uit plichtsbesef, uit belangstelling, door suggestie, of uit dienstvaardigheid, of uit toewijding aan opvattingen of personen. Misschien besluit hij er toe, uit een soort van nederige overtuiging, dat anderen beter dan hij zelf kunnen uitmaken, welke plaats hem toekomt. Toch zou zijn bereidheid tot zijn besluit ons kunnen doen denken aan een ingewortelden trots. Hij heeft geen lichtgeraakte eigenliefde, en hij handelt eenvoudig en zonder zich uit nederigheid te verzetten. Dat is genoeg om hem een schijn van verwaandheid te geven.

Evenals de eenvoud kunnen sommige vormen van openhartigheid, van uitbundigheid en van moed, een schijn van trots verleenen aan menschen die niet trotsch zijn, of die het althans niet meer zijn dan anderen bij wie de trots niet speciaal opvalt. Het weglaten van beleefdheids-frazen, van formules die door het gebruik geijkt zijn, die niemand ernstig moest opnemen, en voor welker betamelijkheid ook de hooghartigste zwicht [1]), doet veronderstellen, dat men werkelijk te kort komt aan verstandige nederigheid. Een criticus verweet een beroemd schrijver, kort na diens dood, hevig zijn trots, en dit verwijt berustte op het gunstige oordeel dat deze schrijver openhartiglijk over zichzelven had geveld. Dit oordeel vond de criticus juist, maar hij meende, dat men dit aan anderen moest overlaten. Bij slot van rekening stelt deze beschuldiging van trots dus slechts een wat al te uitbundige openhartigheid en misschien wel een vrij nederigen eenvoud in het licht. Misschien wàs de schrijver

1) VICTOR HUGO zeide bijv. van zich zelf: „Bij gebrek aan talent heeft hij geweten". Hij schreef aan beginnelingen: „Ik weet niet of ik een dichter ben, maar ik weet wel, dat gij er een zijt".

toch wel trotsch, maar misschien ook was hij juist nederig en veinsde hij slechts trots. In ieder geval zullen anderen die hun waarde overschatten en er zich veel meer op laten voorstaan, betrekkelijk nederig lijken, als hun eigenliefde spoediger in verdrukking komt.

VII

In al deze verschillende gevallen is het psychologische en maatschappelijke doel niet altijd even duidelijk. Het is duidelijk genoeg in de schijnbare nederigheid. Deze kan men werkelijk, met de verkeerde opvattingen waartoe zij aanleiding geeft, beschouwen als noodzakelijk voor de harmonie der menschen onderling. Juist door den trots van iedereen zou de trots van een ander voor iedereen onuitstaanbaar zijn, indien hij openlijk getoond werd, en niet werd verborgen onder afgesproken verzekeringen, beleefdheids-frazen, en een schijn van nederigheid. En het is dan ook heel natuurlijk, dat men anderen erkentelijk is voor hunne nederigheid, als men kan veronderstellen, dat zij waarachtig is. Maar zelfs wanneer men aan hare oprechtheid wantrouwt, kan men toch niet nalaten er door getroffen te worden, en misschien is men er hun in sommige gevallen dan nog erkentelijker voor. In ieder opzicht is het een eerbetoon aan onze persoonlijkheid, dat ons slechts aangenaam kan zijn. De geveinsde nederigheid kan ons het teeken zijn van een nog bewustere en meer overlegde eerbiedigheid. Daarentegen doet het ons, al hebben wij er geen bezwaar tegen dat onze medemenschen in hun hart niet nederig zijn, toch onaangenaam aan, wanneer zij deze goede meening over henzelf naar buiten laten blijken. Wat men den schrijver, van wien ik daarstraks sprak, verweet, is niet wat hij over zichzelf dacht, dat was men met hem eens, maar wat hij ervan vertelde.

Daarentegen is het veinzen van trots in de plaats van nederigheid een van die gevallen, waarin het bedrog nauwelijks nut kan hebben. Het is een niet te weerhouden gevolg van een geheel van oorzaken van geestelijken en maatschappelijken aard, waarvan noch het individu noch de maatschappij stelselmatig partij schijnen te kunnen trekken. Er weegt zonder twijfel wel iets tegen op en het kan zijn indirect nut hebben, maar direct en op zichzelf schijnt het slechts heel weinig nut te kunnen hebben. Het is mogelijk, dat het in sommige gevallen het individu meer onderscheiding en respect bezorgt, of dat het hem onaangename familiariteiten bespaart. Maar het kan goede sympathie ontmoedigen, en het nadeel dat het meebrengt, is heel duidelijk. Uit maatschappelijk oogpunt kan men het beschouwen als een uiting van den verborgen strijd tusschen de individuen, een symbool van wat zich in ons niet laat onderwerpen aan de gewoonte van de maatmaatschappij, want het feit alleen, dat men zich toont zooals men meent dat men is, gelijkt bijna op een uitdaging. En dan zou dus het onwillekeurige veinzen van trots de rechten van het individu verdedigen, en, door de individueele natuur van den mensch scherper te belichten, de maatschappij noodzaken zich een weinig beter aan haar aan te passen. Het zou in één woord de strekking hebben, de maatschappelijke orde op een breedere basis te vestigen, en haar minder eenvoudig en daarom steviger en bevredigender te maken.

VIII

Bij de soorten van simulatie die wij thans behandelen, moeten wij nog voegen wat men zou kunnen noemen: het schijnbare veinzen van nederigheid. Het is een duidelijke uiting van trots, en het masker waar het zich achter ver-

bergt, laat niet alleen het gelaat erdoor-schijnen, maar het wordt slechts voorgedaan, om het werkelijke gelaat duidelijker te doen uitkomen. De simulatie wordt hier ten slotte opgeheven, en daarom behoef ik er niet lang bij stil te staan.

Deze schijnbare simulatie heeft veel schakeeringen, en hare gevolgen wisselen af al naar de personen voor wie zij aangewend wordt. Soms kan zij welwillend zijn, niet met opzet worden toegepast; soms treedt zij aanvallend op en is zij hoogmoedig. De overdreven nederige en prijzende woorden in de brieven van VICTOR HUGO bijv. verbergen geenszins den omvang van zijn trots, maar zij zijn een beleefdheid, die wel hinderlijk wordt door hare overdrijving, maar geen onbeschaamdheid. Daarentegen kan het vertoon van nederigheid gruwelijk onbeschoft worden, wanneer men zich wendt tot iemand, dien men maar al te onmiskenbaar op een lager standpunt stelt. Maar dezelfde woorden, op verschillenden toon uitgesproken of door verschillende ooren aangehoord, kunnen zoowel goedheid als onverdragelijken hoon beteekenen. Het simuleeren van een simulatie wordt dan een middel om de waarde van de eigenlijke karakter-eigenschappen bizonder in het licht te stellen. De dubbele ontkenning is veel meer waard dan één bevestiging. Niets is onbeschaamder dan het zichtbaar veinzen van beleefdheid, noch hoogmoediger dan het zichtbaar veinzen van nederigheid.

En wij ontdekken in dit alles nog eens weer den rijkdom, de gecompliceerdheid, en ook het aanpassingsvermogen en de onuitsprekelijke verscheidenheid van de leugen en de dwaling. Maar het is nu, denk ik, ook wel duidelijk, hoe betrekkelijk de waarde is van een zedelijke eigenschap en van het aan haar tegengestelde gebrek, en niet alleen, hoe zij voor elkander in de plaats treden, maar misschien ook, hoe zij zich met elkaar vermengen.

VIERDE HOOFDSTUK

HET VEINZEN DOOR BEDEESDHEID

I

De veinzerijen, die bij de bedeesdheid optreden, zijn door verscheidene psychologen beschreven. HARTENBERG wijst op de pogingen van den bedeesde, om de teerheid van zijn gevoels-leven te verbergen [1]); hij zegt ook, dat „de meeste bedeesden trotsch van aard zijn" [2]). DUGAS zegt, waar hij de geraaktheid (zie bl. 42) van de bedeesden behandelt, „dat de aanvallende geraaktheid, die reeds de uiting is van verschillende gevoelens, zelf ook nog verschillende vormen kan aannemen. Men moet haar niet gelooven; zij maakt den indruk van onbeschaamdheid en zij is een gevolg van bedeesdheid. De bedeesde kan nog minder dan een ander naar den uiterlijken schijn beoordeeld worden.

... Evenzeer als de aanvallende geraaktheid van den bedeesde, is zijn verdedigende geraaktheid of ootmoedigheid slechts een houding. De bekendste, misschien wel de meest vóórkomende, nederige, die welke zichterugtrekt en wegkruipt, is eigenlijk niets dan een schijnbaar-nederige, evenals de onbeschaamde bedeesde slechts een schijnbaar-dappere is. Vrijpostige manieren bewijzen nog geen gebrek aan respect; evenmin bewijst een verlegen vóórkomen nederigheid" [3]). DUGAS zegt ook, dat „de trots zich kan verbergen achter een air van nederigheid" [4]). Hij stelt ook vast, dat „de bedeesde, al naar zijn stemming ontmoediging of ergernis zal ondervinden, wanneer hij zonder sukses de

1) HARTENBERG. Les timides et la timidité. Parijs, F. Alcan, bl. 54.
2) Id., bl. 64.
3) DUGAS. La timidité, bl. 107. Parijs, F. Alcan.
4) Id. bl. 109.

sympathie van anderen tracht te verwerven. De ontmoediging uit zich door nederigheid, de ergernis door hoogmoedigheid, maar geen van deze twee houdingen geeft een waar beeld van de gevoelens van den bedeesde." 1)

DUGAS gaat verder nog na, of de bedeesde niet aanhoudend simuleert. „Hij is slechts schijnbaar nederig en schijnbaar knorrig, en men zou het niet ver mis hebben, wanneer men hem gevoelens toeschreef, die de zuiver tegengestelde zijn van de gevoelens die hij toont. Is de simulatie dus een deel van zijne natuur of is alleen maar zijne houding bedriegelijk?" Hij komt tot de slotsom, dat de bedeesde oprecht is tegenover zichzelf, maar dat hij het tegenover anderen wellicht niet is, en hij onderscheidt bij hem een wil *van te voren* en een wil *als gevolg*. *Van te voren* wil de bedeesde waar zijn en zich toonen zooals hij is; maar daar hij hier niet in slaagt, daar zijne houding hem verraadt, wil hij, dat men deze houding niet voor waar houdt, en neemt hij *als gevolg* een andere houding aan, die lijnrecht het tegenovergestelde is, die huichelachtig en leugenachtig lijkt, maar die alleen ten doel heeft, de eerste te corrigeeren." De bedeesdheid zou dus „rechtstreeks met de waarachtigheid en middellijk met de leugen" verbonden zijn." 2)

II

Zonder twijfel is op zich zelf beschouwd de neiging van den bedeesde tot de leugen niet noodzakelijk. Het kan zeer wel vóórkomen, dat zijne oprechtheid, te samen met zijne groote gevoeligheid, hem brengt tot uitingen, waarin de openhartigheid zeer verzwakt is, en die inderdaad leugens van een bepaalde soort zijn; zoo komt hij bijv. tot de schijnbare ongevoeligheid.

1) Bl. 110.
2) Bl. 110—114.

Ik zou echter eenig voorbehoud willen maken ten aanzien van de uiteenzettingen van DUGAS, hoewel die mij overigens lijken vrij vaak overeen te stemmen met de werkelijkheid. De oprechtheid van den bedeesde is geen regel. Zonder twijfel verwekt openhartigheid, die bij sterke naturen kan samengaan met een zeker aplomb, bij zwakkere, fijnere of gevoeligere naturen bedeesdheid. Maar er is geen enkele reden waarom de bedeesdheid in sommige gevallen niet zou samengaan met leugen, huichelachtigheid of zelf-bedrog. De bedeesde kan zich in zijn eigen gemoed bedriegen en zelfs ten opzichte van zijne bedeesdheid zelve. Hij kan ook anderen spontaan, zonder eigenlijke aanleiding voorliegen, indien hij terzelfder tijd een levendig voorstellings-vermogen heeft, gevoelig en onhandig is.

En aan den anderen kant behoeven de simulaties van den bedeesde toch niet per se zoo talrijk te zijn. Ik heb bedeesden gekend, die weinig, en dan eer op negatieve wijze veinsden, door hunne aandoeningen voor zich te houden. De bedeesdheid treft men soms bij naturen aan, die wat slap zijn, weinig beteekenend, linksch, zonder activiteit, met weinig krachtige impulsen. Dan zal het geestelijk leven armzalig en weinig actief blijven, het zal door de bedeesdheid gehinderd en beperkt worden zonder dat deze terughouding een groote menigte verschijnselen van compensatie en verdediging, of sprekende voorbeelden van simulatie veroorzaakt, juist door de zwakte van de impulsen. Een gereserveerdheid van bescheiden aard, een vrij natuurlijk zich wegcijferen overheerschen. Ik zeg niet, dat er in hen niet eenige onwaarheid is, maar dat deze niet grooter is dan in het meerendeel der toestanden, die wij als het minst geveinsd beschouwen.

III

Toch geloof ik wel, dat er in het meerendeel der gevallen zeer veel geveinsd wordt. De natuur van de bedeesdheid zelve brengt dit met zich mee. Bedeesd-zijn beteekent eigenlijk: bang-zijn om zich op den voorgrond te plaatsen, zich te vertoonen, voor zijne gedachten uit te komen en ook te handelen. Bijgevolg in ieder geval: geneigd-zijn om iets te verbergen, en elk verbergen gaat licht over in het veinzen van iets dat er *niet* is. Maar niet alleen indirekt dringt de bedeesdheid ons tot de leugen, maar ook direkt. De bedeesde bevindt zich, om zichzelf te beschermen, in de noodzakelijkheid, een sterk bewogen lichtgeraaktheid, een dikwijls levendige en soms buitengewoon groote gevoeligheid te verdedigen; dit brengt hem bijna onvermijdelijk tot bedrog. Bedeesdheid verbindt zich dan ook dikwijls met schijnbare ongevoeligheid. Een algemeene onverschilligheid voorwenden, is een zeer practisch verdedigingsmiddel. Het stelt den bedeesde in staat, tevens voordeel te trekken uit de secundaire karakter-trekken die te samen met de schijnbare ongevoeligheid plegen op te treden, — even goed als hij er soms ook nadeel van kan ondervinden. Hij kan b.v. trotsch en minachtend lijken. Het is heel wel mogelijk, dat hij het is, maar niets noodzaakt hem, het te zijn en hij kan het desalniettemin toch lijken.

Ook onder de schijnbaar-gevoeligen treft men bedeesden aan. Om het misverstand dat tusschen hem en anderen ontstaat, uit den weg te ruimen of tenminste om er de gevolgen van te verminderen, kan de bedeesde de gevoelens, die hem in harmonie met zijne omgeving brengen, overdrijven of hij kan deze gevoelens veinzen, als hij ze niet werkelijk ondergaat. Soms laat hij zich werkelijk onder den invloed brengen van hen, die in zijne oogen gezag hebben,

zóózeer dat hij zelf gelooft, dat hij hunne gevoelens en denkbeelden aanneemt; maar dit alles blijft wat oppervlakkig. Het is een vernis, dat gemakkelijk afschilfert of slecht houdt. De aandoeningen en de meeningen die de bedeesde verwerft, passen niet goed bij hem; men gevoelt dat zij geleend zijn. Het is ook niet gemakkelijk, ze levensvatbaar te maken, en soms bedriegt hij meer zichzelf dan zijne medemenschen. Soms ook is het rezultaat bevredigender; uit het veinzen wordt de oprechtheid herboren. Maar hare gevolgen bekomen den bedeesde niet altijd goed. Zijn linkschheid zit hem dwars, en het kan hem gebeuren, dat hij zijne àl of niet geveinsde gevoelens uit op een wijze, die ze weinig sympathiek maakt voor hen, die deze gevoelens deelen, en die hun zelfs des te onaangenamer is, òmdat zij ze deelen.

IV

Uit eigen aard en zonder dat er een wezenlijke bescheidenheid in het spel is, bootst de bedeesdheid vrij dikwijls bescheidenheid en zachtheid na. Bescheidenheid, omdat wij geneigd zijn te gelooven, dat iemand, die zich niet op den voorgrond stelt, hiertoe komt uit een juiste of te geringe schatting van zijne persoonlijke verdiensten. Wij hebben zoo pas dit verschijnsel nagegaan. Zachtheid, omdat de bedeesde niemand schijnt te kwetsen, en hij er niet op schijnt te staan, anderen zijne denkbeelden en zijn smaak op te dringen en er zelf ook niet bizonder aan gehecht schijnt te zijn. Hij belemmert u weinig en hindert u weinig, en men denkt gaarne van hem, dat hij dit ook niet zou doen onder andere omstandigheden. Dit is echter volstrekt niet altijd waar. Menschen, die bedeesd en zacht zijn jegens hen die hun ontzag inboezemen, worden soms heerschzuchtig en onbeschaamd wanneer zij zich in hun eigen omge-

ving op hun gemak voelen, of wanneer zij slechts te maken hebben met menschen, die zij beneden zich achten te staan. Aan landschappen, hutten, oude torens, kan de nevel, die hen omwaart, een schijn van bevalligheid verleenen, die wij niet zouden vermoeden, als wij ze bij het zonlicht zagen. Zoo zijn er ook zielen, die er veel bij winnen, wanneer zij zich omgeven met een waas van bedeesdheid en teruggetrokkenheid. Ieder ziet er dan zoowat in, wat hij wenscht, en in den vagen schijn dien zij, zonder het zelf te weten, aannemen, winnen zij meer sympathie dan wanneer zij zich zouden laten gaan.

Zoo de bedeesde zacht lijkt, moeten wij nagaan, in hoeverre dat slechts schijn is. Omdat hij niet aanvalt, gaat men zoo ver van de gevolgtrekking te maken, dat hij niet in staat zou zijn zich te verdedigen. Dit is een nieuwe dwaling, want de bedeesde is dikwijls halsstarrig, en tot geweld in staat wanneer men hem tot het uiterste drijft. Men moet niet uit het oog verliezen, dat er ook veel kans bestaat, al kan hij zacht, hartelijk en eenvoudig zijn, dat hij hoogmoedig, trotsch en koud is. Wij lezen dikwijls in levensbeschrijvingen na den dood van beroemde personen, dat men zich omtrent hen heeft vergist; men hield hen voor trotschaards, die van zichzelf vervuld waren, en zij waren bedeesd. Het een sluit trouwens het andere niet uit. De bedeesdheid kan eenvoudig het gevolg zijn van het niet overeenstemmen van het individu met zijne omgeving; hij gevoelt tusschen haar en zichzelven een groote en duidelijke kloof, zóó zeer dat hij, als hij erg gevoelig en te lichtgeraakt van aard is om zich bloot te stellen aan krenkingen en vijandigheden, de hoop opgeeft de kloof te dempen.

De indruk, dien de bedeesde maakt, is, zooals van zelf spreekt, zeer verschillend; die indruk is niet alleen afhankelijk van de hoedanigheden van den bedeesde zelf, van

de oorzaken en den aard van zijne bedeesdheid, maar ook van de personen, die met hem te maken hebben. Het komt nog al eens voor, dat de bedeesde zich hartelijke sympathie en liefde weet te verwerven, of dat hij zich tenminste, door zijne gereserveerdheid, door zijn bescheiden, zachte vóórkomen, te samen met een scherpe voorzichtigheid, zijn rust weet te verzekeren. Maar al worden sommige menschen aangetrokken, gerust gesteld en aangemoedigd door de bedeesdheid, anderen verwarren haar gemakkelijk met schijnheiligheid en gluiperigheid, omdat zij de persoonlijkheid die er achter verscholen ligt, niet vlug genoeg kunnen beoordeelen. De gereserveerdheid en het niet op zijn gemak zijn van den bedeesde laat veel te raden over aan de verbeeldings-kracht van hen, die hem waarnemen. En dat vinden menschen, die graag spoedig een oordeel klaar hebben en eenvoudig van geest zijn, niet aangenaam.

V

Het in de plaats treden van brutaliteit voor bedeesdheid verdient een aparte vermelding. Het ontstaat uit reaktie, hetzij om de bedeesdheid te verbergen, hetzij om er de gevolgen van tegen te houden of te verminderen. Vaak neemt de bedeesde een hooghartige houding aan en is hij in zijn vóórkomen verzekerd en een weinig onbeschaamd, althans stellig en beslist, soms minachtend. Ik heb zoo pas gezegd, dat de bedeesde er door zijn aanleg natuurlijkerwijze toe komt, dezen schijn aan te nemen. Dit gebeurt namelijk, wanneer die schijn, tenminste tot een zekeren graad, overeenstemt met de diepste natuur van den bedeesde of met zijn ideaal, dat altijd voor een klein deel door hem verwezenlijkt wordt. Maar hij bedient er zich soms volkomen bewust van, om er zijne bedeesdheid en

zijne gevoeligheid onder te verbergen, en hier begint onze simulatie. Hij stelt zich te weer tegen zijn vreesachtigheid, hij verbergt haar en verstopt haar voor zijn eigen blikken; hij slaagt er in, haar niet meer te erkennen en tot op zekere hoogte zichzelf te beletten haar te gevoelen. Zijn simulatie heeft veel overeenkomst met het gedrag van zieken of zwakken, die er op uit zijn, juist die kunststukken te verrichten, die hun invaliditeit hun schijnt te verbieden, en die aldus een vergoeding voor hun minderwaardigheid trachten te vinden, haar in zeker opzicht trachten te ontkennen, of er zelfs de gelegenheid voor een zegepraal uit trachten te putten, die door de tegenstelling des te trotscher wordt. Hij kan op zijn beurt eenige vrees inboezemen, aan anderen het gevoel van onbehagen en tegenkanting terugkaatsen, dat hij van hen ontvangt. Hij kan de krenkingen, de pijnlijke vertrouwelijkheden, het kwetsende vertoon van meerderheid, en de lompheden der welwillende nederbuigendheid die hem tot wanhoop brengen, vermijden. Maar men moet in dit alles niet uitsluitend simulatie zien. Het is dikwijls een deel van zijn ware karakter, dat hij gebruikt om tegen een ander deel te strijden of om het te verbergen. En hij slaagt er werkelijk ook heel dikwijls in, zich te verweren en vooral zijne teederheid, zijne groote gevoeligheid en andere eigenschappen die hem sympathiek doch kwetsbaar zouden maken, te verbergen. Overigens is de bedeesde wel dikwijls in staat tot uitbarstingen van woede, maar ook en wel vooral, tot ingehouden woede en wrok.

De bedeesdheid die het gevolg is van het niet-overeeneenstemmen van het individu met zijne omgeving, sluit ook een innerlijke tweedracht in zich, en deze bestaat soms op zichzelf. Maar deze tweedracht kan hij, evenals de andere, wijten aan zijn eigen superioriteit, als hij n.l.

zichzelf fijner, gecompliceerder en moeilijker te begrijpen acht dan zijn omgeving.

De voorbeelden van verschillende soorten van simulatie, die altijd het een of ander dat werkelijk bestaat tot basis hebben, zijn vrij talrijk en iedereen kan ze opmerken. Ik vind in het reeds aangehaalde boek van HARTENBERG twee feiten, die dit op een vermakelijke wijze toelichten.

Het eerste voorbeeld is dat van een bedeesde, die dapper wordt door dapperheid te veinzen. Het betreft de plankenkoorts van den tooneelspeler, en CLARETIE vertelt het ons: „de voortreffelijke LANDROL, de oude rente-trekker van het Gymnase-theater, sidderde inwendig bij elk nieuw stuk; en hoeveel speelde hij er niet, desondanks! Hij vertelde me, dat hij om kalm en rustig te worden, het publiek, zoodra hij opkwam, recht in het gezicht keek, en in zichzelf het woord van Cambronne uitsprak [1]); van dat oogenblik af ging het over, en ging hij er als een soldaat op los". [2])

Het tweede feit doet ons verschillende reacties zien: toorn, gekrenkt stilzwijgen, ook pogingen om zelfbewustheid te veinzen. Deze simulatie komt niet tot haar einde, terwijl zij in het vorige geval ten slotte voor een oogenblik den geheelen geest vervormde; maar het geval is toch heel leerzaam, en misschien juist om deze reden des te meer. De held van deze geschiedenis is een nog niet vergeten roman-schrijver, die zijn dag van beroemdheid gehad heeft: ALFRED ASSOLANT. Hij was, zegt men, „beschroomd in een mate, die men zich niet zou kunnen voorstellen." Hij was heel gemakkelijk in verlegenheid te brengen en „begon

1) Aan CAMBRONNE, een generaal van Napoleon, schrijft men het beroemde woord toe: „la garde meurt, mais ne se rend pas!" (de garde sterft, maar zij geeft zich niet over) dat hij in den slag bij Waterloo, aan alle kanten door den vijand ingesloten, zou hebben uitgesproken. (*Vert.*)

2) HARTENBERG. Les timides et la timidité, bl. 161.

bij den minsten aanval hulpeloos te stamelen; als hij tenminste niet in woede ontstak". Maar meestal sloot hij zich tegen plagerijen op in een stuursche stilzwijgendheid, hij die met zijn pen in de hand toch niet gauw om een antwoord verlegen was. Ik geloof niet, dat hij, zijn heele leven lang, pratende ooit een zin heeft afgemaakt.

„Juist die strijd tegen het onmogelijke lokte hem aan. De natuur had hem de gave van het woord onthouden, *hij* wilde redenaar zijn. Toen men hem eens kwam uitnoodigen om een lezing te houden in de Rue de la Paix, aarzelde hij geen oogenblik, en wat nog vermakelijker is, toen hij eenmaal aangenomen had, zich in dit gevaar te begeven dacht hij er niet aan, de voorwaarden zoo gunstig mogelijk te maken. Hij ging dus voor den eersten keer op den sprekers-stoel zitten met een ongekunsteld vertrouwen, dat slechts zij kunnen begrijpen, die dezen onsamenhangenden en gedesequilibreerden mensch gekend hebben." Het resultaat was, dat hij al in zijn eersten zin bleef steken, zijn papieren bij elkaar zocht en de zaal verliet 1).

1) HARTENBERG. Les timides et la timidité, bl. 178—179. Het feit is aan SARCEY ontleend.

VIJFDE HOOFDSTUK

DE KRACHT EN DE ZWAKTE VAN DEN WIL; DE MOED EN DE LAFHEID

I

De zwakte van den wil in hare verschillende vormen: de lafhartigheid, de lafheid, de aarzeling enz., raakt aan de bedeesdheid, die haar in sommige opzichten doet vermoeden of zich met haar vermengt. Men mag ook besluiten tot een zeker gemis aan kracht wat betreft de verlangens, de neigingen en de denkbeelden. Maar dit gebrek aan kracht kan den geestelijken verschijnselen zelf eigen zijn, of wel eenvoudig de kracht bewijzen van de beletselen, die zich er tegenover stellen. Dat wil zeggen, dat er ook hier weer een scherp uitgesproken gebrek aan overeenstemming is tusschen het individu en zijne omgeving, en ook een inwendige tweespalt, een tweespalt in de verschijnselen die tot éénzelfde persoonlijkheid behooren. De aarzeling, het gebrek aan durf, en de onmacht van den wil kunnen dáárvan het gevolg zijn, dat de verlangens, waarvan de wil afhangt, in de buitenwereld onoverkomelijke bezwaren ontmoeten, en dat zij, hoe intens zij ook mogen zijn, niet tot uiting kunnen komen, dan in waanzin. Het is echter ook mogelijk, dat zij innerlijke bezwaren ontmoeten. De tegenstrijdigheid tusschen twee zeer levendige verlangens kan aarzeling en gebrek aan durf verwekken. Men onderscheidt deze en vele andere schakeeringen niet altijd voldoende. Ook beoordeelt men de kracht van den wil dikwijls onrechtvaardig. Men ziet graag zwakte, waar slechts een helder inzicht bestaat, en men houdt voor moed, wat slechts verblinde waanwijsheid is.

De zwakte en de lafheid kunnen zich, evenals de be-

deesdheid, verbergen achter een schijn van dapperheid, vervoering en moed. Het is een banale opmerking, dat de bedeesde, als hij tot het uiterste wordt gedreven, zeer dapper wordt en dat de lafaard verschrikkelijk kan optreden, als terugtrekken hem niet meer mogelijk is. Maar soms stellen zij zich tevreden met een eenvoudiger schijn en met opwellingen, die geen stand houden. Zij hangen den snoever uit, doen alsof ze helden zijn, winden zich op zoolang er geen gevaar is, en zijn misschien nog uitbundiger als het gevaar juist voorbij is. Zij kunnen aldus het gevaar ontgaan, want zij boezemen op hunne beurt anderen vrees in. Maar als het mislukt, maakt hunne simulatie hen niet krachtig genoeg om zich tegen het gevaar te verdedigen.

Simulatie van dit soort treedt soms voor een oogenblik op, en beantwoordt dan aan een kortstondige behoefte. Zij is dan zeer laag bij den grond. Dat iemand rustiger lijkt dan hij is, als 't een of ander gevaar hem bedreigt, is een dagelijks vóórkomend feit, dat wij overal ontmoeten. Het is een wijze van handelen, die vele redenen van bestaan heeft: redenen van waardigheid, van eigenliefde, van sympathie (als men bijv. zijne omgeving niet wil verontrusten), van persoonlijk eigenbelang, en zelfs van voorzichtigheid werken er alle toe mee.

Andere keeren is de simulatie daarentegen blijvend, en maakt zij de zwakte van het individu eenigszins goed, door haar te verbergen. Wij kennen hier verschillende soorten van. De gewone pochhals, de bluffende lafaard zijn algemeen bekend. Maar de zwakte van den wil uit zich ook op andere wijzen, die echter het pochen en bluffen niet uitsluiten, maar er integendeel heel goed mee kunnen samengaan. Menschen die onbestendig van wil zijn, geven zich een air van flinkheid. Zij spreken op hoogen toon, zij pochen, zij doen beslist en verzekerd, lichten eenvoudigen

van geest in. Hun kritiek is zwak en hun voorzichtigheid gering. Zij zien niet vooruit en maken geen vèr-strekkende gevolgtrekkingen. Hunne denkbeelden en hunne gevoelens vormen zich zonder zelfbeheersching, zonder dat zij een innerlijke censuur ondergaan, en treden op met beslistheid en scherpte. Maar zoodra doet zich niet een beletsel voor, of men ziet dat zij inhouden, zich terugtrekken, even gedecideerd bij het terugtrekken als bij den aanval, en niet minder snel in het buigen dan in het oprichten tot den aanval. Ik heb een merkwaardig voorbeeld van dit type gekend.

II

Deze werkelijke zwakte en deze schijn van energie spruiten uit dezelfde bron. Die bron is de vrije en spontane ontwikkeling van elke aandoening die ontstaat, het ontbreken van een innerlijke contrôle, het gebrek aan ordening der verschijnselen, het onafhankelijk spel der geestelijke elementen, in een ziel, waarin ernstige hartstochten ontbreken en waar een kinderlijke ijdelheid in aanwezig is. Zoodra een aandoening geboren is, ontwikkelt zij zich, en uit zij zich in woorden en gebaren, ik durf niet te zeggen in handelingen. Hierdoor wordt elke schijn van aarzeling voorkomen, en maakt iemand van dit type den indruk, energiek en rechtschapen, openhartig en stoutmoedig te zijn. Maar indien deze aandoening stuit op bezwaren van buiten af, ontwikkelen de gevoelens die onmiddellijk het gevolg zijn van deze bezwaren, zich weer even gemakkelijk. Zij zal zonder heftigen tegenstand zich gewonnen geven en hare verschijnselen zullen verdwijnen. Daar de corrigeerende gevoelens opgewekt zijn en gesteund worden door werkelijkheden in de omgeving, loopen zij kans te blijven bestaan en de overhand te behouden.

Hetzelfde gebrek stelt aldus het individu bloot aan invloeden van buiten, wanneer die met eenige heftigheid optreden, en veroorlooft hem tevens, zijne denkbeelden luidruchtig te verkondigen, zijn gevoelens onbescheiden te uiten, wanneer er zich geen uitwendig beletsel voordoet. Hier ligt de oorzaak van een werkelijke simulatie in besloten, die soms haar doel bereikt. De schijn van energie en van rechtschapenheid misleidt ons voor eenigen tijd, en zelfs indien wij in de gelegenheid geweest zijn er de geringe waarde van te onderkennen, laten wij er ons nog bij gelegenheid door innemen. Met een beetje goeden wil en niet te veel scherpzinnigheid kan men in den veinzer een mengsel van vuur en goedhartigheid onderscheiden, een mengsel van uitbundigheid, stoutmoedigheid en zachtheid, dat zijn bekoorlijken kant heeft, maar dat ongelukkig genoeg slechts een bedriegelijk beeld is.

III

Een zelfstandige wil kan ook worden nagebootst, als het individu zich goed aan zijne omgeving aanpast. Door deze aanpassing wordt de activiteit ten naastenbij teruggebracht tot nabootsing en tot gewoonte, terwijl zij den schijn van eigen initiatief en bewuste energie behoudt. Dit schijnbeeld verschilt vrij veel van het voorgaande, maar heeft er toch ook punten van overeenstemming mede. Het berust op een werkelijkheid, maar deze werkelijkheid is niet zóó als wij veronderstellen dat zij is; zij wordt door den schijn veranderd. De kracht die wij in het individu meenen te zien, ligt niet in hem zelf, maar in zijne omgeving. Deze houdt hem op en bezielt hem. Daar hij, geleid door zijne omgeving, wil en handelt in overeenstemming mèt haar, ontwikkelt zijne activiteit zich vrijelijk en verkrijgt zij een schijn van kracht, dien zij slechts te danken

heeft aan het ontbreken van ernstige beletselen. Het innerlijk evenwicht bestaat werkelijk, maar het is, veel meer dan men zou meenen, afhankelijk van de harmonie tusschen het individu en zijne omgeving, en ook van de eigen harmonie van de omgeving zelve. Op de verwarring van deze twee berust de simulatie.

Sommige menschen handelen, spreken, blinken uit, geven blijk van vuur en schijnbaren ondernemings-geest, zoolang zij hun gewone leven in de gewone omgeving leven. Soms schijnen zij zelfs tegen hunne omgeving in opstand te komen, er zich tegen te verzetten, stoutmoedige beweringen te verkondigen, plannen voor te stellen en te handelen op een wijze, die de in hunne omgeving gebruikelijke gewoonten moet kwetsen. Daardoor verkrijgen zij den schijn van onafhankelijke persoonlijkheden.

Maar dan, wanneer de omstandigheden veranderen, wanneer zij in een andere omgeving komen, wanneer hunne levens-voorwaarden plotseling gewijzigd worden, zien wij hen opeens aarzelend, onthutst, weten zij niet meer wat te besluiten, en zijn ze niet meer in staat, te denken, te besluiten of te handelen. Zelfs in hun, overigens altijd oppervlakkigen, tegenstand tegen hun milieu, steunden zij op dit milieu in het algemeen of op sommige van zijne elementen. Op het milieu in het algemeen, omdat zij ten slotte zeker waren van de vaste sympathie van dit milieu; en op enkele van zijne elementen, bijv. op enkele uitgekozen personen van meer invloed of meer initiatief, omdat die hun de aansporing verschaften, die zij noodig hadden. Als zij ook eenig persoonlijk initiatief toonden, kwam dit, omdat zij instinctief gevoelden, dat dit initiatief geen ernstig beletsel op zijn weg zou vinden. Zij handelden onder den invloed van hunne omgeving, van dit samenstel van voorwaarden, dat in onzen geest vertegenwoordigd

wordt door eenige stelsels van gewoonten, gedachten en gevoelens; onder den invloed dus van een zeker algemeen inzicht.

Ieder van ons, hoe persoonlijk en doortastend hij ook moge zijn, kan onder bepaalde voorwaarden een voorbeeld geven van dwalingen van dezen aard. Wij zijn der maatschappij die ons omringt, en die ons ophoudt even goed als zij ons onderdrukt en misvormt, een belangrijk deel van onze persoonlijke energie verschuldigd, vooral wat betreft sommige van de uitingen van deze. Maar deze afhankelijkheid is uitzonderlijk sterk ontwikkeld bij sommige personen die, ondanks hun houding van vuur en initiatief, weinig doorzettings-vermogen hebben, en eerder een symbool van hunne omgeving worden, dan eene persoonlijkheid op zichzelf. Ik heb verscheiden menschen van dit soort gekend. Toch zouden zij onder uitgezochte omstandigheden misschien wel een oorspronkelijke kracht ontplooid en niet slechts haar voorgewend hebben. Daarentegen verandert de een of andere samenloop van uiterlijke omstandigheden iemand met een vrij krachtigen persoonlijken wil soms in iemand, die slap en onpersoonlijk is. Men kent de kracht en de zwakte van iemand nog niet, zoolang men hen niet in zeer verschillende toestanden en in een zeer verschillend milieu heeft gadegeslagen.

Uit dit oogpunt bezien komt de sociale simulatie buitengewoon veel voor. Men moet altijd voor haar op zijn hoede zijn. De eigenschappen van een individu in een bepaalde omgeving kunnen heel goed slechts een weerschijn zijn van die omgeving, of het gevolg van haar invloed. Bij een ander zal de simulatie daarentegen meer uit de persoonheid zelve voortkomen. En het zal niet altijd gemakkelijk zijn hiertusschen onderscheid te maken. Soms is het zelfs onmogelijk, tenzij de ervaring ons op den weg helpt, of

een verandering in de levens-omstandigheden ons komt inlichten over de ware natuur van het individu, door zijn schijnbare natuur te veranderen. Men kan zich nauwelijks de groote hoeveelheid simulaties voorstellen, die het gevolg zijn van den niet herkenden invloed van de omgeving en de eischen des levens.

IV

Men voelt, dat er altijd eenige werkelijkheid op den bodem van deze simulaties ligt. Het is vooreerst de werkelijkheid van het oogenblik: het een of andere denkbeeld of gevoel heeft een werkelijke kracht en een niet te loochenen leven, al heeft het niet de kracht die wij geneigd zouden zijn eraan toe te schrijven, en die het van zichzelf schijnt te verkondigen. Bovendien tracht de maatschappij, die den schijn van het denkbeeld of gevoel, dus de gedeeltelijke en oogenblikkelijke verwezenlijking ervan, laat ontstaan, dezen te bestendigen en wortel te doen schieten. In sommige gevallen worden zij ten slotte bijna een essentiëel bestanddeel van den geest, die zich eraan gewend heeft en zich langzamerhand ernaar vervormd heeft. Zijn buigzaamheid is echter niet oneindig. Hij kan op een bepaald punt van dit proces, als de omstandigheden zich wijzigen, als 't ware breken inplaats van nog verder te buigen. Zoodat de simulatie niet alleen zich voortdurend kan vernieuwen, maar ook weer kan omdraaien. Een oude aangeboren eigenschap zal verdwijnen of zoo goed als verdwijnen, en er zal slechts een spoor van overblijven, een schijn die ons soms nog aan haar bestaan en aan haar macht zal doen gelooven, terwijl een tegengestelde neiging, die oorspronkelijk slechts toegevoegd was door en voor de noodzakelijkheden van het leven, werkelijker zal worden dan de oorspronkelijke eigenschap.

V

Evenals energie wordt ook zwakte van wil geveinsd. De bedeesdheid is als 't ware een verbizonderde zwakte van den wil. Zij kan ons den valschen indruk geven van algemeene zwakte, die haar echter lang niet altijd begeleidt.

Men stelt zich soms voor, dat de bedeesde gemakkelijk onder den een of anderen invloed te brengen is, dat hem initiatief ontbreekt en dat hij spoedig het onderspit delft voor den wil van een ander. Dat is een verkeerd begrip, dat tot vele dwalingen aanleiding geeft.

De indruk van bedeesdheid kan (evenals de schijnbare onverschilligheid) eenvoudig een gevolg zijn van gereserveerdheid, van een stelselmatig zich-terugtrekken. In dat geval kan zij met een krachtigen wil samengaan, maar door het feit alleen, dat hij volkomen onbewust bedeesdheid veinst, kan een individu zwakte veinzen.

De ware bedeesdheid sluit wel linkschheid in zich, evenals eenige besluiteloosheid en een onvermogen van den geest om in gegeven gevallen snel zijn wil te bepalen. Zij harmoniëert echter heel goed met groote eigenschappen van den wil. Al is de wil niet altijd volmaakt, snel in het optreden, zeker en in voldoende mate soepel, hij kan daarom even goed scherp en vastberaden zijn. Sommige bedeesden geven blijk van actieve energie en vooral van passieve. Menschen, die hen zouden willen leiden in het leven, zouden licht voor onaangename verrassingen komen te staan, die door een over 't algemeen ongewilde en soms onbewuste simulatie van zwakte begrijpelijk worden gemaakt. Wat ik van den wil zeg, gaat ook geheel op voor den moed, die uit ons gezichts-punt volkomen met hem samensmelt, daar de lafheid omgekeerd een zwakte van den wil is, die niet in staat is zich te ordenen en stand te

houden, wanneer de uiterlijke omstandigheden niet gunstig genoeg zijn.

VI

Er zijn nog vele verwarringen mogelijk, die ik niet alle kan opnoemen. Door onbehoedzaamheid wordt bijv. moed geveinsd; en dit geval sluit zich aan bij wat we zoo pas gezien hebben: het veinzen van moed door het onafhankelijke optreden der afzonderlijke elementen van den geest en het ontbreken van innerlijke censuur. Wanneer de onbehoedzaamheid gepaard gaat met levendige hartstochten, gaat de schijnbare moed over in roekeloosheid. Evenzoo wordt lafheid door voorzichtigheid geveinsd en omgekeerd. In den evenwichtigen, zoo min als in den onevenwichtigen, geest, is het niet altijd mogelijk, elk verlangen billijk te beoordeelen. Is het verlangen te groot om door een remmenden invloed tegen gehouden te worden, en om eenigen invloed van de voorzichtigheid te ondergaan, of lijkt het verlangen juist slechts heftig, door een aangeboren gebrek aan contrôle en nadenken? Deinst zoo iemand terug voor een gevaar na een overdacht onderzoek, dat hem de nutteloosheid van een stoutmoedig optreden aantoont, of onttrekt hij zich uit vrees voor de lasten, die hij zal moeten dragen, ofschoon hij in het diepste van zijn ziel vindt, dat hij beter stand moest houden? Dit zijn vraagstukken, die in sommige, niet in alle gevallen, slechts door een grondige kennis van de individuen kan opgelost worden, en die in andere gevallen uit den aard der zaak onoplosbaar zijn. Het blijft niettemin waar, dat de feiten die ons vóór die vraagstukken stellen, dikwijls aanleiding geven tot simulaties en dwalingen, waarvan het individu soms bewust van wil een nuttig gebruik tracht te maken. Wie kent niet de lafheid, gestoken in het kleed van de voorzichtigheid!

Er is ten slotte nog een ander soort van simulatie, waar ik hier niet bij stil zal staan, maar die ik toch moet noemen. Zij heeft veel invloed maar ik wil dien slechts aanduiden, want zij is voornamelijk van belang voor de moraal.

Een zelfde handeling, eenzelfde individu zullen op geheel verschillende wijze beoordeeld worden, al naar de algemeene wijsgeerige, religieuze en maatschappelijke denkbeelden van hen, die erover oordeelen. De een of andere politieke moord zal bijv. door den één een laffe aanslag genoemd worden, terwijl de bedrijver in de oogen van anderen een held zal zijn. Men kan dus meenen dat hij tenminste één van die beide eigenschappen, zoo niet alle twee, veinst, en al wendt hij deze leugen niet zelf tot zijn voordeel aan, zullen zijn vrienden of zijn tegenstanders hem elk voor zich in het belang van hun eigen zaak gebruiken. Het komt mij voor, dat de gevolgen van dit feit zeer verdragend zijn. [1])

1) Kan men beter bewijs voor de juistheid van deze opvatting wenschen, dan onzen tijd met zijn revolutionaire woelingen en zijn schrille politieke tegenstellingen? Het tijdperk dat wij beleven, stelt ons deze mechanismen wel heel duidelijk voor oogen, maar zij zijn ongetwijfeld overal en onder alle omstandigheden geldend. De oorlog en zijne gevolgen doen ons slechts in het groot zien, wat zich dagelijks en onafgebroken in het klein om ons heen afspeelt. Zie mijn brochure: De Oorlog. Psychologie door het vergrootglas. Rotterdam, Brusse 1916. (Noot van Dr. v. d. H.)

ZESDE HOOFDSTUK

HET VEINZEN DOOR GOEDHARTIGHEID EN BOOSAARDIGHEID; DE ZACHTHEID EN DE BARSCHHEID

I

De simulatie van zachtheid is vrij ingewikkeld. Aan den eenen kant wordt zachtheid vaak met goedhartigheid verward, aan den anderen kant beschouwt men de zachtheid als een eigenschap die tegengesteld is aan geweld, en daarmee niet te vereenigen. Goedhartigheid en zachtheid gaan echter lang niet altijd hand in hand, en zachtheid kan in éénzelfde individu heel goed samen gaan met een onloochenbaar heftig karakter. De zachtheid en de heftigheid hebben soms zelfs éénzelfde geheel van eigenschappen, maar eenvoudig onder verschillende voorwaarden werkend, tot oorzaak.

De zachtheid is, tenminste in sommige gevallen, het gevolg van een innerlijke harmonie des geestes, die door het milieu niet verstoord wordt. Is de omgeving haar soms niet zeer gunstig, dan is zij toch niet in staat, haar ernstig te verstoren. De kracht der neigingen, hunne goede ordening, soms ook een gebrek aan scherpzinnigheid of lichtgeraaktheid, maken hun rustig voortbestaan mogelijk. De zachtheid is de natuurlijke toestand van een goed geregeld geestelijk mechanisme, dat vreedzaam en regelmatig werkt, zonder innerlijke schokken, die te wijten zijn aan de verstoring van het raderwerk, zonder schokken ook van buitenaf, die te wijten zijn aan de tusschenkomst van krachten, welke de werking van het mechanisme kunnen tot stilstand brengen of ernstig in de war sturen. Zachtheid behoort bij de krachtige, zuivere en harmonieuze neigingen; zij is er in zeker opzicht de objectieve uiting van, de

resultante van deze eigenschappen. Zij kan vergeleken worden bij de rust van een dier, zelfs van een verscheurend dier, dat voldaan is en dat door niets in zijn spijsvertering gestoord wordt.

Hierdoor kan zachtheid in normale omstandigheden samengaan met drift en heftigheid. Sterke en zuivere neigingen (zuiver in dezen psychologischen zin, dat zij geen uiteenloopende, slecht-overeenstemmende elementen bevatten) en een persoonlijkheid, die het rezultaat is van den harmonieuzen opbouw van deze neigingen, zullen dikwijls heftig en met energie reageeren, wanneer een uitwendige kracht hen tegenwerkt. De zuiverheid veronderstelt een zekeren eenvoud, die het optreden van heftige reakties bevordert. Hij, wiens hartstochten niet van buiten af worden verstoord door den tegenstand van een ander, en innerlijk niet gehinderd wordt door andere hartstochten, wordt er aan gewoon, er zich zonder nadenken en zonder contrôle aan over te geven. Dit is duidelijk genoeg. Dit is dus een essentiëele reden waarom een simulatie ontstaat, waarom de schijnbare zachtheid gepaard gaat met werkelijke heftigheid, en omgekeerd een heftig karakter in sommige gevallen soms een zeer verlokkenden schijn krijgt van zachtheid.

II

De schijn, of wat precies hetzelfde is: de gedeeltelijke en op een bepaald oogenblik tot stand gekomen verwezenlijking, van een eigenschap die geen stand houdt en die soms verdwijnt om voor een totaal tegengestelden geestestoestand plaats te maken, is een gewone aanleiding voor simulatie. Wij kunnen den aard van de zachtheid van den zachtaardig-heftige en den schijn dien zij doet ontstaan, goed begrijpen, indien wij haar vergelijken met de alge-

meene en voortdurende zachtheid. Bij enkele waarlijk-zachtaardige menschen blijft deze eigenschap bestaan, zelfs wanneer er tusschen hen en hun milieu géén harmonie is. De zachtgeaardheid is dan een gevolg van het niet aanwezig zijn van egoïsme en sterk persoonlijk gevoel, van een innerlijk evenwicht, dat pal staat tegenover de vijandigheid der buitenwereld, of van het aanpassingsvermogen der neigingen, die zich gemakkelijk voor de eischen van het leven buigen. De geest blijft ook onder de slechtste omstandigheden in evenwicht. Er zijn menschen, die zachtaardig zijn bij tegenspoed, bij verdriet en in het ongeluk, die zacht blijven tegenover hunne vijanden en ook, zooals bijv. van „Madame" 1) gezegd werd, tegenover den dood.

Het springt duidelijk in het oog, wat er onzeker, en ook, in dien zin, geveinsd is in de zachtgeaardheid van den zachtaardig-heftige, wanneer men haar met deze zachtgeaardheid vergelijkt. Hij zal goed en hartelijk, teeder of zelfs zwak zijn tegenover iemand, van wien hij houdt, maar 't kan heel best dat hij een opmerking, die nog niet eens beleedigend behoeft te zijn, maar waar hij zich gekrenkt door gevoelt, beantwoordt met een stomp of een oorveeg.

Daarentegen moet men, om goed te kunnen nagaan wat er echt is in de zachtheid van den zachtaardig-heftige, hem vergelijken met den brompot en den driftkop, die zelfs tegenover menschen waar zij van houden en bij wie zij zich op hun gemak gevoelen, voortdurend stuursch zijn en blijk geven van een voortdurende disharmonie van hunne gevoelens, die zich naar buiten uit in aanvallen van slecht humeur, in klachten, in scherp of heftig gekijf, in driftbuien of huilpartijen. De kleinste zelfs onmerkbare krenking is

1) Vrouw van „Monsieur", den Hertog van Orleans, broeder van Lodewijk XIV; zij was de dochter van Karel I van Engeland.

er voldoende voor. In het innerlijk van den brompot of van den driftkop zelven liggen de hoofd-oorzaken van zijne ontevredenheid. Door onvoldoende kennis zou men hen, en wel vooral den laatste, kunnen verwarren met den zachtaardig-heftige, die, àl naar de omstandigheden, òf volmaakte zachtheid òf werkelijke heftigheid veinst.

III

Gaat zachtheid altijd samen met goedheid? Dat is een andere vraag. Uit wat wij zoo pas gezien hebben, mogen wij hierover nog geen gevolgtrekking maken. Werkelijk is de zachtaardig-heftige dikwijls goed. Ik heb voortreffelijke menschen gekend die tot dit type hoorden, of die tenminste tot een zekere heftigheid gingen. Zij waren beminnelijk, hoffelijk, teergevoelig en dikwijls edelmoedig en zeer beleefd. Deze groep van eigenschappen vertegenwoordigt een duidelijk type, dat niet zelden verwezenlijkt wordt. SCHOELCHER, zooals LEGOUVÉ [1]) hem ons schildert, is er een voortreffelijk voorbeeld van.

Maar het samen-gaan van de karakter-trekken waaruit dit type bestaat, heeft niets noodzakelijks of regelmatigs. Zeker kan de goedheid de zachtheid tot ontwikkeling brengen, misschien zelfs haar doen ontstaan, maar deze komt voor zonder gene, even goed als gene zonder deze. Zelfs bij den zachtaardig-heftige kan de zachtheid egoïstisch van aard zijn.

En zij zal dit zijn, wanneer de neigingen die hem beheerschen, vooral op hemzelf betrekking hebben. Zijne verlangens kunnen zelfs het lijden van anderen tot hoofddoel hebben, en niets belet hem in dat geval, wanneer zij niet tegengewerkt worden, aan deze neigingen met zachtheid, zonder hartstocht of geweld, te voldoen. Men kan

1) LEGOUVÉ, Soixante ans de souvenirs. Parijs, Hetzel.

daden van wreedheid zacht bedrijven; daar bestaan voorbeelden van. De kalme wreedheid, zacht van uiterlijk, is een karakter-trek dien de roman-schrijvers hebben uitgebuit.

IV

De zachtheid kan ook aan een andere bron ontspringen. Een groote zelfbeheersching, een wil met zekere en standvastige begrippen zal haar evenzoo veroorzaken. Men vindt hier de innerlijke harmonie van den zachtaardigheftige in terug, maar met essentiëele punten van verschil. De zachtaardigen, waarvan nu sprake is, vermijden schokken van buiten af, zij stellen er zich niet aan bloot, of zij raken eraan gewoon, ze te verduren. Zij scheppen een soort van innerlijk kasteel, een „ivoren toren", waar zij zich in terugtrekken als zij worden aangevallen. Zoolang hun dit mogelijk is, behandelen zij de uiterlijke gebeurtenissen als nietswaardige grootheden, en schrikken zij terug voor elke klare en openlijke handeling. Zij bewaren hunne innerlijke harmonie met slinksche middelen. De schijnbaar-ongevoeligen bijv. vermijden, dank zij het veinzen van onverschilligheid, zich op te winden, kunnen kalm, beheerscht en dientengevolge zacht blijven. Anderen zullen eene beleediging aanvaarden zonder er heftig op te reageeren, maar zij genieten al van te voren van een goed overwogen wraak. Weer anderen bedekken onder een egoïstische en geveinsde zachtheid een onuitsprekelijke minachting, een gedachte van algeheele afscheiding tusschen henzelf en de anderen.

Kan men zeggen dat in deze gevallen de zachtheid geveinsd is? Misschien wel, indien men zich van de zachtheid een denkbeeld vormt, dat welwillendheid en goedheid in zich sluit. Maar dat verraadt een gebrek aan

ontleed-kunst, en deze dubbelzinnigheid van de taal en het gebrek aan overeenkomst tusschen de verschillende beteekenissen die tegelijk aan éénzelfde woord gehecht worden, is een interessante aanduiding van de onafgebroken simulaties van het karakter. Ik geloof, dat het beter is, de zachtheid eenvoudig op te vatten als een uiterlijk vóórkomen van het gedrag van een individu tegenover zijn medemenschen, zonder eenig oordeel uit te spreken omtrent de neigingen of de gesteldheid, die haar veroorzaken of haar begeleiden. Wij mogen dan zeggen, dat zij in vele gevallen dient om het Ik en zijne gaafheid, zijne innerlijke harmonie te beschermen. Zij is hartgrondig egoïstisch en komt eenvoudig voort uit de behoefte om zich geen kwesties op den hals te halen. Men vindt haar dikwijls bij menschen die gevoelen, dat zij niet in hun omgeving passen, maar die er toch niet toe kunnen besluiten, haar te prikkelen, en die niet met haar willen breken. Zij kan vóórkomen bij hoogstaande en edele geesten, zooals men er vindt bij de schijnbaar-ongevoeligen, maar ook kan men haar aantreffen in lage, haatdragende, laffe, huichelachtige en geniepige karakters.

Daar de zachtheid over 't algemeen aangenaam aandoet, daar zij door goedhartigheid opgewekt kan worden, spreekt het vanzelf, dat zij welwillendheid nabootst en dat zij soms volkomen bewust gebruikt wordt om boosaardigheid, haat of afgunst te verbergen. Dit soort van simulatie is geheel aangewezen voor zwakke naturen, voor wie de toevlucht tot geweld buitengewoon gevaarlijk zou kunnen zijn. De haat van zwakke naturen verbergt zich dikwijls aldus onder een gewilde of een ongedwongen zachtheid. De list en de valschheid, die men niet zonder eenige overdrijving en vaak te zeer in het algemeen sprekende, meent waar te nemen in het vrouwelijke karakter, en waarvan

DALILA het klassieke voorbeeld blijft, moet hier een voorbeeld van zijn. Zelfs een zeker soort stille en bescheiden boosaardigheid, die met ordelijkheid en goede manieren op goeden voet blijft, verdraagt zich veel beter met zachtheid dan met heftigheid. Bepaalde klassen van misdadigers, in het bizonder de giftmengsters, schijnen zich door de zachtheid van hunne manieren te onderscheiden. Het geval van BRINVILLIERS [1]) is in dit opzicht buitengewoon merkwaardig. Men vindt daar dan waarschijnlijk de innerlijke eenheid en het harmonische spel der neigingen in terug, waarvan ik hierboven sprak. De gebreken en fouten en de misdadige neigingen die zich het best van de zachtheid bedienen, zijn natuurlijk diegene, waarbij elke openlijke en onmiddellijke strijd is uitgesloten: de trouweloosheid, de schijnheiligheid en de listige en heimelijke boosaardigheid, die langs omwegen gaat.

Al wat het Ik versterkt, en het helpt zichzelf meester te worden en zijne hartstochten en verlangens tot een bondgenootschap te dwingen, dit alles draagt er ook toe bij, de schijnbare zachtheid op te wekken of te vermeerderen: de opvoeding bijv.; of de krenkingen van het leven, wanneer het Ik sterk genoeg is om er partij van te trekken en er zich niet door van streek te laten brengen; of de bewuste inspanning van gedachten en wil. Maar deze oorzaken vermeerderen niet in dezelfde verhouding de liefde of de goedhartigheid. Het innerlijk evenwicht, de „zuiverheid" (in psychologischen zin, zie bl. 231) der neigingen is de fundamenteele voorwaarde voor de werkelijke zachtheid, en wij zien dus weer hoe deze door allerlei simulaties kan worden voorgewend.

Die zachtheid is niettemin verschillend in verschillende

1) De markiezin de Brinvilliers, een beruchte giftmengster, ter dood veroordeeld in 1676. (*Vert.*)

gevallen. Het evenwicht, dat zij veronderstelt, is nu eens algemeen, onwillekeurig en onbewust, dan weer gedeeltelijk, ingesteld door de energie van den wil, terwijl daarnevens onevenwichtigheid en wanorde blijven bestaan. En de aard van de simulaties ondervindt de gevolgen van deze verscheidenheid, en doorloopt zelf alle schakeeringen, van den zachtaardig-heftige die openhartig en teergevoelig is, tot die van den huichelaar of van den laatdunkenden schijnbaar-onverschillige.

V

Gevoelige en zachte menschen maken soms een indruk van, dikwijls wat overdreven, barschheid en onbuigzaamheid. Dat komt vaak genoeg voor. Het is hier misschien slechts een overdrijving van het verdedigings-verschijnsel, dat ook het eenvoudige zich-verbergen van den schijnbaar-ongevoelige veroorzaakt. De reaktie en de tegenstelling zijn sterker, verder doorgedreven dan bij den schijnbaar-ongevoelige. Soms worden beide typen één en gaan zij in elkaar over. Ik heb kunnen waarnemen, dat barschheid soms aan onverschilligheid doet denken. Maar de barsche verbergt zijne groote gevoeligheid niet alleen onder een gewilde koelheid, maar onder gebrom en ruwe bejegeningen.

Barschheid is evenals gewelddadigheid, waarvan zij een verzwakte vorm is, tegengesteld aan zachtheid. De simulatie der zachtaardige barschheid bestaat in de tegenstelling tusschen het gevoelige en tot het goede geneigde karakter, en de onaangename uitingen, die echter natuurlijk, evenals altijd, toch weer niet geheel leugenachtig zijn. Zij wordt waarschijnlijk als regel, en zeker in sommige gevallen, verklaard door de contrast-associatie. Nerveuze, dwarsdrijverige menschen zijn maar àl te zeer geneigd,

zelfs tegenover hen, die zij liefhebben onaangenaam op te treden. Zij scheppen er van tijd tot tijd behagen in, om voor anderen hunne liefde te verbergen, en ook om ze voor zichzelf te verstoppen, te klagen, zich boos te maken en te brommen terwijl zij in den grond van de zaak tevreden zijn, of om gedachten en gevoelens van sympathie in vreugde of in verdriet, uit te drukken in onaangename, kwetsende woorden. Zij zouden eenige pijn, eenige schaamte ondervinden, wanneer zij zich toonden, zooals zij zijn. De geveinsde barschheid, of liever de veinzende barschheid is een over 't algemeen onwillekeurige, maar soms gewilde nuttigheids-maatregel, die heel goed tot systeem kan worden, en die gebruikt maakt van de neiging tot contrast-associatie, en van de min of meer hinderlijke nerveusheid, die daar dikwijls mee gepaard gaat. Het type van den weldoenden brompot is een vorm van deze schijnbare barschheid, een werkelijk bestaand karakter, maar dat in de letterkunde te veel gebruikt is.

Het nut van de veinzende barschheid is bijna hetzelfde als dat van de schijnbare ongevoeligheid. Door haar aanvallenderwijze optredend karakter handelt zij in sommige gevallen met meer gevolg, in andere met minder. Met menschen van een eenigszins bedeesd of lafhartig karakter voorkomt zij nog beter den aanval; bij driftige menschen loopt zij gevaar een aanval uit te lokken, ofschoon driftige menschen zelf er zich niet altijd om bekommeren of zij de drift van anderen opwekken, wat het gevaar vermindert. Zij veroorzaakt meer vijandigheid en tegenstand, en gaat minder onopgemerkt voorbij dan de schijnbare ongevoeligheid.

VI

Ik heb verscheidene gevallen van dit soort van veinzen gekend. Eén vooral lijkt me door zijn precies omschreven

vormen merkwaardig. Een goedaardig en zachtaardig mensch werd gaandeweg beschouwd als koud, onverschillig en onaangenaam. Zijn vóórkomen, dat van een meestal opzettelijke, maar soms ook half-gewilde, en ik geloof in vele opzichten onbewuste knorrigheid en barschheid was, had zijn doel volkomen bereikt. Het verschijnsel van verdediging droeg vruchten: hij vermeed zeer wel allerlei kleine onaangenaamheden. Maar de doelmatigheid is altijd onvolmaakt, zelfs in de menschelijke ziel, en het verschijnsel stond hier zóózeer op den voorgrond, dat het er dikwijls schadelijk door werd. Misschien ware het beter geweest, indien het niet was opgetreden, en de persoon zich in zijne ware natuur vertoond had.

Deze persoon bevatte in zijn binnenste een grond van energie, openhartigheid, aanhankelijkheid, nerveuze gevoeligheid, verlangen om zijn gedrag in overeenstemming te brengen met een hoog ideaal, en ook een zeer levendige behoefte aan vastberadenheid en zekerheid, gepaard met een sterk ontwikkelden zin voor kritiek en een groote helderheid van geest. Zonder twijfel moet men bij dit alles nog de mogelijkheid, of de betrekkelijke werkelijkheid, van een echte onverschilligheid voegen, die men dikwijls bij den schijnbaar-onverschillige vindt, en die het uitgangs-punt is van zijne simulatie.

Zijn kritische zin, zijn scherpzinnigheid en zijn groote gevoeligheid, maakten, dat aan zijn behoefte aan zekerheid en aan beslist en snel handelen moeilijk kon worden voldaan. Dit had een zekere afzondering tengevolge, en terzelfder tijd een groote lust tot debatteeren, en in sommige kritieke oogenblikken een snelle en levendige vastberadenheid, die onverhoedsche schokken en plotselinge impulsen hem verleenden. Van daar ook een zekere weifelzucht, die hij soms achter barschheden en nukken wist te ver-

bergen. Zijn nerveusheid en zijn openhartigheid, zijn behoefte aan snelle beslissingen, en zijn scherpzinnigheid berokkenden zijn tegenstanders dikwijls harde en rake opmerkingen. Maar hij maakte zijn vrienden licht tot tegenstanders naar aanleiding van allerlei kleine kwesties, strijdige opvattingen of verschil van smaak, en zij werden dan ook als tegenstanders behandeld. En wanneer hij werkelijk sympathie gevoelde, en niet beter wenschte dan deze te uiten, verving hij, bij onvermogen om haar op de geijkte wijze te uiten, of door een zekere gêne, hare uitdrukking door een onverschillige of zelfs vijandige houding. Het viel hem daardoor buitengewoon moeilijk, om de eigenliefde en de belangen van anderen te ontzien, iets met zwier te weigeren, of zelfs de vriendelijkheden van een ander te verdragen.

Het gevolg was een roep van hardheid en koelheid die zeer onverdiend was, of die althans slechts aan een deel van de werkelijkheid beantwoordde, dat op den voorgrond geplaatst en van aard veranderd werd door zijn aangeboren nerveusheid, en de maatregelen waartoe hij genoodzaakt was om zichzelf te verdedigen.

Wel is waar gingen zij, die het nagemaakte van deze schrikverwekkende wapenrustig hadden opgemerkt, zoo ver van hem als een Joris Goedbloed te beschouwen, wat weer een overdrijving naar den anderen kant was. In sommige gevallen echter ontstond een werkelijke zwakheid. Zijn zin voor rechtvaardigheid n.l., hoe krachtig die ook was ontwikkeld, kon soms niet verhinderen, dat gevoelens van symphatie en medelijden, die er mee in botsing kwamen, zijn gedrag bestuurden.

Een gedeelte van deze aanleidingen tot zwakte werd ongetwijfeld te niet gedaan door zijn hardheid en zijn schijnbare koelheid, door zijn veranderlijk en grillig hu-

meur, en deze vormden dus een nieuw en zeer doeltreffend verdedigings-middel. Het is de moeite waard, op te merken dat deze verdediging niet eigenlijk egoïstisch van aard was. Zij had eerder ten doel en tot gevolg, den geest in overeenstemming te brengen met het ideaal, dat hij moest verwezenlijken, en zij verkreeg aldus een maatschappelijke waarde, die veel belangrijker was dan hare egoïstische en persoonlijke waarde. Wat de simulatie hier beschermde, was niet zoo zeer het individu als wel een bizonder type, welks wenschelijkheid werd aangenomen en dat dus moest verwezenlijkt worden. Dit komt overigens dikwijls voor, nu eens met meer, dan met minder kracht en duidelijkheid, en wij hebben reeds meer dan eens de gelegenheid gehad, dit proces op te merken.

ZEVENDE HOOFDSTUK

HET VEINZEN DOOR BEDACHTZAAMHEID EN DOOR ONBEDACHTZAAMHEID

I

De bedachtzaamheid en de onbedachtzaamheid zijn belangrijke oorzaken van simulatie. Door de elementen van den geest nauwer bij elkaar te voegen of te ontspannen, geven zij aan het karakter een gansch verscheiden schijn. De bedachtzaamheid n.l. is het brengen van een verband tusschen feiten van het oogenblik en de herinnering aan feiten uit het verleden, het vooruitzien van gebeurtenissen, die nog moeten plaats vinden. De onbedachtzaamheid daarentegen laat het veld vrij voor de indrukken van het oogenblik, beteekent het ontbreken van remmende invloeden, gebrek aan samenwerking tusschen het Ik van gisteren, dat van vandaag en dat van morgen.

Wij hebben reeds gezien, hoe onbedachtzaamheid moed of openhartigheid veinzen kan. Zij veinst evenzoo edelmoedigheid en ook goedhartigheid of genegenheid. Wij bedoelen hier met onbedachtzaamheid een eigenschap die niet zuiver-intellectueel is, maar die zich ook in onze gevoelens en in onze manieren van handelen uit, doch ik behoef daar nauwelijks meer de aandacht op te vestigen.

In al deze gevallen is het mechanisme hetzelfde. Omdat de gevoelens en de denkbeelden neiging hebben, zich onmiddellijk en zonder vooruit te zien in woorden en daden om te zetten, zonder zich om de gevolgen te bekommeren, doen zij ons denken aan openhartigheid. Zelfs de leugen krijgt een schijn van spontane oprechtheid, als hij aanvaard wordt en onmiddellijk uitgesproken, zoodra hij in den geest opdoemt. Evenzoo zullen sommige menschen

achtereenvolgens, en al naar de gevoelens die hun geest om de beurt bestormen, goedhartigheid en edelmoedigheid, of wel integendeel haat en wraakzucht veinzen. En de uiting van deze verschillende gevoelens zal dikwijls slechts aan een zwakke en voorbijgaande werkelijkheid beantwoorden, die door het vooruitzien van de gevolgen, indien dit mogelijk ware, veranderd zou worden.

II

Het oude type van den „bohémien" geeft ons een goed denkbeeld van het simuleeren van onbedachtzaamheid. Het toont ons duidelijk aan, hoe een schijn van edelmoedigheid, van onafhankelijkheid van den geest, van verheven neigingen kan samengaan (ik zeg niet: *moet* gepaard gaan, want deze nagebootste eigenschappen kunnen ook wel in harmonie zijn met de werkelijke eigenschappen van het karakter) met een grond van egoïsme en hardheid, zelfs van gierigheid of benepenheid van geest. En later zal deze grond meer open komen te liggen, wanneer de omstandigheden van het leven eens veranderen, wanneer de jaren en de ondervinding het Ik om zoo te zeggen hebben doen bezinken, of wanneer eenvoudig de windwijzer eens naar een anderen kant draait en de geest, met zijn groote veranderlijkheid, ingenomen wordt door nieuwe indrukken, die even snel weer verdwijnen als zij geboren zijn.

Al wat het krachtig georganizeerde samenstel van den geest verandert, kan een oorzaak worden voor zulke simulaties. Laten wij bijv. eens denken aan de edelmoedigheid, de babbelzucht, de verteederingen en ook de woede-aanvallen van den dronkaard, die dikwijls slechts secundaire, en gewoonlijk ondergeschikte, kanten van zijne persoonlijkheid toonen. De karakter-veranderingen die men waar-

neemt bij de ontwikkeling van zenuw- en ziels-ziekten kunnen soms zoo verklaard worden. De zieke is dan niet zoozeer edelmoediger dan vroeger, maar onbedachtzamer; hij zal zijne handelingen minder ordenen en zal eigenschappen, die misschien slechts heel zwak aanwezig zijn, simuleeren.

Een hevige hartstocht of een plotselinge opwinding, een sterke emotie hebben hetzelfde gevolg; zij beletten ons te redeneeren, vooruit te zien, ons gedrag te regelen naar de verwikkeldheid van het leven. Sommige bizondere omstandigheden brengen, door den bizonderen aard van de aandoeningen die zij opwekten, aldus den geest voor een oogenblik in wanorde en geven handelingen in, die echte simulaties kunnen zijn.

Wij kunnen bij al deze oorzaken nog de vluchtige edelmoedigheid van spelers, verliefden en O. W.ërs voegen. Een speler, die bij het hasard-spel een zekere som wint, terwijl de waarschijnlijkheids-kans weinig aanmoedigend was, geeft een betrekkelijk flinke fooi aan den beambte, die hem zijn winst uitbetaalt. Men mag hier niet de gevolgtrekking uit maken, dat hij edelmoedig van aard is. Misschien is hij het wel, maar wij weten er niets van.

Ieder mensch heeft zijn zwakke punten, welker aanroering het hem onmogelijk maakt, er kalm over na te denken en redelijk te handelen. Er zijn gierigaards, die thuis op alles vitten als het de onkosten der huishouding, nuttige of zelfs noodzakelijke uitgaven betreft, maar die smijten met het geld wanneer ze „uit" zijn, en dan zelfs wel om anderen pleizier aan te doen.

III

De betrekkelijke waarheid van het geveinsde gevoel blijkt hier duidelijker dan in vele andere gevallen. Het

gebrek aan bedachtzaamheid, aan vermogen om de gedachten te ordenen, maakt soms, dat een toestand van één bepaald oogenblik of voorbijgaande aandoeningen, vrijelijk hunne gevolgen kunnen ontwikkelen. Deze toestanden, hoe vluchtig zij ook mogen zijn, bestaan ongetwijfeld werkelijk. Zoo onbedachtzaamheid al bedriegelijk openhartigheid kan nabootsen, dikwijls ook is zij een voorwaarde voor echte oprechtheid. De onsamenhangendheid en het onbeheerschte optreden van gedachten en gevoelens maken het mogelijk, dat, als van achter een masker dat afvalt, even goed egoïsme als goedhartigheid, even goed roofzucht als edelmoedige gevoelens te voorschijn kunnen komen.

Zoo ontstaan nieuwe simulaties, simulaties uit verstrooidheid en vergeetachtigheid, maar deze simulaties zijn soms een openbaring, en wat zij ons toonen is soms belangrijker dan wat zij verbergen. Een onverwachte schok, een plotselinge schrik maakt, door ons het nadenken te beletten, dat wij gevoelens, die wij zorgvuldig verborgen hielden, openbaren zonder dat wij echter het minste verlangen hadden ze prijs te geven. Menschen, die door hun beleefdheids-zin bedekt zijn met een oppervlakkige laag van goedheid, laten door de uitwerking van een plotselinge schok soms een groote dosis egoïsme blijken.

De bedachtzaamheid en alle eigenschappen, die te samen met haar optreden, veroorlooven ons wel, zoodanig van onze natuur partij te trekken, als het 't beste is voor onze eigen belangen of voor de belangen van een ander, maar zij kunnen ook in ons een oppervlakkige en kunstmatige persoonlijkheid scheppen, een soort maatschappelijke ledepop, een bewusten automaat, dien wij in plaats van onszelf der wereld aanbieden, en dien wij voor onszelf laten doorgaan. De schok, die hem in rook laat vervliegen,

toont wat wij zijn. Maar deze in elkaar getimmerde persoonlijkheid heeft óók haar werkelijkheid, en deze werkelijkheid is heel verschillend. Zij heeft neiging zich te verwezenlijken, en wij trachten, al naar onze inzichten en onze verlangens, hetzij haar te verwezenlijken, hetzij haar in dien eenvoudigen schijn-toestand te laten. Zij kan voor ons het ideaal zijn waar wij naar streven, of wel een soort scherm waar wij ons veiliger achter voelen. En naar den graad van werkelijkheid dien zij bereikt heeft, zal haar tijdelijk verdwijnen òf openbaringen, òf simulaties in de een of andere richting meebrengen. Indien deze verworven aard wezenlijker geworden is dan onze oorspronkelijke aard, zal een tijdelijk weer-verschijnen van de eerste natuur een soort bedrog, een aanleiding voor verkeerde opvattingen zijn. In al deze gevallen is de simulatie het gevolg van het op den voorgrond treden van een eigenschap, die wel werkelijk bestaat, maar die hoewel zij van zeer uiteenloopende waarde kan zijn, toch in ieder geval minder krachtig en duurzaam is dan zij schijnt. De simulatie wordt ernstiger door het instinctmatig of onbewuste gebruiken van den schijn.

IV

De bedachtzaamheid, de voorzichtigheid, alle vormen van het vermogen om zijn gedachten en gevoelens te ordenen en in te deelen, eigenschappen die ver vooruit in de toekomst en terug in het verleden hun invloed doen gelden en krachtig de stormachtige werking van verlangens in bedwang houden, kunnen de oorzaak worden van simulaties, die tegengesteld zijn aan de voorgaande, maar die er, in beginsel en in mechanisme, veel op gelijken.

Zij treden vooral veelvuldig op als het individu niet op zijne omgeving gelijkt, of als zijn gezond verstand hem

krachtig en met een breed inzicht leidt, of zoodra zijn gedrag met aangenomen regelen der samenleving in botsing komt. Een juiste waardeering is evenwel dikwijls moeielijk. Het weigeren van een aalmoes aan een bedelaar kan zoowel onverschilligheid als diep-menschelijke gevoelens, een voorzichtige en vooruitziende menschenliefde vertolken. Evenzoo kan een strenge straf, aan een kind opgelegd, van meer liefde blijk geven dan een nalatige toegevendheid. Toch kan zij ook als een aanwijzing voor een zekere hardheid van gemoed beschouwd worden. Het op-een-haar-na vooruit weten van de verwoestingen, die een microbe kan aanrichten, zal dengene die deze kennis bezit, een houding doen aannemen die dwaas is in de oogen van iemand, die onwetender, onbezorgder of misschien ook dapperder is. Een tot het uiterste gebracht mensch, die in plaats van zich door zijn drift te laten meesleepen, met een koel hoofd een verre wraakneming op touw zet, maakt den indruk onverschillig of laf te zijn.

Elk gevoel, dat niet op de geijkte wijze geuit wordt, loopt de kans miskend te worden. Een breede en nauwkeurige stelselmatigheid in het gedrag, die een groot aantal feiten, gedachten, indrukken, neigingen en gevoelens samenkoppelt, vereischt natuurlijk, dat elk van deze feiten zich schikke in het geheel. Zij is samengesteld, zij houdt de onmiddellijke uiting der gevoelens terug, zij vertraagt er de uiting van, houdt haar voor een oogenblik tegen, maakt haar tenminste onzichtbaar en moeilijk te begrijpen. Daardoor worden vooral de best geordende neigingen, dus de sterkste en waarachtigste, miskend, en zal het karakter zich uiten in een gedaante, die lijnrecht in tegenstelling is met de werkelijkheid.

V

In dergelijke gevallen is de psychische doelmatigheid dikwijls zeer onvolmaakt en soms verdwijnt zij geheel. Al deze simulaties en dwalingen zijn nog slecht geregeld, de mensch schept ze onbewust, zoowat bij toeval, hij doet er als 't ware ondanks zichzelf en zonder vooropgesteld plan zijn voordeel mee. Misschien zal men langzamerhand een regelmatiger bedrog, leugens van meer systematisch nut, zich zien afteekenen. Men kan er hier en daar de eerste kenteekenen van bespeuren. Men moet niet vergeten, dat de mensch een wezen in wording is.

Dikwijls is de geveinsde houding, wanneer het ernst wordt, schadelijk voor het individu. De opgewekte dwalingen kunnen zelfs de ontwikkeling der miskende eigenschappen tegenhouden. Het feit dat een vader koud lijkt, wanneer zijn gedrag liefderijk maar terzelfder tijd voorzichtig is, kan een aanleiding zijn, dat anderen, zelfs met goede bedoelingen, trachten zijn kinderen van hem te verwijderen. Echter werkt de doelmatigheid niet altijd in verkeerde richting. Hij, die bijv. denkt over eene wraakneming die lang van te voren moet worden voorbereid, kan er voordeel in vinden, laf of weinig haatdragend, dus weinig gevaarlijk te lijken. Zijn het vooral die gevoelens, die uit sociaal oogpunt bezien slecht zijn, welke voordeel hebben van deze dwalingen, terwijl de goede er eerder door belemmerd worden? Ik durf dit niet beweren, hoewel ik moet opmerken, dat het maar àl te gewone onverstand der menschen een invloed van dezen aard kan hebben, daar het, zoo vaak het in aanraking komt met iets, waardoor het overtroffen wordt, het betere beoordeelt en behandelt met... onverstand. De doelmatigheid in het maatschappelijk leven is niet onfeilbaarder dan die welke in het individu werkt.

VIERDE DEEL
SAMENVATTENDE BESCHOUWINGEN

EERSTE HOOFDSTUK

DE ALGEMEENHEID VAN HET VEINZEN EN HET WEZEN ERVAN

I

Bij den eersten aanblik zou men kunnen meenen, dat het geheel van verschijnselen, dat wij hier onder den naam van simulatie of veinzen beschreven hebben, een soort van uitzondering beteekent, die misschien merkwaardig, maar dan toch ten slotte van middelmatig belang is. Men moet echter, naar mijne overtuiging, deze feiten beschouwen als iets van essentiëel, algemeen belang, dat een volstrekt juist beeld geeft van den aard en de beteekenis van het individueele en van het maatschappelijk leven.

De feiten, die ik heb behandeld of aangeduid, zijn slechts een zeer gering gedeelte van de simulaties die onophoudelijk optreden. Door hun grootere regelmatigheid, hunne betrekkelijke talrijkheid, hun scherp-omschrevenheid, hebben de genoemde zich in zeker opzicht aan mij opgedrongen als onderwerp van studie, maar andere, willekeurig aan de uitingen van een karakter ontleende feiten hadden even goed kunnen leiden tot volmaakt dezelfde stellingen en overwegingen.

Al onze handelingen, al onze wijzen van zijn, zijn in staat, hen die ons waarnemen en beoordeelen, al naar hunne eigen geestes-gesteldheid, te bedriegen. Al wie ééns heeft waargenomen hoe de menschen elkander waardeeren, moet getroffen zijn door het aantal en den aard der dwalingen, die zij kunnen begaan, door de verscheidenheid en de vreemdheid van hun oordeel over sommige handelingen, waarvan de beteekenis toch heel duidelijk lijkt. Zoodra hun belang, hun haat of eenig teeder gevoel ook maar

eenigszins in het spel is, wemelt het van dwalingen en illusies.

Al ware dit niet het geval, dan zouden dwalingen toch altijd mogelijk blijven. Ik bedoel, dat wanneer men ze somtijds vermijdt, dit slechts te danken is aan een juiste (en altijd een weinig gewaagde) uitlegging, niet aan een onmiskenbare waarneming.

Onze handelingen dragen nooit het objectief-zekere merk van het geheel van neigingen waar zij uit voortkomen, met zich mee. Dit geheel, onze persoonlijkheid, is enkelvoudig, éénig voor zoover zij een wezen vormt, waarvan er slechts één exemplaar bestaat en kàn bestaan. Zij is te samengesteld, te ineengegroeid en tevens ook te onsamenhangend om ooit volkomen te worden gekend. Al heeft men zijn geheele leven naast iemand geleefd en hem nauwkeurig waargenomen, dan blijven er toch altijd onbekende hoeken in hem, verborgen verlangens, die misschien sluimeren, maar waar men toch nooit van kan zeggen, of ze niet eens weer zullen ontwaken, die wij niet weten en die ook hij zelf niet kent, diep verborgen neigingen, die van invloed zijn op zijn gedrag, zonder dat het mogelijk is, dien invloed te meten of zelfs maar waar te nemen. Altijd is twijfel aan de diepere en juiste beteekenis van de handelingen en de woorden van een menschelijk wezen mogelijk, en altijd dreigt ons dwaling.

Aan den eenen kant geeft eene handeling, hoe oprecht zij ook moge zijn, slechts een indruk van een deel van onze persoonlijkheid, en laat zij gedeelten van het karakter in het duister, die misschien met het eerste in tegenspraak zijn en morgen de bovenhand zullen hernemen, al zijn ze voor vandaag overwonnen. En aan den anderen kant blijven vele neigingen, die van invloed zijn geweest op ons gedrag, onherkenbaar en niet te schatten; de handeling is

een samenvatting, waarvan de elementen en hunne onderlinge verhouding niet altijd bekend kunnen zijn. De motieven en hunne combinaties zijn altijd tot op zekere hoogte onzeker. Dit zijn twee groote oorzaken van dwaling.

II

Maar mag men een eenvoudige aanleiding tot misverstand een simulatie noemen? Als andere menschen een verkeerd denkbeeld van ons krijgen, wil dat dan zeggen, dat wij hen bedriegen?

Dat lijkt een stoute stelling. Toch is het niet mogelijk, tusschen de simulatie en het scheppen van een gelegenheid om te dwalen een scherpe afscheiding te maken. Elke simulatie veronderstelt onhandigheid en domheid, of zelfs een zekere medeplichtigheid, van den bedrogen waarnemer. Hoe groot moet de graad der onhandigheid of der medeplichtigheid zijn, om de fout van de illusie geheel te laten terugvallen op den waarnemer, en om dengene die geobserveerd wordt van elke verantwoordelijkheid te ontslaan? Het is onmogelijk, dien graad te bepalen. De opzettelijkste en geslepenste simulatie veronderstelt toch altijd reeds eenige verblinding bij hem, die er het slachtoffer van is; en op den bodem van de grofste dwaling, van die welke de waargenomene daarom tracht te voorkomen en die hem pijnlijk is, ligt toch altijd eenige werkelijkheid. Een voorzichtiger OTHELLO zou JAGO begrijpen, en indien hij DESDEMONA slecht begrijpt, is zijne dwaling toch wel eenigszins te verontschuldigen. Haar medelijden en haar sympathie kunnen wel een teederder gevoel verbergen. Zij is niet geheel zonder verantwoordelijkheid voor de illusie, waardoor zij sterft.

Er zijn dus in elke simulatie twee altijd werkelijk-bestaande elementen, maar die elk voor zich grootelijks in

waarde kunnen verschillen. De uitersten worden gekenmerkt, aan den eenen kant door het maximum handigheid van dengene die bedriegt, bij het minimum onhandigheid van den waarnemer; aan den anderen kant door het minimum handigheid, bewuste wilskracht, of instinctmatig combinatie-vermogen van den veinzer, bij een maximum onhandigheid of medeplichtigheid van dengene, die dupe is. Tusschen deze twee uitersten liggen al de tusschentrappen en al de verwikkelingen, zonder dat wij het recht hebben, bij den eenen trap eerder stil te staan dan bij een anderen, om een grens-lijn te trekken. De simulatie van karakter-trekken is dus een maatschappelijk verschijnsel, het rezultaat van een soort van samenwerking van verschillende elementen, waarin de medewerkers dan weer eens schijnbare tegenstanders en dan weer eens medestanders zijn, maar waarin zij steeds met elkaar verbonden blijven en gesteund worden door het maatschappelijk geheel, waar zij beiden deel van uitmaken.

III

Elke uiting van een karakter-trek is dus een aanleiding tot dwaling en dientengevolge een simulatie. Daartoe is voldoende dat zij niet absoluut en op volledige wijze de tolk is van de persoonlijkheid, die haar voortbrengt. Een persoonlijkheid is echter te samengesteld en ook een te los samenhangend geheel, om zich te kunnen uiten, ik zeg niet door één handeling of enkele woorden, maar zelfs door de geheele serie woorden en handelingen, die schijnbaar het leven van den mensch vormen. Om zich hiervan te overtuigen, behoeft men slechts te denken aan al de moeielijkheden, al de beperkingen, die de eischen van het geestelijk èn van het maatschappelijk leven ons opleggen. Er is nooit een volkomen aanpassing van de handeling aan

het gevoelen, van het woord aan de gedachte; de toestand van harmonieuze volmaaktheid, die die aanpassing mogelijk zou maken, is nooit aanwezig. Al onze verlangens, al onze neigingen, al onze denkbeelden botsen met eenig ander verlangen of eenig ander denkbeeld, dat daardoor genoodzaakt is zich te beperken of zich te verbergen, zich te laten doorgaan voor wat het niet is, terwijl het terzelfder tijd de andere tot hetzelfde noodzaakt. Er is ook niemand, die door eene volkomene openhartigheid niet iemand van zijne medemenschen zou kwetsen en die zich niet daarom moet verbergen of vermommen. Maar zoo vaak zij, hetzij door andere elementen van den geest, hetzij door elementen in de samenleving, worden gerugsteund, worden zij daarentegen sterk geprikkeld zich overdreven voor te doen en zich kunstmatig te ontwikkelen, om een kracht en een invloed die hun ontbreekt te veinzen. En niemand kan zich toonen zooals hij werkelijk is, niemand openhartig handelen in de volheid van zijne natuur.

IV

Evenals een beweging het rezultaat is van de samenwerking van twee elkaar tegenwerkende spier-groepen, is een handeling ook het rezultaat van neigingen en denkbeelden, die elkaar bestrijden. Maar men merkt over 't algemeen slechts dat geheel van verlangens op, waarmee het geheel van de handeling overeenstemt. Wij kunnen ons een zeer precies beeld vormen van deze simulatie, door het verschijnsel te vergrooten, door het van het gebied van den geest over te brengen op dat van het maatschappelijk leven. Een mensch te beoordeelen naar zijn daden, is hetzelfde als te oordeelen over den geestes-toestand van een beraadslagende menigte naar hare wetten en besluiten, terwijl men weigert rekening te houden met de partijen, die

door de stembus in de minderheid gesteld zijn, en met de coalitie van heterogene overtuigingen, die deze keuze mede hebben bepaald. Zoo zou het gaan, wanneer de beraadslaging geheim was en indien men het aantal stemmen vóór of tegen een ontwerp niet kende. Maar ook de overwegingen, de aarzelingen, de ingewikkelde combinaties, die aan onze handelingen vooraf gaan, zijn niet altijd openbaar en duidelijk, en wij kennen ze dikwijls zelf niet.

Men mag zelfs uit een handeling, al is zij nòg zoo sprekend, over het algemeen tot op zekere hoogte het bestaan afleiden van een neiging of een eigenschap, tegengesteld aan die, welke die handeling schijnt te vertolken. Een daad van moed brengt mee, dat men een zekere vrees overwonnen heeft, een daad van onbeschaamdheid, dat men eenige bedeesdheid te boven is gekomen, een edelmoedig gebaar, dat men een verlangen van egoïsme of zuinigheid onderdrukt heeft.

Men heeft zelfs de uitdrukking van deze waarheid te ver doorgedreven, of liever haar bedorven. Het is een vrij algemeen-gangbare meening, dat er slechts verdienste in iets is, als het door strijd verworven is, en dat een eigenschap zich slechts werkelijk vertoont, wanneer de tegengestelde eigenschap, die bijna even sterk, zoo niet sterker, is dan zij, duidelijk het onderspit delft. Om werkelijk moedig te zijn, zou men vrees moeten koesteren, en om edelmoedig te zijn, zou men zich in het diepst van zijn ziel erg gierig moeten weten. Zoo zou elke prijzenswaardige daad een simulatie en huichelachtigheid worden. Naar mijne meening is dit de waarheid geweld aandoen, en vooral haar verdraaien; het is een gevaarlijke dubbelzinnigheid ten opzichte van de verdienste en hare voorwaarden. Maar het is waar, en ik heb elders getracht dit uitvoerig aan te toonen [1]), dat

1) Zie: L'Activité mentale. Parijs, F. Alcan.

elke neiging slechts ontstaat en in een handeling overgaat, door het spel van tegenstrijdigheid en contrasten. Dat wil zeggen, dat er overal simulatie en dissimulatie is. Moet men niet toegeven, dat er eenige schijnheiligheid is wanneer wij in ons gedrag de slechte gevoelens, waar wij door bezield zijn, niet laten blijken? Of deze schijnheiligheid prijzenswaardig is of niet, daar houd ik mij nu niet mee bezig.

V

Maar terzelfder tijd is er een voortdurende samenwerking tusschen heterogene en niet overeenstemmende krachten, in de menschelijke ziel zoowel als in groote menigten. Een heldendaad zal bedreven worden uit liefde voor het goede, medelijden, zin voor plicht en rechtvaardigheid. Maar misschien hebben de trots, de wensch om de aandacht van de menigte tot zich te trekken, een behoefte om te handelen, die door een geringe verandering der omstandigheden in andere banen ware geleid, het verlangen om andere menschen, die door deze daad zullen lijden, te schaden, met nog vele andere neigingen het hunne er toe bijgedragen. Elk gevoel, elke aandoening is op deze wijze min of meer veranderd, tot een zekeren graad vermengd met verschillende onzuiverheden; van elke deugdzame daad bevat de bron wel eenig slijk, en zonder twijfel stamt ook elke misdadige handeling wel voor een deel, hoe miniem dit ook moge zijn, uit eenig rechtschapen gevoel [1]). Zoo verbergt openhartigheid dikwijls het verlangen om onaangename dingen te zeggen, en verbergt edelmoedigheid trots en minachting. Boosheid, die men den één toont is dikwijls opgebouwd uit de liefde, die men voor een ander koestert.

Onze handelingen zijn het gevolg van zeer samengestelde verschijnselen; indien men er de oorzaken van zou

1) Zie: SHAW. Blanco Posnet's ware gedaante. W. B. (*Vert.*)

kunnen ontleden, zouden zij zeer talrijke en zeer verschillende neigingen openbaren. Maar deze analyse is dikwijls onmogelijk, en wanneer zij het niet is, zijn slechts heel weinig menschen in staat of geneigd, haar te verrichten. Dikwijls kan men slechts te laat, en dan nog onvolkomen, door talrijke vergelijkingen, door de wel-overdachte uitlegging van een serie handelingen en van een totale gedrags-lijn, de ingewikkelde vermengingen bepalen, en er een deel van het bedrog en het misverstand in herkennen.

VI

Wij oordeelen over onze medemenschen als over een persoon uit een tooneelstuk of uit een roman. DESDEMONA is OTHELLO hartstochtelijk trouw, het is verre van haar hem te verraden. Maar zijn we er geheel zeker van, dat haar sympathie voor CASSIO nooit zal veranderen en dat haar mooie neger haar nooit zal gaan vervelen? Het is een twijfelachtig geval en de inlichtingen die SHAKESPEARE geeft, zijn misschien voor meer dan één uitlegging vatbaar. De handelingen en de rol die een roman-held speelt, kunnen dikwijls dubbelzinnig zijn. Ik heb dit elders nader ontwikkeld, en getracht aan te toonen, hoe men PHILINTE van MOLIÈRE zou kunnen opvatten [1]). Soms kan men veronderstellen, dat de schrijver zich in zijne eigen personen vergist. Deze onderstelling wordt zelfs noodzakelijk, wanneer men roman-schrijvers de hoogstaande gevoelens en het pracht-verstand hoort prijzen van personen, die zij als lomperds en domooren laten handelen en spreken. Misschien heeft DESDEMONA zóó goed trouw gesimuleerd, dat zij SHAKESPEARE bedroog.

Wanneer wij nu oordeelen over werkelijk-bestaande

1) Zie: Revue bleue, 1886: De l'interprétation des types littéraires. Le Philinte de Molière.

personen, berust ons oordeel eveneens op zeer onvolledige gegevens, die dikwijls bovendien van heel geringe waarde zijn. Onze verbeeldings-kracht werkt, en daarmee vormen wij ons een opvatting. Dikwijls merken wij dat niet eens op. Wij hebben neiging, twijfelachtige gevolgtrekkingen voor volkomen vaststaande waarheden te houden. Er is echter geen vaststaande waarheid, elke waarneming is een gevolgtrekking; en bij het begrijpen van een karakter wordt het aandeel, dat de redeneering er bewust of onbewust in vervult, buitengewoon groot. Bovendien is het dikwijls onmogelijk, door proeven en waarnemingen te onderzoeken, of de wijze waarop wij ons oordeel gevormd hebben, juist is, of wel men geeft zich de moeite van het onderzoek niet eens. Er zijn dus een oneindig aantal redenen, waarom ons oordeel over een ander verkeerd of tenminste onvolledig is, en dat is een verkeerde houding, die weer nieuwe verkeerde opvattingen met zich brengt.

Al dit onvolledige en valsche oordeel, dat wij over anderen vellen, komt ten slotte overeen met evenzoovele simulaties van hun kant. Simuleeren kan werkelijk niets anders beteekenen, dan anderen een schijn vertoonen die hen op verkeerde denkbeelden kan brengen. Dat hebben wij zoo straks gezien. En thans zien wij, hoe er om andere redenen en onder andere vormen, overàl simulatie is.

VII

Van welken kant wij het vraagstuk dus ook bekijken, en of wij den veinzer of zijn slachtoffer in oogenschouw nemen, wij komen altijd tot dezelfde gevolgtrekking. We zouden daar ook toe komen, als wij het geval beschouwden, waarin de veinzer slachtoffer is van zijn eigen simulatie. Wij zijn vroeger reeds in de gelegenheid geweest, op te merken dat men zichzelf niet kan kennen. Er is altijd

eenige tegenstrijdigheid in het beeld dat wij ons van onszelf vormen. Uit een heel algemeen oogpunt bezien, kennen wij onszelf niet op andere wijze dan wij onze medemenschen kennen. Ook hier zijn onze vaststellingen slechts afleidingen, en wel afleidingen die gegrondvest zijn op zeer onvolmaakte en onvolledige gegevens; want het meerendeel der menschen kent zichzelf misschien nog minder dan zijne medemenschen, en is niet in staat, zichzelf werkelijk waar te nemen.

En wij komen alweer tot dezelfde gevolgtrekking, wanneer wij het vraagstuk in zijn meer algemeenen vorm bezien, wanneer wij tot de diepere bron van de universeele dwaling komen, wanneer wij n.l. den eigenlijken aard onderzoeken van de psychologische verschijnselen, waaruit een persoonlijkheid is samengesteld. Wij hebben in dit verband reeds gesproken over den wil, die noodwendig een dwaling en een leugen in zich sluit. Maar wij kunnen hetzelfde zeggen over het verstand en het gevoel, en ik zou dieper hierop ingaan, als het mijn doel was, de leugens van den geest in het algemeen te bestudeeren. Daar zij hier een voorwaarde vormen voor die van het karakter, moet ik er hier toch wel even iets van zeggen. Wat het verstand betreft, wij zijn reeds in de gelegenheid geweest om te zien, dat al onze kennis bedriegelijk en valsch is. Zij bestaat uit een zinnebeeldige voorstelling, die des te onjuister is naar mate zij zich verbeeldt, de werkelijkheid dichter te benaderen, haar in haar waren aard en al haar samengesteldheid voor te stellen. Elke voorstelling, elke gedachte is tegelijk in botsing met eenige andere, en geeft den geest de gelegenheid, zijn voordeel te doen met deze disharmonie. Dit is het wezen zelf en het kenmerk van de leugen. Al onze voorstellingen, al onze gedachten zijn met elkander in strijd, zij trachten wederkeerig elkaar aan zich te onderwerpen,

maar een hooger staande orde verbindt ze toch alle onderling met elkaar, en laat ze samenwerken tot eenzelfden verstandelijken arbeid. Voor dezen intellectueelen arbeid geldt dezelfde opmerking. Hij ook is in strijd met anderen arbeid, en deze strijd strekt tot de vorming van een nieuwe harmonie. En zoo gaat het maar al verder.

Wij kunnen hetzelfde van onze gevoelens zeggen. Al onze gevoelens zijn met elkaar in strijd, en botsen tegen elkaar, trachten elkaar te onderdrukken. Maar terzelfder tijd zijn ze op bepaalde punten met elkaar verbonden en vereenigd. Ieder voor zich tracht den geest in te nemen en hem te onderwerpen. Het botst met de andere, die desgelijks doen. En de geest behoudt ze alle, door van hen een systeem te vormen, hunne bevrediging te regelen, hunne vijandigheid te verzoenen, zonder die op te heffen. Wij zijn terzelfder tijd liefde en haat, afkeer en verlangen, moed en lafheid. Mijn verlangen om te lezen botst tegen mijn verlangen om te eten, mijn verlangen om mijn kennis te verrijken tegen dat om mijne denkbeelden op te schrijven. Elk verlangen zou absoluut willen overheerschen, het dringt de andere terug en wordt tegelijkertijd ook door hen terug gehouden, en van dezen strijd bedient het geheel der persoonlijkheid zich, om eene harmonie te scheppen. Of liever, daar deze verlangens van elkaar afhankelijk zijn, moeten zij zich naar elkaar regelen, en het een aan het ander ondergeschikt worden. Als men wil kunnen werken, moet men ook eten, en als men wil kunnen eten moet men ook werken. Onze verlangens zijn tegengesteld en botsen met elkaar, maar zij verbinden zich niettemin onderling.

Ook is het soms noodig, dat ik een gevoel, dat machtig in mij werkt, verberg en ontken. Uit dezen strijd, uit deze tegenstrijdigheid tusschen mijne natuur en hare uitingen, wordt een nieuwe harmonie geboren: het voortduren van

mijn bestaan onder zulke voorwaarden, dat het gelukkig of dragelijk kan zijn. En soms kan een gevoel zelfs niet leven dan onder voorwaarde, dat het vergezeld gaat van zijne rechtstreeksche of vermoedelijke ontkenning. De gewone leugen, de alledaagsche huichelachtigheid schijnt aldus een speciaal geval van de tegenstelling der feiten en hun diepere harmonie, een bizondere vorm van de universeele leugen, dien ik elders hoop te behandelen. Alle wegen leiden tot dezelfde algemeene gevolgtrekking.

VIII

Deze algemeene gevolgtrekking is dan, dat de simulatie altijd en overal bestaat, en dat zij nergens en nooit absoluut is. Ik zou zelfs willen zeggen, dat zij, daar zij een zekere harmonie in zich sluit, ook een zekere waarheid veronderstelt, omdat wij geen ander begrip van de waarheid kunnen hebben dan dat van harmonie.

Het feit van een eigenschap te veinzen, er aan te denken, haar zichzelf en anderen voor te stellen, geeft haar reeds een tastbaar minimum van werkelijkheid. Wij hebben dit reeds herhaaldelijk besproken. TARTUFE bezit eenige godsvrucht, en misschien heeft hij er vroeger meer van gehad, of zal hij er eens meer van hebben. Zijne huichelachtigheid bedriegt ons slechts omtrent de hoeveelheid, of misschien ook omtrent den datum. Men neemt in de psychologie aan, dat elke gedachte, elk gevoel, elke handeling neiging vertoont zich uit te leven en meer en meer werkelijkheid te worden. Door vroomheid te veinzen, loopt TARTUFE kans om vroom te worden. De mensch, die den raad van PASCAL opvolgt en die zijn kerkelijke plichten waarneemt zonder te gelooven om tot het geloof te komen, handelt ten slotte net als hij, maar belet minder de ontwikkeling van de neiging, die hij veinst.

TWEEDE HOOFDSTUK

HET ALGEMEENE MECHANISME VAN HET VEINZEN

I

Herhaaldelijk heb ik getracht, het bizondere mechanisme aan te toonen van eenige karakter-leugens. Het onderzoek van de algemeene werking van de simulatie zal er ons beter den aard zelven van doen begrijpen, en wij zullen daardoor beter de oorzaken van hare algemeenheid beseffen. Uit het voorgaande weten wij reeds, dat wij hier den systematischen opbouw, de terugdringing en de tegenstelling zullen terugvinden, die op den bodem liggen van alle geestes-verschijnselen. Wij moeten alleen maar in het geval dat ons bezig houdt, de bizondere voorwaarden leeren kennen, waaronder zij zich voordoen en den vorm, dien zij daarbij aannemen.

De simulatie heeft tot uitgangs-punt eene oneenigheid die zij verergert om haar te verhelpen. Als wij willen verbergen wat wij zijn, of willen schijnen wat wij niet zijn, doen wij dit, omdat het onaangenaam of gevaarlijk zou zijn, te lijken zooals wij zijn, omdat het voor ons in verschillende opzichten voordeelig is, om anders te lijken. Dat is het aanvangs-feit dat tot uitgangs-punt dient voor de schijnbare ongevoeligheid zoowel als voor de geveinsde gevoeligheid in al hunne schakeeringen en verbindingen.

Deze oneenigheid vergroot de veinzer, hetzij langs directen weg, hetzij door er een andere disharmonie voor in de plaats te stellen.

Daartoe laat hij op één kant van zijn karakter of van zijn stemming, op één denkbeeld, één geheel van gebaren, in één woord op één geestes-toestand een sterk licht vallen.

Deze toestand is in botsing met andere die veel belangrijker zijn en die het individu beheerschen. Hij maakt dezen toestand algemeen, breidt hem uit en brengt hem tot ontwikkeling. Rondom enkele, met de rest strijdige, elementen van zijn geest, die geschraagd worden door neigingen, welke gemeenlijk van anderen aard zijn, en welke door een toevallige aanleiding en door de behoefte die ze er aan hebben, met die elementen vereenigd zijn, bouwt de veinzer een geheel systeem van handelingen, woorden en denkbeelden, van verschillende indrukken en vooral van uitingen. Natuurlijk doet dit systeem de oorspronkelijke oneenigheid scherper uitkomen en brengt het haar tot meerdere ontwikkeling. Hij heeft bijv. eenig gevoel voor, eenige gewoonte van en eenige denkbeelden over vroomheid. Hij is echter niet op deze denkbeelden en deze gewoonten gesteld, en is er weinig aan gehecht. Zij zijn in strijd met zijne zinnelijkheid, zijne begeerigheid of zijne gulzigheid. Maar zij kunnen hem van nut zijn. Dan brengt hij ze tot ontwikkeling. Hij besteedt meer tijd aan zijne kerkelijke plichten, en bekleedt zich met een schijn van vroomheid, evenals met een kleedingstuk dat men slechts in de eenzaamheid of in het gezelschap van eenige gelijk-gestemden aflegt. Daardoor wordt de oorspronkelijke disharmonie tusschen de geestes-elementen grooter, en tegelijkertijd dat zij groeit, ordent zij zich. Dit geheel van denkbeelden, woorden en handelingen, waaruit de valsche vroomheid bestaat, is veel meer in disharmonie met den waren aard van den schijnheilige dan de vage praktijken, die eraan vooraf gegaan waren. Maar zijn geveinsde en zijn ware natuur beantwoorden hoe langer hoe beter aan de voorwaarden ieder van haar eigen leven: de geveinsde natuur dringt naar voren, de andere verbergt zich, de eerste is van buiten af zichtbaar, de andere heerscht in-

wendig en ze verlaten nauwelijks ieder zijn eigen terrein, totdat een van de twee definitief de overhand krijgt en daardoor de simulatie doet ophouden.

Ander voorbeeld: iemand die zenuwachtig is, wordt door spotternijen of verwijten gekwetst. Een disharmonie tusschen de ontvangen indrukken en de innerlijke gevoelens is er het gevolg van. In de plaats van deze disharmonie stelt hij een andere, die meer ontwikkeld is. Zijne gevoeligheid is teruggedrongen, hij zal haar nog verder terugdringen. Hij zal haar niet meer blootstellen aan de vijandige schokken van de werkelijkheid, en zal haar niet langer door anderen laten terugstooten. Hij zal haar zelf onderdrukken en hij zal zijn neiging, om niet meer naar buiten blijk te geven van het gevoel, dat door de vijandelijkheid of de lachlust is opgewekt, algemeen maken en op al zijne gevoelens toepassen. Hij zal eene algemeene ongevoeligheid veinzen, die lijnrecht in tegenspraak is met zijne teergevoelige natuur. En de oorspronkelijke oneenigheid wordt hier, evenals in het vorige geval, grooter en ordent zich op dezelfde wijze.

II

Maar terzelfder tijd dat de oneenigheid grooter wordt, wordt zij ook benut. En zij kan slechts door overdrijving tot een nuttig doel worden aangewend en die overdrijving treedt slechts op òm haar te benutten.

Inderdaad heeft het Ik als geheel, en soms zelfs de neiging die rechtstreeks wordt tegengewerkt, voordeel van deze disharmonie. Teere gevoelens verbergen zich achter de schijnbare ongevoeligheid, en zij kunnen zich dank zij deze ontwikkelen. De schijnbare vroomheid veroorlooft, dat hartstochten die het meest door den godsdienst veroordeeld worden, onbelemmerd kunnen bevredigd wor-

den. Soms ook zal meer het Ik als geheel rechtstreeks of in het bizonder worden bevoordeeld.

De aangemoedigde en ontwikkelde disharmonie veronderstelt een gemeenschappelijk fond van harmonie, van waaruit zich de twee groepen van verschijnselen, die aan elkaar tegengesteld zijn en elkaar trachten te onderwerpen, zich ontwikkelen. Deze gemeenschappelijke grondslag is nu eens een goed geregelde neiging, dan eens een geheel van neigingen, een van die bondgenootschappen, waardoor de belangrijke elementen van het Ik gevormd worden, dan weer eens de persoonlijkheid in zijne werkelijkheid-als-geheel.

Wij vinden dus in het begin een activiteit zonder eenheid, zonder algemeen verband met de elementen die den geest samenstellen. Deze elementen behooren echter, hoezeer ze met elkaar in strijd zijn, toch ieder voor zich, mèt de met hen verbonden neigingen, bij éénzelfde persoonlijkheid. Zij zijn als 't ware de verschillende takken van eenzelfden stam. En het Ik vindt geen beter middel om ze allen tot zijn eenheid en tot zijn evenwicht te laten bijdragen, dan door hen elk in zijn eigen richting te laten ontwikkelen, door hen hoe langer hoe scherper tegenover elkaar te stellen, maar tevens door te beletten, dat deze tegenstrijdigheid schadelijke gevolgen draagt, door dus ieder van deze groepen van uiteenloopende psychische elementen pasklaar te maken voor bepaalde verrichtingen en voor bepaalde omstandigheden. Aldus dragen de twee groepen dikwijls wederkeerig bij tot elkanders ontwikkeling en welvaart, in plaats van elkaar te schaden, en dragen zij beide het hunne bij tot het evenwicht der persoonlijkheid. Dit gebeurt klaarblijkelijk niet altijd, daar de doelmatigheid in den geest onvolmaakt en grof is; maar dit is toch hoofdzakelijk de neiging, en hieraan is het te danken

zoo de simulatie, in abstracten en algemeenen zin, tot een gelukkigen uitslag voert.

Zoo is de simulatie een van die talrijke gevallen, die zonder twijfel een zekere noodzakelijkheid verraden, waarin de disharmonie een voorwaarde is voor harmonie. Ik heb elders reeds eenige gevallen hiervan nagegaan [1]). Het zou interessant kunnen zijn, er de leugen in het algemeen bij onder te brengen. Wij zouden een zoodanigen graad van overeenkomst vinden, dat wij, meen ik, genoodzaakt zouden zijn alweer en op nieuwe gronden te besluiten tot de algemeenheid der simulatie. De uitvinding bijv. is, om een zeer algemeen feit te noemen, in alle opzichten met de simulatie te vergelijken. Zij ook veronderstelt een oorspronkelijke disharmonie en een vrij langdurige ontwikkeling. Zij tracht zonder twijfel een uiteindelijke en volledige harmonie te bereiken. Maar wij hebben gezien, dat ook de simulatie hier tot op zekere hoogte toe neigt, en dat ook zij een volledigere verandering van de persoonlijkheid kan voorbereiden en aankondigen. En zoo deze harmonie al niet volkomen door de simulatie verwezenlijkt wordt, men kan evengoed zeggen, dat ook de uitvinding haar nooit in volledigen vorm verwekt en dat hare totale verwezenlijking eigenlijk met zichzelf in tegenspraak zou zijn.

III

Ofschoon de maatschappelijke kant van de simulatie niet direct tot ons onderwerp behoort, zijn wij toch dikwijls genoodzaakt geweest, van haar te spreken. Wij zien inderdaad het maatschappelijk milieu de simulatie voor-

1) Zie bijv. het hoofdstuk over het gebrek aan logica in „Esprits logiques et esprits faux", en „la Psychologie de l'invention". Parijs, F. Alcan, en mijn artikel over „la Psychologie du calembour" (Revue des Deux Mondes, 1899).

bereiden, haar uitlokken, haar noodzakelijk maken; daarna zien wij het medeplichtig worden en haar helpen vrucht te dragen. Het maatschappelijk milieu is vrij dikwijls oorzaak van de oorspronkelijke disharmonie. Maar het grijpt evenzoo goed op alle trappen van hare ontwikkeling in. Ik kan hier niet al de verschillende wijzen nagaan, waarop het inwerkt. Slechts enkele woorden over een bizonder punt, om een denkbeeld te geven over zijn invloed; dat is voor het oogenblik voldoende.

Een ten uitvoer gebrachte simulatie is het uitgangs-punt van een meer of minder belangrijken invloed op de omgeving van den veinzer. De generalisatie van uit hun aard ondergeschikte eigenschappen bijv., het schijnbare overwicht van enkele elementen van den geest, verleidt den bedrogen waarnemer tot een nog sterkere generalisatie in de voorstelling die hij zich van den veinzer maakt. De bedrogene brengt stelsel in zijn voorstelling, en dat is het doel van het stelsel van den veinzer, omdat het 't middel is, waardoor het stelsel van den bedrogene de gewenschte rezultaten kan opleveren. Het doortrokken-zijn van vroomheid betreft veel meer de geheele persoonlijkheid, is veel inniger en veel zuiverder in de voorstelling die ORGON zich van TARTUFE maakt, in den „verbeelden" TARTUFE, dan in den werkelijk bestaanden.

Deze ideale en „verbeeldende" generalisatie, die bij den waarnemer ontstaat, die de correspondeerende generalisatie van den veinzer vergroot, en veel meer dan deze de volledigheid nadert, is het kenmerk van een geslaagde simulatie. Soms mislukt zij, en dan beantwoordt de persoonlijke generalisatie van den waarnemer ten naastenbij aan de werkelijke van den veinzer. Soms ook is het algemeen-worden van een eigenschap in een verbeelde persoonlijkheid een soort van bijna spontane illusie, die door

niets vooruit-beraamd werd opgewekt. Dit is een geval, waarvan wij hier en daar voorbeelden zijn tegengekomen. Feiten van dezen aard doen ons den invloed zien van het maatschappelijk samen-leven in het ontstaan van de individueele simulatie; deze heeft bovendien geen anderen zin noch een ander doel, dan voor en door het maatschappelijk leven. Ook het zelfbedrog behoort hier klaarblijkelijk toe.

Ook de vorm en de richting van de simulatie worden door de samenleving bepaald. Een godsdienstige beschaving veroorzaakt Tartufen en snoevende atheïsten, een militairistische beschaving geeft aanleiding tot het veinzen van krijgs-deugden. Alle groote stroomingen van verstand en gevoel verwekken een reeks verschillende leugens, betrekking hebbende op alle vormen van het menschelijk wezen. Om beurten veinzen de menschen wreede ongevoeligheid of jammerende gevoeligheid, liefde voor de natuur of smaak voor de uiterste verfijningen der beschaving en zelfs voor de ontaardingen die haar bederven en afmaken, bewondering voor de klassieken of voor vreemde schrijvers, voor Italiaansche of voor Duitsche muziek. En onze mode maakt ons lichaam tot een leugen, doordat zij de welvingen van het lichaam der vrouw vervlakt of overdrijft, of de schouders der mannen breeder maakt. Het voortdurende zich-aanpassen aan een ideaal, van welken aard ook, hetzij het ideaal eens priesters, eens kunstenaars of dat van een naaister, is een onuitputtelijke bron voor onwillekeurige simulaties, evenals voor bewuste leugens tegenover onszelf en anderen.

IV

Deze dubbele beweging van simulatie aan den éénen kant en van illusie aan den anderen, is universeel en on-

onderbroken. Zonder ophouden bedriegen wij en worden we bedrogen. Deze dwalingen en deze leugens maken door sommige van hunne eigenschappen het maatschappelijk leven mogelijk.

Ieder voor zich heeft dus neiging, zich de ideale wereld te scheppen die hij noodig heeft om te kunnen leven, om zich te kunnen ontwikkelen en om gelukkig te zijn. Hij tracht tegenover anderen een ideale, bedriegelijke wereld te scheppen, evenals deze geneigd zijn, op hun beurt voor hem de werkelijke wereld te scheppen die hij begeert. Daarom verschaft hij hun schijnbeelden, die hun het leven vergemakkelijken en die zij dan ontvangen, ontwikkelen en naar hun smaak vergrooten.

Zoo is bijv. de uitwerking der beleefdheid. De beleefdheid is een voortdurende leugen, waardoor ieder voor een ander een gemakkelijke en aangename schijn-wereld tracht te scheppen, een wereld van oppervlakkige harmonie, om op zijn beurt door den ander in een dergelijke wereld geplaatst te worden. De deugd werkt op dezelfde wijze op een grootere diepte en met meer uitwerkingskracht. Door de deugd laten wij anderen gelooven, dat wij werkelijk goed zijn, dat dit heelal harmonieus is; wij plaatsen hen in een hoogere wereld, die per slot van rekening, zóó als zij zich haar voorstellen, vrijwel een droombeeld is; want de deugd lijkt nauwelijks op het beeld dat hij, die haar bewondert, zich van haar schept. Ziehier een geheel van altruïstische simulaties.

Er bestaat ook een egoïstische en gevaarlijke simulatie. Dan wendt men niet meer de harmonie voor, maar de bedreiging van het ontbreken van alle harmonie, om anderen te verschrikken en hen over te halen, ons den schijn te geven dien wij verlangen, uit angst dat wij op onze beurt zullen weigeren hun den schijn te geven dien zij begeeren.

Het mokken, pogingen om anderen te intimideeren, een vertoon van dapperheid en het overdreven tentoonstellen van onze lichtgeraaktheid openbaren deze methode. Andere simulaties zijn onverschillig, aesthetisch, altruïstisch of egoïstisch terzelfder tijd. En uit dit alles wordt een handel in fatsoen geboren, die een groot deel van het maatschappelijk leven inneemt.

Ieder leeft dus in een denkbeeldige wereld, geschapen door de simulatie van anderen en door zijn eigen illusies. Hij verbergt achter leugens en dwalingen zijn innerlijk leven, dat het sterke daglicht, de onvermijdelijke krenkingen, de plotselinge schokken en de algemeene vijandelijkheid die niemand kan ontloopen, niet zou kunnen verdragen. De maatschappij ordent zoo goed mogelijk al deze strijdige elementen, door hun deze noodzakelijke verberging, deze onvermijdelijke simulatie, deze medeplichtige dwalingen, zonder welke zij zonder twijfel zou ophouden te bestaan, op te leggen. En uit dit systeem van illusies en leugens wordt ten slotte toch nog een eenigszins harmonieuze werkelijkheid geboren, geboren juist dóór deze disharmonieën van de simulatie, die immers ernstiger disharmonieën herstellen of opheffen, of op een wankelende en troebele manier compenzeeren.

Evenals eenige oprechtheid op den bodem der simulatie verborgen ligt, en eenige juistheid in elke dwaling, is er ook eenige harmonie in deze samenhooping van bedriegelijke en strijdige werelden, die door de menigte der individuen gevormd wordt. De illusie van den één helpt, steunt en bekrachtigt soms die van een ander, zonder dat hij deze behoeft te deelen, ja zelfs wanneer hij haar bestrijdt. Men kan dit gemakkelijk met een paar eenvoudige feiten toelichten. Twee personen achten elkaar niet hoog, maar zij zijn er ieder voor zich van overtuigd, dat de ander

een hoogen dunk van hem heeft. Elk meent den ander op zijn beurt eenigen zuiver-vormelijken eerbied te moeten bewijzen, of hij gevoelt jegens den ander een zekere sympathie of een weinig welwillendheid. Zoo sticht een dubbele simulatie en een dubbele illusie een onvolledige, maar werkelijke harmonie op een bodem van ernstige disharmonie. Indien men dit proces generaliseert en tevens rekening houdt met de noodzakelijke veranderingen, met de oneindig-wisselende vormen die het kan aannemen, kan men zich een groot en zonder twijfel een essentiëel gedeelte van de sociale harmonie verklaren.

V

Evenals wij in de wereld geïsoleerd staan tegenover onze medemenschen, staan wij niet minder vreemd tegenover onszelf. Wij maken onszelf voortdurend illusies over onze gevoelens, onze denkbeelden en ons karakter; ik heb hier vroeger lang genoeg bij stilgestaan. En wij bedriegen onszelf, juist zooals wij anderen bedriegen en met hetzelfde mechanisme. Wij spreken in onszelf woorden uit, of wij verrichten daden om onszelf te doen gelooven, dat wij bezield zijn door deugden, waardoor ons deze daden worden voorgeschreven. Wij dwingen onszelf met hetzelfde doel, bepaalde aandoeningen te ondergaan, waarvan wij allicht de beteekenis en de kracht overschatten.

Soms ontstaat de illusie vanzelf. Zij bestaat dan uit een valschen uitleg, dien wij achterna geven aan onze handelingen of zelfs aan onze gedachten. De geest neemt dan de plaats in van den onhandigen waarnemer, die gedrongen door liefde of haat, door de behoefte om te bewonderen of te laken, niet in staat is, de ware natuur van hem dien hij beoordeelt, te onderscheiden. Soms simuleert ook de

geest zelf: hij neemt er een werkzaam aandeel in, zichzelf te bedriegen met een blind geweten of met een onwillekeurig behagen, evenals hij in andere gevallen handelt om anderen te bedriegen. Zelfs indien hij theorieën uitgewerkt heeft over de noodzakelijkheden van het maatschappelijk leven, over de rol van het bedrog, kan hij er toe komen, zichzelf willens en wetens te begoochelen. Zoo vinden wij in den geest zelf de maatschappelijke comedie terug, het inschikkelijke verbond, dat zich eenigszins voor zichzelf schaamt, en dat in zekere mate verborgen blijft, van den veinzer en zijn slachtoffer. De geest is immers een maatschappij, bestaande uit psychische elementen, neigingen en groepen van neigingen.

Het bedrog en de leugen vertoonen, hetzij zij op onszelf of op onze medemenschen betrekking hebben, hetzelfde karakter van nuttigheid, wederzijdsch aanpassings-vermogen en doelmatigheid. In het inwendige des geestes is deze doelmatigheid onvolmaakt, wel minder dan elders, maar toch om dezelfde redenen. De onderlinge onafhankelijkheid der neigingen en der elementen lokt haar uit, maar belemmert haar ook. Dikwijls brengt het verlangen naar sommige eigenschappen ons er toe, ze voor onszelf te veinzen; maar dikwijls ook is het de vrees voor sommige gebreken, die ons er toe brengt, te gelooven dat wij ze bezitten en die, wanneer wij bedeesd van aard zijn, ons belet onze goede eigenschappen te ontwikkelen. Hier verwekt de vrees om een eigenschap te veinzen een gevaarlijke simulatie, n.m. die van het eraan tegengestelde gebrek.

Het is even natuurlijk, even nuttig, en in veel opzichten ook even noodzakelijk, zichzelf te bedriegen als anderen. En uit deze voortdurende simulatie kan men de gevolgtrekking maken, dat ieder zelfs in zichzelven een vreemde en bedriegelijke wereld bergt. Wij zijn genoodzaakt, onze

denkbeelden, onze gevoelens en onze indrukken te verbergen, opdat zij kunnen blijven bestaan; hun een geleend gewaad aan te trekken en ze onherkenbaar te maken. En hunne makkers leenen er zich dikwijls toe, aan dit bedrog mede te werken. Zoo laten wij gaarne, in een verborgen duister waar wij ze zelf hebben weggestopt, overtuigingen en neigingen in ons bestaan en gedijen, waarvoor wij niet zouden durven uitkomen. Niemand zou zich graag op zijne verlangens en zijne overdenkingen laten gaan, indien hij zag waar zij hem toe zouden brengen, en zoo hij ze werkelijk kende. DARWIN zou waarschijnlijk zijn denkbeeld over de verandering der soorten door natuurlijke teeltkeuze niet aanvaard hebben, indien hij den waren aard ervan duidelijk begrepen had. Menig staatsman, die zich opoffert om een van zijn gedachten te laten zegevieren, zou haar met afschuw van zich werpen, indien hij er de logische gevolgen van wist; maar zij bedriegt hem, zij doet zich onschuldig voor en is oorzaak, dat hij zichzelf bedriegt uit zwakte, uit ijdelheid, uit eigenbelang of eerzucht, uit liefde voor dit geestes-kind dat hij zelf niet goed kent.

Wij veranderen ons eigen Ik zóó goed, dat wij het soms zelf niet herkennen. Al wat er in ons leeft, ondergaat verandering en verschijnt ons door een waas van illusies en conventies. Het verleden bedriegt ons aldus en ook de toekomst. Ons Ik bedriegt zich onophoudelijk over wat het vandaag bevat, het bedriegt zich nog meer over wat het gisteren of voor twintig jaar was, en nog sterker over wat het morgen of nog later, als het er dan nog is, zal zijn. Wij krijgen soms een openbaring over deze innerlijke disharmonie. Ons Ik lijkt ons soms een vreemde, als het verschil àl te groot wordt. En sommigen nemen dan de tusschenkomst aan van een God of van een duivel die hen bezielt, evenals een ijverig burger meent dat een vaderlander, die

anders denkt dan hij, aan het buitenland verkocht is [1]). En soms bekruipt ons een soort van schaamte, als een goed bewaarde oude herinnering onverwachts in ons opstaat, wanneer bij het overlezen van een ouden brief of bij het terugzien van een terug gevonden landschap plotseling oude, verdwenen indrukken, mèt hun stemming van vroeger, in ons opstaan, waarvan ons slechts verbleekte en vervalschte beelden waren overgebleven. Wij voelen ons niet op ons gemak tegenover dien indringer, die bij ons binnenkomt alsof hij er thuis was, en die in niets gelijkt op het Ik waarvan wij de altijd geretoucheerde samenvattende herinnering bewaard hadden. Verdriet en wroeging zijn de gevolgen van deze disharmonie, die optreedt ondanks de ongeschreven wetten waaraan onze psychische elementen zich onderwerpen. Elke geestes-toestand, elk element van ons Ik, en zonder twijfel ook elk element vàn een element is altijd tot op zekere hoogte eenzaam en miskend, terzelfder tijd bedrieger en bedrogene in de meer of minder geordende reeks van feiten, die ons geestelijk leven vormt, evenals elk individu eenzaam is, bedrieger en bedrogene, in het systeem van handelende geesten, dat het maatschappelijk leven vormt. En het synthetische geheel van deze elementen, het Ik, grijpt in, om deze simulaties te regelen, om ze te richten, om ze uit te lokken en ook om ze te ondergaan, op precies dezelfde wijze als de maatschappij ingrijpt in het ontstaan en het zich ten nutte maken van de simulaties van het individu.

1) Hieruit volgt, dat het ontbreken van het blanketsel ons somtijds kan beletten een ziels-toestand als den onzen te herkennen. Juist omdat wij hem te goed opmerken zonder hem het merk van onze persoonlijkheid te kunnen opleggen, weigeren wij, hem ons toe te schrijven. Wij moeten dikwijls, òf zijn natuur, òf zijn oorsprong niet erkennen, dat wil dus zeggen, ons op de een of andere manier over hem bedriegen.

DERDE HOOFDSTUK

DE NOODZAKELIJKHEID VAN HET VEINZEN EN DE WIJZE, WAAROP MEN HET MOET UITLEGGEN

I

Is de simulatie in het menschelijk leven noodzakelijk? Of kunnen wij integendeel haar verdwijnen voorzien, of, zoo men wil, daarop hopen? Zij is zeer zeker niet onveranderlijk, noch in qualiteit, noch in quantiteit. Zij neemt een anderen vorm aan overeenkomstig het tijdperk, de leeftijden, de geslachten, de karakter-trekken van de maatschappij en van het individu. En daarenboven schijnt zij soms af te nemen. Wij kunnen het verdwijnen van een zeker aantal bedriegerijen waarnemen. Het overkomt ons, dat we ze bij onszelf of bij anderen herkennen, en dat wij bijgevolg ze volkomen onderdrukken of tenminste er het gewicht van verminderen, en dat wij daardoor trachten, de werkelijkheid ervan rechtstreeks of langs een omweg te verkleinen. Men zou kunnen meenen, dat dit vernis van huichelachtigheid zou afschilferen en afvallen wanneer wij nader en meer in contact kwamen met de maatschappij, en onze verhouding tot haar samengestelder en inniger werd; dat de ontwikkeling der maatschappij hoe langer hoe meer, in de plaats van de vage harmonie, van de werkelijke eenzaamheid en verbrokkeling, die wij geconstateerd hebben, een tegelijk breedere en vastere ordening zal doen ontstaan, een zuiverder harmonie tusschen de individuen, zooals zij waarlijk zijn.

Helaas, dat is een droom, die niet verwezenlijkt kan worden. Het is mogelijk, dat enkele simulaties verdwijnen; maar zelfs wanneer wat wij huichelachtigheid noemen, geheel verdwenen ware, wat trouwens weinig waarschijn-

lijk is, zou de zaak nog niet zooveel veranderd zijn, als men veronderstelt. De leugen, de simulatie, het bedrog zijn uitingen van algemeene karakter-trekken, die elke geest, al het leven, en alle werkelijkheid gemeen hebben. Ik heb ze hier slechts in enkele van de gestalten die ze kunnen aannemen, behandeld. En zelfs in dezen concreten vorm leken ze heel levendig. Ik zie niet in, dat het mogelijk zou zijn, de algemeene oorzaken van de universaliteit der simulatie die ik in den loop van deze studie besproken heb, tot niets terug te brengen. Zoolang er in den mensch en in de maatschappij terzelfder tijd harmonie en disharmonie zal bestaan, een neiging tot ordenen en tot tegenwerking van deze neiging, mòet de simulatie optreden, en men mag niet gelooven dàt, noch kan men begrijpen hòe, deze voorwaarden voor de leugen ooit onderdrukt zullen worden, dat er een individueel of sociaal wezen zou kunnen zijn, zonder harmonie of zonder disharmonie. Een wezen zonder ordening, een wezen zonder oneenigheden, zijn twee even tegenstrijdige en onaannemenlijke onderstellingen. Maar wij zullen later de absolute noodzakelijkheid van de simulatie in het karakter beter begrijpen, wanneer wij haar voegen in een algemeene studie over de tegenstrijdigheid en de leugen in een groep van abstracte feiten en algemeen geldige wetten.

II

Nu nog een laatste vraagstuk. Wij zijn overal schijn en werkelijkheid tegengekomen, eigenschappen, die aan zichzelf tegengesteld schijnen te zijn. Maar waaruit bestaat die schijn en wat is die werkelijkheid; wat zelfs is „een eigenschap"? Dat is lang niet duidelijk, en het wordt zelfs ongetwijfeld minder duidelijk en helder naar mate wij het van dichter bij bezien. Ik wil hier geen zuiver metaphysische vraagstukken, zooals dat van de werkelijkheid in

het algemeen en het subjectieve idealisme behandelen. Dat is naar mijn meening een verderfelijk leerstelsel, maar het is thans niet het goede oogenblik om dit aan te toonen, noch om te zoeken, welke opvatting de voorkeur zou verdienen. Wij moeten de vraagstukken, die zich aan ons voordoen, van het gezichts-punt der algemeene psychologie uit bekijken.

Wat ons bij het bestudeeren van de feiten al heel gauw opvalt, is dat datgene wat wij de eigenschappen van het karakter noemen, iets zeer betrekkelijks is. Het denkbeeld, dat men zich gewoonlijk over dit onderwerp maakt, blijkt in zijne schijnbare nauwkeurigheid geheel en al onjuist.

Ondanks alles, wat de ondervinding ons leert, en dat men wel niet geheel over het hoofd kan zien, maar waarvan men de gewettigde gevolgtrekkingen niet aandurft, schijnt men te gelooven, dat eigenschappen goed te omschrijven, te herkennen en te bepalen zaken zijn, die vertolkt worden door ondubbelzinnige uitingen.

Wanneer men de werkelijkheid wat dichter benadert, bespeurt men de ijdelheid van deze meening. Dan schijnt het wel haast, alsof er van datgene wat men de eigenschappen van het karakter noemt, niets in werkelijkheid bestaat.

Het is nauwelijks noodig te zeggen, dat men niet in de innerlijke ervaring van het bewustzijn, zelfs niet in de feitelijk ondervonden aandoeningen, een betrouwbare aanduiding van die eigenschappen kan vinden. Ik heb genoeg stilgestaan bij de onvermijdelijke en altijd-aanwezige onbetrouwbaarheid van ons innerlijk gevoel; ik behoef het hier slechts even weer in herinnering te brengen. Maar zelfs onze geloofwaardigste aandoeningen kunnen ons niet de beteekenis en de draag-wijdte van onze handelingen openbaren, zoo weinig begrijpen wij ze en zoo averechts vatten wij ze dikwijls op. Niets belet den mensch, een zeker ver-

teederd medelijden te ondervinden voor hen, die hij in het ongeluk zal storten of zal dooden, en te meenen, dat dit medelijden hem zijn handelingen ingeeft en de richting ervan bepaalt. In bijna alle gevallen waarin wij ontroerd zijn, beoordeelen wij onze aandoeningen verkeerd en ook de handelingen die zij begeleiden. Zonder twijfel, men zegt en gelooft, merkwaardig genoeg, dat wij onze bedoelingen uit eigen waarneming kennen en dat alleen zij de waarde bepalen van onze handelingen en onze eigenschappen vertolken. Inderdaad echter kennen wij ze niet; wij bedriegen ons voortdurend over hen, en aan den anderen kant zijn zij dikwijls slechts een factor van den tweeden rang in de waarde en de beteekenis van onze handeling. Wat zij aantoonen, is vooral de oppervlakkige invloed van eenige maatschappelijke conventies die ons noodzaken, aan het verlangen dat ons doet handelen den een of anderen naam te geven, zonder dat wij er moeite voor doen, het in zijn waren aard te leeren kennen.

III

Waar de zelf-waarneming te kort schiet, kan, zoo schijnt het op het eerste gezicht, de objectieve waarneming ons inlichtingen verschaffen over 's menschen neigingen. Wij zien een mensch zich inspannen om anderen gelukkig of ongelukkig te maken, wij nemen waar, dat hij zijn leven in de waagschaal stelt om een denkbeeld te verdedigen, dat hij zichzelf ruïneert om de zijnen te kunnen bijstaan. Dat is dan, meenen wij, een soliede grondslag om hem naar te beoordeelen.

Welnu deze grondslag is zelfs absoluut niet geschikt om de algemeene opinie op te bouwen. In de eerste plaats is hij onvoldoende. Wat wij zien en vaststellen van een handeling, is zeer dikwijls maar heel weinig. Wij zijn

slechts zelden in de gelegenheid geweest haar ontstaan te begrijpen, te kunnen zien hoe zij is voorbereid, welke verlangens haar ongemerkt hebben veroorzaakt of plotseling te voorschijn gebracht, in welke verhouding zij staat tot de neigingen, of welk gedeelte van de persoonlijkheid zij vertolkt. Aan den anderen kant kunnen wij ook zelden overzien, waar zij toe leidt of als regel toe moet leiden, wat nog belangrijker is. Wij kunnen hare gevolgen in de eindelooze toekomst niet stap voor stap nagaan. En met het weinige wat wij er van zien, zijn we in veel gevallen niet in staat te zeggen, of de gang der gebeurtenissen normaal verloopt als logisch gevolg van de begane handeling en van de neigingen, die haar opwekten, dan wel of toeval, geluk of ongeluk dien loop heeft gewijzigd. En zonder twijfel zou dit niet altijd met juistheid kunnen bepaald worden, zelfs door iemand die een menigte bizonderheden zou weten die ons ontsnappen. Misschien is het vraagstuk in vele gevallen wel onoplosbaar, omdat het in werkelijkheid in het geheel geen zin heeft.

IV

Christus sterft aan het kruis. Bewonderenswaardige zelfopoffering, zegt de een. Krankzinnige dwaasheid, denkt een ander, of wel: bekrompen en enge koppigheid. Men kan hierover redetwisten door te wijzen op de grootsche gevolgen van dezen dood of op de rampen, die ons het christendom gebracht heeft. Zonder ons te begeven in al die redetwisten, die ons misschien toch wel altijd in onwetendheid laten over het verband dat er bestaat tusschen den dood van Christus en het ontstaan en de ontwikkeling van de christelijke instellingen en van alle gebeurtenissen die hiermede in verband staan, over de som van het goede en het kwade, wat dit sterven na zich gesleept heeft, en

over wat er gebeurd zou zijn in een wereld, waarin het niet plaats gehad had, wij zouden ons over dit alles slechts dan een volkomen helder en volmaakt denkbeeld kunnen vormen, indien wij wisten wat er, zooal niet tot het einde der wereld, dan toch tot het einde der menschheid zal gebeuren en indien wij dit alles naar behooren konden beoordeelen. Zoolang de onwetendheid bestaat, is het verschil in meeningen onvermijdelijk en ten slotte gewettigd. Zonder twijfel zal ieder naar zijne persoonlijke overtuiging zijn oordeel vellen over de daad van Christus, maar wij kunnen haar niet juist beoordeelen, dan met behulp van onvolledige en noodzakelijk verkeerde meeningen.

Men denkt klaarblijkelijk, dat het niet noodig is zooveel te weten. Wij zien de handelingen en de neigingen waaruit ze rechtstreeks voortkomen, wij brengen ze in verband met een geheel van overeengekomen maatschappelijke regelen, waarnaar wij ze beoordeelen. Dat is ons voldoende zonder dat wij behoefte gevoelen, de motieven tot goed- of afkeuring zoo diep op te halen. Een moord, gevolgd door diefstal is ons ontegenzeggelijk een product van beestachtigheid of van hebzucht. Kwistig gestrooide weldaden zijn ons een teeken van goedheid, van menschenliefde en van altruïsme.

Helaas, zóó eenvoudig is het niet. Het kan zijn, dat de moord werd ingegeven door een gevoel van eigenliefde, door honger, door het verlangen om in de oogen van een vrouw uit te blinken, misschien zelfs door opvattingen van sociale rechtvaardigheid (ik laat hier in het midden of deze rechtvaardigheid goed of slecht begrepen ware), door een menigte gevoelens die, onder andere omstandigheden, daden uitlokken die heldhaftig heeten. Evenzoo kunnen giften en milde geschenken wel ijdelheid of onbedachtzaamheid beteekenen.

Kan men trouwens zelfs wel zeggen, dat deze hande-

lingen, al kenden wij ze ook nog zoo goed, en al konden wij er de gevolgen van nagaan, ons werkelijke eigenschappen openbaren? Ik geloof het niet. Wat is bijvoorbeeld „goedheid"? Klare liefde voor anderen, zal men zeggen, het verlangen om hun welzijn vóór te laten gaan boven het onze. Zonder bij de overweging stil te staan, dat hun welzijn in dit geval het onze wordt, omdat het door ons gewenscht wordt, merk ik op, dat in het algemeen het rezultaat van de goedheid onzeker is, en dat zij toch, om haar naam te verdienen, aan deze voorwaarde zou moeten voldoen. Elke goedheid heeft gewoonlijk haar keerzijde. Is het goed, hun te vergeven die ons beleedigd hebben? Het is misschien goed-zijn voor hen, die beleedigd hebben — en ook dit staat nog niet vast — maar het is niet-goed-zijn jegens hen, die zich door deze vergiffenis zullen of kunnen beleedigd gevoelen.

Een eigenschap wordt bepaald door twee dingen: in de eerste plaats door de geaardheid van den geest waarin zij woont, zijn regelmatige ordening die hem dwingt om in een bepaalde richting te handelen; en in de tweede plaats door de logische en normale gevolgen van deze handeling. Wij kunnen nooit de psychologische en sociale voorwaarden van een handeling, noch hare gevolgen, voldoende kennen om ons beslissend uit te laten.

Wij kunnen dus, als wij nauwkeurig willen zijn, nooit het bestaan van een eigenschap absoluut zeker vaststellen. Meer dan dat: wij hebben niet eens reden om te gelooven, dat eigenschappen, zóó als wij ze ons gewoonlijk voorstellen, werkelijk bestaan.

Dat is voor een groot gedeelte het gevolg van de samengesteldheid en de tegenwoordige ongeordendheid van het maatschappelijk en geestelijk leven. Wij kunnen met nauwkeurigheid spreken over de eigenschappen van de zuurstof

en hare reacties. Zij zijn zeer vast, altijd dezelfde onder dezelfde voorwaarden, en deze voorwaarden zijn eenvoudig genoeg, om ze te kunnen verwezenlijken en om de vastheid der wetten die hen weergeven, waar te nemen.

Geheel anders is het gesteld met de eigenschappen van den geest, die ten slotte onveranderlijke wijzen van reaktie van dezen geest zouden moeten zijn. De omstandigheden waaronder deze reakties plaats hebben, zijn tè ingewikkeld èn te veranderlijk, deze reakties zelve zijn te verward, hunne antecedenten en hunne gevolgen nemen te veel verschillende vormen aan, om de regelmaat der reakties, die een eigenschap kenmerkt, te kunnen bereiken. Bovendien nemen reakties van gansch verschillenden aard denzelfden schijn aan, en daaruit volgt een onoverkomelijke verwikkeling, een onvermijdelijke onzekerheid (die echter, zoo men wil, heel goed overeen te brengen is met een volstrekt determinisme). Ten slotte wordt ons oordeel gewijzigd en vervalscht door een menigte gewoonten en conventies, en wordt het instrument van ons onderzoek, ons verstand, zelf vervalscht door de simulaties, die het bij anderen zou moeten constateeren.

Men moet dus de eigenschappen van den geest heel betrekkelijk opvatten. Hun waarde blijft conventioneel en praktisch. Zij zijn afhankelijk van een gegeven maatschappelijken staat en van den ziels-toestand van hen, die ze beoordeelen, en zij veranderen met dezen. Wanneer wij van iemand zeggen, dat hij goed of bescheiden is, is dit niet zoozeer een feit of een geheel van psychische feiten waarnemen als wel eenvoudig een oordeel vellen over zijn handelingen door middel van conventies, geijkte sociale wetten, en vooroordeelen, die de kracht van wetten hebben. En het zou niet anders kunnen zijn! De eigenschappen, waarvan wij altijd spreken, kunnen gedeeltelijk afgeleid worden uit

enkele zeer algemeene mechanismen, waar bijna niemand aandacht aan schenkt. Ik heb elders eenige afleidingen van dezen aard beproefd; ik toonde daar aan, welk een rol de groote processen van verdringing en ordening in het mechanisme van deze eigenschappen spelen. Maar zij zijn ook een maatschappelijk gevolg, een schijn die verwekt is door eeuwen van gewoonte en oefening.

Ook uit dit gezichts-punt beschouwd, zijn ze, nog eens te meer, in wezen simulaties, en kùnnen zij niets anders zijn. Wij komen nog eens, langs een anderen weg, tot onze zelfde gevolgtrekking. Langzamerhand krijgt deze simulatie een voorkomen, dat eenigszins verschilt van dat, wat men haar toeschrijft. Zij wordt door den invloed van vooroordeelen, van geestes-houdingen die de beschaving schiep, en door de toevallige verwarring van zoovele psychische en boven-psychische vezelen noodzakelijk gemaakt; en zij tracht ook een conventioneele, en tot op zekere hoogte kunstmatige, werkelijkheid te worden. De simulatie is niet wat men meent dat zij is. Het kan ook niet anders. Daar de eigenschappen waaraan de leugen ons wil doen gelooven, zelve geen werkelijkheid zijn, verschillen de geveinsde eigenschappen daar minder van, dan men meent. De eigenschappen zijn zelfs op het toppunt van hunne waarachtigheid altijd geveinsd; zij zijn een bedriegelijke schijn; de onware, geveinsde eigenschappen hebben dus, alleen maar in een wat minderen graad, hetzelfde soort waarachtigheid als de andere. En zoo zien wij nog eens onder een ander perspectief, diezelfde wet, die wij reeds zoo dikwijls hebben opgemerkt, van de werkelijkheid die zich verbergt en op den bodem van elke simulatie wordt voorbereid. En naar mate de werkelijkheid der eigenschappen afneemt, neemt ook de werkelijkheid der simulatie af. Tot op zekere hoogte is de simulatie zelf gesimuleerd.

Van Dr. H. van der Hoeven Jr. verscheen:

Psychiatrie. Een handleiding voor Juristen. Met een voorwoord van Prof. Mr. D. Simons, acht afbeeldingen en een register. 1913.
De Oorlog. Psychologie door het vergrootglas. 1916.